

**კულტურა საქართველოს
დემოკრატიულ
რესპუბლიკაში**

(1918 წ. მაისი — 1921 წ. თებერვალი)

ამირან ნიკოლაიშვილი

ეხმვნყღ ზქლოთეჟს,
სჟქოთი ა. ნიქო

**კულტურა საქართველოს
დემოკრატიულ
რესპუბლიკაში**

(1918 წ. მაისი — 1921 წ. თებერვალი)

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მონოგრაფია უმსჯობა ექვსი თავისაგან. მასში განხილუ-
ლია ღონისძიებანი გაეროვნულების (გაქართულების) განსა-
ხორციელებლად და საფინანსო ეროვნული ტერმინოლოგი-
ის უმსაქმელად, თეატრალური, მუსიკალური, სახვითი და
კინო-გალოვების დარგებში.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ესაა პირველი ცდა აღნიშ-
ნული პრობლემის მონოგრაფიულად უმსჯავლინა. წიგნი
გამოადგებათ ისტორიკოსებს, ქართული კულტურის ისტო-
რიით დაინტერესებულებს, სტუდენტებს და უბრალოდ ყვე-
ლას, ვისაც ერის ისტორიის საფუძვლიანი ცოდნა სურს.

რედაქტორი ზურაბ კახიანიძე

კოპიენი

უნიტარული

ინსტიტუტისათვის

თბილისი

6

4906000000—021

M 601(08)

98

© გამომცემლობა „საქართველო“
ტფთაისის ფილიალი, გრიშაშვილის 6

საქართველოს
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შენახვალი

1918 წ. 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფო-ებრიობის აღდგენა განუზომლად დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო ერის ცხოვრებაში. მან არნახული სტიმული მისცა ქვეყნის ცხოვრების ყველა სფეროს აღორძინებას. ბუნებრივია, ამ პროცესისაგან განუე არც ერის სულიერი ცხოვრების სფერო დარჩენილა. უფრო მეტიც, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ (და ამას ქვემოთ თვითონ დაინახავს მკითხველი) განსაკუთრებული აღმავლობა 1918-21 წლებში სწორედ ეროვნულმა კულტურამ განიცადა.

„ნამდვილად კი ის წლები — წერს აკადემიკოსი ვ. ბერიძე — დიდად ნაყოფიერი იყო სწორედ სულიერი, შემოქმედებითი თვალსაზრისით. კულტურის ყველა დარგში — მეცნიერებაში, განათლებაში, ლიტერატურასა და ხელოვნებაში — დროის იმ სულ მცირე მონაკვეთში, მძიმე ეკონომიკური პირობების მიუხედავად, ყოველი მხრით მტრული ძალებით გარშემორტყმულმა საქართველომ ბევრი რამ ახალი და მნიშვნელოვანი შექმნა (ერთადერთი დარგი, იმ წლებს რომ კვალი არ დაუტოვებია, ხუროთმოძღვრება). გასაოცრად მრავალმხრივი და ინტენსიური იყო შემოქმედებითი ცხოვრება. ასეთი აღტკინება მხოლოდ ეროვნული აღმავლობის დროსაა შესაძლებელი.“¹

ცნობილია, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის საკითხების ობიექტური კვლევა მთელი 70 წლის მანძილზე ფაქტიურად ტაბუდადებული იყო. ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა, დროის ამ მონაკვეთზე თუ მაინც დაიწერებოდა რაიმე, მასში აუცილებლად მუქ და უარყოფით ფერებში ყოფილიყო წარმოჩენილი მაშინდელი ისტორია.

სამართლიანად მიუთითებს ამის თაობაზე აკად. ვ. ბერიძე — „სულ ბოლო დრომდე საქართველოს დამოუკიდებლობის წლების

1 ვ. ბერიძე „კულტურა და ხელოვნება დამოუკიდებელ საქართველოში“ (1918-21 წლები), თბ., „მეცნიერება“, 1992 წ., გვ. 3.

(1918 წლის მაისიდან 1921 წლის თებერვლამდე) ქართულ კულტურას ტაბუ ჰქონდა დადებული. რაკი მაშინდელი სოციალ-დემოკრატიული („მენშევიკური“) მთავრობა ხალხის უბოროტეს მტრად და მოღალატედ იყო აღიარებული (არსებითად, ისევე, როგორც ყველაფერი არასაბჭოთა და არაკომუნისტური), მექანიკურად ამოშალეს ჩვენი ისტორიიდან ისიც, რასაც იმ წლებში თვით ხალხი ქმნიდა, ხაზი გადაუსვეს მის მაშინდელ შემოქმედებას. ის ორი წელიწადი და რამდენიმე თვე თითქოს არც ყოფილა.¹

ამ სირთულეებიდან გამომდინარე, ქართველმა ისტორიკოსებმა, კულტურის ცალკეულ სფეროთა მკვლევარებმა, ფაქტიურად ვერ მოახერხეს სრულყოფილად შეესწავლათ და მკითხველისთვის მიეწოდებინათ მეტნაკლებად ობიექტური სურათი 1918 წ. მაისიდან 1921 წ. თებერვლამდე ქართულ კულტურაში მიმდინარე პროცესებისა.

უფრო მეტიც, არა თუ ობიექტური ხასიათის, არამედ საერთოდ ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი საგანგებო ისტორიული გამოკვლევა თითქმის არც კი დაწერილა. ამ მხრივ საბედნიერო გამონაკლისს წარმოადგენს 1992 წ. გამოცემული აკადემიკოს ვ. ბერიძის ბროშურა „კულტურა და ხელოვნება დამოუკიდებელ საქართველოში (1918-21 წლები)“, რომელიც მართლაც რომ პირველი ცდა იყო 1918-21 წლების ქართული კულტურის საგანგებოდ შესწავლისა.

როგორც ავტორი წერს ბროშურაში, „ამ მიმოხილვას დაწვრილებითი გამოკვლევის პრეტენზია არა აქვს. ეს მხოლოდ წინასწარი, მოსამზადებელი ცდაა, რომელსაც საფუძვლიანი კვლევა უნდა მოჰყვეს — ეს უახლესი ისტორიის სპეციალისტებმა უნდა იკისრონ.“²

სამართლიანად აღნიშნავს აკად. ვ. ბერიძე თავისი ნაშრომის ანოტაციაში, რომ „დროის ამ მცირე მონაკვეთში, რომლის შესახებაც ცოტა ხნის წინ არაფერი ითქმოდა და არსებითად ამოშლილი იყო ისტორიიდან, სინამდვილეში დაძაბული ინტენსიური შემოქმედებითი ცხოვრება მიმდინარეობდა. ჩანს, ეს არის პერიოდი, რომლის გაუთვალისწინებლადაც შეუძლებელია ახალი ქართული ხელოვნების ისტორიის წარმოდგენა.“³

1 ვ. ბერიძე, „კულტურა და ხელოვნება დამოუკიდებელ საქართველოში (1918-21 წლები)“, თბ., „მეცნიერება“, 1992 წ., გვ. 3.
 2 იქვე, გვ. 4.
 3 იქვე, გვ. 2.

აღსანიშნავია პროფ. მ. გაფრინდაშვილის მიერ დაწერილი კვლევითი მუშაულობები, რომლებიც „ქართული კულტურა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის ხანაში (1901-21 წ.წ.)“, რომელიც შეტანილია 1972 წ. გამოცემულ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მე-6 ტომში. მაგრამ როგორც სათაურიდანაც ჩანს, მასში მეოცე საუკუნის დასაწყისის მთელი ოცწლიანი მონაკვეთია შესწავლილი და საკუთრივ 1918-21 წლებს მცირე ადგილი უჭირავს. თანაც ჩვენთვის საინტერესო საკითხების განხილვა მასში უფრო ზოგადი ხასიათისაა.¹

კიდევ უფრო მცირე ადგილი (ერთ გვერდზე ნაკლები) უჭირავს 1918-21 წლების კულტურის პრობლემებს 1984 წ. გამომცემლობა „განათლების“ მიერ გამოცემულ სქელტანიან წიგნში „საქართველოს ისტორია მე-19 საუკუნის 90-იანი წლებიდან დღემდე“. მასში ერთ-ერთი თავის — „ქართული კულტურა მე-20 საუკუნის პირველ მეოთხედში“ ავტორი პროფ. დ. მაისურაძეა. აქაც, ისევე როგორც საბჭოთა ხელისუფლების წლებში გამოცემულ ყველა წიგნში, მენშევიკების მმართველობის პერიოდი კულტურის სფეროში უარყოფითადაა შეფასებული.²

1918-21 წლების ქუთაისის კულტურული ცხოვრების ცალკეული საკითხებია გაშუქებული პროფ. გ. მჭედლიძის მონოგრაფიაში „ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები“, მაგრამ იმის გამო, რომ ავტორი აქ 1914-21 წლების განათლებას, კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას, თეატრსა და ჯანმრთელობის დაცვას ერთად განიხილავს, ჩვენთვის საინტერესო საკითხებს შედარებით მცირე (ათიოდე გვერდი) ადგილი აქვს დათმობილი.³

ჩვენს საკვლევ პერიოდს 1970 წ. საინტერესო მონოგრაფია „საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია (1917-21 წ.წ.)“ უძღვნა პროფ. უ. სიღამონიძემ,⁴ მაგრამ მასში ქართული

- 1 „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“, აკად. გ. მელიქიშვილის რედაქციით. ტ. მე-6, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1972 წ., გვ. 700-765.
- 2 „საქართველოს ისტორია“, პროფ. ი. კაპარავას რედაქციით, თბ., „განათლება“, 1984 წ., გვ. 190-213.
- 3 გ. მჭედლიძე, „ქუთაისის ახალი ისტორიის ნარკვევები“ (1892-1921 წ.წ.), თბ., „სარანგი“, 1993 წ.
- 4 უ. სიღამონიძე, „საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია“, თბ., „მეცნიერება“, 1970 წ.

კულტურის პრობლემებისადმი მიძღვნილი შრომები განხილული არ არის, თუმცა ეს შემთხვევითი სულაც არაა, რადგან პრობლემაზე ფაქტიურად მაშინ თითქმის არაფერი იყო დაწერილი.

ასევე უნდა აღვნიშნოთ ქართული თეატრის ისტორიის მკვლევარ გ. ბუხნიკაშვილის წიგნი „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, რომელიც საბჭოური იდეოლოგიის საფუძველზეა შექმნილი და ხშირ შემთხვევაში ობიექტურობით ვერ გამოირჩევა, ლ. დონაძის, ო. ჩიჯავაძის და გ. ჩხიკვაძის „ქართული მუსიკის ისტორია“, გ. ხარატიშვილის „ქართული კინოს დაბადება“, მ. დუდუჩავას „ახალი ქართული ხელოვნება“¹ და ა. შ.

ჩვენ, რა თქმა უნდა, ყურადღებიდან არ გამოგვრჩენია თითო-ოროლა ის საყურნალ-გაზეთო სტატიებიც, რომელთა ავტორები სხვადასხვა ასპექტში ეხებიან პროცესის ცალკეულ მხარეებს, არ გვავიწყდება მემუარული ლიტერატურაც (განსაკუთრებით თეატრალურ სფეროში), რომლებიც სხვადასხვა დროს გამოცემულა, მაგრამ ყველაფერი ეს ოდნავი მიახლოებითაც კი ვერ იძლევა იმის სრულ სურათს, რაც ქართულ კულტურაში 1918 წ. მაისიდან 1921 წ. თებერვლამდე ხდებოდა.

არადა ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ აღნიშნული წლები გამორჩეულად საყურადღებოა ჩვენი კულტურის ისტორიაში. იმდენი რამ გაკეთდა ქართული კულტურის სფეროში, რომ მისი სიღრმისეული შესწავლა აუცილებელი და ძალზე აქტუალურია. ეს აუცილებლობა და აქტუალურობა განპირობებულია იმით, რომ ჯერ ერთი, — გვეჩინდეს ეპოქის სრული სურათი და მეორე — მაშინ დაგროვილი გამოცდილება დიდად დაგვეხმარება დღევანდელ სიტუაციაში ანალოგიური პროცესების უკეთ წარმართვაში.

აღნიშნულ პრობლემებზე მუშაობა 90-იან წლებში დავიწყეთ. კვლევის პროცესში დაგროვდა დიდძალი მასალა, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა უხარმაზარი მოცულობის (40 საავტორო ფორმატ-დე) ნაშრომი, რომელშიც კულტურის ყველა დარგია შესწავლილი.

წიგნი, რომელსაც მკითხველს ვთავაზობთ, მხოლოდ მცირე ნაწილია ამ ნაშრომისა.

1 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976 წ., ლ. დონაძე, ო. ჩიჯავაძე, გ. ჩხიკვაძე, „ქართული მუსიკის ისტორია“, თბ., „ხელოვნება“, 1990 წ., გ. ხარატიშვილი, „ქართული კინოს დაბადება“, თბ., „ხელოვნება“, 1975 წ. მ. დუდუჩავა, „ახალი ქართული ხელოვნება“, თბ., „ხელოვნება“, 1950 წ.

მიგვაჩნია, რომ პრობლემაზე მუშაობა ამით სულაც არ დასრუ-
ლებულა. მის შემდგომ სრულყოფაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვან
ვანი იქნება დემოკრატიული საქართველოს მთავრობის იმ არქივის
შესწავლა, რომელიც პროფესორ გ. შარაძის დიდი მცდელობის შე-
დეგად 1997 წ. მთლიანად დაუბრუნდა საქართველოს. ეს არქივი
ჯერ დამუშავებული არ არის და მასზე სამეცნიერო მუშაობის დაწ-
ყებას ალბათ დაავიანდება. ვფიქრობთ, ამის გამო არ უნდა გადბ-
ნდოს პრობლემის კვლევა. მთავარია იგი დაიწყოს, ხოლო მისი შემ-
დგომი გადრმავება კიდევ უფრო შეუწყობს ხელს პრობლემის
სრულყოფილ შესწავლას.

თავი პირველი

ლონისძიებანი გაეროვნულების (გაქართულების) განსახორციელებლად

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან ოთხი თვის შემდეგ, 1918 წ. 1 ოქტომბერს, რესპუბლიკაში მიღებული იქნა კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ და ეს ფუნქცია ქართულ ენას მიენიჭა.¹ ბუნებრივია, ხელისუფლებამ დაიწყო ლონისძიებათა გატარება, რათა ქართულ ენას რეალურად შეეძინა სახელმწიფო ენის ფუნქციები. ამ გზაზე ერთ-ერთ უპირველეს ნაბიჯს საქმის წარმოების ქართულ ენაზე გადაყვანა, ანუ გაეროვნება (გაეროვნულება), ნაციონალიზაცია წარმოადგენდა.

ჯერ კიდევ კანონის მიღებამდე, ერთ-ერთ პირველ უწყებას, სადაც ნაციონალიზაციის გატარება დაიწყო, კავშირგაბმულობის სამინისტრო წარმოადგენდა. სამინისტროში ამ საქმის განხორციელებისათვის საგანგებო კომისია შეიქმნა.² 1918 წ. 1 ივნისს რესპუბლიკის ეროვნულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა. ამ დღეს გაზეთმა „ერთობამ“ სურამის ქალაქის საბჭოსაგან მიიღო პირველი ქართული დეპეშა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მილოცვით,³ ხოლო 1 აგვისტოდან მთლიანად გამოცხადდა ფოსტა-ტელეგრაფის ნაციონალიზაცია და დაადგინეს, რომ მიმოწერა, წერილების, დეპეშებისა და სხვა სახის კორესპონდენციების გაგზავნა მხოლოდ ქართულ ენაზე მომხდარიყო. გამოჩაკლისი დაიშვა თბილისში, სოხუმში, ზაქათალასა და ბორჩალოში, სადაც მიმოწერა რუსულადაც იქნა დატოვებული.⁴

1 საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, თბ., 1990 წ., გვ. 80-81, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 59.

2 გაზ. ერთობა, 1918 წ., № 155

3 იქვე, № 113

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 13

მთავრობის გადაწყვეტილებით, დეპეშების გადაცემა უნდა მოხდეს
ხდარიყო სპეციალური ანბანით, რისთვისაც შესდგა სადეპეშო ანბანი
ნიშნები, რაც უცხოელთათვისაც იოლად გასაგები იყო.¹

მაგრამ არ გასულა დიდი დრო და 14 აგვისტოდან შინაგან საქ-
მეთა მინისტრის განკარგულებით ფოსტა-ტელეგრაფში დეპეშები-
სა და კორესპონდენციების მიღება ორივე ენაზე დაუშვეს.² ეს იყო
ყოველად გაუმართლებელი დათმობა ხელისუფლებისაგან. შინაგან
საქმეთა მინისტრმა კიდევ ერთი უკანდახევა გააკეთა, როცა გასცა
განკარგულება, აფხაზეთში დეპეშები და სხვა კორესპონდენციები
მხოლოდ რუსულად გადაეცათ, რადგან იქ საქმის წარმოება რუ-
სულ ენაზე სწარმოებდა.³

უნდა ითქვას, რომ მთავრობა გაეროვნების საკითხებში არათან-
მიმდევრულ პოლიტიკას ატარებდა და ზოგჯერ არა საკუთარი სურ-
ვილით, არამედ საზოგადოების ზეწოლით მოქმედებდა. მაგალითად,
1 ივნისს გაიმართა მთავრობისა და საზოგადო დაწესებულებების
მოსამსახურეთა კავშირის კრება, სადაც გაეროვნების საკითხი გა-
ნიხილეს. კრებამ დაადგინა, რომ მთავრობას გაეროვნება 1 აგვის-
ტომდე გაეტარებინა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ საქმის მოგვარე-
ბას ისინი თავიანთ თავზე იღებდნენ. კრებამ მთავრობას ისიც მოს-
თხოვა, რომ მოსამსახურეები, რომლებმაც ქართული ენა არ იცოდ-
ნენ. დაეთხოვა სამუშაოდან და მათთვის ხელფასი 1 აგვისტომდე
შეენარჩუნებინა.⁴ ამის შემდეგ მთავრობამ მხოლოდ ნაწილობრივ
გაააქტიურა თავისი საქმიანობა ამ კუთხით და 29 ოქტომბერს და-
ადგინა, რომ სამინისტროებს ერთმანეთთან მიმოწერა ქართულ
ენაზე ეწარმოებინათ.⁵

გაეროვნება სხვა სამინისტროებშიც დაიწყო. ამ მხრივ განსა-
კუთრებით ბევრს აკეთებდა იუსტიციის სამინისტრო. აქ მინისტრის,
ალექსი-მესხიშვილის განკარგულებით, კანცელარიაში ქართველე-
ბისა და ქართულის მცოდნეთაგან განცხადებების მიღება მხოლოდ
ქართულ ენაზე დაიწყო. რუსულად დაწერილი განცხადებები კი

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 13

2 ვაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 163

3 იქვე, № 114

4 ვაზ. „ჩვენა ქვეყანა“, 1918 წ., № 123

5 ვაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 235

მხოლოდ დროებით და ისიც იმ არაქართველთაგან მიიღებოდა, რომლებმაც ქართული ენა არ იცოდნენ.¹ სამინისტროში კანცელაციის ხელისუფლებას 1 ნოემბრიდან, ხოლო მთლიანად სამინისტრო 1919 წ. 1 იანვრიდან შეუდგა.² სამინისტროს 24 სექტემბრის დადგენილებით ისიც გადაწყდა, რომ უზნისა და მომრიგებელ მოსამართლეებად მხოლოდ ქართულის მცოდნენი აერჩიათ და თანაც ქართულად საქმის წარმოებაზე გადასულიყვნენ.³ 30 ოქტომბერს მინისტრმა გამოსცა ცირკულარი, რომლის მიხედვითაც 1919 წ. 1 იანვრიდან მთლიანად უნდა მომხდარიყო სასამართლოს გაეროვნება, რისთვისაც ყველა ბლანკი და საქმიანი ქაღალდები ქართულად იქნა დამზადებული.⁴ ასევე გადაწყდა ქართულ ენაზე წარმოებულყო გამოძიება შინაგან საქმეთა სამინისტროშიც.⁵

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ სამინისტროს სისტემაში ამ პროცესს ნაკლიც თან ახლდა. ამაზე წერდა კიდევ გზხეთი „ხალხის მეგობარი“ და აღნიშნავდა, რომ გაეროვნება მართალია ძნელად მიდიოდა, მაგრამ იგი მაინც უნდა გაეტარებინათ. განსაკუთრებით არასერიოზულად უდგებოდა მას სასამართლო დაწესებულებები, სადაც რუსულ ენას ვერ ელევოდნენ და ფაქტიურად იგი ბატონობდა ყველგან.⁶

გაეროვნება არმიაშიც დაიწყო. სამხედრო მინისტრმა გ. გიორგაძემ, გამოსცა განკარგულება, რომ არმიაში უახლოეს მომავალში ქართულ მეცადინეობებზე გადასვლასთან დაკავშირებით, ნაწილებში დაენიშნათ ისეთი ოფიცრები, რომლებიც ქართულის არამცოდნე ოფიცრებს ენასა და ტერმინებს შეასწავლიდნენ სპეციალურად მათთვის შედგენილი პროგრამის მიხედვით.⁷ სამხედრო სამინისტროში 4 ნოემბრიდან საქმის წარმოებაც ქართულად დაიწყო.⁸

გაეროვნება გზათა სამინისტროში 14 ოქტომბერს დაიწყო და იგი მთლიანად გადავიდა ქართულ ენაზე საქმის წარმოებაზე.⁹ ნა-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 116
 2 იქვე, № 81
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 235
 4 იქვე, № 236, 243
 5 იქვე, № 234
 6 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 219
 7 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 227
 8 იქვე, № 237
 9 იქვე, 220

ციონალიზაცია განხორციელდა რკინიგზაზეც. გზათა მდებარეობით განკარგულებით, 1919 წ. 1 იანვრიდან აქ საქმის წარმოება ქართულად დაიწყო.¹ ასევე აიკრძალა სამუშაოდ იმ პირთა მიღება, რომლებმაც ქართული ენა არ იცოდნენ.² სამინისტრომ დაადგინა ისიც, რომ რკინიგზის სადგურებზე წარწერები ქართულ ენაზე გაეკეთებინათ,³ ხოლო რკინიგზის სადგურებში და ფოთის ნავსადგურში, ქართულის გარდა სხვა ენაზე დებეშით საუბარი, რკინიგზის უფროსმა და გუბერნატორებმა აკრძალეს.⁴

შედარებით უფრო სწრაფი ტემპით დაიწყო გაეროვნება ქუთაისის გუბერნიაში. აქ კომისიის განკარგულებით 1918 წ. 15 ივლისიდან ყველგან ქართულად საქმის წარმოებაზე გადავიდნენ.⁵ ასევე მოხდა ქუთაისში საბროკურორო და საგამომძიებლო ნაწილის სრული ნაციონალიზაციაც.⁶

გაცილებით რთულად იდგა საქმე აფხაზეთში. საქმე იმაშია, რომ აფხაზთა ეროვნული საბჭო ყოველივე ქართულის წინააღმდეგი იყო იქ და მან ამის თაობაზე აცნობა კიდევ მთავრობას, რომ ჯერჯერობით არ სცნობდა რა შესაძლებლად იქ ნაციონალიზაციის განხორციელებას, მოქმედებაში სტოვებდა რუსულ ენას. ხოლო, რაც შეეხებოდა იქაური სკოლების ნაციონალიზაციას, იგი მოსახლეობას რაიონების მიხედვით უნდა გადაეწყვიტა. საბჭო გამონაკლისად თვლიდა გიმნაზიებსა და საქალაქო სკოლებს.⁷

საოცარია, მაგრამ აფხაზეთში გაეროვნების წინააღმდეგი იქაური ქართველთა ეროვნული საბჭოს წევრი გ. ანჯაფარიძეც წავიდა. როგორც მან მოიწერა, ფოსტა-ტელეგრაფის ნაციონალიზაციაზე აფხაზეთში მიღებული ცირკულარი თუ შესრულდებოდა, მაშინ იქ სამუშაოსათვის ყველას თავი უნდა დაენებებინა, რადგან მისი თქმით ქართული ენა თითქმის არავინ არ იცოდა.⁸

გაეროვნებას ხელს სხვა მიზეზებიც უშლიდა. მაგალითად, ჯერ კიდევ არ იყო დამუშავებული ტერმინოლოგია, ბევრმა სუსტად

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 246
3 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 137
2 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. № 122
4 იქვე, № 246
5 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 208
6 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 270
7 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 138
8 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 163

ან სულ არ იცოდა ქართული ენა, არ იყო ქართული საბეჭდო მანქანები, ქართული მარკები, სხვა საფოსტო ნიშნები და ა. შ. მიუხედავად ამისა, მთავრობა მაინც არ შეუშინდა წინააღმდეგობებს და პრაქტიკულად დაიწყო ამ სიძნელეების დაძლევა. მალე აიკრძალა რუსული საფოსტო ნიშნების ხმარება,¹ დაიწყო საბეჭდი მანქანების ქართულად გადაკეთება, 700 ახალი საბეჭდი მანქანა დაუკვეთეს გერმანიაში და ა. შ.²

ხელისუფლებისათვის გაეროვნების განხორციელება სრულიადაც არ ნიშნავდა იმას, რომ არა ქართველები და ქართული ენის არამცოდნეები ქუჩაში გაიყრებოდნენ. სამინისტროებმა და უწყებებმა დაიწყეს ქართული ენის შემსწავლელი უფასო კურსების ჩამოყალიბება. ასე მაგალითად, განათლების სამინისტრომ დააკმაყოფილა არაქართველ მოქალაქეთა თხოვნა და თბილისის პირველ გიმნაზიაში 21 იენის გახსნა ორთვიანი კურსები.³ 22 იელის სამხედრო გიმნაზიაში შტაბის უფროს ზაქარიაძისა და პოლკოვნიკ კაბაძის ინიციატივით ოფიცრებისათვისაც გაიხსნა ორთვიანი ქართული ენის შემსწავლელი კურსები,⁴ ექვსთვიანი კურსები სასამართლოს თანამშრომლებისთვის გახსნა იუსტიციის სამინისტრომ,⁵ აგრეთვე გზათა სამინისტრომ⁶ და ა. შ.

ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ღონისძიებების მიუხედავად, ნაციონალიზაციის მიმდინარე პოლიტიკითა და ტემპებით მაინც მრავლად იყვნენ უკმაყოფილონი. აქ პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ეროვნულ-დემოკრატების გაზეთი „საქართველო“. 1918 წ. მასში დაიბეჭდა ვინმე რიონელის „ახალი საფრთხე“, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ მთავრობა იმთავითვე უნდა შესდგომოდა წინანდელ „უკულმართსა და მავნე დაწესებულებათა გაუქმებას, ლიკვიდაციას, რომლებზედაც... იხარჯებოდა მილიონები და იმავდროულად საჭირო და ჯანსაღ ორგანიზაციათა შექმნა და გაეროვნება ვერ შესძლო მთავრობამ“. როგორც გაზეთი წერდა, თავისუფალ საქართველოში როგორც სამინისტროებში, ისე სასამართლოებში, რკინიგზაზე, სასურსათო კომიტეტში, ქალაქის თვითმმართველობაში და ა. შ. რუსული ენა და რუსულად საქმის წარ-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 18
 2 იქვე, № 1
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 113, 123
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 1
 5 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 231
 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 74

მოება იყო გამეფებული. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ნისტროსა და დაწესებულებებში თითქოსდა კი შეადგინეს შტატები, მაგრამ იქაც საპატიო ადგილებზე რუსები და სომხები ჰყავდათ. და ეს იმ შემთხვევაშიც, როცა მშრომელი, ნიჭიერი და მომზადებული ქართველები უადგილოდ დადიოდნენ და სასოწარკვეთილები, იძულებულნი იყვნენ ლუკმაბურისთვის თათრებსა და სომხებთან ემუშავათ. ასეთი შემთხვევები მრავლად იყო. ასე მაგალითად, რკინიგზაზე 1918 წ. უფროს ინჟინრებად დანიშნეს: პირველ ნაწილში სომეხი აირაპეტიანცი, მესამე ნაწილში რუსი ზემსკოი, მეხუთე ნაწილში ებრაელი როზინი, მეექვსე ნაწილში სომეხი მატინოვი, მეშვიდე ნაწილში ებრაელი ნოსბერგი, მერვე ნაწილში რუსი დმიტროვეცი და მხოლოდ მეორე და მეოთხე ნაწილებში გუშაობდნენ ქართველები კაციტაძე და ლამბარაშვილი. „იქნებ იფიქროთ, არ გვყავს ქართველი ინჟინრები? — წერდა „საქართველო“, — გვყავს და საკმაოდაც, მაგრამ... ამგვარსავე სურათს შევხვდებით თითქმის ყველა დაწესებულებაში, ყველგან რუსები, ყველგან სომხები... ვგონებ ყველასათვის აშკარაა, თუ როგორ შეხვდა ეს ორი ეროვნება — რუსი და სომეხი საქართველოს თავისუფლებას. ეს იყო მათთვის გლოვის და ვაების დღე. ეს იყო მათთვის მოულოდნელი მეხი... ამიტომაც არის, რომ რუსმა და სომეხმა ხელი მისცენ ერთმანეთს ჩვენს წინააღმდეგ. გვლანძღავენ ყველგან და პირშიც კი, უშვერი ენათ და იმავე დროს ეწვევიან ჩვენს წინააღმდეგ საშინელ პროვოკაციას“. და აი, გაზეთის თქმით, ასეთ ხალხს ნიშნავდნენ სამინისტროებში და სახელმწიფო დაწესებულებებში საუკეთესო ადგილებზე და ამით „შინ ვიჩინო შხამიან გველებს, ჯაშუშებს და პროვოკატორებს, მათ ვანდობთ საპასუხო საქმეთა წარმოებას და სახელმწიფო საიდუმლოებას!.. ეს იმიტომ, რომ... ჩვენი გაბატონებული სდმპ სამსახურში არ იღებს სხვა პარტიის წევრებს, თუ გინდ გენიოსებიც იყვნენ ისინი, თავიანთ შორის კი მართლაც ცოტა ჰყავთ მცოდნე და მომზადებული კაცები“.¹

1918 წ. „საქართველომ“ კიდევ ერთი მწვავე წერილი „გაქართულების დაჩქარება“ დაბეჭდა. გაზეთის თქმით, რესპუბლიკის მთავრობამ ყველა ეროვნული საქმე, რაც კი განხორციელდა, იძულებით გააკეთა. მას ინიციატივა არაფერში გამოუჩენია და სწორედ ამიტომაც, ყოველთვის გვიანდებოდა ასეთი ნაბიჯები. ეს ორჭო-

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 148

ფობა კარგად სჩანდა სახელმწიფო დაწესებულებათა გაქართულებას
 ბაშიც, რომელსაც ყურადღება არ ექცეოდა. ეროვნულ-დემოკრატიულ
 ტები მიიჩნევდნენ, რომ ქართული ენა თავის ღირსეულ ადგილზე
 უნდა დამდგარიყო. ამის თაობაზე ბრძანება მთავრობას მაისშივე
 უნდა გამოეცა, მაგრამ ეს არ გააკეთა და ამიტომ ბევრი ქართულის
 უცოდინარი მუშაობდა სხვადასხვა ეშელონებში. საქმის წარმოებაც
 რუსულ ენაზე იყო. ქართულის არმცოდნეების მიღება სამსახურე-
 ბში კვლავ გრძელდებოდა. გაეროვნების წინააღმდეგი კი სწორედ
 ისინი გამოდიოდნენ, რადგანაც მათ გაეროვნებით სამუშაო ადგი-
 ლები ეკარგებოდათ. გაზეთი პრინციპულად სვამდა საკითხს გაე-
 როვნების დაჩქარების თაობაზე და თვლიდა, რომ მთავრობას უკუ-
 ეგდო ყოყმანი და ორჭოფობა ამ საქმეში, შეექმნა კომისიები ყვე-
 ლა სამინისტროში და დაწყებულყო მუშაობა ტერმინების შესა-
 მუშავებლად.¹

„საქართველოში“ რ. ინგილომაც დაბეჭდა გაეროვნებაზე წერი-
 ლი. მისი აზრით, საქართველოს სახელმწიფოს აშენება შეუძლებე-
 ლი იყო, „რადგან თითქმის მთელი მექანიზმი რესპუბლიკისა უც-
 ხოთა ხელში“ იყო. სამსახურებში ღებულობდნენ აშკარა მტრებს,
 რომელთაც რუსეთის იმპერიის თავიდან აღდგენა სურდათ. მთავ-
 რობა კი ეროვნულ-დემოკრატიებს ნაციონალიზმს სწამებდა, რადგა-
 ნაც ისინი სახელმწიფო მმართველობის ნაციონალიზაციის დაჩქა-
 რებასა და სრულ გატარებას ითხოვდნენ. შინაგან საქმეთა მინისტ-
 რის განცხადება, რომ ნაციონალიზაციის გატარებას ხელს სპეცი-
 ალისტების უკმარობა უშლიდა, სინამდვილეს არ შეეფერებოდა.
 „რა თქმა უნდა ამისი მოხდენა ერთის დაკვრით შეუძლებელი და
 მოუხერხებელია. ამას უნდა დრო და წინასწარ მომზადება“ —
 წერდა რ. ინგილო.²

იგივე „საქართველოში“ ს. ქვარიანიც წერდა, რომ „მთავრობამ
 უნდა მოახდინოს სიჩქარით ყოველივე დარგში სრული ნაციონა-
 ლიზაცია. ე. ი. ქართულ ენაზე უნდა მოეწყოს ყოველგვარი საქმის
 წარმოება და მართვა-გამგეობა“.³

„საქართველოში“ თავისი გულის ტკივილი პ. გოთუამაც გამოს-
 თქვა. იგი წერდა, რომ დედაქალაქის საბჭოსა და გამგეობაში საქ-
 მის წარმოება და სხდომები კვლავ უცხო, რუსულ ენაზე სწარმო-

1 ვახ. „საქართველო“, 1913 წ., № 128
 2 იქვე, № 135
 3 იქვე, № 120

ებდა და როცა იქ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელმა ქართულად ამოიღო ხმა, მას სიცილიც კი დააყარეს. „ერთობამ“ არ მოიწონა პ. ვოთუას ასეთი გამოსვლა და იგი მკაცრად გააკრიტიკა.¹

როგორც ზემოთაც ვწერდით, გაეროვნების ცხოვრებაში გატარება სულაც არ ნიშნავდა არაქართველთა დევნა-შევიწროებას. უბრალოდ, დიდი იყო სურვილი, დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ენაც თავისი ჰქონოდა და საქმის წარმოება და განათლება მშობლიურ, ქართულ ენაზე მოეწყო. არადა ნაციონალიზაციის განხორციელება რომ მართლაც ჭირდა, ამაზე მთავრობის ოპოზიციური „საქართველო“ კი არა, თვით მენშევიკური გაზეთებიც ვერ ხუჭავდნენ თვალს. მაგალითად, გაეროვნების შეფერხებებზე, მის მოწინააღმდეგეებზე, ქართული ენის უგულვებელყოფაზე საქმის წარმოებასა თუ უბრალო საუბრებშიც კი, არაქართული წარწერების წამლეკავ მდგომარეობაზე, რუსული ენის გაბატონებულ როლზე და ა. შ. არაერთხელ წერდა „ხალხის მეგობარი“.²

ნაციონალიზაციის განხორციელებას ძალზე ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდა. შემთხვევითი სულაც არ იყო, რომ იუსტიციის სამინისტროს ბევრჯერ მოუხდა ამის თაობაზე სხვადასხვა სახის ბრძანებებისა თუ განკარგულებების გამოცემა, ხოლო 21 ოქტომბერს ჩაატარა დიდი თათბირი, სადაც წინააღმდეგობათა დაძლევის გზებზე იყო საუბარი.

განსაკუთრებით მწვავედ უტევდნენ სახელმწიფო, ქართულ ენას, თუმცა მისი სახელმწიფო ენად გამოცხადება სულაც არ უკრძალავდა სხვა ეროვნების ხალხს თავის ენაზე გამოსულიყვნენ ნებისმიერ ადგილზე, თვით პარლამენტის ჩათვლითაც კი. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ იძულებული გახდა დაებეჭდა ამის თაობაზე „კიდევ ნაციონალიზაციის შესახებ“, რომელშიც ხაზგასმით აღნიშნავდა, რომ მიუხედავად მტრების აშკარა შემოტევისა, არჩეული კურსი გაეროვნებისა არ შეიცვლებოდა და საქმის წარმოება, მართვა-გამგეობა და ა. შ. ქართული გახდებოდა. ხელისუფლებამ იმათთვის, ვინც ქართული ენა არ იცოდა, დააწესა ექვსი თვის ვადა ენის შესწავლისათვის.³

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 282
 2 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 189, 216, 217...
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 27

ნაციონალიზაციის წინააღმდეგ განსაკუთრებული ბოლშევიკური
 რძოდნენ საქართველოსადმი მტრულად განწყობილი რუსული რევოლუციონერული
 ზეთები „ბორბა“, „კავკაზსკოე სლოვო“, „ტრუდოვოე ზნამია“,
 „სოციალ-დემოკრატი“, „ედინენიე“ და სხვები. „კავკაზსკოე სლო-
 ვო“, მაგალითად, წერდა, რომ ნაციონალიზაციის გატარება თურმე
 ინტერნაციონალიზმის ღალატი ყოფილა. მიუხედავად „ერთობის“
 არათანმიმდევრული პოლიტიკისა ამ საქმეში, მან მაინც ვერ მოით-
 მინა ასეთი აშკარად უხეში ჩარევა ქვეყნის საშინაო საქმეებში და
 გააკრიტიკა რა მკაცრად „კავკაზსკოე სლოვო“, აღნიშნა, რომ ქვე-
 ყანა გაეროვნების აღებული კურსიდან არ გადაუხვევდა.¹ „ერთო-
 ბა“, რა თქმა უნდა, მხარს უჭერდა ქვეყანაში სახელმწიფო ენას,
 მაგრამ მისი აზრით, არიან ჩვენს რესპუბლიკაში სხვა ერის წარ-
 მომადგენელნიც, რომელთაც ქართული ცოტა იციან ან სრულიად
 არა. ამათვის ჩვენ არ შეგვიძლია დედაენის ხმარება ავკრძალოთ.
 პირიქით, იგინი უნდა უზრუნველყოფილ იქნეს, რომ თავის გასა-
 გებ ენაზე მიიღონ სამართალი, შეეძლოთ ლაპარაკი, და სხვა... არა
 თუ მოსამართლემ უნდა იცოდეს ეროვნულ უმცირესობათა ენა,
 არამედ თვით საქმის წარმოებაც ზოგან შეიძლება ამ ენაზეც იყოს...
 ამგვარივე უნდა შევხედოთ პარლამენტში ენის საკითხსაც ინტე-
 ლიგენციას შეუძლია რუსულად ლაპარაკი და გაგება აზრის, ხალხს
 კი მხოლოდ მშობლიურ ენაზე... თუ ყველა ენებს ჩვენ ოფიციალუ-
 რად ენებად ვერ ვაღიარებთ, რადგან ეს სახელმწიფოს აღმშენებ-
 ლობას მეტად გააძნელებდა, სამაგიეროდ მათ მშობლიური ენის
 ხმარების სრულ ნებას ვაძლევთ პარლამენტშიც, როგორც თვით-
 მმართველობაში. ამიტომ ჩვენი წინადადებაა ეროვნულ უმცირე-
 სობათა წარმომადგენლებს უფლება მიეცეთ თავის ენაზე სიტყვის
 წარმოთქმისა... ინტელიგენციის ინტერესი რამდენიმეთ სხვაა. მათ
 რუსული იციან და რუსული უნდათ... დროებით, როგორც გამო-
 ნაკლისი, კიდევ შეიძლება რუსული ენის ხმარება, მარა დაკანონება
 ამ ენისა — ეს სახელმწიფოსათვის სრულიად მიუღებელია“.²

აგრძელებდა რა იგივე საუბარს „ერთობა“ ენაზე, მოგვიანებით
 სხვაგვარად წერდა: „პარლამენტში საქმის წარმოება და კამათი
 უნდა ხდებოდეს ქართულ ენაზე, აქედან ლოგიკურად გამომდინა-
 რეობს ისიც, რომ ქართული ენის ცოდნა აუცილებელ საჭიროებას

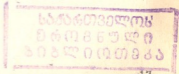
1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 132
 2 იქვე, № 206

წარმოდგენს პარლამენტის დეპუტატისათვის. მიუხედავად ამისა,
27 სექტემბერს სხდომაზე საქართველოს პარლამენტში დიდმა უმრავლესობა
ლა-შემოხლა მოხდა აღნიშნულ საკითხზე... ეს ძალადობა გამოიწ-
ვია საქართველოს წვრილ ეროვნებათა ნაციონალისტების შეერ-
თებას და მათმა ყოვლად შეუწყნარებელმა პრეტენზიებმა: მათ
განუზრახავთ ქართული ენის გვერდით შექმნან მეორე სახელმწი-
ფო ენა — რუსული იმ საბაბით, რომ ეს ენა ყველას ესმის... ჩვენ
სასტიკად ვზრახავთ იმ წვრილ ერების ნაციონალისტებს, რომელ-
თაც თითქო თავი მოაქვთ სამშობლო ენის უცოდინარობით და
დემონსტრაციულად მოითხოვენ, რომ მათ რუსულ ენაზე ლაპარა-
კის უფლება ქონდეთ“.¹ დავაში რუსული გაზეთი „გრუზიაც“ ჩაე-
ბა, რომელმაც დაიწუნა დადგენილება პარლამენტში ქართული ენის
სავალდებულო გამოყენების თაობაზე. მისი აზრით ეს უკმაყოფი-
ლოთა დემონსტრაციებსაც კი გამოიწვევდა. „გრუზია“ აშკარად გა-
დავიდა მუქარაზე და განაცხადა, რომ, თუ ეროვნულ უმცირესო-
ბებს არ მიეცემოდათ პარლამენტში გასაგებ, ე. ი. რუსულ ენაზე
საუბრის უფლება, მაშინ დეპუტატები დატოვებდნენ კრებას. გა-
ზეთის აზრით ეს მით უფრო აუცილებელი იყო, რომ ეროვნულ-
უმცირესობათა დეპუტატების ნაწილმა არ იცოდნენ არც ქართუ-
ლი და არც თავიანთი ენები.²

„ერთობამ“ გააკრიტიკა რა „გრუზია“ ამ წერილისათვის. აღ-
ნიშნა, რომ სწორედ ასეთი დეპუტატები იყვნენ საქართველოს და-
მოუკიდებლობის უპირველესი მტრები.³

„ერთობა“ კვლავ დაუბრუნდა ამ საკითხს და კიდევ ერთხელ
შეიკვალა პოზიცია. ამჯერად მან მტკიცედ დაუჭირა მხარი პარლა-
მენტში რუსული ენის გამოყენებას. თან აღნიშნა, რომ 11 სექტემ-
ბერს პარლამენტს უნდა გადაეწყვიტათ თუ რა ენაზე ელაპარაკათ
იქ ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებს. გაზეთის პოზიცია
ასეთი იყო — ვინც იცოდა ქართული იმას ქართულად, ხოლო ვინც
არ იცოდა, იმას რუსულად ელაპარაკა. „ერთობას“ ამჯერად აღარ
მოსწონდა საქართველოს რესპუბლიკის კანონი, რომელშიც მხო-
ლოდ დედაენა იყო ჩაწერილი. თან თავის პოზიციას იმით ამართ-
ლებდა, რომ დედაენის გამოყენების შემთხვევაში, საჭირო გახდე-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 208
2 გაზ. „გრუზია“, 1918 წ., № 26
3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 212
2. ამირან ნიკოლეიშვილი

ბოდა თარჯიმანთა გამოყენება, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელს შექმნიდა პარლამენტში დეპუტატთა თავიანთ დედაენებზე დასაყრდენად ვლენის თარგმნის სისწორის შემოწმებას. ამიტომ, წერდა „ერთობა“, უნდა მიეღოთ რუსული ენა. გაზეთს სრულიად არ გაუმახვილებია ყურადღება იმაზე, რომ დეპუტატს სახელმწიფო — ქართული ენა აუცილებლად უნდა სცოდნოდეს.¹

„ერთობის“ მცდელობას უქმად არ ჩაუვლია და მალე პარლამენტმა შეასწორა კანონი ენის თაობაზე. ამ შესწორებით ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენელ დეპუტატებს უფლება ეძლეოდათ პარლამენტში რუსულ ენაზე გამოსულიყვნენ. „ერთობამ“ ახლა ახალი თავგამოდებით ამ უკან გადადგმული ნაბიჯის დაცვა დაიწყო. სამაგიეროდ მკაცრად გააკრიტიკა ეს ნაბიჯი „სახალხო საქმემ“, მაგრამ „ერთობამ“ ამისათვის არც იგი დაინდო და გააკრიტიკა რა გაზეთი, მოიწონა პარლამენტში რუსული ენის შემოღება.²

„ერთობის“ არათანმიმდევრული პოლიტიკის დასადასტურებლად კიდევ ერთი მაგალითიც გამოდგება. გაზეთ „კლდეში“ რ. გაბაშვილმა დაბეჭდა ვრცელი წერილი, რომელშიც იგი მიუთითებდა იმ შეუწყნარებელ ნაკლოვანებებზე, რასაც ხელისუფლება ნაციონალიზაციის პოლიტიკის გატარებაში უშვებდა. რ. გაბაშვილის საპასუხოდ „ერთობაში“ გამოქვეყნდა ვ. ნინიძის სტატია, რომელშიც მას სასაცილოდაც კი არ ჰყოფნის რ. გაბაშვილის მოსაზრებანა. არადა, აი რაზე ამახვილებდა „კლდე“ ყურადღებას: რომ ტრამვაის ჰქონოდა ქართული წარწერა, ბანკზე ორთავიანი არწივის (ე. ი. რუსეთის გერბის) ნაცვლად ყოფილიყო თეთრი გიორგის გამოსახულება, ქუჩებს ჰქონოდათ ქართული წარწერები და ა. შ. ამ მოთხოვნებით აღმფოთებული „ერთობა“ წერდა: „ყველაზე უფრო ახირებული ის არის, რომ ბატონი გაბაშვილი („ერთობა“ წინწყლებში წერს „ჭკვიანი კაცი“) ამბობს თავის წერილში: „განადრო არ არის, რომ სასახლეზე რუსული დროშის მაგიერ ქართული დროშა ავაფრიალოთ?“ ბატონ გაბაშვილს უნდა მოეხსენებოდეს, რომ სასახლეზე ფრიალებს წითელი დროშა და არა რუსული დროშა... ბატონი გაბაშვილი თბილისსა და საზოგადოდ საქართველოს გაქართულებას და განმტკიცებას ხედავს ყველგან და ყველგანვე ქართულად წარწერაში და მოითხოვს მთავრობისაგან, რომ ამის

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 224

2 იქვე, № 221

შესახებ დაუყოვნებლივ იქნას გამოცემული შესაფერისი განცხადებები გულება. უნდა მოვახსენოთ მას, რომ ჩვენ მთავრობასა და საქართველოს კეთილდღეობის განსამტკიცებლად დღეს უფრო სერიოზული და მნიშვნელოვანი მოვალეობანი აწევთ კისერზე და უფრო საჭიროებები კითხვები აქვთ მოსაწესრიგებელი. რაც შეეხება იმის მოწესრიგებას თბილისის რესტორან-დუქან-სარდაფებში რუსული წარწერები იყოს თუ ქართული, ეს ბატონმა გაბაშვილმა აწარმოვოს, რაკი ასე იპყრობს მის ყურადღებას ეს „დიდი საქმე“.¹

ქართულ ენას არანაკლები თავგამოდებით ებრძოდა რუსულ პრესაში მოღვაწე ლ. ყიფიანიც. იგი „ედინენიეში“ წერდა, რომ ქართული ენა ოჯახებში წაირყვნა და რომ არ იცოდნენ, ეს გარუსების პოლიტიკის ბრალი სულაც არ ყოფილა. ქართული ენის ოჯახებში დაკნინების გამო, აღარც სკოლებში მდგარა იგი სათანადო დონეზე. ლ. ყიფიანის აზრით, — „რუსული ენა გაბატონებული იმიტომ კი არ ყოფილა, რომ ასი წლის განმავლობაში ცარიზმი ცხოვრებაში ყველაფერი ქართულის გარუსებას ატარებდა, რის შესახებაც აგრე რიგად უყვარდათ ლაპარაკი ქართველ შოვინისტთა ბანაკში, თითქოს ეს იყოს შედეგი ძალადობის პოლიტიკისა! ქართველებში არ ყოფილა განვითარებული მტკიცე სიყვარული მშობლიური ენისადმი და ყოველთვის მიიწვედნენ რუსული ენისაკენ. თუ ქართულ ენას სკოლებში სდევნიდნენ, ქართულ ოჯახში ხომ ამ ენას არავინ არ სდევნიდა და ოჯახში რომ ჩვენ ძლიერი გვექონოდა ეროვნული სახე — არ ექნებოდა ადგილი უსაბუთო ბრალდებას ძალადობით გარუსებაში.“²

„ერთობა“ მკაცრად აკრიტიკებდა ლ. ყიფიანის ამ მოსაზრებას და წერდა: „გამარუსებლებმა ისე მოაწყვეს ჩვენი ცხოვრება, რომ ქართულ ენას გასავალი არსად არ ჰქონდა. რუსი ბიუროკრატების ბატონობის დროს ეს იარაღი არ გამოდგა სახეირო, ამიტომ მეორე იარაღის ხმარების სწავლას — რუსულ ენას დაეწაფა ხალხი.“³

„ერთობასა“ და „საქართველოს“ შორის განსხვავებული დამოკიდებულება ჩამოყალიბდა მუშათა პროფკავშირების ნაციონალიზაციასთან დაკავშირებითაც. „საქართველო“, მუშებთან ერთად, მტკიცედ უჭერდა მხარს მათ გაეროვნებას. ამის გამო მას

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 223
 2 გაზ. „ედინენიე“, 1918 წ., № 31
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 199

მკაცრად აკრიტიკებდა „ერთობა“ და მის ასეთ მოთხოვნას ნაციონალისტობად, შოვინიზმად მიიჩნევდა. „ერთობა“ გააფთხებდა, ებრძოდა რა გაქართულებას, ინტერნაციონალიზმის სახელით რუსიფიკატორულ პოლიტიკას ადგა. პროფკავშირებში რომ საქმეს რუსულად აწარმოებდნენ და მთელი მართვა-გამგეობაც რუსების ხელში იყო მოქცეული, თუმცა იქ უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ, ამაზე „ერთობა“ რატომღაც სდუმდა. „საქართველოს“ აზრით, რუსებს ამ ბრძოლაში ენერგიულად უჭერდნენ მხარს სომხებიც. „ჩვენი გადაგვარებული, სულით ხორცამდე გარუსებული სოციალ-დემოკრატების მეთაურები ვერ გრძნობენ ამ უკულ-მართობას და სხვასაც სდევნიან. მიუხედავად სოციალ-დემოკრატების ჯიუტობისა, ეცნო თავისი საკუთარი სამშობლო და მისი დამოუკიდებლობა... მუშები დაიცავენ მშობლიურ ენას და ინტერესებს“.¹

მუშათა პროფკავშირების გაქართულების წინააღმდეგ მთელი შემართებით იბრძოდა რუსული პრესაც. ასე მაგალითად, აღშფოთებული „ტრუდოვოე ზნამია“ ორჯერ იუწყებოდა, რომ ს. ვადაჭკორია მუშათა კრებაზე ქართულად გამოსულა, რაც თურმე ნაციონალიზმი ყოფილა. ამის საპასუხოდ „ერთობაში“ თვით ს. ვადაჭკორია გამოვიდა, რომელმაც აღნიშნა, რომ სწორად მოიქცა, რადგან ამით ქართულ ენას შესაფერი ადგილი მიუჩინა, ისე, რომ ამით არც სხვა ენები დაუჩაგრავს. უნდა ითქვას, რომ ს. ვადაჭკორიას გამოსვლა მკვეთრი წინააღმდეგობებით გამოირჩეოდა. იგი, ერთის მხრივ, თუ ქართულ ენაზე თავის გამოსვლას სწორად მიიჩნევდა, მეორეს მხრივ, პრინციპული წინააღმდეგი იყო მუშათა პროფკავშირების გაქართულებისა. უფრო მეტიც, იგი აღშფოთებული იმათზე, ვინც მას პროფკავშირების ნაციონალიზაციის მისწრაფებას აბრალებდა. მისი აზრით, ეს რომ მომხდარიყო, ამით ხომ სხვა ენები დაიჩაგრებოდნენ.²

მართალია, „ერთობა“ შეეცადა უარეყო „საქართველოს“ მიერ მის მიმართ წაყენებული რუსიფიკატორული პოლიტიკის ბრალდება, მაგრამ ამოდ. იგი მხოლოდ „საქართველოს“ ზოგადი ლანძღვით დაკმაყოფილდა.³

მუშათა ორგანიზაციების გაეროვნების წინააღმდეგი იყო ამი-

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 146

2 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 154

3 იქვე, № 155

ერკავკასიის რუსული გაზეთი „სოციალ-დემოკრატ“-ი. ც. მინაგაძის
 როვნების ასევე მოწინააღმდეგე „ერთობას“ ისიც კი არ ავტოგრაფობს,¹
 ცა ამ უკანასკნელმა ენათა თანასწორობას (და არა ქართულ ენას)
 დაუჭირა მხარი. „სოციალ-დემოკრატის“ აზრით, მუშათა პროფ-
 კავშირებში ერთადერთი ენა რუსული უნდა ყოფილიყო.¹

1919 წლიდან გაეროვნების მოწინააღმდეგე ძალებმა არათუ შე-
 აფერხეს მისი განხორციელება, არამედ ზოგიერთ შემთხვევაში ხე-
 ლისუფლება აიძულეს უკვე მიღწეულიც კი დაეთმო და უკან და-
 ეხია. მაგალითად, იმის მომიზეზებით, რომ არ კმაროდა საბეჭდი
 მანქანები, შეწყდა ქართულად დებეშების გზავნა,² ხოლო თბილი-
 სის გამგეობის მოსამსახურეთა კავშირის აღმასკომმა დაადგინა
 ეშუამდგომლა, რომ ერთი წლით შეჩერებულიყო ნაციონალიზაცია
 იმათთვის, ვინც ქართული ენა არ იცოდა, მაგრამ განაცხადებდნენ,
 რომ შეისწავლიდნენ მას.³

მიუხედავად ასეთი შემოტევებისა, გაეროვნება მაინც გრძელ-
 დებოდა. 1919 წ. 1 იანვრიდან ქართულად საქმის წარმოებასა და
 საქმეების გარჩევაზე გადავიდა ქუთაისის ოლქის სასამართლო,⁴
 ხოლო 8 თებერვლის მთავრობის დადგენილებით 1 მარტიდან იგი-
 ვე უნდა განხორციელებულიყო თბილისის ოლქის სასამართლოშიც.
 დადგენილება არაქართველებისათვის შესაძლებლად თვლიდა რუ-
 სული ენის გამოყენებასაც. გაეროვნებაზე გადასვლასთან დაკავში-
 რებით, მთავრობამ გასცა განკარგულება სასამართლოთა კანცელა-
 რიებიდან გაენთავისუფლებინათ ქართული ენის არამცოდნეები.⁵
 საქმის წარმოება გაეროვნდა შინაგან საქმეთა სამინისტროშიც.⁶

მიუხედავად მთავრობის ასეთი გადაწყვეტილებისა და იუსტი-
 ციის მინისტრების ბრძანებისა, ზოგიერთი მოსამართლე მაინც
 რუსულად აგრძელებდა საქმეების წარმოებას. მაგალითად, როცა
 იუსტიციის სამინისტროსათვის ცნობილი გახდა, რომ სენაკის პირ-
 ველი უბნის მოსამართლე საქმეებს მაინც რუსულად აწარმოებდა,
 მან ამაზე რეაგირება დაავალა ქუთაისის ოლქის სასამართლოს და
 პროკურორს, თან მოსთხოვა მათ, შეემოწმებინათ ოლქის სხვა მო-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 166
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 15
 3 იქვე, № 21
 4 იქვე, № 39
 5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 47
 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 48

სამართლებიც, თუ როგორ ასრულებდნენ ისინი მთავრობის დავალებას გაეროვნებასთან დაკავშირებით.¹ ამასთან ერთად რუსტიციის სამინისტრომ განმარტა, რომ საქმეები მომრიგებელ მოსამართლეებსაც ქართულად უნდა ეწარმოებინათ. მინისტრის ბრძანებით თბილისის სასამართლოში მოიხსნა ალექსანდრე II ბიუსტიც და მის სისტემაში შემაჯალ ყველა დაწესებულებას დაავალა 1920 წ. 1 იანვრამდე ყველა რუსული წარწერა ქართულით შეეცვალა.²

მიუხედავად მთავრობის და სამინისტროს ასეთი პოზიციისა, სასამართლოებში გაეროვნება მაინც ჭიანჭურდებოდა. ეხებოდა რა ამ საკითხს, გაზეთი „სახალხო საქმე“ წერდა, რომ იგი იქ ძალზე ნელა ხდებოდა, რასაც ბევრი ვინმე უწლიდა ხელს, მაგალითად, თბილისელი ვეჟილები, 1919 წ. 1 იანვრიდან სამინისტროს სისტემაში სრული გაეროვნება უნდა მომხდარიყო, მაგრამ ვეჟილებმა აირჩიეს კომისია და მთავრობის თავმჯდომარე ნ. ჟორდანიასთან მიღებაზე ითხოვეს, რომ იგი რ თვით გადაედოთ. მართალია, ნ. ჟორდანია მათ არ დაეთანხმა, მაგრამ ფაქტიურად უარიც არ უთქვამს, რადგან მისი რჩევით ვეჟილებს უნდა შეექმნათ კომისია და თუ იგი დაუსაბუთებდა მას ამ გადადების აუცილებლობას, საქმეს კი შემდეგ განიხილავდა.³

სასამართლოებში რომ გაეროვნება ფერხდებოდა, ამას ვერც „ერთობა“ უარყოფდა. მისი აღიარებით, სასამართლოებში ქართული ენა უგულვებელყოფილი იყო. იქ მისული კაცი მხოლოდ თარჯიმნის დახმარებით თუ დაილაპარაკებდა. წარწერები ყველგან რუსული იყო. სენატში იდგა ალექსანდრე II ძეგლი, სასამართლოები მიდიოდა რუსულად. ქართული თვით საოლქო სასამართლოს თავმჯდომარეებმაც კი არ იცოდა, მოსამართლეებზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, თანამშრომელთა უმეტესობა რუსები იყვნენ, გარუსებული თავმჯდომარის პირადმა მდივანმაც არ იცოდა ქართული და ა. შ. „ერთობა“ ამ საქმეში ხელისუფლებასა და პარლამენტს ადანაშაულებდა, რომლებიც ქართულის არამცოდნეებს თვითონ ნიშნავდნენ იქ თანამდებობებზე. უფრო მეტიც, იქ მიმდინარე შტატების შემცირებისას ისევ ქართველებს ამცირებდნენ.⁴

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 273

2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 286

3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 453

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 296

„ერთობა“ სხვა დროსაც შეეხო აღნიშნულ საკითხს და ამჯერად გააკრიტიკა ვინმე დ. გ. რომელმაც რუსულ გაზეთ „სოციალ-დემოკრატში“ სასამართლოს გაქართულების წინააღმდეგ გაილაშქრა.¹

1919 წ. 20 მარტს გაიმართა იურიდიული საზოგადოების წლიური კრება, სადაც სასამართლოს გაეროვნების საკითხი განიხილეს.² მეორედ გამართულ საზოგადოების კრებაზე კი განიხილეს საკითხი „ქართული ენა სასამართლოში“, რომელიც ზ. ხერხეულიძემ წაიკითხა.³ დაიწყო რა პრაქტიკული ღონისძიებების გატარება, დეკემბერში ქართული ენის უცოდინარობის გამო სამუშაოდან განათავისუფლეს სასამართლო პალატის გამომძიებელი გრავესკი და ბრალმდებლის ამხანაგი კალვაიტი.⁴

„საქართველოში“ გაეროვნების საკითხებს შეეხო რ. ინგილო. იგი წერდა, რომ გაეროვნება ადრე ნელა, მაგრამ მაინც მიდიოდა, თუმცა ბოლო დროს იგი შეჩერდა და ზოგან ისევ რუსულზე ხდებოდა დაბრუნება. ასე მოხდა მაგალითად, იუსტიციის სამინისტროში, სადაც ახალი მინისტრის მისვლით შეჩერდა ეს პროცესი და ისევ რუსულზე გადასვლა დაიწყო. ამასთან ერთად, სამუშაოდ დააბრუნეს ენის უცოდინარობის გამო განათავისუფლებული რუსები, რაც ეწინააღმდეგებოდა სახელმწიფო პოლიტიკას.⁵

1919 წ. „სახალხო საქმემ“ დაბეჭდა იუსტიციის სამინისტროს ანგარიში მისი შექმნიდან 1919 წ. 12 მარტამდე — დამფუძნებელი კრების გახსნამდე. ანგარიშში ყურადღება გაეროვნებაზეც იყო გამახვილებული. მასში აღნიშნული იყო, რომ ამ კუთხით ბევრი რამ გაკეთდა. მთელ სისტემაში თითქმის მთლიანად შეიცვალა ქართული ენის უცოდინარი თანამშრომლები, საქმის წარმოება ქუთაისის ოლქში 1 იანვრიდან გადავიდა ქართულ ენაზე, თბილისის ოლქში კი იგი 1 მარტიდან განხორციელდებოდა. ქართულად მიდიოდა გამოძიებაც, თუმცა არაქართველთათვის შენარჩუნებული იქნა რუსული ენა. თვით სამინისტროში ქართულად საქმის წარმოება 1918 წ. ოქტომბრიდან ხდებოდა. შექმნილი იყო სატერმინოლოგი

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 58
- 2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 39
- 3 იქვე, № 245
- 4 იქვე, № 238
- 5 იქვე, № 80

კომისიაც, ანგარიშში კონკრეტულად არაფერია ნათქვამი ნაციონალიზაციის პროცესზე.¹

„სახალხო საქმეში“ იუსტიციის სამინისტროში მიმდინარე ნაციონალიზაციის პროცესზე ვრცელი წერილი დაბეჭდა გ. გველესიანმაც. როგორც იგი წერდა, ჯერ კიდევ არ იყო სახელმწიფოს მიერ მიღებული კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ, როცა სამინისტრო შეუდგა გაეროვნებას, რაც თანდათანობით ხდებოდა. სამინისტროში დაიწყეს რა ქართულად საქმის წარმოება, ენის არამკოდნეები განთავისუფლდნენ დაკავებული ადგილებიდან. მთხოვნელთაგან განცხადებები მხოლოდ ქართულად დაწერილი მიიღებოდა. ქართული ენა ფეხს იკიდებდა სასამართლოებსა და გამოძიებაშიც. თუმცა დაშვებული იყო გამონაკლისებიც — იქ, სადაც ბევრი არაქართველი (20% და მეტი) ცხოვრობდა, საქმის წარმოება ქართულ და მათ ენაზე ხდებოდა. 1919 წ. 8 თებერვალს იუსტიციის სამინისტრომ გამოსცა ცირკულარი, რომ 1 მარტიდან სასამართლოებში სრული გაეროვნება მოხდებოდა. ქუთაისის ოლქში იგი მთლიანად, ხოლო თბილისისაში კი ნაწილობრივ განხორციელდებოდა. თუ აქ საქმე ქართველებს ეხებოდა, ანდა მასში საქართველოს დაწესებულება მონაწილეობდა, მაშინ მოხდებოდა ქართულად, ხოლო თუ საქმეში თბილისის მცხოვრები არაქართველი კერძო პირი მონაწილეობდა, მაშინ მას უფლება ჰქონდა რუსული ენა გამოეყენებინა. ასევე ქართულად უნდა წასულიყო 1 მარტამდე შესული ყველა საქმე, გარდა სოხუმის ოლქისა. ქართულ ენაზე გადადიოდა როგორც ყველა სასამართლო, ისე სასამართლო პალატა და ამ სისტემაში შემავალი ყველა დაწესებულება. ერთი სიტყვით, მოხდა სრული ნაციონალიზაცია. გამონაკლისი დაუშვეს მხოლოდ თბილისის ოლქში და აფხაზეთში არაქართველებისათვის და ისიც სამოქალაქო საქმეებზე. აქ აფხაზეთა სახალხო საბჭოს უნდა გადაეწყვიტა ენის საკითხი, მოსახლეობის სურვილის გათვალისწინებით. ამიტომ კონსტიტუციის მიღებამდე აფხაზეთში მოქმედებაში რუსული ენა დარჩა. საქმის წარმოება ქართულად დადგინდა ნოტარიუსებშიც, სადაც ყველა აქტის ნიმუშების ქართულად გადმოთარგმნა გახდა საჭირო. ითარგმნა კიდევ ისინი და უნდა გადასულიყვნენ ქართულზე, მაგრამ მინისტრი და მასთან ერ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 477

თად მთელი სამინისტროც გადადგა და ეს საქმეც ამიტომ
დო.¹

ძალზე გაჭიანურდა თბილისსა და სხვა ქალაქებში რუსული წარწერების შეცვლა ქართულით. ამის თაობაზე ხშირად და მწვავედ სწერდნენ სხვადასხვა გაზეთებში. მაგალითად, „საქართველო“ რამდენიმეჯერ შეეხო ამ პრობლემას და აღნიშნავდა, რომ თბილისში წარწერების შეცვლა ძალზე ჭიანურდებოდა და საჭირო იყო მისი დროული მოგვარება.² ასევე ცუდად იყო წარწერების შეცვლის საქმე ქუთაისშიც, ხოლო გორში იგი მართალია დაიწყეს, მაგრამ მისი ბოლომდე მიყვანა ვერ შესძლეს.³

პრობლემას „ერთობაში“ ვინმე „განიც“ შეეხო. მას არ მოსწონდა ნაციონალიზაციაში ხელისუფლების მიერ აღებული ტემპი და მოჰყავდა კონკრეტული მაგალითები გზათა სამინისტროდან და ქუჩების სახელებთან დაკავშირებით.⁴ მომდევნო ნომერში ერთობამ⁵ დაბეჭდა საპასუხო წერილი, რომელშიც გამართლებულია თბილისის გამგეობის ნელი ტემპი, „ხელმძღვანელობა უკიდურესობაში არ გადავარდნილა. იგი დინჯად და თანდათანობით მიჰყვება საქმეს. თანაც გვაქვს კანონი სახელმწიფო ენაზე, რომელშიც არ სწერია, რომ ქართულთან ერთად რუსულიც იყოს გვერდიგვერდ“.⁶ ასევე დაუინებული მოთხოვნების შემდეგ, 1919 წ. სექტემბრიდან დაიწყო დიდი ღონისძიებების გატარება ქალაქში რუსული წარწერების ქართულით შესაცვლელად. წარწერების შეცვლა სასამართლოებში იუსტიციის სამინისტრომაც დაადგინა. ასევე უნდა მომხდარიყო იგი 1920 წ. 1 იანვრამდე მის სხვა უწყებებშიც.⁷ შინაგან საქმეთა მინისტრმა კი გამოსცა განკარგულება, რათა დაწყებულიყო ქუჩებში, ფასადებზე და ტრამვაის ვაგონებზე წარწერების შეცვლა.⁷

22 სექტემბერს თბილისის გამგეობამ ბ. ჩხიკვიშვილის მოხსენების საფუძველზე გამოიტანა დადგენილება მთელს ქალაქში წარწერების შესაცვლელად. წარწერები უნდა შეეცვალათ საცხოვრე-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 564
 2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 12, 39, 197
 3 იქვე, № 22
 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 159
 5 იქვე, № 151
 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 273
 7 იქვე, № 269

ბელი სახლების მფლობელებსაც. წარწერათა ტექსტების ვარიანტები და ტერმინოლოგიური სისწორის უზრუნველყოფის მიზნით, სავალდებულო გახდა ყველა ტექსტი შეედგინათ, ანდა გაესწორებინათ სავაჭრო პალატაში, სადაც ამ საქმისათვის საგანგებოდ გამოყვეს სპეციალისტები.¹ წარწერა ყველგან უნდა გაკეთებულიყო ქართულად, დიდი ასოებით, იქვე შეიძლებოდა იგივე წარწერა სხვა ენაზეც მოეთავსებინათ, ოღონდ ის უნდა ყოფილიყო მეორეხარისხოვან ადგილზე და წვრილი ასოებით.² ყოველივე ეს სამთვეში, 1 დეკემბრამდე უნდა დასრულებულიყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში დაწესდა ჯარიმა 500 მ. მოცულობით და პასუხისგებანი პიციმა სასჯელთა წესდების 29-ე მუხლით.³

გაზეთ „ერთობაში“, იგივე „განი“, სტატიაში „გაკვრით“, იწონებდა რა ქართული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადებას, მიიჩნევდა, რომ იგი ცხოვრებაში უფრო ენერგიულად უნდა მომხდარიყო. თუმცა აუცილებლად თვლიდა ამ საქმეში სიფრთხილისა და ტაქტის დაცვას, რათა პროცესი უმტკივნეულოდ განხორციელებულიყო. „განი“ თვლიდა, რომ ამ პრინციპების დაუცველობამ შექმნა აბსურდული სიტუაცია და გამოიწვია კუროიზები. მაგალითად, გზათა სამინისტრომ საქმის წარმოების გაქართულებასთან ერთად მოახდინა წარწერების გაქართულებაც და ამით უკიდურესობაში გადავარდა — ყველა სადგურსა და ტუალეტს გაუკეთეს ქართული წარწერა. „ერთობა“ ვაოცებული კითხულობდა, თუ რა უნდა ექნათ ასეთ შემთხვევაში ქართული ენის მრავალრიცხოვან უცოდინარებს, როგორ გაერჩიათ მათ... ქალისა და მამაკაცის ტუალეტები. გაზეთი თბილისის გამგეობასაც გადასწვდა და არ მოიწონა ქუჩებისა და ტრამვაის ვაგონების რუსული წარწერების ქართულით შეცვლა, რადგან თურმე ეს ქართულის არმცოდნეთა უკმაყოფილებას გამოიწვევდა. — „ეს, — წერდა „განი“, არ მოხდებოდა, ორ ენოვანი რომ იყოს წარწერები. ამით არც ნაციონალიზაცია შეილახებოდა და უკმაყოფილების ნაკლები საბაბიც იქნებოდა. პოლიტიკური ტაქტი გვიკარნახებს, რომ ასეთი წვრილმანებით კიდევ უფრო არ დავამძიმოთ ირგვლივ შექმნილი ატმოსფერო“.⁴

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 635

2 იქვე, № 608

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 191, „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 214

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 158

1919 წ. იანვარში, მიუხედავად მთელი რიგი სიძნელეებისა, სდგა დებუშების ქართულ ენაზე გადაცემაც, რადგან იქნა ამ საქმისათვის საჭირო მანქანები.¹ ასევე პირველად დამზადა სიმწიფის მოწმობებიც ქართულ ენაზე.² როგორც 1919 წ. ოქტომბერში გამართულ რკინიგზის II ყრილობაზე ითქვა, სრულ გაეროვნებაზე თანდათანობით გადასვლა 1919 წ. 6 იანვრიდან რკინიგზაშიც დაიწყო, თუმცა აქ მისი განხორციელება ყველგან ვერ მოხერხდა, რადგან ბევრმა ქართული ენა არ იცოდა. ამის გამო რკინიგზის ხელმძღვანელობამ მათთვის ქართული ენის შემსწავლელი ექვსთვიანი კურსები გახსნა.³

27 იანვარს ნაციონალიზაციის საკითხებზე საგანგებო კრება ჩატარა თბილისის მოურავმა. კრებაზე გადაწყდა, რომ განყოფილებებში ორ დღეში ისე გადაედგინებინათ თანამშრომლები, რომ ყოველ განყოფილებაში ყოფილიყო ქართულის მცოდნე საქმის მწარმოებელი. რაც შეეხებოდა თვით გამგეობის ნაციონალიზაციის გეგმას, მას ახლადარჩეული გამგეობა შეადგენდა.⁴

რაც შეეხებოდა თბილისის წარმოება-დაწესებულებებს, მათში ქართულ ენაზე საქმის წარმოებას ქალაქის გამგეობის დადგენილებით 1919 წ. 1 იანვრიდან უნდა შესდგომოდნენ.⁵

ქართულად საქმის წარმოების გადასვლაზე დადგენილება ქუთაისის ქალაქის გამგეობამაც მიიღო, თუმცა იგი გამონაკლისსაც ითვალისწინებდა. იმ ადგილებში, სადაც მოსახლეობის 50% და მეტი სხვა ეროვნებისა იქნებოდა, საქმის წარმოება და განცხადებათა მიღება მათ ენაზეც იყო დასაშვები.⁶

დაიწყო იმ თანამშრომელთა სამუშაო ადგილებიდან თანდათანობითი დათხოვნებიც, რომლებმაც ქართული ენა არც იცოდნენ და არც სურდათ მისი შესწავლა. მაგალითად, დაითხოვეს თბილისის ქალაქის იურისკონსულტი ამირხანოვი და მას კომპენსაციად ერთი წლის ხელფასი მისცეს,⁷ თბილისის გამგეობის მდივანი ბოდისკო (მის ნაცვლად დაინიშნა ებრაელი ვ. ხახანაშვილი, რაც ნათლად

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 22
 2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 89
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 243
 4 იქვე, № 22
 5 იქვე, № 199
 6 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 2
 7 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 36

დასტურებს, რომ სამუშაოდან არც ანთავისუფლებდნენ (ეროვნული ნიშნის მიხედვით) და ა. შ.¹

ქართული ენის მცოდნე ექვსი ახალი თანამშრომელი (ექიმი) მიიღეს ოლღას სახელობის საბებიო ინსტიტუტშიც.² ამ ღონისძიების გატარების აუცილებლობა აქ იმით იყო გამოწვეული, რომ ინსტიტუტში გაეროვნების განხორციელებას ხელს თვით მისი დირექტორი უშლიდა. თანამშრომლები ამის თაობაზე ორჯერ გაზეთ „საქართველოშიც“ სწერდნენ.³

როცა ქართული ენის არამცოდნეთა სამუშაოდან დათხოვნაზე ესაუბრობთ, აქ მხედველობაში აუცილებლად უნდა მივიღოთ ის ღონისძიებები, რასაც ხელისუფლების სტრუქტურები ატარებდნენ მათთვის ქართული ენის შესწავლის მიზნით. მაგალითად, 1919 წ. 15 სექტემბერს თბილისის გამგეობაში ჩამოყალიბდა ქართული ენის შემსწავლელი საღამოს კურსები, რომელზეც ყველა მსურველი უფასოდ ჩაირიცხებოდა. გამგეობის გადაწყვეტილებით, უნც 1920 წ. 1 იანვრამდე არ შეისწავლიდა ქართულს, დათხოვნილი იქნებოდა სამუშაოდან.⁴ ასეთივე კურსები გაიხსნა საქართველოს კოოპერატორთა ცენტრალურ კავშირშიც.⁵ რკინიგზაში, ქუთაისის გზათა სამმართველოშიც და ა. შ.⁶ სულ 1919 წ. თბილისში ქართული ენის კურსების 5 ჯგუფი მოქმედებდა.⁷

ხელისუფლება რომ ქართული ენის შემსწავლელ კურსებს სერიოზულ ყურადღებას უთმობდა, ეს შემდეგიდანაც სჩანს: თბილისის გამგეობამ საღამოს კურსებისათვის 20 000 მ. გამოჰყო.⁸ ხოლო გამგეობის წევრ გ. კონიაშვილს კურსებისათვის სპეციალური პროგრამის შედგენა დაავალა.⁹

1919 წ. გაეროვნების კარგად დაწყებული პროცესი შეჩერდა რკინიგზაზე, სადაც მის მოწინააღმდეგედ თვით მინისტრი ნ. ზომერიკი გამოდიოდა.¹⁰

- 1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 55
- 2 იქვე, № 171
- 3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 10, 242
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 199
- 5 იქვე, № 145
- 6 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 11
- 7 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 216
- 8 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 58
- 9 იქვე, № 213
- 10 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 78

გაეროვნებას განსაკუთრებული ენერგიულობით უჭერდა მხარს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია და მისი გაზეთი „საქართველო“. მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს მასში გამოქვეყნებული მასალებიდან. ე. პატარიძე სტატიასი „თბილისის გაქართულებისათვის“, კმაყოფილებით წერდა არჩევნების შედეგად თბილისის საბჭოში ქართველთა უმრავლესობის გამარჯვების შესახებ და მიიხსენებდა, რომ საბჭოს ახალ შემადგენლობას აღარ გაუჭირდებოდა ქალაქში ნაციონალიზაციის გატარება (მანამდე ამ პროცესს დიდად აფერხებდა თბილისის არაქართული საბჭო) და ქართული სულის დამკვიდრება. გადასაჭრელი იყო ქალაქის ქუჩებისა და უბნების სახელწოდებათა საკითხი. თვლიდა რა ახალი საბჭო ამ საკითხის გადაჭრის აუცილებლობას, დაუყოვნებლივ აირჩია კომისია, რომელსაც ქუჩებისა და უბნებისათვის ქართული სახელები უნდა შეერჩია. საბჭოს უნდა მიეღწია თვით საბჭოსა და დაწესებულებათა გაეროვნებისათვისაც და თბილისის ქართველთა ხელში გადასვლისათვის.¹

იმავე გაზეთში დაიბეჭდა მოწინავე სტატიაც „ახალი კურსი“, რომელშიც ატეხილი იყო განგაში ქართული ენის პრესტიჟის კლებასთან დაკავშირებით. ამ საქმეში გაზეთი მთავრობას ადანაშაულებდა. საქმე იმაში იყო, რომ ხელისუფლება ძალზე ლოიალურად ექცეოდა ქართული ენის არამცოდნეებს და ისინი პრაქტიკულად დატოვეს სამსახურებში. აქედან გამომდინარე, საქმის წარმოებაც ბევრგან კვლავ რუსული დარჩა. ხდებოდა კურიოზებიც — ზოგან ქართულიდან ისევ რუსულზე ბრუნდებოდნენ, მაგალითად, რკინიგზაზე. პრინციპული პოზიცია არ ეკავა თბილისის გამგეობასაც, რომელიც არ ითხოვდა სამუშაოდ არ მიეღოთ ქართულის არმცოდნეები. საგარეო და მიწათმოქმედების სამინისტროები კი თავიანთ მასალებს მაინც რუსულად აქვეყნებდნენ. ერთი სიტყვით, დაიწყო პეტად არასასურველი, დენაციონალიზაციის პროცესი.²

იგივე პრობლემებს ეხებოდა „საქართველოს“ მეორე მოწინავე წერილიც „სახელმწიფო ენისათვის“. მასში გამოთქმული იყო გულიანტივილი თბილისში ნაციონალიზაციის ნელ პროცესზე, მაშინ, როცა იგი უმტიკვენულოდ და შედარებით სწრაფად განხორციელდა თითქმის მთელს საქართველოში. გამონაკლისს თბილისი წარმოად-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 47
 2 იქვე, № 76

გენდა, სადაც კვლავ რუსული ენა ბატონობდა. არაქართული ძალები, უმეტესად რუსები და სომხები ყოველნაირად ეწინააღმდეგებოდნენ ამ პროცესს. იმის მომიზეზებით, თითქოსდა ეს მათ შეეწროებას გამოიწვევდა. სწორი იყო გაზეთის პოზიცია, რომ, ვისაც საქართველოში სურდა ცხოვრება, მას ქართულიც უნდა სცოდნოდა. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ „ვოზრაყდენი“, „ბორბა“ და „სლოვო“, რომლებიც ქალაქის ნაციონალიზაციის თაობაზე დადგენილების გაუქმებასაც კი მოითხოვდნენ. „საქართველო“ იწონებდა რა ამ დადგენილებას, წერდა: „გარუსებულთა ნებაზე ვერ ვივლით. დედაქალაქი ქართული კულტურის დაფუძნებას ემსახურება. თბილისი არსებითაც და ფორმითაც ქართული სახელმწიფოებრიობის განსახიერებად უნდა იქცეს და ამ საქმეში ხელის შემშლელნი არ უნდა გვეგულეობდეს.“¹

„საქართველო“ კიდევ ერთ წერილში, — „ნაციონალიზაცია და საქართველოს რესპუბლიკის დაწესებულებანი“, დაწვრილებით ჩერდებოდა ამ პროცესის სათავეებზე და წერდა, რომ ეს საქმე ჯერ კიდევ რუსეთის რევოლუციის შემდეგ იყო დაწყებული. ეროვნულ-დემოკრატიები მხარს უჭერდნენ სრულ ნაციონალიზაციას და ავტონომიას შინაურ მართვა-გამგეობაში და არა ცალკეულ დარგებში. თავიდან ამ საკითხებზე წერა აკრძალულიც კი იყო, რადგან გაზეთის თქმით, საქართველოს ხელისუფლებას თვალი ჩრდილოეთისაკენ ეჭირა. მაგრამ ცხოვრებამ დაარწმუნა მთავრობა, რომ მათი კურსი ამ საქმეში არასწორი იყო. აკრიტიკებდა რა გაზეთი ხელისუფლებას, წერდა, რომ მას აკლდა ეროვნული სარჩული. პირველი დეკრეტი ნაციონალიზაციაზე ჯერ კიდევ ამიერკავკასიის სეიმა მიიღო, მაგრამ იგი ქალაქებზე დარჩა. გაქართულება დამოუკიდებლობის შემდეგ დაიწყო, თუმცა იგი სათანადო დონეზე მაინც არ დამდგარა. საქმის წარმოება და მართვა-გამგეობა ბევრგან ისევ რუსულ ენაზე ხდებოდა. ხელისუფლების განზრახვა, 1919 წ. 1 იანვრიდან სრულ ნაციონალიზაციაზე გადასულიყვნენ, საექვო იყო, რადგან მართალია ყველა დაწესებულებაში იყო შექმნილი ამ საქმისათვის კომისიები, მაგრამ ისინი ფაქტიურად არ მუშაობდნენ და კვლავ რუსულად უკვეთავდნენ დოკუმენტაციას. დიდად აფერხებდა საქმეს მოხელეთა მიერ ქართული ენის უცოდინარობა და დაწესებულებებში მომუშავე არაქართულთა დიდი რაოდენობა,

¹ გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 197

რომლებიც პრინციპულად ეწინააღმდეგებოდნენ გაეროვნების არაქართველები ძირითადად ხელმძღვანელები იყვნენ და ვიანთ ხელქვეითებსაც აიძულებდნენ რუსული ენის გამოყენებას. მთავრობა კი მათ ძალზე ლოიალურად ექცეოდა. ბოლო დროს მართალია დაიწყო მათი დათხოვნები სამუშაო ადგილებიდან, მაგრამ ძალზე ნელი ტემპით. სტატიის ავტორს მართებულად მიაჩნდა, რომ ეს პროცესი უნდა გააქტიურებულიყო და ყველა მტერი და მოლატე დაუყოვნებლივ განთავისუფლებულიყო სამუშაოდან. გაქართულება მისი აზრით და სწორადაც, სულაც არ ნიშნავდა რუსული ან სხვა რომელიმე უცხო ენის სიძულვილს.¹

უნდა ითქვას ისიც, რომ გაეროვნება საერთოდ არ მიმდინარეობდა აფხაზეთში, ეროვნულ გვარდიაში,² რესპუბლიკის საკრედიტო დაწესებულებებში,³ შრომისა და სტატისტიკის განყოფილებაში და ა. შ.⁴ ამის თაობაზე ითქვა კიდევ მკაცრად ბ. ჩხიკვიშვილის მიერ, 21 დეკემბერს გამართულ თათბირზე, რომელიც თბილისში გაეროვნების მიმდინარეობას მიეძღვნა.⁵

გაეროვნებაზე ბევრს წერდა სოციალ-ფედერალისტთა პარტიის ორგანო, გაზეთი „სახალხო საქმეც“. მაგალითად, მან ყურადღება გაამახვილა ქართული ენის აბუჩად აგდებაზე თბილისის ზოგიერთი დაწესებულების მიერ, რაც შემდეგში გამოიხატებოდა — ფოთში ხაზინა 1919 წ. იანვრიდან გაქართულდა, მაგრამ ამის მიუხედავად იქ თბილისის სახელმწიფო ბანკიდან თუ სხვა დაწესებულებებიდან წერილები მაინც რუსულ ენაზე მიდიოდა, თანაც კატეგორიულად მოითხოვდნენ ფოთიდან პასუხებიც რუსულად გაეგზავნათ მათთვის;⁶

„სახალხო საქმე“ ასევე აკრიტიკებდა რკინიგზას, მიწათმოქმედების სამინისტროს, სახელმწიფო კონტროლს, სენაკის სამაზრო ერობას და ა. შ. იმის გამო, რომ მათში გაეროვნება პრაქტიკულად არ მიმდინარეობდა. ხშირ შემთხვევაში ასეთ უმოქმედებას ეს დაწესებულებები ქართული ტერმინების უქონლობით, ქართველი სპეციალისტების უყოლობით და სხვა მოგონილი მიზეზებით ხსნი-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 16
 2 იქვე, № 21
 3 იქვე, № 32
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 290
 5 იქვე
 6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 451

დნენ. სინამდვილეში კი, უმეტეს ადგილზე ხელმძღვანელები ემყარებოდნენ ქართული ენის არმცოდნე არაქართველებს.¹ რედ ისინი ეწინააღმდეგებოდნენ ნაციონალიზაციას. ასე იყო მაგალითად, სახალხო კონტროლში, სადაც ხელმძღვანელად ქართული ენის არმცოდნე სმირნოვი მუშაობდა. ეს სმირნოვი სამსახურში მხოლოდ რუსებს ღებულობდა, ხოლო ქართველ სპეციალისტებს — არა.¹ რაც შეეხება სენაკის მაზრას, გაეროვნება აქ იმით „დაიწყო“, რომ სამსახურებში დააბრუნეს ქართული ენის უცოდინარი რუსი მოხელეები.² კიდევ უფრო უარესად იყო საქმე ფოსტა-ტელეგრაფში, სადაც დენაციონალიზაცია — ე. ი. უკან, რუსულ ენაზე გადასკლა დაიწყო, რადგან აქ თვითონ ოლქის უფროსმა არ იცოდა ქართული ენა. იგი მხოლოდ ფორმალურად დათანხმდა გაქართველებს, ხოლო სინამდვილეში არც თვითონ და არც მისი თანამშრომლები ქართული ენის სწავლას სულაც არ აპირებდნენ.³

„სახალხო საქმე“ შემდეგშიც არაერთხელ დაუბრუნდა სახალხო კონტროლის პალატაში შექმნილ მდგმარეობას და წერდა, რომ იქ გაეროვნების ნაცვლად დენაციონალიზაციის პროცესი დაიწყო. საბუშოებზე დააბრუნეს ენის უცოდინარი რუსები და სამსახურში მიღებაზე უარი უთხრეს 500 ქართველ სპეციალისტს.⁴

„სახალხო საქმემ“ გაეროვნებას მოწინავე წერილიც „ნაციონალიზაცია“ მიუძღვნა. მასში ეს პროცესი მშობლიური ენისა და კულტურის მკვდრეთით აღდგომად იქნა მიჩნეული. წერილში მიმოხილული იყო ქართული ენის, კულტურის და სკოლის მდგომარეობა დამოუკიდებლობამდე და ხაზგასმული იყო, რომ ერის კულტურული ზრდა-განვითარება მხოლოდ მშობლიური ენის საშუალებით იყო შესაძლებელი. რუსები კი სწორედ მას ართმევდნენ ქართველებს. ნაციონალიზაციის გატარებით, ხელისუფლებას შესაძლებლობა ეძლეოდა უფრო დაახლოებოდა ხალხს. თუმცა ხელისუფლება არათანმიმდევრული იყო მის გატარებაში და ზოგ შემთხვევაში არა თუ ანვითარებდა ამ პროცესს, პირიქით, ისიც ისპობოდა, რაც უკვე მიღწეული იყო. მაგალითად, ვგზათა მინისტრმა ნ. ხომერკვა გამოსცა ბრძანება, რათა ნაციონალიზაცია შეეჩერე-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 570
 2 იქვე, № 643
 3 იქვე, № 614
 4 იქვე, № 543, 558, 582

ბინათ რკინიგზაზე. იგი არც ქ. თბილისის გამგეობაში იყო აღწერილი.¹

მწვავე კამათი გამოიწვია რესპუბლიკის ოფიცერთა საეკონომიო საზოგადოებაშიც ნაციონალიზაციის გატარებამ. ამ საზოგადოების გაქართულების წინააღმდეგ იყო მიმართული რეზოლუცია, რომელიც მისი ერთი ნაწილის კრებაზე იქნა მიღებული. ნაციონალიზაციის მიუღებლობას შემდეგი მოტივებით ასაბუთებდნენ: 1. გამოცდილი და ძველი მოსამსახურეების დათხოვნა იქნებოდა საქმის ვნება, რადგან მათი აზრით, ახლებმა არ იცოდნენ საქმე. 2. ნაციონალიზაცია როგორც დაჩქარებული მოვლენა, ბევრგან თვით შინაგან საქმეთა მინისტრმა შეაჩერა (მათ შორის რკინიგზაზეც). 3. ნაციონალიზაცია, მართალია ბევრგან კი გატარდა, მაგრამ იგი ყველგან არ მომხდარა. მაგალითად, სავაჭრო-სამრეწველო დაწესებულებებში, კოოპერატივებში და ა. შ. 4. ნაციონალიზაცია ეწინააღმდეგებოდა კრიტიკას, რადგან მის გამო ხალხი აღმოჩნდებოდა ქუჩებში. კრების მოთხოვნით ნაციონალიზაციის საკითხი უნდა გადასცემოდა შემთანხმებელ კომისიას და მის მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე, სამსახურში ახლად მიღებულები უნდა დაეთხოვათ. კრების მონაწილენი ამ მოთხოვნების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, 15 ივლისიდან გაფიცვით იმუქრებოდნენ.²

რეზოლუციას მხარი დაუჭირეს რუსულმა გაზეთებმა „სოციალ-დემოკრატმა“ და „ვოლნამ“.

„სახალხო საქმეში“ რეზოლუციის საწინააღმდეგოდ გამოვიდა რესპუბლიკის ოფიცერთა საეკონომიო საზოგადოება, რომელმაც პრინციპულად დაუჭირა მხარი გაეროვნებას. როგორც ისინი წერდნენ. ზოგიერთების უმუშევრად დატოვება სრულიადაც არ იყო იმისი საფუძველი, რომ მათ უარი ეთქვათ მშობლიურ ქართულ ენაზე.³

რუსული და სომხური პრესის ასეთ მოძალებულ შემოტევებში, გამონაკლისს წარმოადგენდა რუსეთში გამომაგალი გაზეთი „დონ-სკაია ვესტ“, რომელშიც პ. აგაევი გამართლებულად მიიჩნევდა საქართველოში მიმდინარე ნაციონალიზაციის პროცესს და ამის გამო რუსების მიერ სამუშაო ადგილების დაკარგვაში არ ამტყუ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. № 498
2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 142
3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 568
3. ამირან ნიკოლეიშვილი

ნებდა საქართველოს ხელისუფლებას. ქართული ენის ^{საქართველოს} რუსი მოხელეები, გაზეთის აზრით, ვერ იმუშავებდნენ ^{რუსული} ენის უცოდინარ ხალხთან.¹

დაუჭერებელია, მაგრამ ასეთი პოზიცია ხშირად თვით ქართულ გაზეთ „ერთობასაც“ კი არ ეჭირა. მოვიყვანთ ერთ მაგალითს. იგი ეროვნულ-დემოკრატების გაზეთ „კლდეს“ ყვითელ პრესას იმიტომ უწოდებდა, რომ „კლდეს“ არ მოსწონდა მიწათმოქმედების სამინისტროში ქართველებზე მეტი ქართული ენის უცოდინარი არა-ქართველები რომ მუშაობდნენ. „კლდეს“ სურდა სამინისტროში დაესაქმებინათ ყოფილი ქართული ბანკის საადგილმამულო კომისიაში ნამუშევარი გამოცდილი ქართველები. ამით აღშფოთებული „ერთობა“ წერდა: „რამდენი მალე მოკვდება განწირული წოდების განწირული იდეოლოგია, იმდენად მალე განვითარდება ჩვენი ცხოვრების სასიცოცხლო ძალები“. განა შეიძლება ნორმალური ეწოდოს „ერთობის“ ასეთ ვაიკლასობრივ პოზიციას, როცა იგი საქართველოში, სპეციალისტი და გამოცდილი ქართველის მუშაობას ამჯობინებდა ქართული ენის უცოდინარი არაქართველების მუშაობას მხოლოდ იმის გამო, რომ ეს ქართველები თურმე „განწირული წოდების“ წარმომადგენლები იყვნენ.²

ცალკე უნდა შევეხოთ სახელმწიფო ენისადმი ხელისუფლების, მისი მხარდამჭერი პრესის, ობოზიციური პარტიებისა და მათი პრესის დამოკიდებულებას. 1919 წ. „ერთობამ“ დაბეჭდა მოწინავე წერილი „ნაციონალიზაცია“, რომელშიც საუბარი ენის როლსა და დანიშნულებაზე იყო. „ჩვენ არ ვქმნით ენის კულტს. ენა მხოლოდ საშუალებაა ადამიანთა შორის ურთიერთობის საწარმოებლად, ცხოვრების მოსაწყობად. კულტურის განსავითარებლად. ამ თვალსაზრისით ვუყურებთ სახელმწიფო ენასაც. სახელმწიფო ენა ესაა ენა მთავრობისა და მისი ორგანოების, რომ ხალხთან კავშირი დაიჭირონ. ენა ხალხს ესაჭიროება მთავრობაზე მეტად. მთავრობამ სხვა ენებიც კი იცის. მხოლოდ ამ მოსაზრებით მოვიტხოვთ ჩვენ, რომ განახლებულ საქართველოში მმართველობის აპარატიც განახლდეს, რათა ამ გზით მთავრობა და მისი ორგანოები დაუხლოვდნენ ხალხს, რაც შეუძლებელია ხალხის ენის არ ცოდნის დროს. მოწინააღმდეგეები ნაციონალისტებს გვეძახიან, მაშინ, რო-

1 გაზ. „დონსკაია ვესტი“, 1919 წ., 30 სექტემბერი
 2 გაზ „ერთობა“, 1919 წ., № 149

ცა ისინი აქ ათეული წლობით ცხოვრობენ და მაინც არ იცნობენ ქართული ენა და ზნე-ჩვეულებანი. ქართული ენის შემოღება მოკრატულია, რადგან ხალხმა სხვა ენა არ იცის“. როგორც „ერთობა“ წერდა, ქვეყანაში გამოსული კანონით არც ეროვნული უმცირესობები დარჩენილა უყურადღებოდ. ასე მაგალითად, მომრიგებელ მოსამართლეთა შესახებ ყველა დოკუმენტაცია უფასოდ ითარგმნა და ვაიცა იმ ადგილებში, სადაც ეროვნული უმცირესობანი მცხოვრებთა საგრძნობ ნაწილს შეადგენდნენ, ხოლო სადაც ქართულის არმცოდნეები უმეტესობას შეადგენდნენ, იქ საქმის წარმოებაც ქართულთან ერთად, ეროვნულ უმცირესობათა ენაზეც უნდა ყოფილიყო. სწორად იყო აღნიშნული ისიც, რომ არ შეიძლებოდა საქართველოში თანაბარ უფლებებში ყოფილიყვნენ ქართული, რუსული სომხური, თათრული, ოსური, ბერძნული, გერმანული და ა. შ. ენები, ქართული ენის რუსი და სომეხი მოწინააღმდეგენი, ყოველნაირად ცდილობდნენ რუსული ენის ძველ უფლებებში შენარჩუნებას, რადგან თვითონ ქართული არ იცოდნენ. ისინი ქართულის უგულვებელყოფისას ტერმინოლოგიის უქონლობასაც იშველიებდნენ. „ერთობას“, მათ მიერ ატეხილი განგაში სამართლიანად მიაჩნდა პროვოკაციად.¹

ქართული ენისადმი რუსი და სომეხი შოვინისტების დამოკიდებულება კარგად სჩანს ასეთი მაგალითიდანაც: 1919 წ. 2 თებერვალს თბილისში გამართული საშუალო სკოლების მასწავლებელთა კრება რუსებმა და სომეხებმა იმ მოტივით მიატოვეს, რომ იგი ქართულად ჩატარდა.² არადა, კრება რომ ქართულად ჩატარდა ეს კანონზომიერი იყო თუნდაც ფორმალური თვალსაზრისითაც, რადგან 19 იანვარს დაარსებულმა მასწავლებელთა კავშირმა დაარსების ღღესვე დაადგინა, რომ მასში საქმის წარმოება ქართულად იქნებოდა.³

ეს მოვლენა აიტაცა „ბორბამ“ და დაბეჭდა მასწავლებელ ს. მოლოკაევის და ვილაც X-ის წერილები, რომლებშიც გაკრიტიკებული იყო კრება მისი ქართულად წარმართვის გამო. „ბორბას“ წერილებს მკაცრი პასუხი ვასცა კ. გაგუამ გაზეთ „სახალხო საქმეში.“⁴

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 17
 2 იქვე, № 29
 3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 16
 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 459

აღნიშნულ ინციდენტთან დაკავშირებით ერთობ უცნაური შიკოცია დაიკავა „ერთობამ“. მან დაბეჭდა წერილი „ენა“, რომელშიც ინციდენტის გამო ქართული მხარე გაამტყუნა. გაზეთის აზრით, რაკი ინტელიგენციას განათლება რუსულად ჰქონდა მიღებული, მათ სწორედ ამის გამო არ იცოდნენ მშობლიური ენა. ამიტომ, თვლიდა იგი, — აუცილებელი იყო „ინტელიგენტურ წრეებში ერთმანეთის გასაგებ ენაზე ლაპარაკი. ე. ი. რუსული ენის ხმარება. არც მასწავლებელთა კავშირს უნდა ენებებინა ასეთი საქციელი. უნდა მიეცათ საშუალება ქართულის არამცოდნეთათვის რუსულის ხმარებისა და ორივე ენაზე ეწარმოებინათ სჯა-ბაასი ან მხოლოდ რუსულით დაკმაყოფილებულიყვნენ. როდესაც ნაციონალიზაცია შემოაქვთ ინტელიგენტთა კრებებისათვის — ეს ხდება მხოლოდ ამ ინტელიგენტთა ერთი ჯგუფის სასარგებლოდ და ხალხის საზიანოდ. მაშასადამე აქ დემოკრატიული არაფერია, აქ მხოლოდ ნაციონალიზმია შირმათ და ჯგუფური ინტერესი სარჩულათ“.¹ უცნაური აქ ისაა, რომ იგივე „ერთობა“ სულ რაღაც ერთი კვირის წინათ მოწინავეში „ნაციონალიზაცია“ სრულიად საწინააღმდეგო პოზიციაზე იდგა. ერთი სიტყვით, იგი ხან ქართულს უჭერდა მხარს, ხან რუსულს, დღეს ერთს სწერდა, ხვალ მეორეს და ა. შ.

„ერთობის“ ასეთი მერყევი პოზიციით აღწვთებულმა „საქართველომ“ სავსებით სამართლიანად გააკრიტიკა იგი და მისი გამოსვლა მიიჩნია აბდაუბდად და სისულელედ. „თურმე ქართულის მასწავლებელს არ შეუძლია ქართულად ლაპარაკი მათი ლოგიკით, რადგან მასწავლებელი ინტელიგენტი იყო“.²

ქართული ენისადმი თვით ქართველი ინტელიგენციის ერთი ნაწილის გულგრილ დამოკიდებულებაზე სწორად წერდა ლ. მეტრეველი „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნებულ წერილში „ქართული სული“. მისი აზრით, ენა ღირსება აყრილი, ხოლო ქართული სული ჯერ კიდევ დაუმკვიდრებელი იყო. მშობლიურ ენად დიდ ნაწილს მაინც რუსული მიაჩნდა. ლ. მეტრეველს ასეთი მაგლითიც მოჰყავდა: ერთ-ერთ მაგიდასთან, სადაც მთავრობისა და პარლამენტის

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 29

2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 29

წარმომადგენლებიც ყოფილან, 200 კაციდან ქართულად მხოლოდ ერთი საუბრობდა.¹

ამის შემდეგ გასაკვირი სულაც არ იყო „კავკაზსკოე სლოვო“² რენეგატ და ანტიქართველ ლ. ყიფიანის ასეთი წერილი: ქართულის გაკვეთილზე ქალთა გიმნაზიაში, რუსმა მოსწავლეებმა დასცინეს ქართულად მოსაუბრე მოსწავლეს. ეს არ მოითმინეს ქართველმა ბავშვებმა და საქმე ხელჩართულ ჩხუბამდე მივიდა. პედსაბჭომ აღნიშნულის გამო გიმნაზიიდან გარიცხა რუსი მოსწავლე. ლ. ყიფიანი მომხდარში ქართველ ბავშვებსაც ადანაშაულებდა.³

ლ. ყიფიანის ამ წერილმა აღაშფოთა „ერთობა“ და მოსთხოვა მას კონკრეტულად დაესახელებინა გიმნაზია: თანაც მიუთითა, რომ საქართველოსა და ქართულის დაცინვა არ უნდა პატიებოდა მტრებს და მათთვის სათანადო პასუხი გაეცათ.⁴

ლ. ყიფიანმა თავის საპასუხო წერილში მიუთითა, რომ ეს თითქოსდა ქალთა IV გიმნაზიაში მომხდარიყოს.⁵ IV გიმნაზიის დირექტორმა უარყო ყოველივე.⁶ მაშინ ლ. ყიფიანმა დაწერა, რომ თითქოსდა აღნიშნულ ფაქტს ადგილი ჰქონდა II გიმნაზიაში.⁷ ცხადია, რომ ლ. ყიფიანი იტყუილებოდა და მას მხოლოდ ერთი მიზანი ამოძრავებდა — კიდევ უფრო დაეძაბა ისედაც გამწვავებული ურთიერთობა რუს მოსახლეობასთან.⁷

ქვეყნის ნაციონალიზაციის პროცესთან მჭიდრო კავშირში იყო ისეთი მტკივნეული პრობლემის მოგვარებაც, როგორსაც ქუჩების რუსულ სახელწოდებათა ეროვნული სახელებით შეცვლა წარმოადგენდა. ამ მიზნით საგანგებოდ შეიქმნა ქუჩებისა და დაწესებულებების სახელწოდებების შემცვლელი კომისია, რომლის მიერ მომზადებული წინადადებების საფუძველზე 1919 წ. 26 მაისსა და 23 ივნისს ეროვნის მოედანს დაერქვა თავისუფლების მოედანი, სასახლის ქუჩას — დამფუძნებელი კრების ქუჩა, გროლოვინის პროსპექტს — 26 მაისის ხეივანი, სოლოლაკს — 26 მაისი, ოლღას ქუჩას — აკაკის, ანდრიას ქუჩას — ილიას, სასახლის მოედანს — 26

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 550

2 გაზ. „კავკაზსკოე სლოვო“, 1919 წ. № 101

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 114

4 გაზ. „კავკაზსკოე სლოვო“, 1919 წ., № 105

5 იქვე. № 123

6 იქვე. № 107

7 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 123

მაისის მოედანი, ალექსანდრეს ბაღს — ნინოშვილის ბაღი, გარია-
ტინსკის ქუჩას — ნინოშვილის ქუჩა და ა. შ.¹

ასევე შეეცვალათ სახელები ქუჩებს ქუთაისში, ბათუმში, ფოთ-
ში, სენაკში და ა. შ. ხოლო ახალციხეში კი პირიქით მოხდა — აქ
მხოლოდ ერთ ქუჩას ერქვა ქართული სახელი და იმასაც რატომღაც
ზორიანის სახელი უწოდეს.²

1919 წ. 13 ოქტომბერს ამ მიმართებით ყველაზე უფრო მას-
შტაბური ნაბიჯი გადაიდგა და თბილისის საბჭოს დადგენილებით
300 ქუჩას შეეცვალა სახელწოდება. სხვათაშორის თავისი ანტი-
ქართული ბუნება აქაც ვერ დამალა და გადაწყვეტილების წინააღ-
მდეგი გამოვიდა საბჭოს თანამშრომელი მზარეულოვი.³

გარკვეული ყურადღება ექცეოდა ქართული სალიტერატურო
ენის სიწმინდის დაცვასაც და სერიოზული სამზადისი დაიწყო, რა-
თა 1919 წ. 1 ივნისს ქართული ენის მცოდნეთა კონფერენცია ჩაე-
ტარებინათ.⁴ აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით 1919 წ.
არაერთი საყურადღებო სტატია დაიბეჭდა. შეიძლება დავასახე-
ლოთ: გ. რობაქიძის „სიტყვის დამბლა“,⁵ მ. ჯანაშვილის რეცენზია
„ქართული ლექსიკონი“,⁶ ი. მჭედლიშვილის „ქართული ენა“⁷ და
ა. წ. განსაკუთრებით იმსახურებდა ყურადღებას „სახალხო საქმე-
ში“ დაბეჭდილი ს. ხუნდაძის განცხადება განათლების მინისტრის
სახელზე. მასში ავტორი გადაუდებელ საქმედ მიიჩნევდა ქართული
სალიტერატურო ენის მოწესრიგებას, რადგან მასში, მისი აზრით,
ძალიან ბევრი იყო ფორმების სხვადასხვაობა და არეგ-დარევა.
ფორმების, ეტიმოლოგიის და სინტაქსური კანონების რაოდენობა
თითქმის იმდენი იყო, რამდენიც მწერალი და ენის მკვლევარი არ-
სებობდა. სკოლისათვის კი საჭირო იყო მტკიცედ განსაზღვრული
ფორმები და კანონები. „ახალგაზრდები ერთგვარ ენას უნდა ითვის-
ებდეს, — წერდა ს. ხუნდაძე, — იმერეთში თუ ამერეთში, რათა
მომავალი ჩვენი ინტელიგენცია ენაჭრელი, ენაარეული არ იქნეს,

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 55, „სახალხო საქმე“,
1919 წ., № 559

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 534

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 216

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 269

5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 204

6 იქვე, № 229

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 446

როგორც დღესაა. კე მმართვებაა, რომ დღეს შეუძლებელია იმ წერა და ლაპარაკი, რომლითაც XII ან XVIII ს. სწერდნენ პარაკობდნენ, შეუძლებელია სალიტერატურო, სამწერლო ხალხის ცოცხალ ენას დავაშოროთ — ისე, რომ თანამედროვე ხალხური, ცოცხალი ენა სხვა იყოს და სამწერლო ენა კი სხვა“. სამწერლო ენის მკვლევართა შორის ორი მიმართულება არსებობდა. 1. ძველი ენის ფორმების, ხასიათის და მართლწერის მხარის დამკვირ და 2. ცოცხალი ენის, მისი ფორმების, გამოთქმების და ხალხური კილოების შემომტანი ჯგუფი.

პირველი ემყარებოდა ქართლის კილოს, მეორე კი მთელს საქართველოს. უნდა ითქვას, რომ 1919 წლიდან პრესაში მკვეთრად იჩინა თავი სახელმძღვანელოთა ენის კრიტიკამ. კრიტიკოსები მათ ძირითად ნაკლად ამა თუ იმ გამოთქმის პროვინციულობას მიიჩნევდნენ. ეს დავა უსასრულოდ რომ არ გაგრძელებულიყო, ს. ხუნდაძის აზრით საჭირო იყო მთავრობას დაეკანონებინა ესა თუ ის სალიტერატურო ფორმა და მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში აღარ იქნებოდა ენის მოწონება ან დაწუნება დამოკიდებული რეცენზენტთა გემოვნებასა და შეხედულებებზე, როგორც ეს მისი გრამატიკის წიგნებთან მიმართებაში მოხდა. ს. ხუნდაძე მინისტრს სთხოვდა ენის მცოდნე სპეციალისტებისაგან შეექმნა კომისია, რომელიც სავალდებულო ფორმებს შეიმუშავებდა. „მხოლოდ ამგვარი სახელმწიფოებრივი ინიციატივითა და დაკანონებით მოეღება ბოლო იმ ანარქიას, რომელიც ახლა სალიტერატურო ენაში.

შეიძლება ამ კომისიამაც დაუშვას შეცდომები, მაგრამ ეს თანდათანობით გასწორდება და ასე გაიწმინდება ქართული სალიტერატურო ენა“.¹

სამუშაოები მიმდინარეობდა ქართული შრიფტის სრულყოფისთვისაც. 1919 წ. 20 ნოემბერს წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ ჩაატარა კრება და იმსჯელა ქართული შრიფტის გაუმჯობესების საკითხებზე.² კრებამ აირჩია კომისია, რომელსაც ეთაყაიშვილის თხოვნით მხედრული და ხუცური შრიფტის ნიმუშები უნდა მოემზადებინა.

ამ საკითხზე „ერთობაში“ დაიბეჭდა მ. შალამბერიძის ვრცელი სტატია „ქართული ანბანი“, რომელშიც დაწვრილებითაა საუბარი

1 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1919 წ., № 688
2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 58

იმ საქმიანობაზე, რაც მან შრიფტის სრულყოფისათვის გასწავლა და-
მოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საჭირო შეიქმნა. მისი
საბეჭდი მანქანები, რომელთა დამზადება გერმანულ მადერის ფირ-
მას დაუკვეთეს, მაგრამ მისი დამზადებული მანქანების შრიფტი
უხარისხო და ულამაზო გამოდგა. არ ვარგოდა სიმეტრია, ერთმა-
ნეთს ფარავდნენ ასოები და ამის გამო ნაბეჭდი ხშირად გაუგებარი
იყო. მ. შალამბერიძემ ამის გამო თვითონ დაიწყო შრიფტის გაუმ-
ჯობესებაზე მუშაობა. ძველში ასოები ხან შორ-შორს, ხან კი ძა-
ლიან ახლოს იყო. ხან ერთი ასო ფარავდა მეორეს, ანდა ერთი
დიდი იყო, მეორე კი პატარა. ყველაფერი ეს გამოწვეული იყო
იმით, რომ ლათინური შრიფტის ასოები ერთკბილიანი იყო და სა-
ბეჭდი მანქანაც ამ პრინციპზე იყო აგებული, ხოლო ქართული ან-
ბანი 1, 2 და 3 კბილიანი იყო. სწორედ ამიტომ, მან გადაწყვიტა
ქართული ანბანიც ერთ კბილიანი გაეხადა. ეს იმითაც იყო კარგი,
რომ ამით 40%-ით მცირდებოდა ნაბეჭდის მოცულობა, გამარტივ-
დებოდა ასოთა მოხაზულობაც, შემცირდებოდა რგოლების სიმრავ-
ლე და იგი ვახდებოდა ადვილად საკითხავი. ამით ქართული ასო-
ების მოხაზულობა მიუახლოვდებოდა ლათინურს. ავტორის აზრით,
უნდა მოსპობილიყო ის უთანაბრობა, რაც არსებობდა ჩვენი ასო-
ების ბეჭდურ და ხელნაწერ მოხაზულობათა შორის და ამით მიიღ-
წყოდა ის, რომ როგორც ვწერდით, ისე დავბეჭდავდით. მ. შალამ-
ბერიძის პროექტის მიხედვით ყველა ასო განთავისუფლდებოდა
ზედმეტი ხაზებისა და კოჭებისაგან. მან კომისიას ყველა ასო წა-
რუდგინა, გარდა თ, ფ, ლ-სა. ამ სამი ასოს თაობაზე კი კომისიას-
თან სურდა შეთანხმება. მ. შალამბერიძემ თავისი მოსაზრებანი
კულტურულ საზოგადოებათა კავშირის გამგეობას გააცნო, საიდა-
ნაც იგი უნივერსიტეტის პროფესორთა კოლეგიას გადაეცა. კოლე-
გიამ მ. შალამბერიძის პროექტი უარყო. მ. შალამბერიძემ ამის გა-
მო მუშაობა შეწყვიტა. წელწინადახვერის შემდეგ ეს საკითხი ხე-
ლახლა წამოსწია წინა პლანზე წერა-კითხვის გამავრცელებელმა
საზოგადოებამ. ამიტომ 20 ნოემბერს თ. კიკვიძის მეთაურობით,
მოწვეული იქნა კულტურულ დაწესებულებათა კრება, სადაც ამ
საკითხზე მოხსენებით ი. ჭეიშვილი გამოვიდა. კრებამ დაადგინა
გამარტივებულიყო ქართული ანბანი. ი. ნიკოლაძემ მხარი დაუჭი-
რა ასოების ზემო და ქვემო სიმაღლეების დამოკლებას. საკითხის
გადასაჭრელად აირჩიეს 5-კაციანი კომისია, რომელსაც ორ კვირა-

ში უნდა მოემზადებინა ასოების პროექტი. მ. შალამბერიძემ რადლება იმაზეც გაამახვილა, რომ მოსაწესრიგებელი იყო თა შემოკლებების საკითხიც, რადგანაც ხშირად წერდნენ ამა თუ იმ სიტყვის პირველ ასოს და მერე ველარ გებულობდნენ, თუ რა იგულისხმებოდა მასში.¹

ხანგრძლივი სამზადისის შემდეგ, 1920 წ. 1 იანვრიდან დაიწყო თბილისის ქალაქის გამგეობის გაეროვნება და იქ ქართულად საქმის წარმოებაზე გადავიდნენ. გამგეობა იძულებული გახდა ქართულის უცოდინარობის გამო სამსახურიდან დაეთხოვა ზოგიერთი თანამშრომელი.² იმავე მიზეზით სამუშაოდან სამისამართო ბიუროს სამი თანამშრომელიც გაანთავისუფლეს.³

იუსტიციის ახალმა მინისტრმა რ. არსენიძემ კი დაუშვა ინსტრუქცია, სასამართლოებში შტატების შემცირების თაობაზე, რომელიც პირველ რიგში ქართული ენის არამცოდნეების განთავისუფლებას ითვალისწინებდა, თუმცა იქვე იყო მითითება იმის თაობაზე, რომ აუცილებლობის შემთხვევაში შეიძლებოდა ცალკეულ პიროვნებათა დატოვება 6 თვით.⁴ 15 მაისიდან კიდევ უფრო გამკაცრდა მოთხოვნები და თბილისის მოურავის განკარგულებით გამგეობაში ყოველგვარი ხასიათის თხოვნები მხოლოდ ქართულ ენაზე მიიღებოდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში თხოვნები საერთოდ არ განიხილებოდა.⁵ ქართულად საქმის წარმოებაზე გადავიდა ქალაქთა კავშირიც.⁶

გაეროვნების განხორციელება სამხედრო მინისტრის ბრძანებით 1 ივლისიდან უნდა დაწყებულიყო გვარდიაში,⁷ ხოლო 11 აგვისტოდან არმიისშიც.⁸ იუსტიციის მინისტრის ბრძანებით გაეროვნება დაიწყო ნოტარიუსებშიც, სადაც ყველა საბუთი მხოლოდ ქართულ ენაზე უნდა შემდგარიყო.⁹ 26 იანვარს თბილისის ქალაქის საბჭომ ბოლოსდაბოლოს გადაწყვიტა, რომ დიდების ტაძრისათვის მოეცი-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 275

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 3

3 იქვე, № 55

4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 3

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 107

6 იქვე, № 151

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 734

8 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 179

9 იქვე, № 179

ლებინათ ჩვენი ეროვნული ღირსების დამამცირებელი წარწერებიც.¹

ნაციონალიზაციის პროცესთან ორგანულად იყო კავშირში ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემის მოგვარებაც, როგორც იყო თბილისისა და სხვა ქალაქების ქუჩების სახელწოდებათა შეცვლა და მათთვის გამოჩენილ ეროვნულ მოღვაწეთა სახელების მინიჭება. ასევე შეეცვალა 1921 წ. იანვარში გვიან შეძენილი არაქართული სახელები რკინიგზის სადგურებსაც და ყარაჯალას დაერქვა ველი. აგტავლიას — გარდაბანი, ყარატაფას — რუსთავი, ყარაიას — ყარაია, ბეიუქ ქიასიქის — ძმობა, სოგუტ ბულახს — ცივი წყარო და სალოღლის — კუხეთი.²

გაეროვნების პროცესის მიმდინარეობასთან ერთად, ხელისუფლება ინტენსიურად ხსნიდა ქართული ენის შემსწავლელ კურსებსაც, რათა ამით შესაძლებლობა მიეცა ქართულის არამცოდნეებისათვის, მოკლე დროში დაუფლებოდნენ სახელმწიფო ენას და თავი დამოუკიდებელი რესპუბლიკის სრულუფლებიან მოქალაქეებად ეგრძნოთ. მაგალითად, 1920 წ. განათლების სამინისტრომ ქართული ენის, ლიტერატურის და ისტორიის პრაქტიკული კურსები გახსნა 20 ნოემბრიდან ვაჟთა I გიმნაზიაში და ოპერის თეატრში,³ 29 დეკემბრიდან 60 კაცისათვის კურსები დაარსდა იუსტიციის სამინისტროში,⁴ მთავრობამ 23495 მან. კურსებისათვის გამოუყო რკინიგზის სამმართველოს და ა. შ.⁵ მიმდინარეობდა მუშაობა კურსებისათვის საჭირო ლიტერატურის შესაქმნელადაც და დ. კასრაძემ სამინისტროს წარუდგინა სახელმძღვანელო „ქართული ენა უცხოელთათვის“.⁶ კურსების საქმიანობასთან დაკავშირებით გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა ი. ეკალაძის წერილი, რომელშიც საუბარი იყო განათლების სამინისტროს ნებართვით 1 დეკემბერს დაარსებულ დ. დუმბაძის კურსებზე. ავტორის აზრით, ამას უდავოდ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან ძალზე მცირე იყო ქართული ენისა და მწერლობის მცოდნეთა რიცხვი. ი. ეკალაძე თავის წერილში აკრიტიკებდა განათლების სამინისტროს, რომელმაც ამ ხნის

1 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 738
 2 ვახ. „ერთობა“, 1921 წ., № 26
 3 ვახ. „საქართველო“, 1920 წ., № 134, 146
 4 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 5
 5 იქვე, № 43
 6 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 5

მანძილზე, არა თუ კურსებისათვის, არამედ დაბალი და სასწავლებლებისათვისაც კი ვერ შესძლო ქართული ენის კარგი პროგრამის შექმნა. ამის გამო, იმდენად დაბალ დონეზე იდგა მისი სწავლება სასწავლებლებში, რომ ოთხ კლას დამთავრებულ გიმნაზიელს წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა გრამატიკაზე. ი. ეკალაძე ილაშქრებდა რუსული ენით საყოველთაო გატაცების წინააღმდეგ და კურსებისათვის დახმარებას გადაუდებელ საქმედ მიიჩნევდა.¹

ნაციონალიზაცია პროვინციებშიც მიმდინარეობდა. მაგალითად, ახლად შემოერთებულ ბათუმში ქართულ ენაზე წარწერები ორ კვირაში უნდა გაკეთებულიყო.² იმავე ბათუმში, იუსტიციის მინისტრის ბრძანებით, ნოტარიუსებში, ბირჟებსა და სასამართლოში ქართულ ენაზე საქმის წარმოებაზე უნდა გადასულიყვნენ.³ ნაციონალიზაცია შედარებით სწრაფად მიმდინარეობდა ახალციხეში. აქ ქალაქში ქართული ლაპარაკი უკვე იშვიათობას აღარ წარმოადგენდა.⁴ სამაგიეროდ ძალზე ნელი ტემპით მიმდინარეობდა იგი ქუთაისში, სადაც ისიც კი ვერ შესძლეს, რომ რუსული პლაკატები და აფიშები მაინც შეეცვალათ ქუჩებში.⁵

უნდა ითქვას, რომ ნაციონალიზაციის განხორციელებას ხშირად სერიოზული დარღვევებიც თან ახლდა. მაგალითად, თბილისში, გადასახადთა ინსპექტორმა ლავროვმა სამსახურში მიღების დროს რუსული ენის ცოდნაში გამოსცადა ქართველი მოქალაქე და არ მიიღო იგი რუსული ენის სუსტი ცოდნის გამო. სავსებით სამართლიანი იყო ამასთან დაკავშირებით პროფკავშირების აღშფოთება — საქართველოში ქართველს, ქართული ენის მცოდნეს არ ემუშავა და იმავე საგადასახადო სამსახურში დაესაქმებინათ ქართული ენის არმცოდნეები, ეს ხომ მართლაც და ყოვლად მიუღებელი რამ იყო.⁶

კიდევ უფრო უარესად იყო საქმე შრომის სამინისტროსა და შრომის კომისარიატში, სადაც მიმოწერა ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე ხორციელდებოდა.⁷ თბილისის შრომის კომისარმა

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 168
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 156
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 197
 4 იქვე, № 112
 5 იქვე, № 17
 6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 207
 7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 853

ლ. ელბაქიანმა მხოლოდ იმაში შესძლო თავის მართლება, რომ მას და მისმა თანამემწემ ქართული ენა იცოდნენ.¹

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოსადმი მტრულად განწყობილმა პრესამ ატეხა უსაფუძვლო განგაში, თითქოსდა ხელისუფლება არაქართველებს სამსახურიდან მიერეკებოდა. სინამდვილეში საქმე სულაც არ იყო ასე. წარმოება-დაწესებულებებსა და მაღალი ეშელონის ხელმძღვანელ სტრუქტურებში ძალიან ბევრი არაქართველი მუშაობდა, რომლებმაც ქართული არ იცოდნენ. ხელისუფლება ამ კუთხით უფრო მეტს ლაპარაკობდა, ვიდრე პრაქტიკულად აკეთებდა. თვით ხელისუფლების პოზიციებზე მდგომი „ერთობაც“ კი აღიარებდა ამას და თან დასძენდა, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან გასულ ორ წელში, თავისუფლად შეიძლებოდა ქართულის სწავლა, მაგრამ ამით თავს არავინ იწუხებდა, რადგან მათ სახელმწიფო ენის ცოდნას არავინ არ სთხოვდა. გაზეთის თქმით, ქართული ენა ბევრგან გერად იყო მიჩნეული. მაგალითად, დეპუტატთა სააგენტოში, სადაც ქართული და რუსული განყოფილებები იყო, წამყვანად რუსული ენა ითვლებოდა. სწორად ითხოვდა „ერთობაც“ გაუქმებულიყო იქ რუსული განყოფილება და ქართული სათანადოდ დაფასებულიყო.² ანდა ავიღოთ მეორე მაგალითიც, ბორჩალოს მაზრაში საქმის წარმოება რომ ქართულ ენაზე არ მიმდინარეობდა, ეს სულაც არ იყო გასაკვირი, რადგან იქ გამგეობაში მხოლოდ ორმა თანამშრომელმა იცოდა ქართული ენა. 1920 წ. ივნისში ბორჩალოში ახალი მაზრის უფროსი დაინიშნა, რომელმაც ერობაში მუშაობის ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად ქართული ენის ცოდნა მოითხოვა.³

ნაციონალიზაციის განხორციელებასთან ერთად, ხელისუფლება და მისი ცალკეული სტრუქტურები ქართული ენის მეცნიერული შესწავლისა და სრულყოფის პრობლემებზეც ზრუნავდნენ. ერთ-ერთ სერიოზულ საკითხად მიჩნეული იქნა ქართული შრიფტის სრულყოფა. ამ მიზნით წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან ჩამოყალიბდა ქართული შრიფტის შემასწორებელი საგანგებო კომისია, რომელმაც 19 იანვარს თავისი პირველი სხდომა გამართა. მხატვარ დ. შევარდნაძეს მისი საბოლოო რედაქციის წარ-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 138
 2 იქვე № 156
 3 იქვე № 193

მოდგენა დაავალეს.¹ 4 თებერვალს კომისიამ განიხილა დანაძის მიერ შედგენილი შრიფტის ორი პროექტი.²

მუშაობა მიმდინარეობდა ფოსტა-ტელეგრაფში გამოსაყენებელი ასო-ნიშნების შექმნა-სრულყოფაზეც. ამ პრობლემაზე დიდი ხანია მუშაობდა მ. იანჭოშვილი, რომელმაც ქართული ანბანის მორჩეს ანბანზე გადაყვანა შესძლო.³ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ა. შანიძის პროექტს „ორთოგრაფიის რეფორმისთვის“, შ. ბერიძის წიგნს „მეგრული ენა, შესავალი და მასალები“ და სხვა ნაშრომების გამოცემასაც.

განსაკუთრებით საყურადღებო მოვლენა იყო 1920 წ. 24 მაისისათვის ქართული ენის მცოდნეთა ყრილობის მომზადება, რის თაობაზეც დადგენილება განათლების სამინისტროსათმ არსებულმა სასწავლო კომიტეტმა მიიღო. ყრილობის მიზანს წარმოადგენდა სამწერლო ენაში სხვადასხვაობის მოსპობა და მერყევ ფორმათა ნაცვლად სავალდებულო სალიტერატურო ქართულის ნორმების შემუშავება. ყრილობა საკმაოდ წარმომადგენლობითი უნდა ყოფილიყო. მას უნდა დასწრებოდნენ თვით ამ კომიტეტის მიერ მოწვეული სპეციალისტები, სამინისტროს წარმომადგენლები, 2—2 კაცი უნივერსიტეტიდან და მასწავლებელთა კავშირიდან და 1—1 წერაკითხვის გამავრცელებელი და საისტორიო და ეთნოგრაფიული საზოგადოებებიდან. ყრილობის უკეთ მომზადების მიზნით გ. ახვლედიანის, ა. შანიძის, ვ. ბერიძის და ს. გორგაძის შემადგენლობით შეიქმნა საორგანიზაციო კომისია. კომისიას უნდა შეეკრობა მასალები, სადავო საკითხების გადაჭრაში ჩაერთო სპეციალისტები, მოემზადებინა სპეციალური მოხსენებები და ა. შ. მაგალითად. ყრილობაზე განზრახული იყო ცალ-ცალკე მოხსენებებად წარმოედგინათ ორთოგრაფიის ისტორია, ძველი და ახალი ქართული კილო-კავები და სამწერლო ენა, ორთოგრაფიის პრინციპები, პუნქტუაცია ქართულ ენაში, ქართული კომპოზიტები, ძველი ასოები და მათი ხმარება დღევანდელ სამწერლო ენაში, ასიმილაციის და დისიმილაციის გავლენა სალიტერატურო ქართულზე და ა. შ. ყრილობა მოხსენებების მოსმენა-განხილვის შემდეგ მიიღებდა დადგენილებებს, რაც მოხსენდებოდა სასწავლო კომიტეტს. სასწავლო კომიტეტში

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 16
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 747
3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 11

კი იგი მიიღებდა საბოლოო სახეს, რის შემდეგაც მას გამოეცხვებოდა სამინისტრო და სავალდებულო გახდებოდა ყველასათვის.¹

ყრილობის სამზადის „სახალხო საქმეში“ გამოეხმაურა პ. მირიანაშვილი. იგი თავის ვრცელ წერილში, ძირითადად პროვინციულად წერის წინააღმდეგი გამოვიდა და ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით მწვავედ იმერულ დიალექტს შეუტია. პ. მირიანაშვილი მოითხოვდა, რომ ყრილობას მხარი არ დაეჭირა იმერული დიალექტისათვის და სალიტერატურო ქართულის საფუძვლად ქართლური დიალექტი აეღოთ. უთუოდ სწორი იყო წერილზე მინაწერი იმის თაობაზე, რომ რედაქცია ავტორს ზოგ რამეში არ ეთანხმებოდა. საქმე იმაშია, რომ პ. მირიანაშვილი მეტად მიუღებელი ფორმებით ლანძღავდა ს. ხუნდაძეს და მას გრამატიკის უცოდინრადაც კი მიიჩნევდა.²

„სახალხო საქმე“ პ. მირიანაშვილის საპასუხოდ დაბეჭდა ს. ხუნდაძის მაღალი პროფესიული დონის წერილი „ქართული და ქართლური ენა“, რომელშიც გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სალიტერატურო ქართულად არ უნდა ქცეულიყო არც იმერული და არც ქართლური დიალექტი, თუ კი ისინი არასწორი იქნებოდა. მისი აზრით, ჯერ უნდა დადგენილიყო რომელი იყო სწორი და ლიტერატურული და მხოლოდ ამის შემდეგ მიეღოთ იგი სავალდებულო ფორმად.³

ოპოზიციური პრესის სერიოზული კრიტიკის საგანი იყო ქვეყანაში მიმდინარე ნაციონალიზაციის ნაკლოვანებები. გაზეთ „სახალხო საქმეში“. პ. მირიანაშვილი ეხებოდა რა თბილისის გაეროვნებას, წერდა, რომ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქალაქის ქუჩების ქართულ ენაზე მორთვის. მისი აზრით, თითქოსდა ამ ჩუთხით კი გაკეთდა ცოტა რამ, მაგრამ მაინც არავინ აკონტროლებდა, თუ როგორ სრულდებოდა დედაქალაქის გამგეობის დადგენილებანი გაეროვნების საკითხებზე. განვლილ პერიოდში მხოლოდ სამიოდე ქუჩას თუ გაუკეთდა წარწერა ქართულ ენაზე, ხოლო რაც შეეხებოდა ქუჩების სახელწოდებებს, ისინი ჯერაც არ იყო შეცვლილი. ასევე არ იყო შეცვლილი სავაჭრო დაწესებულებათა რუსულენოვანი აბრები, დიპლომატიურ წარმომადგენლობათა შენობებს არ ჰქონდათ ქართულენოვანი წარწერები, ზოგიერთ მაღაზიაზე დიდი ასოებით

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 85

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 835

3 იქვე, № 856

იყო მოთავსებული რუსული წარწერა, ხოლო ქართული წარწერა ასობით, საერთოდაც ძალზე უხარისხო და უვარგისი იყო ქართული წარწერები, ქალაქი წალეკილი ჰქონდა რუსულ აფიშებსა და განცხადებებს და ა. შ. ასეთი მდგომარეობა იყო დროშებთან მიმართებაშიც.¹

3. მირიანაშვილი იგივე პრობლემას განმეორებით შეეხო იმავე გაზეთში წერილით „უცხოა!“ როგორც ავტორი წერდა, საქართველოში გაბატონებული მდგომარეობა ჯერ ისევ რუსულ ენას ეკავა. „არც არაბული, არც ბერძნული, არც სპარსული კულტურის გავლენას არ მოჰყოლია ისეთი უგულვებელყოფა საკუთარი კულტურის ღირსებისა, როგორც რუსული კულტურის გავლენას. დღეს კი რა ხდება! ისე არასოდეს ყოფილა პატივცემული ყველაფერი რუსული, როგორც დღეს. დავადექით ვითომ გაეროვნებას, მაგრამ ყველგან რუსული ლაპარაკია. წერილის ავტორის თქმით არ სრულდებოდა განკარგულებები ნაციონალიზაციაზე, თუმცა ზოგჯერ თვით ხელისუფლება ცვლიდა თავისსავე განკარგულებებს. მაგალითად, თბილისის მოურავმა ჯერ აკრძალა, შემდეგ კი ისევ განაახლა გამგეობაში რუსულად დაწერილი თხოვნების მიღება, და ამას იმით ხსნიდნენ, რომ თითქოსდა ქართველებში ცოტა იყო საკუთარი ენის მცოდნე სპეციალისტები. შეიქმნა პარადოქსული სიტუაცია — „ძველად, როცა ქართული ენა აკრძალული იყო. მას ყველა ეტანებოდა, ხოლო ახლა კი არაა აკრძალული და არ სურთ“. ავტორის გულისტკივილს იწვევდა ის, რომ ქართულ თეატრს არ ჰქონდა ბინა, ხოლო ოპერის თეატრის შენობა, „ჩვენთვის თურმე არ ვარგა და მოსკოვის თეატრისათვის კი გამოდგა. ქართული ლაპარაკი არ ისმის საზოგადოებაში. მთლად გადაამლაშეს ქალებმა — სულ რუსულად ლაპარაკობენ. რუსულადაა საუბარი ყველა დაწესებულებაშიც“.²

იმასვე იმეორებდა პ. კაპანაძეც უნივერსიტეტთან მიმართებაში, სადაც მისი თქმით სტუდენტები სულ რუსულად საუბრობდნენ,³ ხოლო ა. მამულაშვილი დაწესებულებებთან მიმართებაში წერდა, რომ იქ სადაც რუსული ენა ბატონობდა, თვით მათი ხელმძღვანელები არ თვლიდნენ საჭიროდ ქართულზე გადასვლას.⁴ ს. ფირცხალავა კი ეხებოდა, რა თბილისის გაეროვნებას, მიუთითებდა,

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 801

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 857

3 იქვე, № 856

4 იქვე, № 903

რომ იგი სულ უფრო და უფრო ემსგავსებოდა რუსულ ქალაქებსა და გრძელდებოდა რუსიფიკაცია. განსაკუთრებით იმძლავრა რუსულმა ხელოვნებამ. ყველგან ბატონობდა რუსული ენა, სული და წარწერები. ქუჩების სახელთა შეცვლა კი მხოლოდ ქაღალდზე განხორციელდა, რადგან მათი წარწერები ისევ ძველი დარჩა. ს. ფირცხალავა მოუწოდებდა ხელისუფლებას ყურადღება მიექცია ყოველივე ამისათვის.¹

გაზეთმა გაეროვნების პრობლემებს საგანგებოდ მოწინავე წერილიც — „კიდევ ნაციონალიზაციაზე“ მიუძღვნა. იგი წუხდა, რომ პრობლემა არ იყო გადაჭრილი და ბევრგან რუსული ენა ისევ ბატონობდა, ქართველ კაცს მრავალ ადგილას, მათ შორის სამინისტროებშიც, თარჯიმანი სჭირდებოდა. ავტორის აზრით, თვითონ სახელმწიფოს უნდა ეცა პატივი ქართული ენისათვის და მას რომ არ სწავლობდნენ არაქართველები, ამაში დამნაშავე ისევ სახელმწიფო იყო. ამას ისიც ემატებოდა, რომ საქართველო, განსაკუთრებით კი თბილისი, გაივსო უცხოელი ლტოლვილებით, რაც კიდევ უფრო ლახავდა ქართული ენის ინტერესებს.²

„სახალხო საქმე“ ძალზე მკაცრად იმაზეც წერდა, რომ თანამდებობებზე ხელისუფლება ხშირად ქართულის არამცოდნეებს ნიშნავდა, ხოლო ქართველებს კი არა და მთავრობას ამის თაობაზე ზომების მიღებას სთხოვდა.³

დედაქალაქის ეროვნულ სახეზე საინტერესო წერილები გამოაქვეყნა „საქართველოში“. ი. ეკალაძემაც. წერილში „სად არის საქართველოს დედაქალაქი?“ იგი გულისტკივილით წერდა, რომ თბილისი უცხოელებით იყო სავსე და ქართულ ენას აქ იშვიათად თუ გაიგონებდა კაცი. ქალაქი სავსე იყო რუსული აფიშებით. სამინისტროებში, კლუბებში და საერთოდ ყველგან. რუსული საუბარი იყო და ქართულად პასუხსაც კი არავინ იძლეოდა, თვით რედაქციებშიც კი. ავტორი წუხდა, რომ რუსულით ასეთი გატაცება არასოდეს ყოფილა, ქართული ენა აბუჩად იყო ავადებული. გამოთქვამდა რა გულისტკივილს, ი. ეკალაძე წერდა: „ასე გადავგვარდით რომ ენა ვერ მოგვიბრუნებია ქართულად? როდის გამეფდება ქართული ენა? სად არიან მწერლები, მგოსნები, ნუთუ მართლა ფუტუ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 905

2 იქვე, № 931

3 იქვე, № 766

რისტობაზე დახურდავდა აკაკისა და ილიას გულისთქმა. იმ ფუტურ/ რისტებზე. ქუდმოგლეჯილნი, რომ დარბიან რუსთაველის ქუჩაზე/ და უცნაურად ივრიხებიან. ავტომობილით გრიალი და კონსტად ვა- მოწყობა სულ არ კმარა ეროვნული სულის ასამაღლებლად და გა- საქლიერებლად. სადაა ქართული თეატრი, ნუ უწყობთ ხელს რუ- სულ პროპაგანდას, ნუ მფარველობთ პარტიულად, აღარ უნდა არ- სებობდეს პარტიული ჟინიანობა, შენჩემობა, უნდა იყოს ქართვე- ლი მოქალაქე და მისი მოვალეობა მამულის წინაშე. დროა მოაწო- როთ დედაქალაქს გარეული მტრები, შინაურიც, სამშობლოს იდეის და ეროვნული სიამაყის გამყიდველები. დაწესებულებებიდან, სა- მინისტროებიდან, სკოლებიდან, ეკლესიიდან, რედაქციებიდან ამო- იფხვრას რუსული ელფერი, რუსული სული.“¹

ი. ეკალაძე მეორე წერილში „შთაბეჭდილებანი“, აღწერს იმ სიტუაციას, რაც მან პროვინციიდან ჩამოსულმა ნახა თბილისში. „ი მოვიპოვეთ თავისუფლება, მაგრამ სულიერად მაინც მონები ვართ, რუსეთის 120 წლის ბატონობამ ჰქნა ეს. როცა ერი შესდგე- ბა წმინდა მშობლიურ გზაზე და როცა ხელოვნება და პოეზია ემსა- ხურება ხალხის ზნეობრივ ამაღლებას, როცა თავი გაბატონდება კუჭზე... მაშინ დაფასდება ცოდნა და გამოცდილება. ქართველობა არ სჩანს თბილისში... გვიხსნის არაქართულის განდევნა ქალაქი- დან... ყოველივე რუსულის გაძევება ქალაქიდან... საქართველო ქართველი ერისა და ქართველურად მოწყობილი გვიხსნის“.² ხე- ლისუფლებისა და მისი ცალკეული სტრუქტურების ცდებს, გაე- ქართულებინათ დაწესებულებები, ხშირად სასურველი შედეგი არ მოჰყვებოდა. ეხებოდა, რა ამ პრობლემას, ი. თამარაშვილი წერი- ლში „გაეროვნების საკითხი“, წერდა, რომ იგი არ იყო გადაჭრი- ლი და დაწესებულებებში საქართველოს მტრები — არაქართვე- ლები ბატონობდნენ. ეს განსაკუთრებით ითქმოდა რკინიგზაზე, სა- დაც ქართულ ენაზე არაფერი არ კეთდებოდა. იქ უმრავლესობა არაქართველი მუშაობდა, რომლებიც ჩვენი დამოუკიდებლობის მოწინააღმდეგენი იყვნენ. ავტორი იმდენად იყო აღშფოთებული, რომ მათ საქართველოდან გაძევებასაც კი მოითხოვდა და წინააღ- მდეგი იყო მათთვის ქართული ენის კურსების გახსნისა და ამაზე კიდევ ფულის ხარჯვისა, რადგან მათთვის ქართული კვლავ ძალის

1 ვახ. „საქართველო“, 1920 წ., № 78

2 იქვე, № 129

4. აზირან ნიკოლეიშვილი

ენად რჩებოდა. ი. თამარაშვილის აზრით, ეს ფული უმჯობესად იყო
 მოხმარებოდა სპეციალისტთა მოსამზადებელი კურსების განსხვავებას.
 „ისინი ოცნებობენ დენიკინზე, კომუნისტებზე, ზეიმობდნენ ბაქო
 რომ აიღეს კომუნისტებმა. ქართველები აქ ცოტაა და არც მათ ილ-
 ებენ სამსახურში. გაივსო თბილისი ლტოლვილებითა და შემოგ-
 ზავნილი აგენტებით. გავაძევოთ ისინი ქვეყნიდან“.¹

გაზეთი რკინიგზაში გაეროვნების ცუდ მდგომარეობაზე სხვა
 დროსაც წერდა—იქ, — აღნიშნული იყო მასში—ბატონობდა რუსუ-
 ლი ენა, ხოლო ქართული აბუჩად იყო აგდებული. ასეთივე მდგო-
 მარეობა იყო გზათა სამინისტროშიც, სადაც იძულებულნი იყვნენ
 თარჯიმანთა შტატებიც კი დაეშვათ. ყველაზე ცუდი მაინც ის იყო,
 რომ მათ არც სურდათ ქართული ენის სწავლა. „სახალხო საქმე“
 ასეთი პიროვნებების გვარებსაც კი ასახელებდა და მათ საქართ-
 ველოს მტრებად მიიჩნევდა. ასეთი ვითარება იყო მიწათმოქმედე-
 ბისა და იუსტიციის სამინისტროებშიც, წყალთა სამმართველოში
 და ა. შ.²

დიდად არ განსხვავდებოდა ვითარება შრომის სამინისტროშიც,
 სადაც გაეროვნება ჯერაც არ იყო დაწყებული. იქ საქმის წარმოება
 კვლავ რუსულ ენაზე ხდებოდა და ქართულ ენაზე დაწერილ თხოვ-
 ნებს კვირაობით არ განიხილავდნენ, რადგან სამინისტროში თითქ-
 მის ყველა ქართულის არმცოდნე მუშაობდა.³

მიუხედავად ასეთი ვითარებისა, ზოგიერთ გაზეთს მაინც ჰყოფ-
 ნიდა თავხედობა, ემტკიცებინა რომ ქართველებმა საქმე არ იცოდ-
 ნენ და სწორედ ამიტომ არ ნიშნავდნენ მათ თანამდებობებზე.⁴

ს. ფირცხალავამ „სახალხო საქმეში“ კიდევ ერთი წერილი გა-
 მოაქვეყნა — „უძლურება თუ უგუნურება“, რომელშიც იგი ისევ
 ნაციონალიზაციის მიმდინარეობას ეხებოდა და თვლიდა, რომ ეს
 პროცესი დიდი ხარვეზებით მიმდინარეობდა. ზოგიერთ დაწესებუ-
 ლებაში შესულს თავი რუსეთშიც კი ვეგონებოდა. მაგალითად, სა-
 ხელმწიფო კონტროლის ერთ განყოფილებაში 9 თანამშრომლიდან
 4 არაქართველი იყო და ამ ოთხ არაქართველს დანარჩენი ხუთი
 ქართველი თარჯიმნად ემსახურებოდა. დაწესებულებები სავსე იყო
 ქართულის არამცოდნეებით. სავსებით სწორად სვამდა ს. ფირცხა-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 936
 2 იქვე, № 888
 3 ვაზ. „რკინიგზელი“, 1920 წ., № 29
 4 იქვე, № 853

ლავა საკითხს: მათ სურვილი რომ ჰქონოდათ, ორ წელიწადში ვისუფლად შეეძლოთ ესწავლათ ქართული, მაგრამ ისინი ამით თავს სულაც არ იწუხებდნენ, რადგან ისედაც იოლად გადიოდნენ. მიწერ-მოწერა რუსულად სწარმოებდა, ან ხდებოდა კურიოზები -- ტექსტი ჯერ ითარგმნებოდა რუსულად, ხოლო შემდეგ კი ისევ ქართულად. ავტორის აზრით, თუ ქვეყანაში ყველაფერი ხალხისათვის გაუგებარ ენაზე გაკეთდებოდა, ეს გამოიწვევდა სახელმწიფოსაგან ხალხის მოწყვეტას და კვლავ დარჩებოდა რუსულად საქმის წარმოება, აზროვნება, რუსული კულტურა, შემოქმედება, სახელმწიფოებრიობა და მაშინ ბუნებრივად დაისმებოდა კითხვა, თუ რაღა საჭირო იქნებოდა საერთოდ რესპუბლიკის არსებობა?

განსაკუთრებით ცუდ დღეში იყვნენ ქართული გაზეთები. მათ ზოგი უწყება ინფორმაციას რუსულად აწვდიდა, მაგალითად დეპეშათა სააგენტო. ეს სააგენტო ძირითადად ჩვენდამი მტრულად განწყობილ რუსულ პრესას ემსახურებოდა, მაგრამ შენახვით მას სახელმწიფო ინახავდა.¹

მსგავსი მდგომარეობა იყო სასამართლოებშიც. სადაც საქმის წარმოება ისევ რუსული იყო და მოსახლეობასთან კავშირს მხოლოდ თარჯიმნების საშუალებით ანხორციელებდნენ. სასამართლოთა თანამშრომლების დიდი ნაწილიც არაქართველები იყვნენ. მაგალითად, თბილისის საოლქო სასამართლოში 206 კაციდან ქართველი სულ 142 იყო. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოს თანამშრომელთა 75%-მა ქართული ენა კარგად იცოდა. აქ გაეროვნება მაინც არ მომხდარა.²

კიდევ უფრო მძიმე სიტუაცია იყო მიწათმოქმედების სამინისტროში. სადაც წყალთა მეურნეობის სამმართველოში სამუშაოდ მიიღეს 16 არაქართველი, რომლებმაც ქართული ენა არ იცოდნენ. ბუნებრივია გაზეთს სავსებით სამართლიანად გაუჩნდა ეჭვი ამ ქმედების შეგნებულად მოწყობაში.³

ეხებოდა რა „საქართველო“ გაეროვნების მიმდინარეობას, ირონიულად წერდა, რომ მთავრობამ მარქსისტულად დაიწყო ნაციონალიზაციის განხორციელება და სამუშაოებიდან დაითხოვეს არაქართველები, თუმცა თუ სოციალ-დემოკრატი არ იქნებოდა, ისე

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 878
 2 იქვე, № 779
 3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 42

მათ ადგილზე არავის არ ლეებულობდნენ. ამიტომ, მალე დაიწყო დაიწყო-
 ყეს უკან რუსების დაბრუნება, თუკი ისინი განაცხადებდნენ, რომ
 შეისწავლიდნენ ქართულ ენას. სინამდვილეში ამით ისევ აღსდგა
 საქმეების რუსულად წარმოება, რადგან არც ერთი ახლადმიღებუ-
 ლი ქართულს არ სწავლობდა. კვლავ დაიწყო თარჯიმნების საშუა-
 ლებით სამინისტროებში შესული მასალების ჯერ რუსულად და მე-
 რე ისევ ქართულად თარგმნა. ბუნებრივია ეს ზრდიდა ბიუროკრა-
 ტიულ აპარატს, რაც ისედაც გაჭირვებულ ქვეყანას ძალზე ძვირი
 უჯდებოდა. მიიჩნევდა რა გაზეთი მათ საქართველოს მტრებად,
 გამოდიოდა რუსულად საქმის წარმოების წინააღმდეგი. თბილისში,
 მიუხედავად 1919 წ. 2 ოქტომბრის ბრძანებისა, დაწესებულებებსა
 და სავაჭროებზე სამ თვეში გაკეთებულიყო ქართული წარწერები,
 ერთი წლის მერეც არ იყო იგი შესრულებული. „გველი, წერდა გაზე-
 თი, მარტო ტყავს იცვლის, ეს სოციალ-დემოკრატებზეა ნათქვამი.“¹
 გაეროვნება რომ მართლაც ძალზე გაჭირდა, ეს 1921 წ. იან-
 ვრის მასალებიდანაც სჩანს. „საქართველოს რესპუბლიკა“ აღიარ-
 ებს, რომ გაეროვნება სანახევროდაც ვერ შესრულდა და საქმის წა-
 რმოება ბევრგან ისევ რთულად მიმდინარეობდა. ხშირად რუსული
 ჯჩებოდა სალაპარაკო ენადაც. ასე იყო მაგალითად არმიამი,² რკი-
 ნიგზაზე, რაც რკინიგზის III ყრილობამაც აღნიშნა³ და ა. შ.

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 119
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 15
 3 გაზ. „ერთობა“, 1921 წ., № 3

თავი მეორე

საქმიანობა ეროვნული ტერმინოლოგიის უნსაქმნელად

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე ენერგიული მუშაობა გაჩაღდა ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავებისათვის და უკვე 1918 წ. 15 ივლისს, ი. ჯავახიშვილის თავმჯდომარეობით, მუშაობა დაიწყო თბილისის უნივერსიტეტთან შექმნილმა სატერმინოლოგიო სექციამ.¹ ტერმინების შემუშავებელი კომისიები ცალკეულ სამინისტროებსა და ორგანიზაციებთანაც შეიქმნა. ასე მაგალითად, იუსტიციის სამინისტროში მისი თავმჯდომარე იყო ი. გველესიანი,² გზათა სამინისტროში გ. ფიცხელაური³ და ა. შ.

სატერმინოლოგიო სექცია ვ. კაკაბაძის თავმჯდომარეობით შეიქმნა 1918 წ. დაარსებულ სატექნიკო საზოგადოებაშიც.

ძალზე ნაყოფიერად იმუშავა იუსტიციის სამინისტროსთან არსებულმა კომისიამ და მან 1918 წელსვე დაამთავრა იურიდიული ტერმინების შედგენა, რომელიც განსახილველად და გამოსაცემად იურიდიულ კომისიას გადასცა.⁴

ენერგიულად შეუდგა მუშაობას გზათა სამინისტროსთან არსებული კომისიაც, რომელიც ძირითადად სარკინიგზო ტერმინებს ქმნიდა, მისი სხდომები კვირაში ორჯერ იმართებოდა.

შემუშავებული ახალი ტერმინების ბეჭდვა 1918 წლის 28 აგვისტოდან უკვე დაიწყო გაზეთ „შრომაში“, ხოლო ტექნიკურმა საზოგადოებამ გამოაცხადა ხელმოწერა „რუსულ-ქართულ ტექნიკურ ლექსიკონზე“.⁵

პრესა აქტიურად ჩაება შედგენილი ტერმინების განხილვაში და

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 122

2 იქვე, № 231

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 38

4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 257

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 271

დაიწყო ცალკეულ ავტორთა რეცენზიებისა თუ წერილების გამოქვეყნება აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით. ასე მაგალითად, „საქართველოს რესპუბლიკაში“ ვაგრძელებებით დაიბეჭდა გ. შალამბერიძის სტატია „ქიმიურ შენაერთთა სახელწოდების სისტემა“, რომელშიც საუბარი ახალი ტერმინების ავ-კარგიანობაზე იყო,¹ იმავე გაზეთში დაისტამბა მ. იანქოშვილის წერილიც „ფოსტა-ტელეგრაფის გაეროვნება“, რომელშიც მრავალი ახალი ქართული ტერმინი იყო წარმოდგენილი ქართულ და რუსულ ენებზე;² „ხალხის მეგობარში“ გამოქვეყნდა ი. ლ.-ს წერილი „სახელმწიფო ენა“, რომელშიც კიდევ ერთხელ იყო გამახვილებული ყურადღება სატერმინოლოგიო კომისიების საქმიანობის გააქტიურებაზე და ა. შ.³

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს გაზეთ „საქართველოში“ დაბეჭდილი ვ. კაკაბაძის დიდი წერილი „ქართული ენა და ტერმინოლოგიური შემუშავება“. მასში საუბარი იყო ცარიზმის იმ რუსიფიკატორულ პოლიტიკაზე, რომელმაც დამლუბველი შედეგები მოუტანა საქართველოს, როგორც ავტორი წერს, ქართველმა კაცმა მშობლიურ ისტორიაზე უკეთ რუსეთის ისტორია იცოდა.

ქვეყანაში გაბატონებული იყო რუსული ენა და არც თუ იშვიათად, გვარების გადაკეთებაც ხდებოდა რუსულ ყაიდაზე. იდეებობდა რა ქართული ენა, ქართულად საუბარი სირცხვილადაც ითვლებოდა. ვერ მოხერდა ცხოვრებაში ნაციონალიზაციის გატარებაც. უფრო მეტიც, რუსობა იმდენად შეაჩვიეს და შეაგუეს ჩვენს გადაგვარებასა და სიმახინჯეს, რომ ისინი ვერც კი გეზულობდნენ, თუ როგორ ბედავდა საქართველო თავის ნაციონალიზაციაზე საუბარს. წერილის ავტორის აზრით ქართველ ერს ქართულად ფიქრი და აზროვნება უნდა დაეწყო. „ამიერიდან ქართველი ერის გონებრივი წარმატება, ჩვენი ქვეყნის ყოველივე დარგის განვითარება ეროვნულ ნიადაგზე უნდა მოხდეს... ამიერიდან ქართველმა ერმა თავისი წვლილი კაცობრიობის საქმეში ეროვნული სახით უნდა შეიტანოს და ყოველივე ეს მოითხოვს მეცნიერების და ტექნიკის ყველა დარგთა ტერმინოლოგიის შემუშავებას. ეს უნდა იკისროს ქართულმა ტექნიკურმა საზოგადოებამ, მისმა ტერმინოლოგიის სექციამ. იგი უკვე შეუდგა მუშაობას და ცდილობს შეიტანოს თავისი

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 58, 65
 2 იქვე, № 69
 3 ვაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 217

წვლილი ქიმიურ, მექანურ, მეტალურგიულ, სამთა-მადნო, ელექტრო-ტექნიკურ, ჰიდროტექნიკურ და სამიჯნო ში. რომ ერთი და იგივე საქმე რამდენიმე დაწესებულებამ ან კერძო პირმა არ გააკეთოს, საჭიროა ერთმანეთს გავაცნოთ თუ რაა გაკეთებული, რას აკეთებს ამჟამად და რის გაკეთებას აპირებს ახლო მომავალში. დახმარება გაგვიწიოს ქართული ენის ღრმად მცოდნეებმა. ჩვენს სექციაში განხილული და მიღებული ტერმინები კვირამი ერთხელ ყველა ქართულ გაზეთში დაიბეჭდება, რათა გამოითქვას შენიშვნები ხალხიდან“.¹

კიდევ უფრო გააქტიურდა ეს საქმიანობა 1919 წ. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს საქართველოს ტექნიკური საზოგადოების სატერმინოლოგიო სექცია, რომლის მიზანს სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნა წარმოადგენდა. 1919 წლისათვის სექციამ, რომლის შემადგენლობაში ვ. კაკაბაძე, გ. გედევანიშვილი, დ. ბერეკაშვილი, ი. მჭედლიშვილი, რ. და გ. ნიკოლაძეები, ი. ბერიძე და გ. შალამბერიძე შედიოდნენ, დაასრულა და გამოსაცემად მოამზადა სამხედრო, გამოყენებითი მექანიკის, ცალკეული ტექნოლოგიების, სოფლო, სამთამადნო, სანაოსნო, არტილერიის, ფიზიკის, ქიმიის, თეორიული მექანიკის, შინერალოგიის, გეოლოგიის, გეოდეზიის და ტანვარჯიშის ტერმინოლოგიები— სულ 8500 სიტყვა. მაგრამ მისი გამოცემა უფულობის გამო ჰიანურდებოდა. სექციამ გამოცემისათვის საჭირო 54000 მ. გამოყოფა მთავრობას სთხოვა.²

1919 წ. სატერმინოლოგიო სექცია ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის სამინისტროშიც შეიქმნა.³

ახალი ტერმინების შექმნისათვის გაწეულმა მუშაობამ თავისი შედეგები მალე გამოიღო და 1919 წლიდან უკვე დაიწყო მათი პუბლიკაციები. ასე მაგალითად, გზათა სამინისტრომ თავის დაწესებულებებს დაურიგა 44 გვერდიანი ტერმინების კრებული და მათი გამოყენება სავალდებულო გახდა.⁴ პროფესორმა ა. ნათიშვილმა სამ ნაწილად გამოსცა საანატომიო ტერმინები, რომელზეც დადებითი რეცენზიაც დაბეჭდა ვ. წერეთელმა გაზეთ „ჩვენს ქვეყანაში“.⁵

- 1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 143
- 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 178
- 3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 174
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 12
- 5 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 142

ტერმინების ბეჭდვა დაიწყო პრესაშიც. ასე მაგალითად იქნა ჩვენს ქვეყანაში პირველად „შვიდ მნათობში“ გამოქვეყნდა მასალები რკინიგზის ტერმინოლოგიისთვის და გ. კ.-ს 36 ქართულ-რუსული ტერმინი,¹ „სახალხო საქმეში“, „მათემატიკის ტერმინები“ საშუალო სკოლების მასწავლებლებისათვის, რომელიც 1919 წ. მასწავლებელთა ზაფხულის კურსებზე მომზადდა,² პ. მირიანაშვილის „ქორონიკონი“, ეამთა ანგარიში და მუზნურ თვლა“, რომელიც მათემატიკური ტერმინებისადმი იყო მიძღვნილი,³ გ. ბოჭორიძის „როგორ ითარგმნოს სამი მცენარის სახელი“,⁴ „ჩვენს ქვეყანაში“ შ. ლეკვეიშვილის „მუსიკალური ტერმინების ახსნა-განმარტება“⁵ და ა. შ.

განსაკუთრებით გააქტიურდა სატერმინოლოგიო საქმიანობა 1920 წ. და გამოიცა იურიდიული ტერმინების 3000 სიტყვიანი რუსულ-ქართული ლექსიკონი, რომლის მომზადებაში აქტიური მონაწილეობა ი. ჯავახიშვილმაც მიიღო, გამოიძებნა თანხა და გამოიცა 8500 სიტყვიანი რუსულ-ქართული ტექნიკური ლექსიკონი, გამოსაყვამად მომზადდა სპორტული საზოგადოება „შევარდენის“ ტერმინოლოგია. მუშაობა მიმდინარეობდა სარკინიგზო, ფოსტა-ტელეგრაფის, სამხედრო და სხვა დარგთა ტერმინოლოგიების შექმნაზე. მ. ჯანაშიელმა შეადგინა ქართულ-რუსული ლექსიკონის ნახევარზე მეტი და ა. შ. ტერმინების ხმარება პრაქტიკულადაც იწერებოდა ცხოვრებაში. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ განათლების სამინისტრო ძალზე ფრთხილად ეკიდებოდა ამ საქმეს და სამინისტროსთან არსებულმა სასწავლო კომიტეტმა თხოვნითაც კი მიმართა ყველას, რომ თავი შეეკავებინათ იმ ტერმინთა ხმარებისაგან, რომლებიც მათ მიერ არ იყო განხილული და რეკომენდირებული.⁶ კომიტეტი ტერმინებისა და ქართული ლიტერატურული ენის ნორმების დამუშავებას საგანგებოდ შექმნილი კომისიების საშუალებით აწარმოებდა. ეს კომისიები შემდეგი დარგების მიხედვით მუშაობდნენ: 1. საერთო ისტორია, 2. საქართველოს ისტორია, 3 ქართული ენა და ლიტერატურა, 4. უცხო ენები და ლიტერატურა, 5. ფიზიკა-ქიმია, 6. გეოგრაფია, 7. ბიოლოგია-ჰიგიენა, 8. ფილოსოფია და 9. სპეციალური

1 ქურ. „შვიდი მნათობი“, 1919 წ., № 1, 2
 2 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 651
 3 იქვე, № 669
 4 იქვე, № 606
 5 ვაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 26, 28, 31
 6 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 70

და ტექნიკური დისციპლინები. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მოქმედებდა ტერმინოლოგიის კომისიაც, რომელიც შეცნობდა ყველა დარგის საერთო ტერმინების შექმნაზე მუშაობდა. მას თავის ხელში იმ დროისათვის 40 000 ტერმინი ჰქონდა თავმოყრილი. ცალკე მოქმედებდა ქართული ლიტერატურული ენის ნორმების შემუშავებული კომისიაც, რომელიც ამ მიზნით საგანგებო ყრილობასაც ამზადებდა. ასევე მოქმედებდა კომისიაც, რომელიც წერისა და ხატვის მეთოდებს ამუშავებდა.¹

ცალკე უნდა შევეხოთ 1920 წ. დასაწყისში ქართულ პრესაში გამართულ განსაკუთრებით მწვავე პოლემიკას, რომელიც ამ წელს გამოსულ „რუსულ-ქართულ ტექნიკურ ლექსიკონს“ შეეხებოდა. როგორც უკვე ვწერდით, ლექსიკონზე მუშაობა ტექნიკური საზოგადოების სატერმინოლოგიო სექციამ ვ. კაკაბაძის თავმჯდომარეობით 1918 წ. ივლისში დაიწყო და იგი სულ ერთ წელიწადში დაასრულა. წიგნს გაზეთ „საქართველოს“ ორ ნომერში ვრცელი რეცენზია მიუძღვნა შ. ბერიძემ. რეცენზიის ავტორი საერთოდ დადებით შეფასებას აძლევდა გაწეულ მუშაობას, მაგრამ იქვე აღნიშნავდა, რომ მისთვის პრინციპულად მიუღებელი იყო ტერმინების ქართულ ენაზე თარგმნა და შეცვლა. მისი აზრით გამოსავალი აქ იმაში მდგომარეობდა, რომ თვით ერი აემალლებინათ უკვე არსებული ტერმინების გაგება-შეთვისებამდე. ამის შემდეგ შ. ბერიძეს მოჰყავდა კონკრეტული მაგალითები იმ ტერმინებისა, რომელთა მიღებას გაუმართლებლად მიიჩნევდა და უფრო სწორად თვლიდა ხმარებაში საერთაშორისოდ უკვე მიღებული ტერმინები დამკვიდრებულიყო. მაგალითად: მიკროსკოპი და არა უჩინმაჩინი, ელექტრონი და არა ქარვისა ან ელვისო, მაგნიტი და არა მზიდარო, ვაგონი და არა რონოდა, დიამეტრი და არა შუამჭერი, ლექსიკონი და არა სიტყვარი, რადიუსი და არა სხივო, ტექნოლოგია და არა მოქგნედი, ფაბრიკა და არა სამოქნარო და ა. შ. შ. ბერიძე მხარს უჭერდა ხმარებაში დარჩენილიყო ტოკი, ჭავლი ან ჩქერი და არა დენი, კასა და არა დახლი, შაგირდი და არა მედახლე და ა. შ. მას ასევე მისაღებად მიაჩნდა რტუტის ნაცვლად დამკვიდრებულიყო არა ცქრია, არამედ ვერცხლის წყალი, სტრუიას ნაცვლად კამკამა, ნაკადი, ბიბლიოთეკის ნაცვლად წიგნსაცავი და არა წიგნარი და სხვა. შ. ბერიძე მიუღებლად სთვლიდა ქართული ოცობითი თვლის შეცვლასაც ათობ-

1 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 135

ითით — მაგალითად, ოცდაათი — სამათი, ორმოცი — ^{მეცამეტე} ~~მეცამეტი~~ და ა. შ.

შ. ბერიძე თავის სტატიაში მკაცრად აკრიტიკებდა ლ. ნათაძესაც, რომელმაც გაზეთ „ერთობაში“ ლექსიკონზე დადებითი რეცენზია დაბეჭდა. რაც ლ. ნათაძეს მისაღებად მიაჩნდა — მზიდარო (მაგნიტი), უჩინმაჩინი (მიკროსკოპი), ფარეხი (პარკი), კვეცწერა (სტენოგრაფია), ხოლო არ მოსწონდა — ქმოსი (მანქანა), განწილი (კლასი), დახლი (კასა) და ა. შ., ყოველივე ეს შ. ბერიძისათვის მთლიანად მიუღებელი იყო. სამაგიეროდ მას მოსწონდა: გლუვი — გლადვი, შხაპი—ღუში, მასალების სიჯიქე — სოპროტივლენიე მატერიალოვ, ციცაბო — კრუტიზნა, ზეავი—ლავინა, ტუმბო—ნასოსი, ბარბაცა—შატუნ, კოპი—შიშკა, ღუხა—იაკორ, ჭაობი—ბალოტი (და არა ტბორი) და ა. შ. ასევე არ მოსწონდა მას ის, რომ წიგნს თან დართული არ ჰქონდა ბიბლიოგრაფია, თუმცა აღიარებდა, რომ წიგნის ავტორებს გაუწევიათ ძალიან დიდი შრომა, სჩანდა ღრმა ცოდნა, სიყვარული და საქმისადმი კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება. იგი ლექსიკონის გამოსვლას, შენიშვნების გათვალისწინების შემთხვევაში, დიდ მოვლენად მიიჩნევდა!

იმავე გაზეთის ორ ნომერში, შ. ბერიძის საპასუხოდ, დაიბეჭდა ლექსიკონის ავტორების რ. ნიკოლაძე-პოლიექტოვისა და გ. ნიკოლაძის დიდი წერილი „სიტყვარზე და სიტყვებზე“, რომელშიც ისინი ასაბუთებდნენ რა ტერმინების შემოღების აუცილებლობას, მსოფლიოს მოწინავე ერთა გამოცდილებაზე დაყრდნობით ცდილობდნენ დაესახათ მათი შემუშავების გზები. მათი აზრით, ამ პროცესის დროს, ხელოვნურად არ უნდა მომხდარიყო უცხო სიტყვათა გადმოღება. მართალია თავის დროზე ევროპამ სხვა ენებიდან კი მიიღო ტერმინები, მაგრამ ქართველებს ჰქონდათ საფუძველი, ქართული კილო-კავების და მონათესავე (იაფეტური) ენების გამოყენებით შეექმნათ საკუთარი, ქართული ტერმინოლოგია.

ამის შემდეგ სტატიის ავტორებს მოჰყავდათ ახალ ტერმინთა ნიმუშები, რომელთა დიდი ნაწილი მეგრულ და სვანურ ენებს ემყარებოდა და მიიჩნევდნენ, რომ ეს ტერმინები აუცილებლად დამკვიდრდებოდნენ ცხოვრებაში: ფოტოგრაფია — შუქნასახი, ავტომობილი — თვითმობძრავი, ბაქტერია — მცია, დრობ—წილარი, რე-

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 50, 52, 53

ეზოროი—მხილარი, აკუმულატორი— მაგუზარი, ტრამვაი—განაწილებელი
 ბუდილნიკი—მალფიძარა¹ და ა. შ.

ვახეთმა ერთ-ერთ მომდევნო ნომერში ისევ დაბეჭდა შ. ბერიძის საპასუხო წერილი „სატერმინოლოგიო დიქტატურა“, რომელშიც იგი პასუხობდა რა ნიკოლაძეებს, თავის სამართლიანობას ასაბუთებდა.²

მომდევნო ნომერში „რუტინის დიქტატურა“ უკვე შ. ბერიძემ დაბეჭდა და ახლა იგი ცდილობდა თავისი სისწორე დაესაბუთებინა.³

ამის შემდეგ კამათში ვ. კაკაბაძეც ჩაება და „საქართველოში“ დაბეჭდა თავისი „სიტყვარის შესახებ“, რომლითაც იგი შ. ბერიძეს პასუხობდა. ვ. კაკაბაძე ცდილობდა დაესაბუთებინა ლექსიკონის ავტორთა სისწორე და შ. ბერიძეს მოაგონებდა, რომ მუშაობის პროცესში ავტორები უცხოელთა გამოცდილებას ეყრდნობოდნენ. მას მართებულად არ მიაჩნდა შ. ბერიძის დევიზი — ეთარგმნათ ის, რისი თარგმნაც შეიძლებოდა, ხოლო დანარჩენი კი პირდაპირ დაეტოვებინათ უცვლელად, ასეთი პრინციპი ავტორებისათვის მიუღებელი იყო, რადგან მათ მიაჩნდათ, რომ ისინი ეროვნულ ტერმინოლოგიას ქმნიდნენ. ვ. კაკაბაძის აზრით, შ. ბერიძის მიერ არჩეული გზა მართალია უფრო ჩქარი და იოლი კი იყო, მაგრამ მაშინ იგი გამოიწვევდა ისეთი სიტყვების ჩვენს ენაში დამკვიდრებას, როგორცაა: არქივი, გიპნოზი, ადრესატი, ლაბორატორია და ა. შ.⁴

„რუსულ-ქართულ ტექნიკურ ლექსიკონზე“ დადებითი რეცენზიებიც მრავლად დაიბეჭდა. ერთ-ერთი მათგანის ავტორი ლ. ნათაძე იყო, რომელმაც „ერთობაში“ გამოაქვეყნა ვრცელი, „ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები“. წიგნში, რომელიც სულ 280 გვერდს შეიცავდა და თან წინ ვრცელი შესავალიც ერთვოდა, გადმოქართულებული იყო 10 000 ტერმინი. ლ. ნათაძეს წიგნის გამოსვლა დიდ მოვლენად იმიტომაც მიაჩნდა, რომ მისი შექმნა გარკვეულ პრინციპებს ემყარებოდა. მართალია მანამდეც კი იყო ტერმინების შექმნის ცდები, მაგრამ ისინი ემყარებოდნენ არა რაიმე პრინციპებს, არამედ ცალკეულ პიროვნებათა ნიჭსა და გემოვნებას. ამ

1 ვახ. „საქართველო“, 1920 წ., № 68-69
 2 იქვე, № 71
 3 იქვე, № 72
 4 იქვე, № 74, 75

წიგნის შექმნით კი გამოირიცხა შემთხვევითობის ფაქტორი და დასაბამი მიეცა ქართულ ტერმინოლოგიას. ე. ი. მათ შემქმნელად ვნუელი, დედაენაზე დაფუძნებული ტერმინები და ისინი სხვა ენებიდან არ გადმოუღიათ.

უნდა ითქვას, რომ იმ დროისათვის საერთოდ ძალზე პრინციპულად იდგა საკითხი — საერთაშორისო ტერმინოლოგია მიეღოთ, თუ გადმოეღოთ იგი დედაენაზე და გაეეროვნულებინათ. ნაწილი მხარს უჭერდა პირველ მოსაზრებას, ნაწილი კი მეორეს. ლ. ნათაძე წინააღმდეგი იყო საერთაშორისო ტერმინოლოგიის შემოღებისა და ეს გზა მას ცრუ დემოკრატიზად მიაჩნდა. ამ გზის მიუღებლობა ლექსიკონის შესავალშიც იყო დასაბუთებული. ლ. ნათაძის აზრით, ქართული მეცნიერება ხალხისთვის გასაგებ ენაზე უნდა განვითარებულიყო. წორედ ეს იქნებოდა მეცნიერების დემოკრატიზაცია. ადრე რუსები ქართული სკოლის გაეროვნებასაც ეწინააღმდეგებოდნენ, რადგან მათი აზრით ეს ქართულ კულტურას ევროპულს დააშორებდა, რომელთანაც კავშირი რუსული ენის საშუალებით ხორციელდებოდა. მაგრამ ლ. ნათაძის აზრით, ისევე როგორც მშობლიურ ენაზე უნდა ხდებოდეს სწავლა-განათლების მიღება, ტერმინოლოგიაც ეროვნული უნდა შექმნილიყო. თუ ადრე წარმოუდგენელიც კი იყო ლათინურის გარდა სხვა ენაზე ტერმინოლოგიის არსებობა, ლოცვა, ლექსის წერა და ა. შ., საბოლოოდ გაქრა ეს ცრუშეხედულებანი და მხოლოდ ტერმინოლოგია იყო შემორჩენილი ლათინურად მეცნიერებაში. ერთი სიტყვით, ლ. ნათაძე მხარს უჭერდა ლექსიკონის ავტორთა კატეგორიულ პოზიციას ეროვნული ტერმინოლოგიის შექმნის თაობაზე და ეწინააღმდეგებოდა საერთაშორისო, მით უმეტეს ლათინურ ტერმინოლოგიას, რომელიც მისი აზრით სრულიად არ ესადაგებოდა ქართული ენის ბუნებას. ლ. ნათაძის აზრით სულ საჭირო იყო 20 000 ტერმინი და ამისი მთლიანი გადმოღება ლათინურიდან და სხვა ენებიდან რომ მომხდარიყო, ეს წალეკავდა ქართულ ენას. სწორადაა მიჩნეული ლექსიკონის ავტორთა მიერ შემუშავებული ახალი ტერმინების შექმნის სამი საყრდენი პრინციპი: 1. სიტყვა აუცილებლად უნდა ყოფილიყო მეცნიერული, 2. ქართული და მეტყველი და 3. მარტივი, მოკლე და კარგი საწარმოები. მათ მიერ მასალებად გამოყენებული იქნა ქართული ლექსიკონები, ძველი ქართული ნაწერები, აქამდე არსებული ტერმინები, ხალხური კილოკავები, ძველი მწერლობა და რელიგიური წიგნები. მაგრამ მიუხედავად ამისა, თუ

ზოგჯერ მაინც ვერ მოინახებოდა საჭირო სიტყვა, მაშინ ბი თვითონ თხზავდნენ მას. რა თქმა უნდა, ასეთ ვრცელ ლექსიკონში ბევრი სადავო ტერმინიც იყო, მაგრამ მათზე მუშაობა გაგრძელდებოდა და თვლიდნენ, რომ მისი სრულყოფა მით უფრო სწრაფად მოხდებოდა, თუ საქმეში სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებიც ჩაერთვებოდნენ. ამის შემდეგ ლ. ნათაძეს სანიმუშოდ მოჰყავს ახლად შემუშავებული ტერმინები (იგი განსაკუთრებით იწონებს მათემატიკურ ტერმინებს): ელვისო—ელექტრონი, მზიდარო—მაგნიტი, ციცინა—ფოსფორი, უჩინ-მაჩენი—მიკროსკოპი, შჯე-ოზა—ქიმიური რეაქცია, ჭანგი—სიმუყავე, კვეცწერა—სტენოგრაფია, ნაკი—დიფერენციალი, დენი—ტოკი და ა. შ. მას მიუღებლად მიაჩნდა იმ ტერმინების შექმნა, რომელთა შესატყვისები უკვე დამკვიდრებული იყო ქართულში. ასე მაგალითად: მანქანა—ახალსთავაზობდნენ ქმოსი, კლასი—განწილი, კასა—დახლი, პარკი—ფარეხი, ალგებრა—ალჯებრა და ა. შ.¹ „ერთობაში“ ლექსიკონის დამცველთა გვერდით დადგა მ. შალამბერიძეც, რომელმაც მასში ვრცელი სტატია „სიტყვარის გამო“ გამოაქვეყნა.

მ. შალამბერიძის თქმით, შ. ბერიძის წერილს ბევრი გაუნაწყენებია. ლექსიკონის დაჩქარებული შექმნა კი იმას გამოუწვევია, რომ განათლების სფეროს გაეროვნებასთან დაკავშირებით საჭირო გახდა მეცნიერების ცალკეულ დარგებში ტერმინების შექმნა. ახლად შექმნილ მასწავლებელთა კურსებზე, რომელსაც ი. ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა, მსმენელებს ტერმინებიც უნდა შეესწავლათ, მაგრამ ისინი ჯერ კიდევ არ არსებობდნენ. ბევრი ტერმინი თვით ი. ჯავახიშვილმაც მიაწოდა მათ, მაგრამ განსაკუთრებით ქიმიაში, მათი დიდი ნაწილი მიუღებელი აღმოჩნდა მასწავლებლებისათვის იმის გამო, რომ უმრავლესობა ნასესხები იყო არაბულ-ბერძნულ-სპარსული ენებიდან, ანდა თუ ძველი ქართული იყო, მათ შინაარსი კარგა ხნის დაკარგული ჰქონდათ. მ. შალამბერიძე სწორად აყენებდა საკითხს, რომ საჭირო იყო შემუშავებინათ რაღაც წესი. პრინციპი, რასაც ტერმინების შექმნა დაეფუძნებოდა, იგი განსაკუთრებით ყურადღებას ჭიმიის ტერმინების სასწრაფოდ შექმნის აუცილებლობაზე ამახვილებდა.

კომისიამ, რომელსაც ი. ჯავახიშვილი მეთაურობდა, თავიდან უარი თქვა ქიმიის ტერმინოლოგიის შექმნაზე, რადგან ეს დარგი

1 - გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 28

მათ თავიანთ საქმედ არ მიიჩნიეს. მართალია, ამ კომისიის შემადგენში აზრი შეიცვალა, მაგრამ მანამდე თვით მ. შალამბერიძის განცხადებული, ეს საკითხი პრესაში დაეყენებინა. სტატიას გამოეხმაურნენ სპეციალისტები — ქიმიკოსები რ. და გ. ნიკოლაძეები და ი. ბერიძე. მალე ტექნიკური საზოგადოების სატერმინოლოგიის სექციის თავმჯდომარედაც ი. ჯავახიშვილის ნაცვლად ინჟინერ-ქიმიკოსი, ვ. კაკაბაძე დაინიშნა. მ. შალამბერიძის აზრით, ეს სწორიც იყო, რადგან სპეციალურ ტერმინებზე ცალკეულ დარგთა ღრმად მცოდნეები უფრო იმუშავებდნენ. დაიწყო კიდევ ტერმინების გამოქვეყნება დარგთა მიხედვით. მაგალითად, პირველად ქიმიკოსი იგი გამოაქვეყნა ქიმიკოსთა ახვლედიანმა, მათემატიკაში მათემატიკოსმა ი. ავალიშვილმა და ა. შ. ამიტომ იყო, რომ ქიმიკოსმა რ. ნიკოლაძემ იოლად მოუგო კამათი არაქიმიკოს შ. ბერიძეს. შ. ბერიძე ასევე დამარცხდა ვ. კაკაბაძესთან კამათშიც.

სტატიის ავტორის აზრით, უმჯობესი იქნებოდა, შ. ბერიძეც ჩართულიყო მუშაობაში და ტერმინების ქიმიკოს ავტორებს დახმარებოდა მათ მიერ შექმნილი ტერმინების დახვეწაში და მიეთითებინა შეცდომებზე. ამისათვის კი საჭირო იყო მას ავტორებთან ერთად შეესწავლა ამა თუ იმ ტერმინის წარმოშობის ბიოგრაფია, მნიშვნელობა და ა. შ.

ავტორი შ. ბერიძისაგან განსხვავებით, მხარს უჭერდა რ. ნიკოლაძის პოზიციას, რომ ტერმინები აუცილებლად ქართული ყოფილიყო. მაგალითად, მას მოჰყავდა გერმანია, სადაც ქიმიური ტერმინები გერმანული წარმოშობისა ყოფილა. თუ ტერმინოლოგია ქართული იქნებოდა, ეს თვით საგნის შესწავლასაც გააიოლებდა, რადგან უფრო გასაგები გახდებოდა ხალხისათვის. ლექსიკონის შემდგენელთა მოწინააღმდეგეებს არ მოსწონდათ არც რთული სიტყვების (ე. ი. ორი ან მეტი სიტყვის ძირიდან ნაწარმოები) ტერმინებად გამოყენება, რაც ზოგჯერ აუცილებლობით იყო გამოწვეული. მით უმეტეს, რომ თავის დროზე მსგავსად მოქცეულან ლათინურ, ბერძნულ და გერმანულ ენებშიც. ბოლოს ავტორი დაასკვნის, რომ კი არ უარეყოთ არჩეული გზა, არამედ სპეციალისტებსა და ფილოლოგებს ერთობლივად შეექმნათ ახალი ტერმინები, რისი აუცილებლობაც ძველად მათი უქონლობით იყო გამოწვეული.¹

1920 წ. ქართული ტერმინოლოგიის შექმნის საკითხებზე გამა-

1. გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 109, 111

რთული დისკუსიისაგან გვერდზე არც „საქართველოს რესპუბლიკა“ გადამდგარა. ვაზეთში თებერვალში დაიბეჭდა ს. დანელია წერილი, „ქართულ ტერმინოლოგიის საკითხისათვის“ (წერილს აქვს რედაქციის მინაწერი, რომ ზოგიერთ რაიონში ავტორს იგი არ უთანხმებოდა). ავტორი თავიდანვე აღნიშნავდა ტერმინოლოგიის შექმნის მთელ სიმწვავეს სკოლისა და მეცნიერებისათვის და არ მალავდა იმასაც, რომ ამ საქმეში ძალზე დიდი იყო ჩამორჩენა ევროპისაგან. სასწრაფოდ ასარჩევი იყო გზა, რომელსაც უნდა დასდგომოდნენ ტერმინების შექმნის პროცესში. ძირითადად გამოიყვება ორი გზა, ერთი — ამბობდა, რომ მეცნიერება, მთელი ერის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო და აქედან გამომდინარე, მისი ენა ხელმისაწვდომი და გასაგები უნდა გამხდარიყო ყველასათვის. ე. ი. ყოველი მეცნიერული სიტყვა უნდა გამოხატულიყო ხმარებაში არსებული ქართული სიტყვებით. ხოლო თუკი ასეთი სიტყვა ქართულ ლექსიკონში არ აღმოჩნდებოდა, მაშინ უნდა შეექმნათ ახალი. ოღონდ მას ფესვი აუცილებლად ქართული უნდა ჰქონოდა და თანაც ეტიმოლოგიურადაც შეფარდებული ყოფილიყო ქართული ენის ბუნებასთან.

მეორე მიმართულება ეწინააღმდეგებოდა რა პირველს, მთლიანად უცხო ტერმინოლოგიის დამკვიდრებას მოითხოვდა. მაგალითად: ანოდი, კათოდი, პირამიდა და ა. შ. არ უნდა ეთარგმნათ. ს. დანელიას აზრით ეს იდეა არ იყო უარსაყოფი. ეროვნული ინტერესები მოითხოვდა ეროვნულ პროგრესს. უფრო ეროვნული ის კი არ იყო, რასაც ადვილად ითვისებდა ერი, არამედ ის, რაც აწინაურებდა მას. ასევე არ შეიძლებოდა დაკანონებულიყო ის, რაც უმრავლესობას მოსწონდა და ადვილად გასაგები იყო. თუმცა სჯობდა კი, რომ აღიარებულიყო ის, რაც უმრავლესობისთვის უფრო სასარგებლოს წარმოადგენდა. პედაგოგიკა იმას სულაც არ ითხოვდა, რომ ბავშვისათვის ესწავლებინათ მხოლოდ ის, რაც მისთვის უფრო ადვილი იყო. „ჩვენ, — წერდა ს. დანელია, ხშირად უფრო ადვილი საუკეთესოდაც გვეჩვენება“. ტერმინს მისი აზრით, ზუსტად უნდა გამოეხატა ცნება და ცნების შინაარსი. იგი შემდეგ საფუძვლიანად ჩერდებოდა მეცნიერული ცნების რაობაზე და აღნიშნავდა, რომ მოწინავე ქვეყნები ახალი ცნებების აღსანიშნავად

იშვიათად იყენებდნენ დედა ენას და ხშირად სესხულობდნენ უცხო სიტყვებს.

ერთი სიტყვით, ს. დანელია მხარს უჭერდა უკვე არსებული და პრაქტიკაში დამკვიდრებული სიტყვების გვერდით ახალი, უცხო ტერმინების შემოღებას და ეწინააღმდეგებოდა ახალი ტერმინების ქართული ფესვიდან შექმნას. მას მიაჩნდა, რომ ეროვნული განვითარების გარანტია გვეძებნა უცხო ერებთან მტკიცე კავშირში. განკერძოებულად კი ვერაფერი შეიქმნებოდა. რაც უფრო მკიდროდ დაუკავშირდებოდა ერის აზროვნება უცხო ერების აზროვნებას, მით უფრო უზრუნველყოფილი იქნებოდა ერის პროგრესი. მეცნიერული ტერმინოლოგია კი წარმოადგენდა საუკეთესო საფუძვლს სხვა ერებთან ურთიერთობისა. მისი აზრით, ეროვნული პროგრესი, დემოკრატია და პედაგოგიური ინტერესები, სულაც არ მოითხოვდა იმას, რომ ქართული სიტყვა უსათუოდ ემჯობინებინათ უცხო სათვის მეცნიერულ მცნებათა აღსანიშნავად. იგი თვლიდა, რომ ქართული სიტყვების დატოვება შეიძლებოდა მხოლოდ ძლიერ იშვიათ შემთხვევაში.¹

ს. დანელიას საპასუხოდ „საქართველოს რესპუბლიკის“ სამომერში დაიბეჭდა ვ. კაკაბაძის წერილი „ტერმინოლოგიის შემუშავების გარშემო“. ვ. კაკაბაძის აზრით მცდარი იყო თვით საკითხის ასე დაყენება — ტერმინოლოგია ქართული, თუ უცხოენოვანი ყოფილიყო. თუ კი არსებობდა ქართველი ერი, ქართული ენა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობა, მაშინ ტერმინოლოგიაც უნდა ყოფილიყო ქართული. ყოველ ერს, სანამ იგი არსებობდა, საკუთარ ენაზე უნდა ჰქონოდა ტერმინოლოგიაც. ამას ავტორი ასაბუთებდა იმით, რომ მსოფლიოში არ არსებობდა და არც მომავალში იქნებოდა არავითარი საყოველთაო ენა. წინმსვლელის მოთხოვნებს წარმოადგენდა არა ერთფეროვნება და ნიველირება, არამედ სხვადასხვაობა, მრავალფეროვნება, შეხლა-შემოხლა, მეტოქეობა და ბრძოლა. პროგრესული იქნებოდა ის, რომ ყოველ ერს თავისი წვლილი შეეტანა კაცობრიობის დაწინაურების საქმეში. იმისი თქმა, რომ ყოველ ერს თავისი ენა ჰქონდა, ხოლო ტერმინოლოგია კი ერთი, უვარგისი იყო. ტერმინები ფორმულებს არ წარმოადგენდნენ. ისინი კიდევ რომ ყოფილიყვნენ საერთაშორისო, მათი გამოყენება ყოველ ხალხში და ქვეყანაში მაინც თავისებუ-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 44

რი და უცხოელთათვის გაუგებარი იქნებოდა. ენის უცოდინარობის შემთხვევაში, ტერმინებით მაინც არ იქნებოდა გასაგებები. მე. ე. ი., საერთაშორისო ტერმინოლოგია კიდევ რომ შექმნილიყო, იგი მაინც ვერ შეასრულებდა ვერავითარ დანიშნულებას.

ვ. კაკაბაძე სვამდა ასეთ კითხვას — არსებობდა თუ არა საერთაშორისო სამეცნიერო ტერმინოლოგია? რა თქმა უნდა, არა. იყო მხოლოდ რამდენიმე ასეული ტერმინი, ხოლო მათ გვერდით ყოველ ქვეყანაში მეტი იყო ეროვნული. მაგალითად, „ურავნენიეს“ ყველგან ჰქვიოდა ეროვნული სახელი, ხოლო ფორმულა კი იყო ერთნაირი. როგორც წესი, საერთაშორისო ტერმინები ყველგან იქცეოდა ეროვნულად, საერთო სიტყვების რაოდენობა კი თანდათან მცირდებოდა. ასე ხდებოდა გერმანიაში, საფრანგეთში, პოლონეთში, ჩეხეთში და ა. შ. და თუკი ეს ყველგან ასე ხდებოდა, მაშინ რატომ უნდა მოქცეულიყვნენ საქართველოში პირიქით? მცდარია ის აზრიც, რომ თითქოსდა საერთაშორისო ტერმინოლოგიის შემოღება დაგვაახლოვებდა ევროპის ქვეყნებს. ტერმინთა ცოდნით შეუძლებელი იყო ევროპის კულტურისა და მეცნიერების შეთვისება. ამისათვის აუცილებელი იყო ენების ცოდნა. ავტორის აზრით, ევროპულ დონემდე ამაღლებას ტერმინების შემოღება კი არ გამოიწვევდა, არამედ სწავლა-განათლების ხალხში ფართოდ გავრცელება. მათი აზრით, თუკი ტერმინების გადმოღება დაგვაახლოვებდა ევროპასთან, მაშინ განა მათი ენის გადმოღება უმჯობესი არ იქნებოდა? ვთქვათ გერმანულის, ინგლისურის ანდა ფრანგულის, რადგან ისინი ხომ უფრო მალე იღვნენ თავიანთი მეცნიერებით, ტექნიკით, კულტურით, სამეცნიერო ჟურნალ-გაზეთებით, სპეციალისტებით და ა. შ. მაგრამ ეს ხომ ქართველი ერის არსებობას მოსპობდა!

ევროპასთან დაახლოებას გამოიწვევდა ხალხში სწავლა-განათლების გავრცელება. ამისათვის კი ეროვნული, გასაგები ენა იყო საჭირო. ხალხს უცხო ტერმინები კი არ უნდა დაეზებებინა, არანედ მათი შინაარსი და ბუნება გაეგო, რაც მშობლიურ ენაზე უფრო ადვილი იყო. სწორედ ასე შეიძლებოდა ხალხის განათლება და ერის დაწინაურება.

ტერმინი ცნების შეგნებას და შეთვისებას უნდა აადვილებდეს, შინაარსს გამოხატავდეს, აზრი იდოს მასში. ეს კი დედა ენაზე უკეთ შეიძლებოდა. იგი ხომ ასე გავრცობდა ძვალბილში უფრო მჭიდროდ. ქართული ტერმინოლოგია იმიტომაც იყო საჭირო, რომ უც-

5. ამირან ნიკოლეიშვილი

ხოური, ქართველის ყურისთვის სწორედ რომ უცხო, მუხჯი და მო-
 უხეშავი იქნებოდა და ვერ შეეწყობოდა მდიდარ, მეტყველებელ
 ნილ და ხატოვან ქართულ ენას. ვ. კაკაბაძის აზრით, ყოვლად შეუ-
 წყნარებელი იყო ამ სიმდიდრის უარყოფა და მის ნაცვლად ენაში
 მოუხეშავი, უცხო სიტყვების ჩატენა.

ვ. კაკაბაძე უცხოური ტერმინების დანერგვის საწინააღმდეგოდ
 კიდევ ერთ არგუმენტს იშველიებდა — ევროპაში არსებული ტერ-
 მინები ხომ ძირითადად მე-17 ს. შექმნილი იყო, რის შემდეგაც
 მეცნიერება მკვეთრად წავიდა წინ. და რაკი ტერმინები მაინც შე-
 საქმნელი გვქონდა, არ აჯობებდა ძველის ნაცვლად თანამედროვე
 და უფრო სრულყოფილი ახალი ტერმინების შექმნა, რომელიც
 მეცნიერების განვითარების დონეს შეესაბამებოდა?

ერთი სიტყვით, ავტორი დაასკვნის, რომ უარი ეთქვათ საერ-
 თაშორისო სამეცნიერო ტერმინოლოგიაზე და ევროპის გამოც-
 დილების გათვალისწინებით, ტერმინების შექმნისას გამოეყენებინ-
 ნათ ქართული მოქნილობა, სიმდიდრე და დაეცვათ მისი ბუნ-
 ება და კანონები.

ვ. კაკაბაძე თვლიდა, რომ ხმარებაში უკვე მიღებული ტერმი-
 ნების შეცვლა სულაც არ იყო საჭირო, რადგან მათ დიდი ხანი
 მიღებული ჰქონდათ მოქალაქეობრივი უფლება და არაფითარ გაუ-
 გებრობასა და ბუნდოვანებას არ იწვევდნენ. მისი აზრით, მთავარი
 იყო ყოველ ძირითად ცნებას ჰქონოდა საკუთარი ფესვი ან გან-
 საკუთრებული ფორმა, თუმცა ფორმაზე მეტი მნიშვნელობა მაინც
 ფესვების აღმოჩენისა და შექმნისათვის უნდა მიექციათ.

ს. დანელიას აზრით, ზოგიერთი ტერმინი უკვე თვით ევროპა-
 შიც ბუნდოვანი იყო, მაგრამ ისინი ტრადიციით განაგრძობდნენ
 არსებობას. მაგრამ თუკი ისინი თვით ევროპელთათვისაც გაუგე-
 ბარი იყო, მაშინ რატომ უნდა გადმოეღოთ ქართულში? ს. დანე-
 ლიას მიაჩნდა, რომ უცხო ტერმინები უფრო იმ ახალგაზრდებს გა-
 მოადგებოდათ, რომლებმაც უცხო ენები იცოდნენ. მაგრამ რა უნ-
 და ექნათ ენების არამცოდნეობა? ხომ არ გამოიწვევდა ეს სწავლა-
 განათლებაში უცხო ენის გაბატონებას, რაც პრინციპულად მიუღე-
 ბელი იყო ეროვნული პოზიციებიდან? უცხო ტერმინები იმითაც
 იყო ცუდი, რომ იგი ხელს შეუწყობდა ზეპირობის გავრცელებას
 და არა აზრიან სწავლას. სავსებით სწორი იყო ვ. კაკაბაძე, როცა
 წერდა, რომ ევროპულ ენებში უცხო ტერმინები თანდათან შედო-
 რდა და ამიტომ იგი რაიმე საფრთხეს არ უქმნიდა იმათ ენებს, მა-

გრამ ქართულად ხომ ერთბაშად 40 000-მდე ტერმინი იყო შექმნილი და ისინი ერთბაშადვე რომ უცხოენოვანი შემოეტანათ, სწორედ მოსპობდა ქართულ ენას? მეორეც, იმ ენებში ეს ტერმინები მათი ნათესავური სიახლოვის გამო მალე გამშობლიურდნენ, მაგრამ რაკი ქართული ენა შორს იდგა მათგან, იგი ხომ ვერ შეითვისებდა მათ და ამიტომ თვითონ აღმოჩნდებოდა დამბლადაცემული და გაქვავებული. ავტორი ს. დანელიას აზრს არც იქ ეთანხმებოდა, როცა იგი სწერდა, რომ თითქოსდა რაც უფრო ცოტა იქნებოდა ეროვნული ტერმინი ენაში, ეს მით უფრო უმჯობესი იქნებოდა სხვა ერებთან ურთიერთობისთვის. მისი აზრით, უცხო ტერმინოლოგია არ უნდა გამხდარიყო სხვა ერებთან დაახლოების საფუძველი. ამ საფუძველად უფრო ენების სწავლა, ერის კულტურული დაწინაურება და სწავლა-განათლების გავრცელება გამოდგებოდა.

ვ. კაკაბაძე დასაშვებად თვლიდა იმასაც, რომ თუკი არ მოიძებნებოდა ერთბაშად ყველა ტერმინი, მაშინ დაეტოვებინათ დროებით უცხო ტერმინი, ოღონდ იგი აუცილებლად უნდა შეეტანათ მოსაფიქრებელ ტერმინთა სიაში. ეს. რა თქმა უნდა, შეეხებოდა იმათ, რომლებიც ცნების შინაარსს სწორად გადმოსცემდნენ. და ქართულ ენას დიდი ხანია შეთვისებული ჰქონდა.¹

ტერმინოლოგიის შემუშავების საკითხებს ეხებოდა თავის წერილში „ფოსტა-ტელეგრაფის გაეროვნება“ მ. იანქოშვილიც, რომელიც გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა გაგრძელებებით. ავტორი მიუღებლად მიიჩნევდა ტერმინების პირდაპირ თარგმნას და ამისი დამადასტურებელი მაგალითებიც მოჰყავდა. იგი მკითხველებს სთავაზობდა მის მიერ შექმნილ ტერმინებს: ლარი ან ნამბი და არა ხაზი, მანქანა და არა აპარატი, აკინძულა და არა პაჩკა, დალი და არა შტემპელ, სალარო და არა კასა და მრავალ სხვას და თან სთხოვდა სპეციალისტებსა და მკითხველებს, რომ გამოეთქვათ თავიანთი აზრი მის მიერ შედგენილ ამ ახალ ტერმინებზე. მ. იანქოშვილი წერილში სატერმინოლოგიო კომისიასაც საყვედურობდა, რომ მისი სუსტი მუშაობის გამო, ყველა ისე სწერდა, როგორც ეს აზრად თავში მოუვიდოდა.²

ქართულ პრესაში საკმაოდ მწვავედ მიმდინარე და გაჭიანურებული კამათის ერთგვარ შეჯამებად შეიძლება მივიჩნიოთ განათ-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 48, 54, 59

2 ვაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 14

ლების სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის ^{მ. კონიაშვილი} წევრების სხდომები. კომიტეტს ი. ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა. 22 თებერვლის სხდომაზე სწორედ მან გააკეთა მოხსენება „ტერმინოლოგიური შემუშავების ძირითადი პრინციპების შესახებ“. მოხსენებელმა ხაზი გაუსვა ამ სფეროში მდიდარ ქართულ ტრადიციებს და აღნიშნა, რომ უკვე დასრულებული იყო ქართული წყაროებიდან ძველად ხმარებული ტერმინების ამოკრება, შავად ლექსიკონების შედგენა და დაწყებული იყო ახალი სახელმძღვანელოებიდან მათი ამოკრება. იმ შემთხვევაში, როცა არ არსებობდა ქართული ტერმინი, მიმართავდნენ ბერძნულ ან ლათინურ ტერმინებს და აქართულებდნენ მათ. ი. ჯავახიშვილის აზრით, უმჯობესი იყო ყოველივე ეს ჯერ ცალკეულ დარგთა მიხედვით არსებულ კომისიებს გაეკეთებინათ და შემდეგ წარედგინათ იგი კომიტეტში განსახილველად.

კომიტეტის სხდომაზე გამოვიდნენ ვ. კაკაბაძე, ბ. კონიაშვილი და ლ. ნათაძე. მათ ძირითადად ორ ტერმინზე გაამახვილეს ყურადღება და თუ ვ. კაკაბაძე და ლ. ნათაძე პირამიდისა და კატოდის ხმარების წინააღმდეგები იყვნენ, ბ. კონიაშვილი, პირიქით მხარს უჭერდა მას.

29 თებერვალს კომიტეტის მორიგი, რიგით მესამე სხდომა გამართა და იგი კვლავ ტერმინების შემუშავების საკითხების განხილვას დაეთმო. ამ სხდომაზე ლ. ნათაძემ, მ. შალამბერიძემ, ვ. კაკაბაძემ, ა. წერეთელმა, ი. ჯავახიშვილმა და კ. ბერიძემ მხარი ეროვნული ტერმინოლოგიის შექმნას დაუჭირეს. ბ. კონიაშვილმა კი უცხო სიტყვების გამოყენება უფრო მიზანშეწონილად ჩათვალა.

განსხვავებული პოზიცია დაიჭირა გ. ახვლედიანმა. მან საკითხის სინთეზურ გადაწყვეტას დაუჭირა მხარი. მისი აზრით, დასაშვებია იყო ზოგ შემთხვევაში უცხო ტერმინების მიღებაც, ოღონდ მათთვის ქართული ენის მოქნილობა უნდა მიეცათ. თანაც აუცილებელი არ უნდა ყოფილიყო, რომ ტერმინს ცნების შინაარსი გამოეხატა, მაგალითად, გაცილებით სჯობდა დარჩენილიყო რევიზორი და არა მხილავი, მიკროსკოპი და არა უჩინმაჩინი და ა. შ.

მსგავსი პოზიცია დაიჭირა ა. შანიძემაც. მისი თქმით, ქართულში არსებული ტერმინების დიდი ნაწილი ძველადაა შემოსული. მაგრამ ამას საფრთხე არ შეუქმნია ქართული ენისათვის, საქმე ისაა, რომ მასალა მართალია კი იყო სხვა, მაგრამ შენება იყო ქა-

რთული. მან მოცემულ ეტაპზე მხარი დაუჭირა როგორც ქართული, ისე უცხოური მასალის გამოყენებას, ოღონდ მათთვის ქართული აგებულება უნდა მიეცათ. ა. შანიძის აზრით მასალას უნდა ჰქონდეს მხოლოდ მეორეხარისხოვანი როლის შესრულება შეეძლოს ამ პროცესში და აქედან გამომდინარე, უმჯობესი იქნებოდა დაყრდნობოდნენ უცხოურ ტერმინებს, რადგან ეს გაადვილებდა განათლებული ერების კულტურის შეთვისებას.

ი. ჯავახიშვილმა შეაჯამა სხდომის შედეგები და აუცილებლად მიიჩნია დაჩქარებულყოფი ტერმინებზე მუშაობა. მისი აზრით, უნდა ექებნათ ძველიც, მაგრამ თუ ასეთი არ აღმოჩნდებოდა, მაშინ უნდა გადმოეღოთ უცხოური, რომელსაც უნდა მიეღო ქართული აგებულება. ი. ჯავახიშვილმა ქართული ენის კანონის დარღვევა უსაყვედურა ტექნიკური ლექსიკონის ავტორებს.

კომიტეტის სხდომამ დაადგინა, ტერმინების შემუშავებისას უპირატესობა მისცემოდა ძველი მწერლობის ნიმუშებში და ენაში უკვე არსებულ სიტყვებს, ხოლო თუკი ასეთი ვერ დაიძებნებოდა, ანდა არ შეითხზებოდა კომისიის მიერ, მაშინ ისინი უცხოურიდან გადმოეღოთ.¹

საგნობრივად შექმნილმა სატერმინოლოგიო კომისიებმა ძალზე ნაყოფიერად იმუშავეს. იმდენად ნაყოფიერად, რომ 1921 წ. იანვარში გამართულ მასწავლებელთა მეორე ყრილობაზე გამოსვლისას, თავის მოხსენებაში ნ. ცინცაძემ აღნიშნა, რომ მათ უკვე ამოკრიბეს და განსახილველად წარადგინეს სამინისტროში (კომიტეტში) 40 000 ტერმინი, ხოლო კომიტეტმა მთლიანად დაასრულა სიტყვიერებისა და მათემატიკის ტერმინები და მოამზადა ისინი გამოსაცემად. უახლოეს ხანში ტერმინების მომზადება სხვა საგნებშიც დასრულდებოდა.

¹ ეურნ. „განათლება“, 1920 წ., № 3

თავი მესამე

თეატრალური ხელოვნება

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღიდანვე დიდი ყურადღება დაეთმო თეატრალურ ხელოვნებას. ეროვნულ საბჭოში არსებულმა ხელოვნების კომისიამ 1918 წ. ივლისში გამართა თათბირი, სადაც ხელოვნების საქმეთა გამგებლობის მოწყობის საკითხი იქნა განხილული. თათბირზე გამოიკვეთა ორი პოზიცია — ერთნი ხელოვნების სხვადასხვა დარგთა სისტემატიზაციისათვის მოითხოვდნენ ცალკე გამგებლობის დაარსებას, რომელიც მხოლოდ ეროვნული საბჭოს წინაშე იქნებოდა პასუხისმგებელი, ხოლო მეორენი თვლიდნენ, რომ ხელოვნების დირექცია განათლების სამინისტროსთან უნდა დაარსებულყო. კომისიამ საკითხის საბოლოოდ გადასაწყვეტად განმეორებითი სხდომა 29 ივლისს დანიშნა.¹

ცალკე გამგებლობის დაარსებას მხარს უჭერდა. შ. დადიანი, რომელმაც გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ ამასთან დაკავშირებით ვრცელი წერილი გამოაქვეყნა. მისი აზრით „ეროვნულმა საბჭომ აირჩია ამ საქმეში კანონმდებელი კომისია, ახლა უნდა შექმნას აღმასრულებელი ორგანო, როგორი უნდა იყოს ეს აღმასრულებელი ორგანო? რომელიმე სამინისტროსთან არსებული, თუ ცალკე, დამოუკიდებელი, რომელიც მხოლოდ პარლამენტს დაემორჩილება? ჩვენ გვინდა ცალკე უწყება, იმიტომ, რომ კულტურამ გადაარჩინა საქართველო, ხელოვნებამ, ხუროთმოძღვრებამ, მუსიკამ, ლიტერატურამ. სახელმწიფოში მთავრობამ უნდა იკისროს ამ დარგების მოვლა-პატრონობა, მზრუნველობა, ტექნიკური მხარე. შეიძლება თქვან, რომ სუსტია ქანდაკება, მხატვრობა, ხუროთმოძღვრება, მწერლობა, მუსიკა, თეატრი და ა. შ. და ამათვის

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 4

ცალკე უწყება რა საქიროაო. სუსტი რომაა, იმიტომაა საქირო
რომ ესენი გაძლიეროს, ფეხზე დააყენოს, ფული არაა ცალკე უწყებისათვისო, სწორია, მაგრამ ფულის შოვნა თვითონ შეუძლია ხელოვნებას, იგი ხაზინას არ დააწვება.

სხვა სამინისტროსთან თუ იქნება ეს. მაშინ იგი ვერ მოუვლის, რადგან იმ სამინისტროს თავისი სხვა საქმეებიც ბევრი ექნება. ამიტომ ცალკე უწყება გვინდა, მაგრამ ისე, რომ სახელმწიფო შემოქმედებით საქმეებში არ უნდა ჩაერიოს.¹

რა თქმა უნდა, ზოგჯერ გაუმართლებელი იყო ახალგაზრდა სახელმწიფოსათვის ზედმეტი პრეტენზიების წაყენება, რომ თითქოსდა იგი სრულიად არ ზრუნავდა თეატრალური ხელოვნების განვითარებისათვის და ეს დარგი მივიწყებული ჰქონდა. „ჩვენი თეატრი, — წერდა კ. კახელი „ერთობაში“, ოპერეტკათ არის ქცეული. თითქმის ჩვენი დიდი მსახიობები ვ. აბაშიძე, ე. ჩერქეზიშვილი, ტ. აბაშიძე, ა. იმედაშვილი „არშიმ მალალანში“ არიან დაკავებულნი, არ ვარგა ეს. გაქრენ დრამატურგები. არაა პიესები. მაგალითად, კარგია ი. გედევანიშვილის პიესები, მაგრამ უფულოების გამო ვერ იდგმება. ასე უნუგეშოდაა თეატრი. ძალები დაქსაქსულია, ღარიბია რეპერტუარი, უფულო, დაქვეითებულია, გადავარებული და იგი ჩაკვდება“. ავტორის აზრით, თეატრისთვის ხარჯები სახელმწიფოს უნდა გაეღო, როგორც ეს სხვა ქვეყნებში ხდებოდა და დაარსებულიყო დრამატული საზოგადოება სახელმწიფო მფარველობის ქვეშ. არსებული თეატრი გამოცხადებულიყო სახელმწიფო თეატრად და მას წარმოდგენების გასამართავად სახაზინო თეატრის შენობა გადასცემოდა. ასევე უნდა დანიშნოდა თეატრს წლიური სუბსიდიაც, მხოლოდ ამ გზით შეიძლებოდა ქართული თეატრის ფეხზე წამოდგომა.²

გადაწყდა, 1918 წ. სეზონიდან დრამას ახალი დასით დრამატული საზოგადოების სასცენო ხელოვნების სტუდია გაძლოლოდა, რომელსაც გ. ჯაბადარი ხელმძღვანელობდა.³ დრამატული საზოგადოების სასცენო ხელოვნების სტუდია 1918 წ. მარტში შეიქმნა გ. ჯაბადარის ხელმძღვანელობით (გ. ჯაბადარმა თეატრალური განათლება ბელგიასა და პარიზში მიიღო, რის შემდეგ იგი იქვე, ან-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 15
2 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. № 179
3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 9

ტუანის თეატრში მუშაობდა). თავიდან ჩაფიქრებული სტუდია წარმოდგენებს ჯერ სახაზინო თეატრში, ხოლო შემდეგ საკუთარ შენობაში გამართავდა. ზაფხულში სტუდიამ დაიწყო კიდევ მეცადინეობები საგარეჯოში. გ. ჯაბადართან ერთად მას ვ. შალიკაშვილიც მეთაურობდა.

სეზონი 1 ნოემბერს უნდა გახსნილიყო ბრეის პიესით „სარწმუნოება“. დასში ჩაირიცხნენ ქალები — ვ. ანჯაფარიძე, ე. აბაზაძე, ც. ამირეჯიბი, ბ. გამრეკელი, ვ. გურგენიძე, ა. ერისთავი, თ. ნადირაძე, ნინონი, ლ. ჩიქვინიძე, ა. ქიქოძე, ალ. ქიქოძე, ე. ციმაკურიძე, ნ. წერეთელი, ნან. წერეთელი, თ. ლოლობერიძე, ვ. ცხვედიანი და ქ. ჯავახიშვილი, კაცები — ვალ. აბაშიძე, გ. არადელი-იშხნელი, ვ. არაბიძე, შ. აღსაბაძე, ა. ალექსიშვილი, ს. ბერიყიანი, შ. ბერიშვილი, მ. გელოვანი, გ. გურული, ა. ვასაძე, კარტოზია, ი. მალალაშვილი, მ. ლორთქიფანიძე, ი. ზარდალიშვილი, ვას. კობახიძე, ა. კოლხიდელო, დ. მყავია, გ. სარჩიმელიძე, კ. სუმბათაშვილი, ლ. ფანიაშვილი, მ. ხერხეულიძე, ნ. ცინცაძე, კ. შათირიშვილი, პ. ცხაკაია, მ. ჭიაურელი და ვ. ჯიქია: რეჟისორები: ზ. ბერიშვილი, ა. ფალავა და კ. შათირიშვილი, მთავარი რეჟისორი და დასის გამგე გ. ჯაბადარი, რეჟისორის თანაშემწე ვ. კობახიძე. დასი თავის საცდელ წარმოდგენებს არტისტული საზოგადოების თეატრში გამართავდა. შეირჩა რეპერტუარიც — ჯოკოს „ვიტა ფოთლები“, ს. ჭანტურიშვილის „ბურუსი“, ა. სუმბათაშვილის „ღალატი“, შ. შარაშიძის „ავგაროზი“, „იმედის დაღუპვა“ და სხვა.¹

დასის დაკომპლექტებამ სერიოზული კრიტიკა გამოიწვია. ამასთან დაკავშირებით ვ. გარიკმა მკაცრად გააკრიტიკა დრამატული საზოგადოება, რომელსაც თითქოსდა ეთქვას, რომ თეატრის ასაღორძინებლად შექმნიდა ახალ დასს. ვ. გარიკის აზრით ეს არ იყო იოლი საქმე და ახალი დასის შექმნა კი არა, ახალი ძალების ევოლუციური აღზრდა, რეპერტუარის განვითარება და ახალი გზების ძიება იყო საქირო. „ძველი, — წერდა იგი, — უცებ არ მოისპობა. პირიქით, მისგან უნდა დაიწყოს ახალი. დრამატულმა საზოგადოებამ უკვე საკმაოდ ნიჭიერი ახალი ძალები აღმოაჩინა. გასაკვირია, ეს ასე ადვილია? შეიძლება მსახიობთა აღმოჩენა? მსახიობი უნდა აღიზარდოს. დრამატულ საზოგადოებას ჩაუტარებია გამოცდელი წარმოდგენა და ამაზე დაუშვა სულ 180 პირი. ყველა უნდა

1 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 64, „ერთობა“, № 269

დაეშვა. ყოფილიყო კონკურსი... ერთი სიტყვით დრამატულ საზოგადოებას ბევრი ფული აქვს და სწორად გამოიყენოს“.

ვ. გარიკს არ დაეთანხმა დ. კასრაძე, რომელმაც აღნიშნა, რომ კონკურსი ფაქტიურად ჩატარდა და 325 მსურველიდან 180 იმიტომ დაიშვა გამოცდაზე, რომ „ჩაწერილიყო ვ. აბაშიძეც, ც. ამირჯობი, გ. გელოვანი, ა. მურუსიძე და ა. შ. და ესენიც გამოგვეცადა? ესენი ხომ იცის საზოგადოებამ“. ვ. გარიკის კრიტიკა დ. კასრაძემ მისი პირადი უკმაყოფილებით ახსნა.²

დრამატული საზოგადოების ახალი დასის ჩამოყალიბებამ სხვათა უარყოფითი დამოკიდებულებაც გამოიწვია. „ერთობაში“ დაიბეჭდა ვინმე ე. ი. ნარ-ის წერილი „დასია თუ სტუდია?“, რომელშიც მკაცრად იყო გაკრიტიკებული დრამატული საზოგადოება. „დრამატულმა საზოგადოებამ, — წერდა ავტორი, — სტუდია გახსნა, მაგრამ იგი არაა სტუდია, რომ გაზარდოს მომავალი მსახიობი. მათ სინამდვილეში გახსნეს დასი, რომელსაც სეზონის წარმართვა ჰქონდა მიზნად. განა შეიძლება მოსწავლეებმა 6 თვეში ამსახიობონ? ისინი ვერ ასწევენ მთელი სეზონის სიმძიმეს. სტუდია უნდა ასწავლიდეს და 1-2 წარმოდგენას თუ გამართავს სანიმუშოდ. სეზონი არ შეიძლება მათ ჰქონდეთ. ჯამაგირები დაუნიშნეს 700 მ. მოსწავლეებს, ე. ი. ეს დასია. მოწაფეები აქ ფულს იღებენ. 35 მოწაფეა. ჩვენი მსახიობები კი მშვირბებია. კარგია ახალი თეატრის შექმნა, მაგრამ ძველები მოვეკლათ? მოსწავლეს 700 მ. და ცნობილ მსახიობს შიმშილი? დედაქალაქში დეკემბრამდე სეზონი არ იყოს ეს არ შეიძლება. ამიტომ მოიწვიეთ ცნობილი მსახიობები და დაიწყეთ სეზონი“.³

სტუდია ს. გლახაშვილმაც გააკრიტიკა ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“.⁴

ახალმა დასმა სეზონი პირველის ნაცვლად 18 ნოემბერს გახსნა სახელმწიფო თეატრის შენობაში. წარმოდგენილი იქნა ბრიეს „სარწმუნოება“ (იგი 22-შიც აჩვენეს). სპექტაკლზე „ერთობაში“ დაიბეჭდა ა. ბ-ს რეცენზია, რომელშიც იგი მიუხედავად პიესის სიძლიერისა, მას მაინც სუსტ დადგმად თვლიდა. მაღალი შეფასება

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. № 101, 103
 2 იქვე, № 106
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 194
 4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 16

ჰქონდა მიცემული მხოლოდ რეჟისორის ნამუშევარს, ე.ი. მხოლოდ ალიშვილისა და ვ. ანჯაფარიძის თამაშს, ხოლო სხვა მსახიობები (განსაკუთრებით კი გელოვანი), დაწუნებული იყვნენ.¹

„ერთობისაგან“ განსხვავებული, ძალზე დადებითი შეფასება მისცა „სარწმუნოებას“ „თეატრმა და ცხოვრებამ“.²

სტუდიის პირველ ნაბიჯებს სხვამაც მისცა მაღალი შეფასება. იმავე გაზეთ „ერთობაში“ დაიბეჭდა ვინმე შ. შ.-ს წერილი, რომელშიც იგი წერდა, რომ „ჯაბადარის სტუდიის წარმოდგენა... საინტერესოა. დავინახეთ ამის ჩანასახი მასში. იგი შეიძლება გახდეს მომავალი ქართული თეატრის კერა და საფუძველი. ეს ყველამ იგრძნო. მივხედოთ ყველამ ამ ჩანასახს. მათ არ აკლიათ ხელოვნების სიყვარული, გატაცება, შრომის წყურვილი. სწორედ თეატრის სიყვარული აკავშირებთ მათ. მაგრამ მარტო ეს არ კმარა. საჭიროა ამ ახალგაზრდებს შეექმნათ პირობები. ნივთიერი უზრუნველყოფა, ფული, ვუშველოთ დროზე ფულით. დაყოვნება საქმის სიკვდილს უდრის. ნუ დავშლით ამ საქმეს, ნუ ჩაეპრობთ იმედის ნაპერწკალს“.³

იმ ფაქტმა, რომ 1918 წ. სეზონის წარმოება თავის თავზე; სტუდიამ აიღო, მსახიობთა კავშირისა და მსახიობთა ძველი თაობის უკმაყოფილება გამოიწვია. ისინი განაწყენდნენ, რომ დასში ვერ მოხვდნენ და სტუდიის საწინააღმდეგო გამოსვლები დაიწყეს. საკითხი რომ უფრო ნათელი გახდეს, ცოტათი უკან დავიხიოთ. როგორც გ. ბუხნიკაშვილი წერს თავის წიგნში „ქართული თეატრი ახალი ეპოქის მიჯნაზე“, დამოუკიდებელი საქართველო რომ შეიქმნა (რატომღაც სიტყვა „დამოუკიდებელი“ გ. ბუხნიკაშვილს წინწყლებში აქვს ჩასმული), ხელისუფლებას თეატრის სახელმწიფო ხარჯზე მიღება მოსთხოვეს და აიძულეს მთავრობა, რომ ეს საქმე დადებითად გადაწყვეტილიყო.⁴ გ. ბუხნიკაშვილი აქ აშკარად ცდება. საქმე იმაშია, რომ შინაგან საქმეთა და განათლების მინისტრთან აგვისტოში საგანგებოდ მოვიდნენ მსახიობთა კავშირის წარმომადგენლები შ. დადიანი (იგი კავშირის თავმჯდომარედ 1918 წლის მარტში აირჩიეს) და ვ. შალიკაშვილი და სთხოვეს მას დახმარება, რათა ახალი სე-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 265
 2 ეურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ. № 16
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 268
 4 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976, გვ. 24

ზონი კავშირის დასს მთავრობის ხარჯით ეწარმოებინა თბილისში მინისტრმა ყოველგვარი იძულების გარეშე დაუჭირა მხარე მხარე ვნას და გასცა ბრძანება, რომ სახელმწიფო თეატრში დასი გამოცდილი მსახიობებისაგან შემდგარიყო და სეზონიც მათ დაეწყოთ. დასის შედგენა სამინისტრომ სახელმწიფო თეატრის კომისარ ა. წუწუნავას დაავალა,¹ რომელსაც უნდა მოეწვია შეკრება, განესაზღვრა ხელფასები და მოეგვარებინა სხვა ორგანიზაციული საკითხები. განისაზღვრა დასადგმელი პიესების სიაც: ს. შანშიაშვილის „ბერდო ზმანია“, ა. შერვაშიძის „გიორგი III“, ს. ტარუაშვილის „ზორვად“, შ. შარაშიძის „ავგაროზი“, ვაჟა-ფშაველას „გველის მჭამელი“, ს. ჭანტურიშვილის „სული ობოლი“, ჰეიზის „მარიამ მაგდალინელი“, ლოპე დე ვეგას „სოფელი“, ჰიუგოს „პადუის მტარვალი ანეელი“ და სხვა.

ა. წუწუნავამ ქუთაისშიც გაავზავნა დეპეშა, რათა ა. იმედაშვილი დასში მოეწვია.

ქართველ მსახიობთა კავშირს მთავრობამაც მისცა წინადადება, მიხმარებოდნენ სახელმწიფო თეატრს სეზონის გამართვაში.² ე. ი. ამ გადაწყვეტილებით თბილისში, სტუდიის გვერდით, ფაქტიურად მეორე დასიც უნდა შექმნილიყო, მაგრამ საკითხის გადაჭრა და კავშირის დასის შედგენა ოქტომბრამდე გაჭიანურდა, რადგან მერყეობას თვით ა. წუწუნავა იჩენდა. ოქტომბერში დასის საჩქაროდ შედგენაზე ბრძანება თვით მინისტრმა გასცა. ამ ბრძანების საფუძველზე სამინისტროს წარედგინა ხარჯთაღრიცხვა, რომელსაც მოწონებული იქნა, მაგრამ ამ დროს საქმეში კვლავ ჩაერია დრამატული საზოგადოება, რომელმაც სამინისტროს მთავრობის დასთან შეერთება სთხოვა. სამინისტრო დაეთანხმა ამას და კომისიას, ს. ჭანტურიშვილის, გ. ჯაბადარისა და ა. წუწუნავას შემადგენლობით, ახალი ხარჯთაღრიცხვის შედგენა დაავალა, მაგრამ 500.000 მ. მოცულობის ახალ ხარჯთაღრიცხვაზე, უმძიმესი ფინანსური მდგომარეობის გამო, ხელისუფლებამ უარი განაცხადა.

სწორედ ამის შემდეგ, სეზონის წარმოება სახელმწიფო თეატრში გ. ჯაბადარის სტუდიით დრამატულმა საზოგადოებამ ითხოვა, რაზეც სამინისტრო დაეთანხმა.³

საკითხის ასეთმა გადაწყვეტამ მსახიობთა კავშირის უკმაყოფი-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 207
 2 იქვე, № 210
 3 თეატრის მუზეუმი, ფონდი 61, ხელნაწერი № 15872

ლება გამოიწვია, რადგან გამოცდილ მსახიობთა დიდი ქტიურად დაუსაქმებელი დარჩა.

24 ოქტომბერს გაიმართა ქართველ მსახიობთა საპროფესიო კავშირის წევრთა საგანგებო კრება, რომელზეც მოხსენებით კავშირის თავმჯდომარე შ. დადიანი გამოვიდა. შ. დადიანმა აღნიშნა, რომ ავრცელებდნენ ჭორს, თითქოსდა ერთმანეთს ებრძოდნენ ახლადდაარსებული სტუდია და კავშირი. ამ ორი დასის ურთიერთობაში მთავრობაც ჩაერია, მაგრამ ვერ მოხერხდა მათი შერიგება. ამან შედეგად ის გამოიღო, რომ 1918 წ. სეზონს არც ერთი აღარ აწარმოებდა. კავშირს სურდა თბილისში შეექმნა ერთი აკადემიური დასი, რომელშიც გამოცდილი და ახალი მსახიობებიც შევიდოდნენ. რაც შეეხება სტუდიას, მას ახალი ძალები უნდა გამოეველინა და აღეზარდა. იგი საწვრთნელი სკოლა უნდა ყოფილიყო. ამიტომ მათი ძალებით სეზონის წარმართვა ჯერ ვერ მოხერხდებოდა. ამიტომ სახელმწიფო თეატრში წარმოდგენის დღეები უნდა დათმობოდა გამოცდილ დასს. ამან შეხლა-შემოხლა გამოიწვია და თეატრში ატყდა დავა დღეების განაწილებაზე. ბოლოს საქმე იქამდე მივიდა, რომ სეზონის წარმოება სტუდიას მიენდო, მაგრამ მათ ორიოდ წარმოდგენის მეტი ვერ გამართეს. ბოლოს დრამატულმა საზოგადოებამ კავშირს მიმართა წინადადებით, რომ ისინი უარს ამბობდნენ სტუდიის საშუალებით სეზონის წარმართვაზე და იგი კავშირს ეწარმოებინა. ამ წინადადებას დაეთანხმა დრამატული საზოგადოების თავმჯდომარე ი. ბარათაშვილიც. კრებაზე გამოვიდნენ მსახიობები: რ. არსენიძე, ა. ფალავა, ს. ჭანტურიშვილი, ა. ახმეტელი და ტ. ტაბიძე და დაადგინეს, რომ სეზონი კავშირს ეწარმოებინა, აირჩიეს კომისია შ. დადიანის, რ. არსენიძისა და ნ. შიფკაშვილის შემადგენლობით, რათა მათ მთავრობისთვის გადაეცათ თხოვნა, რომ სახელმწიფო თეატრში შეექმნა საკუთარი ქართული დასი, მაგრამ თუ ეს მაშინვე შეუძლებელი იყო, მაშინ კავშირის დასს მატერიალურად მაინც დახმარებოდნენ.¹

მალე მართლაც ჩამოყალიბდა ქართველ მსახიობთა საპროფესიო კავშირის დასი, რომელიც სახელმწიფო თეატრში დაიწყებდა თავის პირველ სეზონს. დასში ჩაირიცხნენ: ქალები — ტ. აბაშიძე, ე. ანდრონიკაშვილი, ს. ანკარა, ი. გოგოლაშვილი, ნ. დავი-

¹ ვაზ. ზურაბაძე, 1918 წ., № 259

თაშვილი, ე. ლეჟავა, ე. მესხი, ო. სინაურიძე, მ. ქილაძე, ე. ჩერქეზიშვილი, ა. ჩხეიძე, ნ. ჯავახიშვილი, ტ. პიერეტა, კაცები — ვ. აბაშიძე, დ. აბდუშელი, ი. ბარველი, ნ. გვარამია, ა. გუგუშვილი, შ. დადიანი, გ. იშხნელი, გ. იორდანიშვილი, ვ. მატარაძე, ი. თივიძე, ა. სანდალა, მ. სარაული, გ. ფრონისპირელი, ნ. ციციშვილი, დ. ძნელაძე და შ. ჯაფარიძე. დასში დროგამომწეებით იმუშავებდნენ ნ. ჩხეიძე, ვ. გუნია, ვ. გამყრელიძე, ა. გედევანოვი, ა. იმედაშვილი და კ. ყიფიანიც. რეჟისორებად დაინიშნენ შ. დადიანი, ნ. შიუქაშვილი და ვ. ყუშიტაშვილი.

დასს რეპერტუარში 12 ქართული და 6 თარგმნილი პიესა ჰქონდა — ლ. ქიაჩელის „ტარიელ გოლუა“, ი. გედევანიშვილის „სინათლე“, შ. დადიანის „ვარამი“, ს. ჭანტურიშვილის „ბურუსი“, ა. ერისთავ-ხოშტარიას „ბედის ტრიალი“, დ. მეგრელის „მწირო სარდალი“, ა. სუმბათაშვილის „ლალატი“, ნ. შიუქაშვილის „სიმახინჯე“ და „მთის ზღაპარი“, ს. შანშიაშვილის „უგვირგვინო მეფეები“, ნ. ნაკაშიძის „ვინ არის დამნაშავე“, ი. გედევანიშვილის „მსხვერპლი“, შექსპირის „იულიუს კეისარი“, ანდრეევის „გაუდამუს“, ჯოკომეტის „ივლითი“, ჰერცელის „ხალხის სიკეთე“, სობოლჩიკოვ-სამარინის „იუდას მემკვიდრე“ და სოფოკლეს „ანტიგონე“.

დასმა სეზონი 6 დეკემბერს „ლალატი“ გახსნა სახელმწიფო თეატრის შენობაში.¹ 9 დეკემბერს „ლალატი“ მეორედ იქნა წარმოდგენილი. პრესამ დადგმას დაბალი შეფასება მისცა, თუმცა გამოპყო ნ. დავითაშვილის (ზეინაბი), გ. იშხნელის (ოთარბეგი), ვ. გამყრელიძის (ანანია) და ძნელაძის (დათა) კარგი თამაში, განსაკუთრებით სუსტად მიიჩნიეს ლეჟავას გაიანე.²

დასმა შ. დადიანის რეჟისორობით მალე ი. გედევანიშვილის „სინათლეც“ დადგა.

ქართული თეატრის მდგომარეობა, მიუხედავად დაწყებული ძვრებისა, მაინც მძიმე იყო. მისი ბედით შეწუხებული „შ. შ.“ „ერთობაში“ წერდა, რომ „ცოდვა გატეხილი სჯობია — დღეს ქართული თეატრი არ არსებობს, ჩვენი სასცენო ხელოვნება ნამდვილი ანაქრონიზმია და თანამედროვე თეატრის მოთხოვნილებათა მინიმუმსაც ვერ აკმაყოფილებს. ქართული თეატრი ნაშთია იმ

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 263

2 იქვე, № 268

დროისა, როცა თეატრის მცნებას დიდი მსახიობები განსახილველდნენ. ასეთი იყო ჩვენი მესხიშვილი, საფაროვა, აბაშვილი და შვეძლოთ ეთქვათ: თეატრი მე ვარო. დანარჩენი მსახიობები ჩრდილს გავდნენ. ეს დრო წავიდა. დღეს ეს გენიოსები არაა. ახლა ეს გენიოსია მთელი კრებული იმ მუშაკებისა, რომელნიც საერთო ძალით, კოლექტიურად ქმნიან დრამატულ ხელოვნებას და თუ წარსული დროის დრამატული წარმოდგენა ერთი სახელგანთქმული მომღერლის კონცერტსა ჰგავდა, დღევანდელი წარმოდგენა უნდა შევადაროთ სიმფონიურ კონცერტს, რომელშიც თითოეული დამკვრელი დახელოვნებული მემუსიკეა, თანაბრათ საყურადღებო და თვალსაჩინო. თითოეული მსახიობი პირველი კიანურის დასრულებულ დამკვრელს, ნამდვილ მხატვარს უნდა წარმოადგენდეს. მსახიობი უნდა იყოს მომზადებული, განათლებული, სრული ინტელიგენტი. ჩვენი სცენა კი სწორედ აქ კოჭლობს. გვაკლია ინტელიგენტი მსახიობი და ესაა მიზეზი ჩვენი სცენის უვარგისობისა.¹

1918 წ. 6 დეკემბერს დაწყებული მსახიობთა კავშირის დასის სეზონი თბილისში 1919 წ. 13 მარტამდე გაგრძელდა და დაიდგა ნ. შიუკაშვილის „მთის ზღაპარი“, ი. გედევანიშვილის „მსხვერპლი“ და „სინათლე“. ა. ცაგარელის „ხანუმა“ და „ქართველი დედა“, ლ. ქიანურის „ტარიელ გოლუა“, რ. ერისთავის „სამშობლო“, სოფოკლის „ანტიგონე“ და შექსპირის „დიდი ამბავი ტყუილუბრალოდ“. სეზონში სულ 26 სპექტაკლი გაიმართა, საიდანაც 14-ჯერ მხოლოდ „სინათლე“ იქნა წარმოდგენილი (რეჟისორი შ. დადიანი). რაც შეეხება „ანტიგონეს“, იგი სამშობლოში 1918 წ. დაბრუნებული ვ. ყუშიტაშვილის პირველი დათმვა იყო, თუმცა სპექტაკლმა მაღალი შეფასება ვერ დაიმსახურა. საერთოდაც უნდა ითქვას, რომ დასის ამ სეზონმა არ გაამართლა.

დასის მიერ სეზონის ასე ნაადრევად დასრულება იძულებითი ნაბიჯი იყო. საქმე იმაშია, რომ წინააღმდეგობა წარმოიშვა დასსა და სახელმწიფო თეატრის კომისარ ა. წუწუნავას შორის, რომელმაც დასს თეატრში წარმოდგენების გამართვა აუკრძალა.²

ა. წუწუნავას ასეთმა მოქმედებამ დიდი გულისწყრომა გამოიწვია. გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა №-ის წერილი, რომელშიც გამოთქმულია აღშფოთება იმის გამო, რომ მაშინ როცა სახელმწი-

1 გაზ. „ერტობა“, 1918 წ., № 268

2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 56

ფო თეატრში წარმატებით იმართებოდა რუსული დრამის ^{კორი} და სხვაენოვანი სპექტაკლები, იქ ადგილი ვერ ჰპოვა ^{ქართულმა} დასმა. „საქართველოს დედაქალაქში ერთი დასი არ უნდა იყოს ქართული? პრესა დუმს ამაზე, ხალხი აღშფოთებულია. წუწუნავს ვინ მისცა უფლება, რომ აკრძალა იგი. კინკლაობა ღუპავს საქმეს. ათასი ჭორი დადის ამაზე, რომ თითქოსდა წუწუნავს არ მოეწონა დასი და ამიტომაც აკრძალა იგი. გაგვარკვიეთ რაშია საქმე.“¹

გარკვეულ საქმიანობას დასი სეზონის იძულებითი დასრულების შემდეგაც განაგრძობდა და ამზადებდა „ბურუსის“ დადგმას, 8 ივნისს სამხედრო ორკესტრის მონაწილეობით გამართა სახალხო წარმოდგენა — კონცერტი, სადაც მაყურებელს „დარისპანის გასაჭირი“, „სიმართლე“ და სიმფონიური პოემა „ამირანი“ წარუდგინა და ა. შ. მ. მ. მაგრამ მალე დასი ა წუწუნავასთან შეუთანხმებლობის გამო საბოლოოდ დაიშალა.³

შექმნილი მდგომარეობიდან საჭირო იყო გამოსავლის მოძებნა. დამფუძნებელი კრების წევრმა პ. საყვარელიძემ ხელოვნების კომისიის სახელით მთავრობას წარუდგინა მოხსენება, რომელშიც იგი საოპერო სეზონისა და დრამატული ხელოვნების საქმის წარმოებას ეხებოდა.⁴

შექმნილ მდგომარეობას არ შეიძლებოდა ქართველ მსახიობთა კავშირის ხელმძღვანელობა არ შეეწუხებინა. 29 მაისს ქართულ კლუბში გაიხსნა მსახიობთა კავშირის წლიური კრება — III ყრილობა, რომელმაც 2 ივნისამდე გასტანა.

ყრილობამ განიხილა და დაამტკიცა ახალი წესდება, კავშირში მიიღო 14 ახალი წევრი, (წევრად მიიღებოდა 5 წლის სტაჟის მქონე, ხოლო ის ვინც ბოლო 3 წ. სტენაზე არ გამოდიოდა, არ მიიღებოდა.) დაადგინა, რომ კავშირისათვის სავალდებულო არ იყო სეზონის წარმოება, თუმცა წარმოდგენების გამართვის უფლება ქვილას არ ჰქონდა და ამას მხოლოდ საბჭო იძლეოდა.

ყრილობამ განიხილა მომავალი სეზონის წარმოების საკითხიც, როგორც კავშირის თავმჯდომარე შ. დადიანმა აღნიშნა, სავარაუდო იყო, რომ მომავალ სეზონს მთავრობის დასი წაიყვანდა კავ-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 58

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 123

3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 13

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 149

შირი კი შექმნიდა მეორე დასს. მთავრობის დასი კი უფრო სანახაობითი იქნებოდა. ყრილობის გადაწყვეტილებით დასი სეზონს იმ შემთხვევაში აწარმოებდა, თუ ექნებოდათ ამისი ფინანსური შესაძლებლობა (45000 მ. იქვე გამოიყო მომავალი სეზონისათვის კავშირის მიერ, მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, საკმარისი არ იყო).

ყრილობამ საბჭოს საქმიანობა არადამაკმაყოფილებლად შეაფასა. საბჭო გადადგა და შ. დადიანის ნაცვლად (მან უარი განაცხადა) თავმჯდომარედ ა. იმედაშვილი აირჩიეს.¹

1919 წ. ახალი სეზონის წაყვანა ერთი ხანობა თბილისის დრამატულმა დასმა იკისრა და განისაზღვრა მისი შტატები და ხარჯთაღრიცხვა. დასში ირიცხებოდნენ 3 რეჟისორი, 2 რეჟისორის თანაშემწე, 18 მსახიობი მამაკაცი, 12 მსახიობი ქალი და 69 სხვა თანამშრომელი. თეატრის მთლიანი წლიური ხარჯი 6 მილიონ მანეთით განისაზღვრა.² დასმა თავის რეპერტუაში შეიტანა გარიკის „ჯოკონდა“, ტ. რამიშვილის „სტუმარ-მასპინძლობა“, თ. უაილდის „პადუის დედოფალი“, ა. დოდეს „არღეზიელი ქალი“, „ანტიგონე“, „ოიდიპოს მეფე“, „ფუნტე ოვეზუნა“, „ღალატი“ და სხვა და ახალი სეზონისათვის მზადებას შეუდგა.³

1919 წ. კვლავ აღსდგა სტუდიის დასიც. მისი დაფინანსება ამჯერად თავის თავზე საქართველოს კოოპერატივის კავშირმა აიღო. (დასი, შეიძლებისდაგვარად დრამატული საზოგადოებაც ეხმარებოდა) და მას საქართველოს ცენტრალური კოოპერატივთა კავშირის ქართული დრამატული სტუდია ეწოდა. ამ მოვლენას ფართოდ გამოეხმაურა ქართული პრესა. სტუდიას რვა წევრისაგან შემდგარი სამხატვრო საბჭო განაგებდა, რომელშიც შ. ამირჯიბი (თავმჯდომარე), შ. გოგებაშვილი, ნ. ერისთავი, პ. ქავთარაძე, შ. შარაშიძე, მ. შარაშიძე, დ. შევარდნაძე და ვ. ცაგარელი შედიოდნენ. სტუდიის დასში გაერთიანდნენ ქალები — ვ. ანჯაფარიძე, ბ. გამრეკელი, ნ. ნონდე, ანეტა ქიქოძე, ალისა ქიქოძე, ე. ციმაკურიძე, ხ. ჭავჭავაძე, თ. ლოლობერიძე ე. ჩიქვინიძე, ნ. წერეთელი, ს. ეპიტაშვილი; კაცები — ვ. აბაშიძე, მ. გელოვანი, კ. სარჩიმელიძე, ა. ვასაძე, ნ. ცინ-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 120, „სახალხო საქმე“, № 544, „ჩვენი ქვეყანა“, № 103
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 275
 3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 247

ცაძე, დ. ძნელაძე, გ. თაზიშვილი, ბოჭორიშვილი, გულიაშვილი, ლამბაშიძე, გ. ყიფშიძე, მ. ჭიაურელი; რეჟისორები — გ. ჯაბადაძე, მ. ქორელი, კ. შათირიშვილი, რეჟისორის თანაშემწეები გ. ერისთავი, პ. ქავთარაძე და სცენარიუსი ი. ანთაძე. ჰყავდათ ადმინისტრატორი და მოკარნახვე. სტუდიის დირექტორი იყო გ. ჯაბადაძე.¹ სტუდიის დამტკიცებული შტატები და ხარჯთაღრიცხვა პრესაში გამოქვეყნდა.²

ბუნებრივია სტუდიას მატერიალური მხარდაჭერა ესაჭიროებოდა. ამასთან დაკავშირებით გ. ჯაბადაძე და შ. ამირეჯიბი ნ. ჟორდანიასაც კი შეხვდნენ და მისგან ფინანსური და სხვა მასალებით მხარის დაჭერის დაპირება მიიღეს.³ მალე მთავრობის დადგენილებით, სტუდიას მართლაც გადაეცა სცენის მოწყობილობა.⁴

სტუდიის აღდგენამ ქართველი საზოგადოებრიობის საყოველთაო ყურადღება მიიპყრო. როგორც ნ. შიუკაშვილი წერდა „სახალხო საქმეში“, ხელისუფლების მიზანს კულტურის აყვავება წარმოადგენდა. „ლამის მთლად დაეცა სულიერი კულტურა. ამ დროს იმედის კუნძულია დრამატული სტუდია... თავდავიწყებით მუშაობენ გ. ჯაბადაძე და ახალგაზრდები. ისინი სწავლობენ. მათ შორის ბევრი ნიჭიერია. მომავალში სტუდია დიდი თეატრი გახდება“. ნ. შიუკაშვილი სტუდიისადმი თანადგომას ყველას საქმედ მიიჩნევდა.⁵

„სახალხო საქმეში“ მალე კვლავ გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი „სტუდია“, რომლითაც დაიწყო პოლემიკა აღნიშნული საქმის ირგვლივ. „ჩვენი ყველასი ვაღია ვიცოდეთ და ვიზრუნოთ, საქართველოს ყოველი გროში თუ სად იხარჯება... ბოლო დროს ბევრს ლაპარაკობენ სტუდიაზე. ესაა დრამატული ხელოვნების სკოლა... ჩვენ კი სტუდიას მოვახვებით უმძიმესი საქმე — სეზონის წარმოება და ლამისაა ამით წელში გავწყვიტეთ. უფრო მეტიც, იქ არც ერთ საგანს არ ასწავლიან. არ ვარგა ეს. ეს თავის მოტყვილებაა. ესაა ფულის უაზროდ ხარჯვა. დროა, ბოლო მოეღოს ამას, ან სტუდია, ან დასი. არა გვაქვს საფლანგავი ფული. სტუდიამ შარშან შეიწირა რამდენიმე ასიათასი მანეთი (მთავრობის, დრამატული საზოგადოების,

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 219, 245
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 276
 3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 29
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 2
 5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 638
 6 ამირან ნიკოლეიშვილი

კერძო პირების). წელს რამდენი დასჭირდება კოოპერატივისა
ერთხმად წერს: სტუდია, როგორც დასი არ ვარგაო, აქედან დასკვ-
ნა, სტუდიამ დაიწყო სტუდიობა, მეცადინეობა, მომავალ მსახიობ-
თა აღზრდა. დროა უშედეგო ექსპერიმენტებს გავეშვათ ხალხის ხა-
რჯზე. დროა შეიქმნას ნამდვილი სტუდია და თუ ამისათვის არ გვყავს
ძალები, მაშინ ეს ფული გამოვიყენოთ სტიპენდიად და ევროპაში
გავაგზავნოთ სასწავლებლად. ისინი კი რომ დაბრუნდებიან, თე-
ატრს გარდაქმნიან და გააევრობელებენ. ამით ფულიც ნაკლები და-
იხარჯება და ქვეყანასაც დიდი საქმე გაუკეთდება“.¹

ხელოვანთა ევროპაში სასწავლებლად გაგზავნის საკითხი სხვა
დროსაც დაისვა პრესაში. მაგალითად ამაზე წერდა ვ. გარიკი „სა-
ქართველოს რესპუბლიკაში“² ვინმე რაინდი „სახალხო საქმეში“
და ა.შ. ეს უკანასკნელი წერდა, „უცხოეთში სტუდენტებს რომ აგ-
ზავნიან, იქ მგონი ხელოვნების წარმომადგენლებს არ აგზავნიან.
ხელოვნებისთვის არ გვცალია. ხელოვნების არც ერთ დარგს არა
აქვს ყურადღება მიქცეული — დილეტანტები გვყავს. არც ერთი
დარგი ხელოვნებისა არ დგას მტკიცე ნიადაგზე. ესთეტიურად ბარბა-
როსები ვართ. ყურადღება უნდა მხატვრობას, ქანდაკებას, პოეზიას,
მუსიკას, დრამატულ ხელოვნებას, სულიერი კულტურა უნდა დაფა-
სდეს. გერმანია თავისი ტეხნიკით კი არ ფასდება, არამედ თავისი
სულიერი ღირებულებით, სულიერი კულტურით. თუ საჭიროა ჩვე-
ნთვის სამთო მრეწველობა, მეურნეობა და სხვა, ერთი ორად საჭი-
როა საქართველოსთვის განვითარდეს ლიტერატურა, მხატვრობა
და დრამატული ხელოვნება. ხელოვნებას მფარველობა უნდა. გაფ-
რთხილება, ნაზია. მთავრობამ ესენიც უნდა გაგზავნოს უცხოეთში“.³

წერილზე მინაწერში რედაქცია მხარს უჭერდა ავტორს, თუმცა
აღნიშნავდა, რომ „დღეს უნდა ვიზრუნოთ აუცილებელსა და გადა-
უდებელზე, ხელოვნების დარგი კი უფრო თავისუფალია, როგორც
შემოქმედებით, ისე განვითარებით“.⁴

„სახალხო საქმე“ სტუდიის გასაჭირზე შემდეგაც წერდა. თით-
ქმის მეორე წელი მთავრდებოდა მისი შექმნიდან და სტუდიას ბინა
მინც არ ჰქონდა. მას ქართულმა კლუბმა დაუთმო კვირაში სამი

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 691
2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 193
3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 626
4 იქვე

დღე რეპეტიციებისათვის. ამას ისიც ემატებოდა, რომ ოთხშაბათობით, როცა სტუდიას წარმოდგენები ჰქონდა, სხვაგანაც იმართებოდა ქართული წარმოდგენები, რაც სტუდიელებს მაყურებლის პრობლემას უქმნიდა.¹

სტუდიის არსებობას მხარი ს. ტარუაშვილმაც დაუჭირა „სახალხო საქმეში“. მისი აზრით სანამ სახელმწიფო ხელოვნების სკოლას თვითონ არ გახსნიდა, სტუდია აუცილებლად საჭირო იყო, ოღონდ მისი დაკომპლექტება კომისიის მიერ უნდა მომხდარიყო. ასევე უნდა შეედგინა კომისიას რეპერტუარიც, ხოლო მათი წარმოდგენები უნდა ყოფილიყო ერთგვარი გამოცდა და არა სახალხო წარმოდგენა. სტუდიელთა სპექტაკლს უნდა დასწრებოდნენ მხოლოდ მოწვეულები, რომლებიც შემდეგ გაარჩევდნენ მას. სწორედ ეს შეუწყობდა ხელს მათს აღზრდას.²

განსაკუთრებით მწვავედ დასვა სტუდიის უბინაობის საკითხი „სახალხო საქმეში“ „ვინმემ“. „რუსები და სხვა უცხოელები დაგვიცინიან, რომ საქართველოს დედაქალაქში ქართულ თეატრს არა აქვს ბინა, ესაა სირცხვილი, ჩვენი დამცირება. სტუდიას ზოგი რეჟისორი გმობს შურის გამო. სტუდიამ სასახლოდ მიიღო მონაწილეობა ნ. ჩხეიძის იუბილეში. იგი იღუპება უბინაობით. მათ სურთ მელიქ—აზარიანცის თეატრი „მინიატური“. თუკი ქალაქმა შესძლო და ევრეინოვის თეატრის ბინისათვის საკითხი პარლამენტში დააყენა (იგივე მელიქ—აზარიანცის შენობას ითხოვს ისიც), რატომ არ შეიძლება იგივე მოხდეს ქართული სტუდიისათვის და ეს შენობა მას მიეცეს? მით უმეტეს, რომ მეტ ქირას სტუდია იხდის, თანაც შეაკეთებს შენობას. მოვითხოვთ ეს თეატრი დაუყოვნებლივ ჩამოერთვას პერონეს და გადაეცეს სტუდიას. პერონეს თბილისში აქვს 4 სინემატოგრაფი: „აპოლო“, „კინო-პალასი“, „მინიონი“ და მელიქ—აზარიანცის შენობაში. ეს რეკვიზიცია სამართლიანი იქნება. შენობა მიეცეს სტუდიას ქირით“.³

მიუხედავად ასეთი მძიმე საბინაო პირობებისა, სტუდიელებმა 1919 წ. სეზონი მაინც გახსნეს და 16 ოქტომბერს არტისტული თეატრის შენობაში შ. შარაშიძის „ავგაროზი“ (რეჟისორი მ. ქორელი) წარმოადგინეს. 12 ნოემბერს კი იქვე დაიდგა როსტანის „რო-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. № 700
 2 იქვე, № 705
 3 იქვე, № 712

მანტიკონები“ და ჰაუპტმანის „ჰანელე“ (რეჟისორი მ. ჩუბინაძე), რომლებშიც მთავარი როლები ვ. ანჯაფარიძემ, ანთაძემ, მ. ლაშბაშიძემ, მ. ჭიაურელმა და ა. ვასაძემ შეასრულეს. სპექტაკლმა პრესის მაღალი შეფასება დაიმსახურა, თუმცა „ერთობა“ იმასაც აღნიშნავდა, რომ სტუდიის მიერ სეზონის წარმოება გაუმართლებელი იყო, რადგან ხშირი თამაშის შემთხვევაში ისინი სწავლას ვეღარ შესძლებდნენ, რომ სცენის ოსტატებად გაზრდილიყვნენ. ამით კი საქმე გაფუჭდებოდა.¹ „რომანტიკოსებს“ და „ჰანელეს“ 3. დადვადემაც მაღალი შეფასება მისცა.² 19 ნოემბერს სტუდიამ წარმოადგინა როსტანის „თეთრი ვახშიმი“ და ბრიოს „სარწმუნოება“ (რეჟისორი გ. ჯაბადარი). ფაქტიურად ეს იყო 1918 წ. 19 ნოემბერს სტუდიის გახსნაზე წარმოდგენილი სპექტაკლ „სარწმუნოების“ აღდგენა. 3. დადვადემ თავის ვრცელ რეცენზიაში უარყოფითი შეფასება მისცა დადგმას, თუმცა მოიწონა ვ. ანჯაფარიძის, ა. ქიქოძის და განსაკუთრებით კი მ. ჭიაურელის თამაში. დაწუნებული ჰქონდა გ. ყიფშიძის შესრულება.

მკაცრადაა დაწუნებული „თეთრი ვახშიმიც“, განსაკუთრებით კი რეჟისორის ნამუშევარი.

26 ოქტომბერს სტუდიამ მაყურებელს ჯოკოს „ვითა ფოთლების“ განახლებული დადგმა (რეჟისორი გ. ჯაბადარი) უჩვენა 3. დადვადემ თავის რეცენზიაში ამ სპექტაკლსაც უარყოფითი შეფასება მისცა. დაწუნებული იყო პიესაც. 3. დადვადის აზრით სპექტაკლის განახლებას არავითარი გამართლება არ ჰქონდა.³

3. დადვადის აზრით, ასეთი სუსტი სპექტაკლების წარმოდგენა გამოწვეული ალბათ იმით იყო, რომ სტუდიას ყოველ კვირაში ევალებოდა სპექტაკლების გამართვა და რაკი მათ ვერ მოასწრეს სხვა რამეს მომზადება, ასე შეეავსეს სავალდებულო დღე. ასეთი დადგმები კი მათ არაფერს არ სძენდა. „ვრწმუნდები, წერდა 3. დადვადე, ამ ბოლო ორი წარმოდგენით, რომ სტუდიას არ უნდა ევალებოდეს სეზონის წარმოება. სტუდიელებმა კეთილსინდისიერად კი ითამაშეს, მაგრამ მარტო ეს არაა საკმარისი. კარგებია გელოვანი, ანჯაფარიძე, ვასაძე. ამათ უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ პიესა მთლად არ დაიღუპა.. სტუდიამ არ შეიძლება აწარმოოს სეზონი. ეს არაა მისი

1 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 261.
 2 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 680
 3 იქვე, № 693

დანიშნულება, მას წელს მოწყვეტენ და თვით იდეა სტუდიის და
სამარდება, მაშინ როცა სტუდია მსახიობთა მოსამზადებლად აუცი-
ლებელია“.¹

სტუდიამ დადგა „ლალატიც“, დ. ნახუცრიშვილს ათარგმნინა და
ამზადებდა რუსეთის დიდი მთავრის, კონსტანტინეს პიესას „მეფე
ურიათა“ (მისი დადგმა ადრე აკრძალული იყო ცენზურის მიერ) და
ა. შ.

თუმცა უნდა ითქვას, რომ „ლალატიც“ კრიტიკის უარყოფითი
შეფასება გამოიწვია. როგორც დ. კაკაბაძე წერდა „ლალატიცა“ და
„სარწმუნოების“ შესახებ, ესენი ვერ შექმნიან ჩვენი თეატრის
ახალ ფორმას. მას არა აქვს თეატრალური მიზანი და პრინციპი, თე-
ატრის აღორძინებას ვერ შესძლებს სტუდია. დროა საჭირო, აჩქარ-
ებით არაფერი გამოვა“.²

1919 წ. სტუდიას კოოპკავშირმა ფინანსური დახმარება შეუწყ-
ვიტა. ამას დაემატა შიგა უთანხმოებანიც და სტუდია დაიშალა. გ.
ჯაბადარი ისევ უცხოეთში წავიდა.

1919 წ. შემოდგომაზე ქართული დრამის ზამთრის სეზონის წა-
ყვანა ვ. გუნიამ ითავა. მან შეადგინა დასი, რომელშიც ქ. აბაშიძე,
ნ. დავითაშვილი, ო. ლეჟავა, ო. გორდელი, ივერიელი, ნ. ჭავჭავიშ-
ვილი, ე. ჩერქეზიშვილი, ვ. აბაშიძე, დ. აბდუშელი, ვ. გუნია,
შ. დადიანი, ვ. მატარაძე, მ. სარაული, ვ. ჯიქია, კ. ციციშვილი, პ.
ფრანგიშვილი, დ. ჩარკვიანი და სხვები შევიდნენ. რეჟისორებად
ჩაირიცხნენ კ. ანდრონიკაშვილი, ა. ახმეტელაშვილი, ვ. გუნია, შ.
დადიანი და პ. დადვაძე. ხოლო რეჟისორის თანაშემწედ ა. გუგუშვი-
ლი. ვ. გუნიას განზრახული ჰქონდა დაეარსებინა ხელოვნების კომი-
სია, რომელშიც შევიდოდნენ მწერლები, მხატვრები და დრამატურ-
გები. გამოცხადდა, რომ დასი წარმოდგენებს სახალხო სახლის,
ქართული კლუბისა და სახელმწიფო თეატრის სცენებზე გამართავ-
და, მაგრამ მალე ცხადი გახდა, რომ მათ ამ შენობებს არავინ დაუ-
თმობდა. მაშინ ვ. გუნიამ პარლამენტის ხელოვნების კომისიას თხოვა
მათთვის დღეები რომელიმე სხვა თეატრში გამოეყოთ.⁴ კომისიამ ამ

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 693
2 იურნ. „შვიდი მნათობი“, 1919 წ., № 1
3 გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 241, „სახალხო საქმე“,
№ 644
4 იქვე, № 227

საკითხის მოგვარება დეპუტატ რ. არსენიძეს დაავალა საქართველოს
 გადაწყვეტამდე დასი ინტენსიურად ამზადებდა რ. ერისთავის „ოჯახის
 გაუბედურებასა“ (მისი პრემიერა 26 ოქტომბერს იყო დანიშნუ-
 ლი) და ტ. რამიშვილის „სტუმარ-მასპინძლობას“ (წარმოდგენილი
 იქნა ქართულ კლუბში 30 ნოემბერს).²

მაგრამ მიუხედავად დიდი მცდელობისა, სახელმწიფო თეატრმა
 ვ. გუნიას დასს შენობა მაინც არ დაუთმო და დასი იძულებული გა-
 ხდა დაშლილიყო, რამაც სეზონის წაყვანა შეუძლებელი გახადა.³

შექმნილმა მდგომარეობამ ქართველი ინტელიგენციის მწვავე
 რეაქცია გამოიწვია.

„სახალხო საქმეში“ დაიბეჭდა ვრცელი სარედაქციო წერილი
 „ქართული თეატრი“, რომელშიც მთელი სიმწვავეით იყო საუბარი
 შექმნილ მდგომარეობაზე. „ქართული თეატრის საქმე მართო ერთ
 რამეში ჩანს. ესაა თეატრის და უნივერსიტეტის ლატარია. უნივე-
 რსიტეტი კია უკვე, მაგრამ თეატრი მართლა ლატარიად იქცა. არ
 გვეგულება არც ერთი დარგი ჩვენი კულტურისა, რომელიც ისე
 მივიწყებული და მიგდებული იყოს, როგორც ეროვნული თეატრის
 საქმეა მიგდებული. თეატრი ყველგან ერის და სახელმწიფოს საქ-
 მეა. ჩვენში კი ის ანტეპრენიორების და კერძო ორგანიზაციების
 ამარად არის დატოვებული. ჩვენი მთავრობა ყველაფერზე ზრუნავს,
 გარდა მსახიობისა, ცოტა მაინც დავაფასოთ. იგი ერთი ფუძეთაგა-
 ნია ეროვნული სახელმწიფოს არსებობისა, თეატრით ყოველთვის
 აფასებენ ხალხის კულტურას. ამ მხრით ჩვენი დღევანდელი მდგო-
 მარეობა მეტად დამაფიქრებელია, სამწუხაროა. ქართული თეატრი
 იმდენად გარიყეს, რომ მას თბილისში არ ედგომება. საზოგადოების
 ის კასტა, რომელიც დღეს განაგებს ქვეყანას, იმდენ საჭიროებას
 არა გრძნობს ქართული თეატრისას, ოპერაზე კი ზრუნავს. ძირითა-
 დი უბედურება ისაა, რომ ვერ მოხერხდა თეატრის სოციალ-დემო-
 კრატიზაციის სახელმწიფოებრივ სიმაღლეზე ატანა. სოციალ-დემო-
 კრატიული სახელმწიფო უდრის სოციალ-დემოკრატიულ თეატრს.
 მსახიობთ. ეს ასე არ მოხდა და ამიტომ ჩაკვდა თეატრის საქმე. გუ-
 ლი გიკვდება, როცა ხედავ უპატრონოდ და უსაქმოდ ვ. აბაშიძეს, ვ.
 გუნიას, ტ. აბაშიძეს, გ. იშხნელს. ამათთან არ არის (ცალკე არიან)

1 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 651
 2 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 241
 3 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 671

ნ. ჩხეიძე, ამირეჯიბი, ქიქოძე, ანჯაფარიძე, იმედაშვილი, ჭიაურელი,
ზარდალიშვილი, თავი ვერ მოუყარეთ ჩვენს პროფესურას. ჩვენს
სცენის გვირგვინი ვ. ალექსი—მესხიშვილი ჩვენც კი არ ვიცით სად
არის და რას აკეთებს, ან სუმბათაშვილ—იუჟინი როდის ჩადგება
ჩვენს მელბომენას სათავეში. არ გვყავს ძალები? რამდენიც გნებ-
აეთ! არ არის სათეატრო შენობა? — ძვირფასი! საქმე მოსპო ინტ-
რიგამ, პირადმა თავმოყვარეობამ, ბოროტი ადამიანის ხელმა. მთა-
ვარია, რომ ყოველივე არასოციალ-დემოკრატიული საქმის დაღუპვა
სურთ მთავრობას და ჩვენი თეატრიც იღუპება“.¹

განსაკუთრებით შეუირიგებელი პოზიცია ეკავა ს. ფირცხალავას.
იგი წერილში „ქართული თეატრი“ წერდა, რომ რაც უნდა უკმა-
ყოფილო ვიყოთ ჩვენი დღევანდელი ცხოვრების ზოგიერთი მოვ-
ლენისა, ყოველ ეჭვს გარეშეა, რომ საერთოდ ყველაფერს გამოც-
ხოველება და ინტენსიურობა ეტყობა. აღორძინებული, განთავისუ-
ფლებული ერის შემოქმედება ყოველ დარგში სჩანს... ყველაფერი
ერთბაშად არ გაკეთდება, მაგრამ პროცესი ქართული შემოქმედე-
ბის აყვავებისა დაწყებულია, ვერაფერი შეაფერხებს და უიჭველად
მიადწევს თავის უმწვერვალეს განვითარებას. ...ქართველი ხალხის
შემოქმედება უფრო სჩანს პოლიტიკურ სფეროში... ნაკლებად
წმინდა კულტურულ ცხოვრებაში, ჩვენს სულიერს კულტურას, ხე-
ლოვნებას, მწერლობას, არ ეტყობა სათანადო გამოფხიზლება და
აღორძინება. თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ზოგიერთ ჩრბო მო-
ვლენას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გასული წლის განმავლობაში.
საერთოდ ჩვენი მუშაობა კულტურის დარგში მოღუწებული იყო.
ეროვნულმა შემოქმედებამ ფართოდ უნდა გაშალოს ფრთები სო-
ლიერი კულტურის აღსადგინადაც.

კარგი ხელოვნები და მეცნიერები უნდა დამოუკიდებლობას,
როგორც კარგი პოლიტიკური მოღვაწეები და სარდლები.

ამ მხრივ ყველაზე უფრო საყურადღებოა თეატრის მდგომარეო-
ბა. მას არა თუ წარმატება ემჩნევა, არამედ თითქოს ჩამოქვეითდა
კიდევ და ერის პოლიტიკურმა განთავისუფლებამ ჩირ-ჩირობით
არაფერი მოუტანა. ქართული სასცენო ხელოვნება დღესაც ისე უსა-
ხლკარო და უპატრონოა, როგორც გუშინ და წინად იყო. ქართვე-
ლი მსახიობი დღესაც ისევე ცხოვრების გარეშე დატოვებული არ-
სებაა, მოკლებული მოქალაქეობრიობას. ქართული თეატრი დღე-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 645

საც სასხვათაშორისო საქმეა, რაღაც ზედმეტი, დესერტის¹ მსგავსი უეიძლება იყოს, უეიძლება არა. დღესაც არავინ უყურებს, როგორც საზოგადო დაწესებულებას, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ხალხის აღზრდისათვის, სულიერ გაფაქიზებისთვის.

თეატრი ხალხის ცხოვრებაში ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა და ჩვენც ამას სათანადო ანგარიში უნდა გავუწიოთ. თეატრი უნდა შეიქმნას ჩვენი სახელმწიფოს და თვითმმართველობათა უმთავრეს საზარუნავ საგნად. კერძო ინიციატივით და საშუალებით თეატრი დღევანდელ პირობებში ვერ იარსებებს და ვერ განვითარდება, თეატრის ღირებულება არა ნაკლებია ვიდრე სკოლისა და როგორც სკოლას ინახავს ხაზინა, ასევე უნდა დაეხმაროს და იზრუნოს თეატრისათვის. ჩვენს თეატრს დღეს განსაკუთრებული მზრუნველობა ესაჭიროება. თუ გვინდა ჭეროვან ნიადაგზე დავაყენოთ ჩვენი სცენა, სახელმწიფომ უნდა გაუწოდოს თავისი მტკიცე ხელი და აღმოუჩინოს ფართო ქონებრივი შეწყობა. სახელმწიფო სათეატრო შენობა ყოვლის უწინარეს უნდა ემსახურებოდეს ქართულ ხელოვნებას, ქართულს მუსიკას და ქართულს დრამას. იქ უნდა მოიპოვოს მტკიცე თავშესაფარი ქართულმა სასცენო ხელოვნებამ. ეს პირველი და აუცილებელი პირობაა მისი წარმატებისთვის. მერე უნდა უზრუნველყოფილი იქმნენ ქართველი მსახიობები და მათი სამსახური ქართული თეატრის სარბიელზე მიჩნეულ იქნეს სახელმწიფო სამსახურად, როგორც მაგალითად მასწავლებლის მოღვაწეობა. ხაზინამ გაიღოს თანხა სეზონისთვის, მისი მოწყობა დაევალოს კომისიას, სახელმწიფომ და თვითმმართველობამ მოჰკიდოს ხელი თეატრის საქმეს“.¹

ქართული თეატრის კრიზისულ მდგომარეობაზე ნ. შიუკაშვილიც წერდა „თეატრსა და ცხოვრებაში“. მისი აზრით, თეატრი იმიტომ განიცდიდა კრიზისს, რომ მთელი ჩვენი კულტურა ყალბ გზას ადგა.²

თეატრის კრიზისზე წერილების სერია საერთო სათაურით „ფურცლები“ კ. მერგესელმაც გამოაქვეყნა იმავე ჟურნალში.³

თეატრის გასახელმწიფოებრიობას უჭერდა მხარს „ჩვენი ქვეყანაც“. ვინმე ბაჭუაძე აზრით, ეს თუ ასე არ იქნებოდა, იგი სახელ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 553
 2 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 8
 3 იქვე, № 13

მწიფოს დიდ ნაკლად ჩაითვლებოდა. მისი აზრით სახელმწიფოს
ნდა აეშენებინა და გაეხსნა თეატრები, ხელოვნების უმაღლესი სას-
წავლებლები და ა. შ.¹

პრინციპული პოზიცია დაიკავა „საქართველოში“ პ. სურგუ-
ლაძემაც. როგორც იგი წერდა, თავისუფლების მოპოვებამ გააჩინა
აღორძინების იმედი, მაგრამ ამოდ. გასულ წელს სახელმწიფო თე-
ატრში 2 ქართული ოპერა დაიდგა, რაც ბრწყინვალე დასაწყისი
იყო და „გვეგონა იგი გაფართოვდებოდა. ველოდით „თამარ ცბი-
ერს“, სხვებს. ამბობდნენ 8 ოპერაა მზადო, მაგრამ მოცუფედით.
არათუ ახალი გველარსება, ამ ორიდან ერთი — „თქმულება შოთა
რუსთაველზე“ სცენიდან გაქრა. ალბათ მეორესაც ეს მოუვა.

სრულ უნუგეშობას განიცდის დრამატული ხელოვნება, არადა
გვექონდა კარგი თეატრი. რუსეთში სამოქალაქო ომმა დააშინა იქა-
ური ხალხი და ისინი მობიან საქართველოში თავშესაფარად. მო-
დის და მოდის ჩვენთან ეს უსაქმო ხალხი უთვალავი. თან ხდება სა-
ოცარი ტრანსფორმაცია. გუშინდელი აფიცერი დღეს ჭიანჭურითაა
ხელში, მეორე არტისტობს, დრამატურგობს, ფუტურისტობს. გაივ-
სო თბილისი ასეთი უარყოფითი ელემენტებით, ისინი ელიან მო-
მენტს, რომ აშკარად ჩვენს მტრებს მიეკედლონ. მანამდე კი ჩუმ და
ფრთხილ პროპაგანდას აწარმოებენ. გამრავლდა თეატრები და
კლუბები. თვით რუსთა ბატონობის დროსაც არ ჰქონდათ აქ რუსებს
ამდენი გასართობი, როგორც დღეს. სახელმწიფო თეატრში რუსუ-
ლი ოპერაა ქართველთა დახმარებით. არტისტულში რუსული დრა-
მა... ახლა ევრეინოვიც მოდის. მის ამაღაში ჩაირიცხა ფუტურის-
ტული ფსიხოზით მოწამლული რამდენიმე ჩვენი ახალგაზრდაც და
ექებენ ახლა მისი თეატრისთვის ბინას. დროა გონს მივეგოთ.
დროა ჩვენს ხელოვნებას გავუწიოთ მფარველობა და მზრუნველო-
ბა. თუ სადმე სათეატრო ბინა მოიპოვება, ჯერ დავაბინაოთ ჩვენი
დრამა, ჩვენი ხელოვნება, მერე კი ვიფიქროთ ხელოვნურად გამ-
რავლებული რუსული თეატრების კიდევ გამრავლებაზე“.²

არა ნაკლები სიმწვავეით გამოირჩეოდა „სახალხო საქმეში“ და-
ბეჭდილი პ. დადვაძის წერილიც „სეზონის დასაწყისში“. მისი აზ-
რით თეატრისათვის უქმად დაიკარგა 1919 წ. მთელი გაზაფხული და
ზაფხული, რადგან არ მიმდინარეობდა არანაირი მზადება ახალი სე-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 27
2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 237

ზონისათვის. უმოქმედობას იჩენდნენ დრამატულ საზოგადოებაშიც. არ სჩანდა ამ საკითხით დაინტერესებული კერძო პირებიც. ვისაც კი ამ საქმეში რაიმე შეეძლო, პროვინციებში გაიფანტნენ ლუკმა-პურის საშოვნელად. სოფლებში მოგზაურობდა დასიც და ბუნებრივია, რომ იგი ვერ მოემზადებოდა ახალი სეზონისათვის. „დრამატულმა საზოგადოებამ დაჰკარგა თავისი სახე, ქაღალდზე არის, მას არ შეუძლია თეატრის საქმის გაძღოლა, არ ჩანს არც კერძო პირი, რომ ააღორძინოს მეღპომენის ტაძარი.

გვეგონა ჩვენ დამოუკიდებლობას ქართული დრამატული ხელოვნების აღორძინებაც მოჰყვებოდა თან. დარწმუნებული ვიყავით მთავრობის თეატრი ქართული დრამატული ხელოვნების მუდმივ საყუდლად იქნებოდა აღიარებული, ასრულდებოდა ის, რაც წინათ არა ერთისათვის საოცნებო რასმე წარმოადგენდა, მაგრამ თუ წარსულ სეზონს თვალს გადავაგვლებთ, დაინახავთ, რომ ქართული დრამა იმავე უმწეო და უნუგეშო მდგომარეობაში ყოფილა, როგორც წინადაც. ამაში ყველას გვედება ბრალი. გულგრილობა, დაუღვევრობა, ქიშპობა, კინკლაობა, წვრილმანობა — აი, ის მომენტები, ჩვენ თეატრს რომ ათახსირებენ და საკლუბო გასართობად ჰქმნიან. კლუბის წარმოდგენების ხასიათი ჰქონდა შარშანდელ სეზონსაც. მას შემთხვევითი, ანაზღეული, დროული დაღი ამჩნევია. სერიოზულს ამ პირობებში ვერვინ შეჰქმნის რასმე, ისევე როგორც ზაფხულის განმავლობაში ვერ შეხვდებით დაკვირვებულს და ხელოვან წარმოდგენას, აი ახლა ახალი სეზონის დასაწყისში შიში გვიპყრობს ვაი თუ რესპუბლიკის დედაქალაქი წელსაც ვერ ეღიროს სათანადო სეზონს, ვაი თუ წელსაც მოკლებული ვიყოთ ქართულ წარმოდგენებს, ხელოვნურად მოწყობილს. არაფერი ისმის მომავალი სეზონის სამზადისისა და ეს გარემოებაა, ჩვენში რომ შიშსა კბადებს. თითქოს მსახიობებიც გვეყავს, თითქოს სახელმწიფო ქართული თეატრიც გვაქვს (უნდა გვეკონდეს, ყოველ შემთხვევაში) თითქოს ხელოვნების ქურუმნიც არ გვაკლიან, ახალგაზრდა ძალებიც მოგვეპოვება, ახალი სტუდიაცა გვაქვს და შესაფერი სახელსაწყოც მოიძებნება, მაგრამ არა სჩანს ისეთი დაწესებულება ან პირი, რომელსაც შეეძლოს ყოველივე ამ ძალის ამოძრავება, გამოყენება, გამოფხიზლება.

დრამატული ხელოვნების ზრდა-განვითარების გზას ჩამოვრჩით ამის გამო და თვალყურს ვერ ვადევნებთ დრამის ისტორიას.

ჩვენ არ ვაგვივლია ჯერ ბილიკი საკუთარი ძალების დაფუძნების
არ გვიგებია სიხარული და აღფრთოვანება საკუთარ ძალებსა და
რჯევებისა. აქამდე რუსეთის თეატრის საერთო ბედს ვემორჩილებო-
ბოდით.

სხვა დროა ახლა, ამჟამად, საკლებო წარმოდგენებით ფონს ვერ
გავალთ, ვერ დავკმაყოფილდებით წვრილმანი, შემთხვევითი ხასია-
თის წარმოდგენებით. ჩვენ გვსურს საკუთარი, ეროვნული დრამა-
ტული ხელოვნება ჰყვაოდეს. ამიტომ საჭიროა შემოვიკრიბოთ დაფა-
ნტული ძალები, შევიმუშაოთ საერთო გეგმა ზამთრის სეზონისა,
ერთხელ და სამუდამოდ ბინა მივუჩინოთ ქართულ დრამას. გაიხს-
ნას გვიან სეზონი, მაგრამ ნუ ექნება შემთხვევითი ხასიათი, ნუ იქხე-
ბა ზერელე, დაუდევრად, საყველბუროდ დადგმული. ნუ ავუცრუ-
ებთ ადამიანებს გულს ქართულ წარმოდგენებზე“.¹

საზოგადოების ასეთმა პოზიციამ ხელისუფლება იძულებული
გახდა უფრო სერიოზულად მიდგომოდა თეატრის საქმეს და 1919
წ. ახალი სეზონიდან დამფუძნებელი კრების სამხატვრო სექციამ
გადაწყვიტა ქართული დრამატული საზოგადოების საქმეებისათვის
თვითონ ეხელმძღვანელა საგანგებოდ შექმნილი სამ კაციანი ჯგუ-
ფის საშუალებით.

19 ოქტომბერს ხელოვნების კომისიამ დანიშნა კრება, რათა გან-
საზღვრულიყო გზები, გამოერკვიათ დრამატული ხელოვნების
მდგომარეობა საქართველოში.² მომავალი კრების თაობაზე „სახალ-
ხო საქმეში“ დაიბეჭდა ს. ფირცხალავას დიდი წერილი „კრება თე-
ატრისთვის“, რომელშიც ყურადღება გამახვილებული იყო იმაზე,
რომ ქვეყნის დამოუკიდებლობა გავლენას სცენის მდგომარეობა-
ზეც მოახდენდა, ააღორძინებდა და გააცხოველებდა მას. შემოიკ-
რებდა ახალ მოღვაწეებს, განავითარებდა დრამატულ ხელოვნებას,
მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. „აგერ წელიწადნახევარია თავისუფალი
სეზონი დაიწყო თეატრმა, მაგრამ არ ჩანს ნიშანწყალი მისი ოდნა-
ვი დაწინაურებისა და გაუმჯობესებისა. პირიქით, მოდუნება ეტყო-
ბა, თითქოს გაქრა ისიც კი, რაც იყო... თეატრი თითქმის მოკვდა,
გაშეშდა, სრული განადგურების გზას დაადგა... იგი უფრო საჭიროა
დღეს. სახელმწიფოს დანიშნულება ხომ ისაა, რომ ხელი შეუწყოს
გონებრივ და სულიერ კულტურულ განვითარებას. უნდა შეიცვა-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 612

2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 224

ლოს თეატრის მდგომარეობა, განახლდეს სცენა, მიენიჭოს უწყვე-
ული ადგილი ეროვნულ აღმშენებლობაში. წარმოუდგენელია თა-
ვისუფალი საქართველო უკულტურო, უხელოვნებო, უთეატრო...
მისი მოდუნება დროებითია, რაც დღეს არის ალბათ აიხსნება იმით,
რომ დამოუკიდებლობის პირველ თვეებში მთელი ცხოვრება შთა-
ნთქა პოლიტიკურმა საკითხებმა, მაგრამ ერის არსებობა არ ამოი-
წურება მარტო პოლიტიკით და საჭიროა დიდი კულტურული საქ-
მიანობა განათლების, მეცნიერების, ხელოვნების სარბიელზე. თეა-
ტრის აღორძინება შესაძლებელია მხოლოდ სახელმწიფოებრივ-
საზოგადოებრივი საშუალებით. კერძო ინიციატივას, კერძო სახსარს
არ ძალუძს ახლა უწინამძღვროს თეატრს, არც ქველმოქმედებას შე-
უძლია ეს. თეატრის საქმე უნდა მოეწყოს სახელმწიფოებრივ-სა-
ზოგადოებრივ ნიადაგზე. დაუყოვნებლივ შემუშავდეს ეს გეგმა და
შევუდგეთ მის განხორციელებას“.¹

19 ოქტომბერს გამართულ კრებაზე მოხსენებებით ა. ფალავა და
ი. გომართელი გამოვიდნენ. კამათში მონაწილეობა მიიღეს შ. და-
დიანმა, ნ. შიუკაშვილმა, ა. წუწუნავამ, შ. შარაშიძემ, ა. ახმეტელმა,
ტ. ტაბიძემ, ი. ალლაძემ და სხვებმა. დაადგინეს, რომ თეატრისთვის
ფული მთავრობას გამოეყო, რაც გადაეცემოდა ქართული თეატრის
მომწყობ საბჭოს. ასევე დაადგინეს სასწავლებლის გახსნაც და ხე-
ლოვნების კომისიას ეთხოვა დახმარებოდა ვ. გუნიას დასს, რომელ-
საც უნდა ეწარმოებინა სეზონი, ასევე მოითხოვეს ქუთაისის დასზე
დახმარებაც და თბილისში თეატრის აშენება ან მისთვის შენობის
გადაცემა“.²

კრების გადაწყვეტილებებს მხარი დაუჭირა ს. ფირცხალავამაც.
როგორც იგი წერდა „სახალხო საქმეში“, 1919 წელსაც ვერ მოეწყ-
ო თეატრის საქმე. მაგრამ გარკვეული მუშაობა მაინც მიდიოდა.
ხელოვნების კომისია შეუდგა რა საქმის შესწავლას, ა. ფალავას დაე-
ვალა გეგმის შედგენა, ასე რომ უნდა გადაწყვეტილიყო თეატრის
ბედი. მაგრამ მთავარი იყო, თუ ვის ხელში იქნებოდა იგი. ვინ უხე-
ლმძღვანელებდა მას — სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივი თვით-
მმართველობა, კერძო პირი თუ დრამატული საზოგადოება. ს. ფირ-
ცხალავას აზრით, მას სათავეში სახელმწიფო უნდა ჩასდგომოდა.
რადგან თუკი სახელმწიფო მთელი საზოგადოების ინტერესებს გა-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 657

2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 227

მოხატავდა, მაშინ მთელი მისი მოღვაწეობა, მათ შორის ყველგან რასა და ხელოვნებაშიც, უნდა მოწყობილიყო სახელმწიფოს ნიღაზზე. სახელმწიფოში კი იგულისხმებოდა როგორც ცენტრალური მმართველობა, ისე ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები, ამის გარეშე იგი ვერ აღორძინდებოდა.¹

კრების გადაწყვეტილებები ყველას ერთგვარად არ აღუქვია. „სახალხო საქმეში“, „თეატრის მეგობარი“ თავის წერილში „თეატრი დღესვე გვჭირია“, წერდა, რომ კრებაზე ერთმა გამომსვლელმა ქართული თეატრის კრიზისში ყოფნა უარყო და ყველაფერი იმით ახსნა, რომ თურმე უბრალოდ, მსახიობები არ გვეყოლია. მეორეს აზრით, კრიზისი იმიტომ ყოფილა, რომ ძველი თეატრი მოკვდა და ახალი ჯერ არ გაზრდილაო. მესამეს აზრით, არსებული კრიზისის დაძლევა შეიძლებოდა ძველი და ახალი მსახიობების შეკავშირებით. მეოთხეს აზრით, არ არსებობდა არც ძველი და არც ახალი თეატრი — იყო ერთი თეატრი. ძველს არ უთქვამს ჯერ თავისი საბოლოო სიტყვა და ახლის ხმაც ჯერჯერობით ძველისნაირი იყო. წერილის ავტორის აზრით არც ერთი იმათგანი სწორი არ იყო. თეატრი სჭირდებოდა ხალხსა და ამისათვის საჭირო იყო ერთად შეკვრა და თეატრის შექმნა. უნდა შეეწყვიტათ კინკლაობა და დაეწყოთ მუშაობა. იყვნენ მსახიობები ნ. ჩხეიძე, ნ. დავითაშვილი, ტ. აბაშიძე, თ. ვახვახიშვილი, ვ. აბაშიძე, ვ. გუნია, შ. დადიანი, ა. იმედაშვილი, ი. ზარდალიშვილი... გაიზრდებოდნენ სხვებიც. ავტორი წუხდა, რომ თბილისში ყველა ენაზე არსებობდა თეატრი, გარდა ქართულისა, რაც პარადოქსი იყო.²

კრების გადაწყვეტილებებმა საზოგადოების დიდ ნაწილში გააღვიძა იმედები და ისინი ინტერესით ელოდნენ ახალი სეზონის დაწყებას. მიუხედავად იმისა, რომ მსახიობები დაფანტულნი იყვნენ. ძველები ძირითადად ქუთაისში იყვნენ გადასულნი და თბილისში მხოლოდ მოხუცები დარჩნენ. სწორედ ამიტომ მიენდო თბილისში სეზონის წაყვანა სტუდიას, მაგრამ სტუდია ალბათ ამ ამოცანას თავს ვერც ახალგაზრდებით და გერც ძველი მსახიობების სტუდიაში მიწვევით თავს ვერ გაართმევდა. სწორედ ასე მოხდა 1918 წ., როცა სტუდიამ დასის სახელით გამოსკლა დააპირა.

გ. ხერხეულიძის აზრით, აქ გამოსავალი იმაში იყო, რომ უნდა

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 657

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 659

გაერთიანებულიყვნენ ყველა ძალები, როგორც ეს ქუთაისში მოხდა და შეიქმნა იქ კარგი დასი. თბილისში ამას ხელს უშლიდა კომისარ-რეჟისორების შეურიგებლობა, რადგან ყველას მთავარი რეჟისორობა სურდა. ასე რომ კრების რეზოლუციები აკადემიური დასის დაარსებაზე, სახელმწიფო სტუდიის შექმნაზე და მთავრობისათვის დაფინანსების მოთხოვნა მოწინააღმდეგე ძალების სრულ მარცხს წარმოადგენდა.¹

დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიამ (მასში შედიოდნენ ი. გომართელი, დ. ჩხეიძე, რ. არსენიძე, პ. საყვარელიძე, ნ. ცინცაძე, ლ. ნათაძე, ს. ფირცხალავა, გ. ქიქოძე და ი. გობეჩია) 19 ოქტომბრის კრების შემდეგ პ. საყვარელიძეს დაავალა მოემზადებინა კანონპროექტი დრამატული თეატრის გასახელმწიფოებრიობაზე, ხოლო სახელმწიფო თეატრის დებულებისა და ხარჯთაღრიცხვის პროექტის შედგენა ა. ფალავას დაევალა.² კომისიის აზრით დრამატული საზოგადოების წარმოდგენები სახელმწიფო თეატრის შენობაში უნდა გამართულიყო (ეს საკითხი კომისიას კრებამდეც ჰქონდა დაყენებული).³ აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, დამფუძნებელ კრებაში ხელოვნების კომისიისა და თეატრის მოღვაწეების კრება 1919 წ. 24 დეკემბერს გაიმართა, სადაც მოხსენებით დრამატული თეატრის გასახელმწიფოებრიობაზე ა. ფალავა გამოვიდა.

კრების მონაწილე უმრავლესობის აზრით, გასახელმწიფოებრიობა სცენის მოღვაწეებს ჩინოვნიკებად აქცევდა, რაც დააბრკოლებდა თეატრის განვითარებას. ისინი თვლიდნენ, რომ სახელმწიფოსაგან საჭირო იყო მხოლოდ ფინანსურ-მატერიალური დახმარება და შენობის საკითხის მოგვარება, საბოლოოდ გასახელმწიფოებრიობას მხარი მხოლოდ ს. ფირცხალავამ და გ. ურატაძემ დაუჭირეს, ხოლო წინააღმდეგნი წავიდნენ გ. ლასხიშვილი, პ. საყვარელიძე, რ. არსენიძე, ბ. ჩხიკვიშვილი, ს. ახვლედიანი, ლ. ნათაძე და სხვები. უარყვეს რა თეატრის გასახელმწიფოებრიობა, დაადგინეს, რომ მას საზოგადოებრივი ორგანიზაცია გაძღოლოდა, ხოლო მთავრობა მხოლოდ ფინანსურად დახმარებოდა.⁴

1920 წელს კიდევ უფრო მეტი სიმწვავეთ დაისვა თბილისში ქართული დრამის სახელმწიფო თეატრის შექმნის საკითხი. საზოგა-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 234

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 662

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 144

4 იქვე, № 297, „სახალხო საქმე“, № 716

დოება ამ საკითხის გადაუჭრელობას მით უფრო მწვავედ აყენებდა თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქალაქში უამრავი რუსული ენოვანი დასების ხშირი წარმოდგენები იმართებოდა, ხოლო ქართული კი ჩრდილში იყო მოქცეული და ქართველ მსახიობთა დიდი ნაწილი უმუშევრები იყვნენ საფეატრო შენობის უქონლობის გამო. მთავრობა ყოველივე ამას გულგრილად უცქეროდა.¹

ქართულ თეატრში არსებულ მდგომარეობაზე „სახალხო საქმეში“ ვრცელი წერილი გამოაქვეყნა ა. ფაღავამ, რომელმაც დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის დავალებით მოხსენება წაიკითხა თეატრის მდგომარეობაზე. მის მიერ ჩამოყალიბებული ძირითადი დებულებები შემდეგში მდგომარეობდა — ცოცხალი ძალეების და მატერიალურ საშუალებათა გაერთიანება, დასის შედგენა ძველი და სტუდიის ახალგაზრდა მსახიობებისაგან და მთავრობის, დრამატული საზოგადოების და კოოპერატივის ფინანსების გაერთიანება. ი. გომართელის აზრით, საქმეს სახელმწიფო უნდა გაძღოლოდა, რასაც ყველა დაეთანხმა და მიიღეს კიდევ რეზოლუცია ამის შესახებ. ა. ფაღავამ შეადგინა პროექტი დრამის, სტუდიის, ოპერისა და ქუთაისის თეატრებზე და იგი „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაბეჭდა. მალე კრება განმეორებით გაიმართა, სადაც თეატრის გასახელმწიფოებრიობა უარყვეს და მიიღეს შერეული სისტემა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ შექმნილიყო ისეთი ორგანიზაცია, რომელსაც მთავრობა ენდობოდა და დაეხმარებოდა კიდევ საქმის წარმართვაში. ეს იმას ნიშნავდა, რომ სურდათ დრამატული საზოგადოების აღდგენა და საქმის მისთვის ჩაბარება. ეს პროექტი იმდენად მიუღებელი იყო, რომ იგი არცკი განუხილავთ, მის მიმართ პრესაც გულგრილი დარჩა. ა. ფაღავა მაინც თვლიდა, რომ საჭირო იყო პროექტის განხილვა, რათა არასწორი გზა არ აერჩიათ, რასაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. მისი აზრით, მთავარი იყო თეატრისთვის ბინის გამოყოფა და თეატრის მუშაკთა მატერიალური უზრუნველყოფა. აღდგენილი დრამატული საზოგადოების გამგეობაში კი უნდა შესულიყო 2—3 ხელფასიანი თანამშრომელი, რითაც იგი ქართული დრამის დირექციად გადაიქცეოდა. გადასაწყვეტი რჩებოდა, თუ ვინ იქნებოდა მთავარი პასუხისმგებელი — ის 2—3 ხელფასიანი თამამშრომელი, თუ საზოგადოების გამგეობა (სამინისტროსა და დეპარტამენტის მსგავსად). ასევე გადასაწყვეტი იყო გა-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 813

მგეობის თავმჯდომარე იქნებოდა თეატრის დირექტორი, თუ სხვა მოწვეული პირი. ა. ფალავას აზრით მიუღებელი იქნებოდა თეატრის საზოგადოების გამგეობას განეგო, რადგან თეატრი რთული საქმე იყო და იქ კოლეგია ყოფილიყო აღმასრულებელი, ეს არ შეიძლებოდა. აღმასრულებელი ძალაუფლება უნდა ჰქონოდა დირექტორს, რომელიც იმოქმედებდა გამგეობის დამტკიცებული გეგმით. დირექციას ეყოლებოდა სარეპერტუარო და სამეურნეო კომისიები და რეჟისორთა კოლეგია. ე. ი. ამ გეგმით გამგეობა იქნებოდა საერთო ხელმძღვანელი, რომელიც განიხილავდა გეგმებს და შემდეგ მის დამტკიცებას მიანდობდა დირექტორს. შესაძლებელი იყო ისიც, რომ გამგეობის რომელიმე წევრი ან თავმჯდომარე აღჭურვილიყო დირექტორის უფლებებით. ე. ი. აღმასრულებელი იქნებოდა დირექცია, კანონმდებელი კი გამგეობა. დირექტორი უნდა ყოფილიყო გამოცდილი და სპეციალური ცოდნით აღჭურვილი, წინასწარ უნდა განსაზღვრულიყო იმ 2—3 ხელფასიანი პირის ფუნქციებიც, რათა შემდგომში არ შექმნილიყო 2—3 მეფობა, რაც საქმეს დაღუბავდა. ა. ფალავას აზრით, ერთს უნდა განეგო ფინანსები, მეორეს კი სამეურნეო ნაწილი. ა. ფალავამ ამ მოსაზრებების განხილვა 1920 წ. 19 იანვარს დანიშნულ დრამატული საზოგადოების კრებაზე აუცილებლად მიიჩნია.¹

19 იანვარს დრამატული საზოგადოების კრება მისმა სარევიზიო კომისიამ დანიშნა. იგი იძულებული გახდა ეს გაეკეთებინა და თან კრებაზე პარლამენტის ხელოვნების კომისიაც მოეწვია, რადგან საზოგადოების გამგეობა ფაქტიურად უმოქმედოდ იყო და ბოლო სამი წელი ერთი შეკრებაც კი არ მოუწყვია. საზოგადოების უმოქმედობაზე გაზეთ „საქართველოში“ ი. მაჭავარიანიც წერდა.²

გამგეობა არც 19 იანვრისთვის აღმოჩნდა მზად, რომ კრებისთვის მოხსენება წარედგინა, რის გამოც სხდომა 25 იანვრისათვის გადაიდო. ასე, რომ 19 იანვარს მხოლოდ სარევიზიო კომისიის სხდომა ჩატარდა, სადაც განიხილეს კომისიის ანგარიში, საზოგადოებაში ახალ წევრთა მიღების საკითხი, (მიიღეს 100 ახალი წევრი) და გაიმართა არჩევნები. ახალი გამგეობის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა პ. საყვარელიძე, ხოლო მდივნად ა. ახნაზაროვი. კრებაზე დაადგინეს წესდების შეცვლაც და მის მოსამზადებლად შ. დადიანის,

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 731

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 17

ბ. ლასნიშვილისა და კ. ანდრონიკაშვილის შემადგენლობით კომისიის მიერ წარმოდგენილ მსხვილ კომისიას, რომელსაც ახალი წესდების პროექტი 25 იანვრის კრებისათვის უნდა წარედგინა.¹

მიუხედავად დიდი მცდელობისა, საზოგადოების საქმიანობაში დიდი გარდატეხა მაინც არ მომხდარა. მისი მძიმე ფინანსური მდგომარეობისათვის დიდ შველას არ წარმოადგენდა ის მილიონ 200 000 მანეთიც, რომელიც მას ქართული სახელმწიფო ლატარიის გამგეობამ გადაურიცხა.²

31 მარტს საზოგადოების პრეზიდენტმა ქართული დრამის უმწეო მდგომარეობის შესახებ ნ. ჟორდანიას მოახსენა. ქვეყნის ხელმძღვანელმა მართალია მათ დახმარება კი აღუთქვა, მაგრამ პრაქტიკული ნაბიჯები არ სჩანდა.³

2 აპრილს საზოგადოების გამგეობა გადადგა. 31 ივლისს კი სარევიზიო კომისიის კრებაზე თავმჯდომარედ ი. ვომართელი აირჩიეს.⁴ შეიქმნა საზოგადოების დირექცია (კომისია) ნ. ქართველიშვილის (დირექტორი), ს. ახვლედიანისა და ა. ფაღვას (წევრები) შემადგენლობით, რომელსაც სეზონის ხელმძღვანელობა დაევალა.⁵

ქართულ თეატრზე საქმიანი მსჯელობა გაიმართა 1920 წ. 18—22 მაისს გამართულ ქართველ მსახიობთა მე-4 ყრილობაზეც. ყრილობამ მოისმინა ანგარიში და მოხსენება „ქართული თეატრი და მომავალი სეზონი“. როგორც აღინიშნა, ქართული თეატრები უნუგეშო დღეში იმყოფებოდნენ. სიცრუეს წარმოადგენდა გავრცელებული ხმები, თითქოსდა ძველი და ახალი თაობის მსახიობები დაპირისპირებოდნენ ერთმანეთს და ძველ თაობას მიეტოვებინოს სცენა. სინამდვილეში მიზეზი ის იყო, რომ თეატრს მთავრობა არ აქცევდა სათანადო ყურადღებას. ყრილობამ დაადგინა, დედაქალაქში ქართული თეატრის კარი ამოქოლილი რომ იყო, ამის თაობაზე მთავრობისთვის სწორი ინფორმაცია მიეწოდებინათ. ასევე ჩაეყენებინათ ხელისუფლება საქმის კურსში მსახიობთა მდგომარეობაზე და ეთხოვათ მისთვის ქართული თეატრისათვის ნორმალური პირობების შექმნა, რათა სიკვდილისაგან ეხსნათ იგი. თუ ეს საკითხები არ მოგვარდებოდა 1 ივლისამდე, შემდეგ მოეწვიათ საგანგებო კრე-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 7, 14

2 იქვე, № 20

3 იქვე, № 74, 75

4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 755

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 114

7. ამირან ნიკოლეიშვილი

ბა, სადაც სამომავლო გეგმებზე იმსჯელებდნენ, ყრილობამ ყოველივე ამის თაობაზე ნ. ჟორდანიას დებეშით აცნობა. ასევე უნდა დელეგაცია ნ. რამიშვილსაც, რომელმაც მათ ფულითა და შენობით დახმარება აღუთქვა. დელეგაცია ნ. ჟორდანიასაც უნდა შეხვედროდა, და თუ კი მთავრობა გულგრილი აღმოჩნდებოდა დასმული პრობლემებისადმი, მაშინ დასის შედგენა და ბინის შოვნა დრამატულ საზოგადოებას თვითონ უნდა მოეხერხებინა. დელეგაცია მართლაც შეხვდა ნ. ჟორდანიას და იგი მათ შენობასა და ფულს დაჰპირდა!

მაგრამ გადიოდა დრო და დაპირების პრაქტიკულ შესრულებას პირი არ უჩანდა. ამით შეწუხებულმა ინტელიგენციამ კვლავ დაიწყო საკითხის მწვავედ დაყენება. აქ მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნებული ს. დადიანის ვრცელი წერილი „როდემდე უნდა გაგრძელდეს?“, რომელშიც ყურადღება პრობლემისადმი ხელისუფლების გულგრილ დამოკიდებულებაზეა გამახვილებული, მისი აზრით, წინათ ქართული ენა, თეატრი, მსახიობები აგდებულები იყვნენ, მაგრამ დამოუკიდებლობის შემდეგ გაიხსნა უნივერსიტეტი, გაქართულდა სკოლა, ხელსაყრელი პირობები შეექმნა ქართულ მუსიკას და ა. შ., მაგრამ თეატრი და სცენა ჩაკვდა, სდუმდა და გაუქმებული იყო. მსახიობები ქუჩაში იყვნენ გაყრილნი. თეატრს არ ჰქონდა შენობა, მართალია, მისი ახლად აშენება შეუძლებელი იყო, მაგრამ ეს არც იყო აუცილებელი, რადგან თბილისში საამისო შენობა მრავლად არსებობდა. სამწუხაროდ, მათში ყველასათვის გამოიძებნა ადგილი, გარდა ქართული დასისა. „ქართულ თეატრს დღეს ყავს მაყურებელი და შეიძლება ქართული სცენა საქართველოში თავს უცხოსავით გრძნობდეს? სახელმწიფო თეატრში და არტისტულ საზოგადოებაში თავისუფლად დანავარდობს ყველა სტუმარი და იქ ადგილი არა აქვს ქართველ არტისტს, ქართულ დრამას

...რატომ უნდა შიოდეს საქართველოში ვ. აბაშიძეს, ე. ჩერქეზიშვილს, ვ. გუნიას, კ. ყიფიანს... მთელი საზოგადოება მოწყურებულია ქართულ წარმოდგენებს... ახლა დრამა! როგორც იქნა არტისტული საზოგადოება ჩამოერთვა პატრონს და იმედი მოგვეცა ქართული დრამა იქ იპოვიდა ბინას, მაგრამ ეს საქმე დღემდე შეჩერებულია და ქალაქის გამგებლობა არაფერს ამბობს.

რატომ სახელმწიფო თეატრში არა აქვს ბინა ქართულ დრამის? ამბობენ იგი დრამისათვის არ ვარგაო. ეს ტყვილია. აი მოსკოვში სამხატვრო თეატრმა ხომ იქ გამართა გასტროლები. კარგია ეს მაგრამ, იგი მოფრენილი ჩიტია და წავა. იქ საკუთარს, ეროვნულ თეატრს ასე არ უზამენ, უკან არ ჩამოტოვებენ. წუწუნავს მართებს კარგი მასპინძლობა, მაგრამ გული მტკივა, რომ იგი ქართველ მსახიობებს არ უშვებს შენობაში. მოსკოველებს ბათუმში წასასვლელად ვაგონიც კი მისცეს, ქართული დასი კი ამას ვერ ეღიბება. რატომაა მოსკოვის თეატრი ასე კარგი? იმიტომ რომ იგი პროფესიულია და მასზე ზრუნავს ყველა. ჩვენს არტისტებზე? იგი ჯერ ლუკმა პურისათვის მუშაობს სადღაც და მერე სხვათა შორისაა არტისტი. სანამ ასე იქნება ჩვენ თეატრი არ გვექნება. დღეს მთავრობა და წუწუნავა იმაზე უნდა ზრუნავდნენ, რომ ეს საქმე არ ჩაკვდეს. ბინა მაინც ქონდეს ქართველ მსახიობს სახელმწიფო თეატრში. არტისტი დაუბრუნდეს სცენას, იმუშაოს მართო იქ. ადრე ვახერხებდით სეზონების მართვას და დღეს კი თითქმის სულაც დაგვაფიწყდა ქართული სცენა. ეს იმდენად შეუწყნარებელი მოვლენაა, იმდენად დამაფიქრებელი ამბავია, რომ დანაშაულია მისი მიფუჩეჩება, გაჩუმება. მორიდება უადგილოა, მავნებელი. გული მიკვდება, როცა გუნის ვხედავ კანტორაში კვიტანციების გამოძწერად... სავალალოა, რომ ისეთი ნიჭიერი არტისტი, როგორც შათირიშვილია, მოწყვიტილი იყოს სცენას. სხვებიც გაფანტულია. არ შეიძლება ასე გაგრძელდეს, გაიფანტოს ბურუნისი.¹

უნდა ითქვას, რომ შენობის საკითხი ამ დროისათვის თითქმის უკვე გადაწყვეტილი იყო. მოსაგვარებელი მხოლოდ ფორმალური მხარეები რჩებოდა. საქმე იმაშია, რომ 1920 წ. 9 თებერვალს, ბოლოსდაბოლოს თბილისის საქალაქო საბჭომ თავის სხდომაზე საგახებოდ მოისმინა თბილისის მოუტრავის მოხსენება არტისტული საზოგადოების თეატრის შენობის იძულებითი ჩამორთმევის შესახებ. თავიდან ჩამორთმევა სახლის პატრონთან შეთანხმებით მოხდა და იუზბაშევი დათანხმდა შენობის 2—3 წლით გადაცემას, მაგრამ შემდეგ მისთვის მიუღებელი აღმოჩნდა ხელისუფლების პირობები. ამის გამო მთავრობა იძულებული გახდა იძულებისათვის მიემართა, თუმცა დაადგინეს, რომ მეპატრონეს სახლის ღირებულებას აუნაზღაურებდნენ. საქალაქო საბჭოს სხდომაზე სახლის უფასოდ ჩამორ-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 802

თმევას მხარი მხოლოდ თ. ლლონტმა, ფასით ჩამორთმევეს. თუამ, ახმეტელმა, ელიავამ და გომართელმა დაუჭირეს ჩამორთმევის წინააღმდეგი წავიდა მზარეულოვი.

საბჭომ შენობის იძულებითი ჩამორთმევა დაადგინა. ოლონდ თუ ეს ჩამორთმევა ერთ კვირაში შეთანხმებით მოხდებოდა, მაშინ სახლის პატრონს ღირებულებაზე ათჯერ მეტი ანაზღაურება უნდა მისცემოდა.¹

25 მარტს შენობის ჩამორთმევის საკითხთან დაკავშირებით ხელოვნების ცენტრის საბჭოს კრებაც გაიმართა, რომელსაც პარლამენტის ხელოვნების კომისიის წევრები და სამინისტროს წარმომადგენელიც ესწრებოდნენ. კრებამ არტიტული თეატრის რეკვიზიციის დაჩქარება დაადგინა და ქალაქის საბჭოს პასუხის მომზადება ერთ კვირაში მოსთხოვა.²

ხელისუფლებამ ბოლოსდაბოლოს გადადგა პრინციპული ნაბიჯიც და შენობა მეპატრონეს ჩამოართვა.

დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის დადგენილებით ახლად ჩამორთმეული შენობა დრამატულ საზოგადოებას ქართული დრამისათვის უნდა გადასცემოდა.³ ხელოვნების კომისიის ამ გადაწყვეტილებას მხარი მთავრობამაც დაუჭირა და იუზბაშევის სახლი დრამისათვის განათლებას სამინისტროს გადასცა.⁴ 27 ივლისს ქართულ დრამას იუზბაშევის სახლის ყველა დარბაზი და მეორე სართული გადაეცა.⁵

არტიტულ თეატრს მეორე სახელმწიფო თეატრი ეწოდა და მასში ქართული დრამის თეატრი მოთავსდა.⁶

აღნიშნულ პრობლემას „სახალხო საქმეში“ ვრცელი წერილი „ქართული თეატრის ბედი“ მიუძღვნა ს. ფირცხალავამ. იგი იწონებდა ხელისუფლების გადაწყვეტილებას არტიტული საზოგადოების თეატრის ჩამორთმევის თაობაზე, რომელიც ქართულ დრამას გადაეცა და მას სწორ, გონივრულ, აუცილებელ და ეროვნულ ნაბიჯად თვლიდა. ს. ფირცხალავას აზრით, ქართული თეატრის მდგომარეობა სამარცხვინო, დამამცირებელი და შეუწყნარებელი იყო. იგი

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 31
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 69
 3 იქვე, № 35
 4 იქვე, № 169
 5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 170
 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 214,

მოსპობის გზას ადგა. ქართული სცენა ფაქტიურად აღარ არსებობდა. არავინ კითხულობდა მსახიობის მდგომარეობას. ქვეყნის წლის თავისუფლებამ თეატრს არაფერი მოუტანა და პირიქით, წაართვა ისიც, რაც მას ადრე ჰქონდა, გააძევა საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ცხოვრებიდან. თეატრი არასოდეს ყოფილა ისე აბუჩად ავდებული, უპატრონოდ და უყურადღებოდ მიტოვებული, როგორც დამოუკიდებლობის წლებში. „გვეგონა ამას ბოლო მოვლედოდა და შეეცდებოდნენ მისი ბედის გამოსწორებას. იმედი მოგვცა თბილისის გამგეობის დადგენილებამ შენობის თაობაზე. შენობა უპირველესი საქმეა, საფუძველია აღორძინების. მას უნდა სახელმწიფო დახმარება, მაგრამ იმედი გაცრუვდა და სიხარული ნაადრევი გამოდგა. გააუქმეს ვიღაც ძალებმა თბილისის გამგეობის ეს დადგენილება... ეს კანონის აბუჩად ავდება. ესაა ქართული სცენის ინტერესების ფეხით გათელვა. ვინც ეს ქნა მას არ ესმის ეროვნული კულტურის საჭიროება, ქართული სცენა კვდება და მას სახელმწიფო არ აქცევს ყურადღებას. ქართული თეატრი კვდება და ამ დროს თბილისში ხელის შეწყობით ჰყვავის რუსული სცენა, რუსული თეატრი. ისინი ვორონცოვ-გოლიცინის დროსაც კი არ იყვნენ ასე. სამარცხვინოა მოგვლათ საკუთარი ხელოვნება და მის საფლავზე ავაყვავოთ სხვისი“.¹

ს. ფირცხალავამ ამავე გაზეთში მოგვიანებით ისევე გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი „სადაა ქართული თეატრი?“, რომელშიც შეშფოთებული ავტორი წერდა, რომ თეატრი „დიდი საქმეა. აუცილებელი პირობაა ჩვენი აღორძინებისა. მოდუნებულია კულტურული მოღვაწეობა, არაა გამბედაობა, ინიციატივა, საქმის სიყვარული, პერსპექტივა. ასე გვგონია, რომ უმადლესი განათლება, მწერლობა, თეატრი ხელოვნება, მაინც და მაინც საჭირო არაა, თუ იქნება თავისთავად კარგია, თუ არა და არა — ცხოვრებას მაინც შევძლებთ“. ს. ფირცხალავას აზრით საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში კულტურული მუშაობა სუსტი იყო. დამფუძნებელმა კრებამ 40 მილიონი მანეთი გადადო ტელეფონ-ტელეგრაფზე, მაგრამ ვერაფერს გაბედა, რომ ან თანხის ნახევარი, თუ მეოთხედი გადადებულიყო მაგალითად, ქართული თეატრის მოსაწყობად. ნუთუ თეატრი იმდენად უმნიშვნელო დაწესებულებაა, რომ სახელმწიფოს არ შეუძლია მცირეოდენი ხარჯის გაწევა მის ასაღორძინებლად? ასეა განა-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 813

თლებაში, მწერლობაში, ხელოვნებაში. ვერავინ ბედავს, რამდენად ცუდად ვას, თუ გაბედეს მაშინვე შეუტევენ, გაიხსენებენ მომჭირხეობას, ფინანსურ გაჭირვებას, ეკონომიურ სისუსტეს, ბიუჯეტს. ეს იმიტომ ხდება, რომ კულტურას არა აქვს ის ფასი, რომელიც სამართლიანად ეკუთვნის.

ქართული თეატრის ბედი უმწეოა, სამარცხვინოა, დაშლილია, დანგრეულია. როცა საკითხი აღიძრა, რომ თეატრის საქმე ხელში აეღო სახელმწიფოს და მისი არსებობა — განვითარება მოეწყობა ფართო — მკვიდრ ნიადაგზე, მაშინვე მორთეს ყვირილი. ეს დიდ ხარჯს მოითხოვს, შეუძლებელია ხაზინამ ამისათვის მილიონები გამოიღოსო. ძველი გზით თეატრი ვერ აღსდგება. ჩვენ წელსაც მოკლებული ვიქნებით ქართულ თეატრს, რომელიც უეჭველია კიდევ უფრო დაქვეითდება და განადგურდება. ორი თვეა სეზონამდე და არაფერია გაკეთებული. არაა ბინა, რეპერტუარი, დასი, მოწვეულია 5 რეჟისორი, ეს ხომ კურიოზია; რადგან ისინი ვერ შეთანხმდებიან ერთმანეთში. ამ ხუთიდან ერთი საერთოდ არაა რეჟისორი. ამ პირობებში შეუძლებელია რაიმეს გაკეთება. შეიძლება წელს სეზონი იქნეს, წარზოდგენები გაიმართოს, მაგრამ ეს არ იქნება განახლება, აღდგენა თეატრისა. იგი უფრო დაასუსტებს თეატრს, შეაფერხებს მომავალს... ქართული თეატრი მეტად დაავადებულია და მის აღსადგენად საჭიროა რადიკალური ზომები ფართო სახელმწიფოებრივი მასშტაბით. ქველმოქმედებით და სასხვათაშორისო მოღვაწეობით თეატრი არ აშენდება.¹

„სახალხო საქმეში“ ს. ფირცხალავას საპასუხოდ დაიბეჭდა პ. დადვაძის წერილი „ქართულ თეატრს საფუძველი ჩაეყარა!“, რომელშიც ავტორი კატეგორიულად არ ეთანხმება მას თავის შეფასებებში და ჩამოთვლის იმ ღონისძიებებს, რაც სახელმწიფომ ბოლო ხანს თეატრისათვის გააკეთა — მისცა ბინა, თანხა, შედგა რეპერტუარი (სარეპერტუარო კომისიაში თვითონ ს. ფირცხალავაც იყო), შეიქმნა დასი, რომელიც მოსამზადებლად სურამში იმყოფებოდა, მოწვეული რეჟისორები მუშაობდნენ ერთმანეთთან შეთანხმებით და ა. შ. მართალია ყოველივე ეს არ ნიშნავდა თეატრის გასახელმწიფოებრიობას, მაგრამ არც თეატრისაგან განხე დგომას მოასწავებდა.²

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 881

2 იქვე, № 882

უსამართლო საყვედურს გამოთქვამდა ვინმე „ვეჩეც“ „სახალხო საქმეში“ — „სულ იწერებოდა თეატრს უჭირს, იღუპებაო, ორი კვარაა მთავრობამ გამოყო ფული, ბინა, დრამატულ საზოგადოებას დაევალა დასის შედგენა, მაგრამ იგი არც იმძრევა. ჯერ მსახიობებთან მოლაპარაკებაც არ დაუწყია. მერე კი ისინი დაიფანტებიან, რას უცდით?“¹ უსამართლობა აქ იმაში გამოიხატებოდა, რომ სწორედ განახლებულმა დრამატულმა საზოგადოებამ ჩაატარა სერიოზული სამუშაოები და ჩაუდგა სათავეში ახალი დასის შექმნას.

ახალი თეატრალური სახელმწიფო დასის შექმნას გაზეთი „საქართველოც“ კმაყოფილებით შეხვდა. „ინ“-ის თქმით, თუ ადრე ქართველ მსახიობს არ ჰქონდა პატივი, სკოლა, არ უვარგოდა ტექნიკა, აკლდა კულტურა, აბუჩად იყო აგდებული, იყო უფულო, მშიერი, მწყურვალი, დედაქალაქში ქართველ მსახიობს არ უშვებდნენ თეატრში, მოხდა სასწაული და აღორძინდა კულტურა, აყვავდა ხელოვნება, უკვე ვეღარ იცნობდით ქართველ მსახიობს, რომელმაც დაამტკიცა, რომ მას სკოლაც გაუვლია, ტექნიკაც დაუძლევი, კულტურასაც ზიარებია. ასე რომ იწყებოდა ქართული დრამის კულტურული ხანა.²

ახალ, 1920—21 წლების თეატრალურ სეზონს „ერთობაში“ კ. ანდრონიკაშვილიც შეეხო. მისი აზრით თბილისში ახალი სეზონი საინტერესო უნდა გამოსულიყო, რადგან აქ ბევრი კარგი რეჟისორი და ხელოვანი იყო ჩამოსული. სახელმწიფო თეატრებში ენერგიული მუშაობა მიდიოდა, რომლებიც ახალი ძალებით შეივსო.³

მიუხედავად არსებული მდგომარეობისა, 1920 წ. დღის წესრიგიდან მაინც არ მოხსნილა დრამატულ სტუდიის კვლავ აღდგენის საკითხი. ამასთან დაკავშირებით გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა გ. ჯაბადარის წერილების სერია „ქართული თეატრი“, რომელსაც ეპიგრაფად წამძღვარებული ჰქონდა „მოყვარეს პირში უძრახე, მტერს პირს უკანაო“. ეს ეპიგრაფი სულაც არ იყო შემთხვევით შერჩეული, რადგან წერილი უაღრესად მწვავე ხასიათისა იყო. გ. ჯაბადარს ვრცლად ჰქონდა მიმოხილული ქართული თეატრის წარსული და ასაბუთებდა სტუდიის შექმნის აუცილებლობას. მისი აზრით, იმ დროის საქართველოში თეატრზე ორი აზრი არსებობდა.

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 851
 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 153
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 161

ერთნი ამტკიცებდნენ, რომ ქართული თეატრი განიცდიდა კრიზისს, ხოლო მეორენი თვლიდნენ, რომ ქართული თეატრი არ არსებობდა და რაც არ არსებობდა ბუნებრივია ის კრიზისსაც ვერ განიცდიდა. გ. ჯაბადარის აზრით ქართული თეატრი ამ სიტყვის სერიოზული და ფართო მნიშვნელობით, რომელიც ღირსი იქნებოდა ამ სახელისა, არამც თუ მაშინ, არასოდეს არ არსებობდა საქართველოში. „ქართულ სცენას ჯერ არ ჰყოლია არც ერთი ისეთი მსახიობი, რომელიც სერიოზულად ყოფილიყოს მომზადებული სცენისათვის და ამიტომ ქართულ წარმოდგენებს იმ თვით ამ თვემდე სცენის მოყვარეთა წარმოდგენების ხასიათი ჰქონდა. მოთამაშეებმა როლებიც კი არ იცოდნენ ხშირად“. გ. ჯაბადარი ცდილობს დაასაბუთოს თავისი ეს აზრი და ამისათვის იშველიებს ქართული თეატრის ისტორიას მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებიდან მოყოლებული. „ეს იმის მაჩვენებელია, რომ მსახიობები არც თავის თავს, არც თეატრს, არც საზოგადოებას, არც ავტორს პატივს არ სცემენ“. გ. ჯაბადარის აზრით, ასეთი ვითარება ქართულ თეატრში მე-20 საუკუნის 10-იან წლებშიც გრძელდებოდა, რადგან მსახიობები მოყვარულები იყვნენ და არა პროფესიონალები.¹ იგი თვლიდა, რომ კოლეგიალური და დემოკრატიული წესწყობილება ყველგან შეიძლებოდა ყოფილიყო, გარდა თეატრისა. აქ უსათუოდ „უნდა იყოს მონარქიული წესწყობილება. ვერავითარი კავშირები, საზოგადოებები და კოლეგიები თეატრის საქმეს სათანადოდ ვერ წაიყვანენ და ყოველთვის ისეთი ამბავი იქნება, რაც იყო და რაც დღეს არის“.²

გ. ჯაბადარი შემდეგ დაწვრილებით ჩერდება მის მიერ დრამატული სტუდიის ჩამოყალიბებასა და საქმიანობაზე. როგორც იგი წერდა, უცხოეთიდან იმიტომ დაბრუნდა, რომ სურდა ომის წლები მშობლიურ კახეთში გაეტარებინა და მერე ისევ პარიზში დაბრუნებულიყო, „რადგან რეჟისორობა აქ რომ გამომეყენებინა იმედი არ მქონდა. კარგად ვიცოდი აქაური პირობები და არ მიჩნდოდა აქ მუშაობა, მაგრამ 1918 წ. კაპიტალისტებმა და დრამატულმა საზოგადოებამ მიმიწვია და დავთანხმდი იმ პირობით, თუ ვიქნებოდი სრული და თავისუფალი და შევქმნიდი სტუდიას, სადაც მივიღებდი მხოლოდ ახალგაზრდებს. ვიმუშავებდი უხელფასოდ ორი წელი. ე. ი პირველ წარმოდგენამდე. კაპიტალისტებმა არ შეასრულეს ეს

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 49, 53
 2 აქვე, № 57

და მოგვეცეს დაპირებული ფულის 10 %. ამიტომ გავხდით იძულებული გვემართა წარმოდგენები. მინდოდა თეატრი დამეხმარებინა ისეთ გზაზე, როგორც ევროპაში. გამეზარდა ახალგაზრდები, უმეტესობა მოგვნათლეს „ძიების თეატრად“. იძახდნენ, სტუდიამ ახალი არაფერი შექმნაო, ახმეტელმა თქვა სტუდიაში ახალი ვერ ვნახეთ, იქ წარმოდგენები უფრო დაუთოვებელიაო. ასევე ფალავამაც. მართალია ესენი — ჩვენ მსახიობებს ვთხოვდით როლების ცოდნას, უინტონაციოდ, არაყალბად. ერთი სიტყვით ყოფილიყო ანსამბლი, როგორც ეს თანამედროვე თეატრშია. გვინდოდა მკაცრი დისციპლინა და არა ის, რაც არის ქართულ თეატრში. მეტს ერთ წელში ვიზამდით? ქართველებს ყველაფერი უცებ გვინდა. ეს კი არ შეიძლება. მით უმეტეს ისეთ პირობებში, როგორც ჩვენ ვიყავით: არ გვექონდა ერთი ოთახიც კი, გვიწყობდნენ ინტრიგებს, გვიშლიდნენ ხელს, რომ არ შეგვეტანა ახალი სხივი. ჩვენთან არ იყო ლობობა, გარყვნილება, იცოდნენ როლები და არ გავდნენ ძველებს. ვუძლებდით შემოტევებს. გარედან ვერაფერი დაგვაკლეს. პირიქით, ყოველი მათი გამოსვლა ძალას გვმატებდა. ფული რომ არ გვექონდა კოოპერატივი მოვნახეთ, მაგრამ მათ დასტა-დასტა წერილები მიდიოდათ ჩვენ წინააღმდეგ. მაინც მოგვცა სუბსიდია, ოღონდ იმ პირობით, რომ სათავეში ყოფილიყო კოლეგია. მე ამის წინააღმდეგი ვიყავი, მაგრამ საქმე რომ არ ჩაშლილიყო, დავთანხმდი.

ორი თვის მერე ციხე შიგნიდან გატყდა — დაიწყო ინტრიგები... საქმე ჩაიშალა. სტუდია დაიშალა (უჩემოდ არსებობს). სტუდიას კოლეგია როგორც კი ჩაუდგა სათავეში, მაშინვე დაიშალა... ახლა შედგა ახალი გამგეობა დრამატული საზოგადოებისა. აქ ისტორიკ მეორდება — სტუდიელებს შეურევენ ძველებში, ძველები იქონიებენ ცუდ გავლენას, დაახშობენ მათ ნიჭს, შეაჩვენებენ უდისციპლინობას. და არ იქნება პროგრესი. ხალხი კმაყოფილი იქნება მათი წარმოდგენებისა, მერე გამგეობაც მივა იმ დასკვნამდე, რომ კოლეგია საქმეს ვერ აწარმოებს და ყველაფერი თავიდან დასაწყისი გახდება“.¹

მიუხედავად იმისა, რომ გ. ჯაბადარი წერილში მრავალ სწორ მოსაზრებას გამოთქვამდა, იგი აშკარად არ იყო სწორი მსახიობთა უფროს თაობასთან მიმართებაში. სწორედ ამიტომ დაუერთო მის წერილებს რედაქციამ თავისი მინაწერი, რომ იგი ავტორს ბევრ რა-

¹ გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 57

მეში არ ეთანხმებოდა, მაგრამ მაინც ბეჭდავდა მას, რადგან თეატრის საკითხი მწვავედ იდგა იმ პერიოდში. რედაქცია მკითხველს გამომაუბრებლად სთხოვდა.¹

დაშლილი სტუდიის აღსადგენად 1920 წ. აპრილში სერიოზული მუშაობა დაიწყო. 16 აპრილს ნ. რამიშვილთან გაიმართა თათბირი, რომელსაც პარლამენტის ხელოვნების კომისია, დრამატული საზოგადოების პრეზიდიუმი, სახელმწიფო თეატრის კომისარი. და სხვებიც ესწრებოდნენ. განხილული იქნა დრამატული სტუდიის დაარსებისა და მასში სასწავლო პროცესების ორგანიზაციისა და მეთოდის საკითხები. არჩეულ იქნა კომისია, რომელსაც უნდა მოემზადებინა მოხსენება აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით და იგი სამინისტროსათვის წარედგინა.²

წარდგენილი მოხსენების საფუძველზე სამინისტრომ მისაღებად ჩათვალა სტუდიის აღდგენა და აპრილში იგი მართლაც ხელახლა ჩამოყალიბდა მ. ქორელის რეჟისორობით. დასს წარმოდგენების გამართვა კვლავ ქართულ კლუბში ჰქონდა განზრახული.³

10 მაისს ნ. რამიშვილთან განმეორებით გაიმართა თათბირი თეატრის საკითხებზე, რომელსაც დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისია, დრამატული საზოგადოების პრეზიდიუმი და ა. წუწუნავა ესწრებოდნენ. თათბირმა თავიდან აირჩია კომისია ა. წუწუნავას, მ. ქორიძის (ქორელის) და ა. ფაღავას შემადგენლობით, რომელსაც უნდა წარედგინა დასკვნა დრამატული სტუდიის შექმნის მიზანშეწონილობაზე.⁴

უნდა აღვნიშნოთ, რომ სამინისტროს მიერ ასეთი კომისიების შექმნა ერთგვარად დაგვიანებულიც კი იყო, რადგან სტუდია ფაქტიურად მარტის თვიდან უკვე მოქმედებდა და მაცურებელს უჩვენა შ. დადიანის „გუშინდელნი“, ვ. გუნიას „ივერიძის ოჯახი“, ა. ცაგარელის „ხანუმა“, სუვორინის და ბურენინის „მედეა“. ნაროდინის „ლაქია“ და ნ. შიუკაშვილის „სულელი“. ეს უკანასკნელი თბილისში 3 ივლისს იქნა წარმოდგენილი, რის შემდეგ სტუდია საგასტროლოდ ბათუმსა და ფოთში გაემგზავრა, სადაც მათ „გუშინდელნი“

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 49
2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 85
3 იქვე, № 61
4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 804

და „სულელი“ აჩვენეს. გასტროლების შემდეგ სტუდია დაიშალა და მათი ნაწილი დრამატულ დასში ჩაირიცხა.

სტუდიის სპექტაკლებს ქართული თეატრალური კრიტიკა არაერთგვაროვნად შეხვდა. მაგალითად, „სახალხო საქმეში“ თუ „ხანუმას“ დადგმა სუსტად ჩაითვალა, დაწუნებული იქნა მ. ჭიაურელის აკოფა, გელოვანის ვანო ფანტიაშვილი და რეჟისორის ნამუშევარი,¹ სამაგიეროდ „საქართველომ“ (მ. ღვამიჩავამ) მაღალი შეფასება მისცა სპექტაკლ „მედეას“ ნ. ჩხეიძის მონაწილეობით, რომელიც არტისტული საზოგადოების თეატრის სცენაზე განხორციელდა. ავტორი გულისტკივილით წერდა, რომ ადრე ქართული თეატრი დაფასებული იყო. თავისუფალ საქართველოში კი მსახიობი ვერ იქნა უზრუნველყოფილი. „სად არის ქართული თეატრი? მთავრობის ყურადღება ყოველმხრივ გაიფანტა, მსახიობს ვერ მისცა ბინა, უზრუნველყოფა... ისინი ეძებენ ბინას, თეატრის შენობას, მაშინ როცა ტარტოს დასი სისტემატურად მართავს წარმოდგენებს. ამაზე შორს ვერ წავა შეურაცხყოფა ქართული თეატრისა. ეს საქართველოს მთავრობის დანაშაულობაა, რომელმაც ჯერ კიდევ ვერ შესცვალა ქართველ შემოქმედთა მდგომარეობა. მიუხედავად ასეთი პირობებისა, ქართული დრამატული ხელოვნების მიმდინარეობა დადებითად სწარმოებს. არაა გაყინვა ერთ ადგილზე, არის ძიება, ცდა, სიყვარულით მუშაობა. სტუდია სიტყვის ძიების გზაზე მიდის. გვაიმედებს რეჟისორი ქორელი. სტუდიამ დაიწყო „მედეათი“, რომელშიც მონაწილეობდა ნ. ჩხეიძე“. შემდეგ რეცენზენტი ძალზე მაღალ შეფასებას აძლევდა მის თამაშს, ხოლო სხვა მონაწილეებს სუსტად მიიჩნევდა. მ. ღვამიჩავას აზრით, განსაკუთრებით არ გამოისვლია როლი ახალგაზრდა ა. ვასაძეს (იაზონი).²

როგორც ზემოთ ვწერდით, 1920 წ. ხელისუფლებამ მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განახორციელა ქართული თეატრალური ხელოვნების სფეროში და 1920-21 წ. სეზონისათვის ყოფილ არტისტულ თეატრში შეიქმნა სახელმწიფო დრამატული დასი (მეორე სახელმწიფო თეატრი) რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ ქალები — ნ. ჩხეიძე, ნ. დავითაშვილი, ტ. აბაშიძე, ე. ჩერქეზიშვილი, ც. ამირაჯიბი, ე. მესხი, ა. ქიქოძე, ე. ციმაკურიძე, ვ. ანჯაფარიძე და სხვები, სულ 20; კაცები — ვ. აბაშიძე, ლ. მესხიშვილი, ა. იმედაშ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 797

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 74

ვილი, ი. ხარდალიშვილი, ნ. ყალაბეგიშვილი, შ. ხონელი, ლ. ლაურია, ა. მურუსიძე, გ. დავითაშვილი, მ. კიაურელი, მ. გელოვანი, ვ. ჯიქია, მ. სარაული, ა. ვასაძე და სხვები, სულ 22; რეჟისორები ვ. მესხიშვილი, ა. ახმეტელი, ა. ფალავა, მ. ქორელი და ა. წუწუნავა, მორიგე რეჟისორი შ. ბერიშვილი, 2 რეჟისორის თანაშემწე, 2 სცენარიუსი, 3 მოკარნახე (მათ შორის ს. ამაღლობელი და ბ. ახო-სპირელი), 2 მხატვარი (ვ. სიღამონ-ერისთავი და ზალცმანი), 1 დეკორატორი და 21 სხვა თანამშრომელი. თეატრის დირექტორად დირექციის თავმჯდომარედ (დირექციაში 3 წევრი შედიოდა) ნ. შიუკაშვილი, ხოლო სამხატვრო ნაწილის გამგედ და კოლეგიის თავმჯდომარედ ა. ფალავა დაინიშნენ. შეიქმნა ქართული დრამის სარეპერტუარო კომისიაც (მასში გ. რომაქიძეც შედიოდა), რომელმაც დასის რეპერტუარში მიუხედავად სისუსტისა, გადაწყვიტა მეტი ადგილი ქართული ორიგინალური და ისტორიულ-პატრიოტული პიესებისათვის დაეთმო. რეპერტუარში შეიტანეს „გუშინდელნი“, „დარისპანის გასაჭირი“, „ირინეს ბედნიერება“, ს. შანშიაშვილის „უგვირგვინო მეფენი“ და „ბერდო ზმანია“, „რაც გინახავს ველარნახავ“, ი. გედევანიშვილის „მსხვერპლი“, სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“, შექსპირის „ოტელო“, „იულიუს კეისარი“, „ჭირვეული ცოლის მორჯულება“, ჰეიზეს „მარიამ მაგდალინელი“, გოლდონის „სასტუმროს დიასახლისი“, იბსენის „ექიმი შტოკმანი“, ენგელის „ზღვასთან“, ვინიჩენკოს „სიცრუე“, შ. შარაშიძის „ავგაროზი“, მოლიერის „ტარტიუფი“, „იკვით ავადმყოფი“, „ძალად დაქორწინება“, ო. უაილდის „პადუის დედოფალი“, ბომარშეს „სევილიელი დალაქი“, სენკევიჩის „ვიდრე ჰხვალ, უფალო“, შოუს „მეამბოხე“, გოგოლის „რევიზორი“, ა. სუმბათაშვილის „ლალატი“, ზ. ანტონოვის „მზის დაბნელება საქართველოში“, გ. ერისთავის „დავა“, „ხათაბალა“, „ფეიქრები“, როსტანის „აისი“ და „სირანო დე ბერჟერაკი“.¹

დასი კვირაში ოთხი დღე გამართავდა წარმოდგენებს. განზრახული იყო საგანგებო წარმოდგენები არმიის, გვარდიისა და მოსწავლეებისათვის. სეზონში დასი 4-ჯერ 200 წარმოდგენას გამართავდა.

ახლადშექმნილმა დასმა სეზონისათვის სამზადისი (სეზონი 12 ოქტომბერს უნდა გახსნილიყო) სურამში ა. ფალავასა და მ. ქორე-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 228, 237, „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 217, 234

ლის ხელმძღვანელობით დაიწყო.¹ დასი სურამში 20 ივლისიდან² სექტემბრამდე იმყოფებოდა. ინტენსიურად მუშაობდნენ ა. ფალავა „დარისპანის გასაჭირსა“ და „ირინეს ბედნიერებაზე“ (ესკიზებს ერისთავი ჰქმნიდა), ქორელი „სიცრუეზე“, ზალცმანი ხატავდა „ოტელოს“ და ა. შ. შოკლე დროში დასმა 10 დადგმა მოამზადა, მზადდებოდა სხვა სამი პიესაც. აღსანიშნავია, რომ სპექტაკლებზე ყველა რეჟისორი მუშაობდა.²

სამი თვის სამზადისის შემდეგ დასმა სეზონი 15 ოქტომბერს „გუშინდელნი“ გახსნა. ამ მოვლენას ქართველი ინტელიგენცია დიდი სიხარულით შეხვდა. ფართოდ გამოეხმაურა მას პრესაც. დაიბეჭდა უამრავი წერილი და ინფორმაცია, რომლებშიც საუბარი იყო თეატრის როლსა და მნიშვნელობაზე, სახელმწიფოს როლზე მის აღმავლობაში, აღნიშნული იყო, რომ სახელმწიფომ თეატრს გამოუყო შენობა, ინვენტარი და ფული, რასაც დასი ენერგიული საქმიანობით პასუხობდა, დასს სეზონის გახსნა მიულოცეს ქუთაისის თეატრმა, ტუგანოვის დასმა (თბილისი) და ა. შ.³

„სახალხო საქმეში“ სეზონის გახსნასთან დაკავშირებით დაიბეჭდა ა. ფალავას წერილი, რომელშიც ხაზგასმული იყო დასისადმი მთავრობის დიდი დახმარება. მართალია, თეატრს ხელისუფლებამ კი გამოუყო შენობა, მაგრამ მასში რუსული და სომხური დასებიც იყო მოთავსებული, რაც, ბუნებრივია, ხელს შეუშლიდა ქართულ დასს ნორმალურ მუშაობაში. ეს გამოიწვევდა სცენის უკმარისობის პრობლემას. ამას ემატებოდა ისიც, რომ აღსადგენი იყო თეატრის გაპარტახებული შენობა. დაბალი იყო დასის წევრთა ხელფასებიც.⁴

სეზონის დაწყებას ვრცელი წერილი „სეზონი დაიწყო“ მიუძღვნა ს. ფირცხალავამაც. როგორც იგი წერდა, დრამატულ ხელოვნებას ქვეყნის ხელისუფლება გულცივად ეპყრობოდა და იგი თავიდანვე უყურადღებოდ დატოვა. „მან დიდი მზრუნველობა გამოიჩინა რუსულ ოპერაზე. მისცა კარგი ბინა, ქონება, ქართულ დრამას კი კარი არცინ გაუღო, გარიყული დარჩა, უბინაო და ლამის იყო თითქმის მთლად გაჰქრა, მოისპო. წელს მდგომარეობა შეიცვალა. ყველა ამობრავდა, ხელოვნების კომისიაც. წინანდელ პირობებში

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 237
 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 79, „სახალხო საქმე“, № 955
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 233, 238, „სახალხო საქმე“, № 955
 4 იქვე

დარჩენა სრულ დაღუპვას მოასწავებდა. როგორც იყო მთავრობაც დაინტერესდა საქმით. მდგომარეობა შეიცვალა, დადგა მსახურთა დღეები, მაგრამ მისი ბედი ახლაც არაა საბოლოოთ გამოჩვენებული და უზრუნველყოფილი. ჩვენი აზრით საჭირო იყო თეატრის გასახელმწიფოებრიობა, მისი საქმე უნდა გადავიდეს სახელმწიფოს და თვითმმართველობის ხელში, რომ კერძო ინიციატივით და ქველმოქმედებით დღეს თეატრი ვერ იარსებებს, აუცილებელია სახელმწიფოსაგან ფართო დახმარება. გაზაფხულზე გასახელმწიფოებრიობას არ დაუჭირა მხარი უმრავლესობამ. ახლა კი ყველა ხედავს ამის აუცილებლობას. დაიწყო სეზონი, თუმცა მე მას სკეპტიკურად ეუყურებ, რადგან არ ვიზიარებ ორგანიზაციის ხასიათს. მარა ორი წარმოდგენა „გუშინდელი“ და „ოიდიპოს მეფე“, რომელიც ვნანგ, კარგია. თუმცა ოიდიპოსში მსახიობებმა ბოლომდე ვერ დასძლიეს ტრაგედიის სიდიადე. ისე, ძალიან კარგად იყო დადგმული. სერიოზული მუშაობაა დღეს ქართულ თეატრში— ჩანს ეს ამ დადგმებით. იწყება განახლება. სეზონი კარგად დაიწყო და იგი ჩაიშლება თუ მართველი წრეების დამოკიდებულება არ შეიცვალა, სახელმწიფო თუ არ დაეხმარა ქონებრივად თეატრს. შეიძლება თქვან, დღეს დიდი ეკონომიური კრიზისი გვაქვს, ლუკმა პური არ მოგვეპოვება და რაღა თეატრისთვის გვცხელაო, მაგრამ ეს არაა სერიოზული თავის მართლება, სახელმწიფოს, ერს აქვს ისეთი მოთხოვნილება, რომელსაც ვერავითარ კრიზისის დროს ვერ დასტოვებს დაუკმაყოფილებლად. თეატრი დიდი ეროვნული კულტურული საქმეა, რომელიც მოითხოვს ფართო ყურადღებას და მზრუნველობას. იგი არაა სასხვათაშორისო საქმე, არაა მხოლოდ დისერტიერის ცხოვრებაში, რომელიც შეიძლება იყოს, შეიძლება არაა. რაც უნდა გაჭირვებული ვიყოთ, არასოდეს უნდა დავივიწყოთ თეატრი, თუ ოპერა, თუ რუსული ოპერა ღირსია იმდენი ყურადღებისა, ნუ თუ შეიძლება ვინმემ სიტყვა დაძრას ქართული თეატრის წინააღმდეგ? არ შევაფერხოთ თეატრის საქმე — სახელმწიფომ უნდა გაიღოს მასზე ფული¹.

ცალკე უნდა შევეხოთ ხელისუფლების მცდელობას ქვეყანაში დაებრუნებინა ის ქართველი ხელოვნები, რომლებიც უცხოეთში მოღვაწეობდნენ. უმეტეს შემთხვევაში ეს მოხერხდა კიდევ. თუმცა ზოგიერთი მათგანის დაბრუნებას სწვადასხვა სუბიექტურმა თუ ობ-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 957

იქტურმა მიზეზებმა შეუშალეს ხელი. ამასთან დაკავშირებით მე-
იძლება მოვიტანოთ ა. სუმბათაშვილი-იუჟინის, ლ. მესხიშვილი-
გ. არადელი-იშხნელის მაგალითები, ა. სუმბათაშვილმა რუსული
სცენა და უფრო მშვიდი და კეთილმოწყობილი ცხოვრება აირჩია.
თუმცა იმას მაინც ვერ ვიტყვით, რომ მას სამშობლოს სიყვარული
გაქრობოდეს. ამისი დასტური თუნდაც ის წერილია, რომელიც მან
ვ. გუნიას გამოუგზავნა 1920 წ. „ძვირფასო ვალიკო! გიგზავნი ჩემი
მხრივ საბუბილეო გვირგვინს. დაგკოცნი შენ და შენი სახით მთელ
სამშობლო ნიადაგს და ყველას, ვისაც ჯერ არ დავიწყებია მოწყვე-
ტილი. მრისხანე ამბებით შენი მეგობარი. ნახვამდის. ა. სუმბათაშ-
ვილი“.¹

სრულიად სხვაგვარად მოიქცა ლ. მესხიშვილი, რომელიც სამ-
შობლოში უმძიმესი და სიცოცხლისათვის მეტად სახიფათო გზის
გამოვლით დაბრუნდა. იგი 13 ივნისს ჩამოვიდა ფოთში, ხოლო 15
ივნისს უკვე მას ქართველმა ინტელიგენციამ გრანდიოზული ნადიმი
გაუმართა თბილისის კლუბ „ქიმერიონში“. დიდი ხელოვანის სამ-
შობლოში დაბრუნებას ფართოდ გამოეხმაურა პრესაც.²

15 ივლისს მსახიობმა პირველად ითამაშა არტისტული საზოგა-
დოების თეატრის სცენაზე განხორციელებულ „ინსტიკტიში“, ხოლო
17 ივლისს ქართულ კლუბში დადგმულ „შეშლილში“.³ დიდი ხელ-
ოვანის მძიმე ავადმყოფობას მისი უკიდურესი მატერიალური გასა-
ჭირიც დაემატა. ხელოვნების კომისიამ განათლების სამინისტროს
თხოვა გამოეძებნათ საშუალებები მის დასახმარებლად.⁴ მიუხედა-
ვად ასეთი პირობებისა, ლ. მესხიშვილი მაინც ძალზე აქტიურად
ჩაება შემოქმედებით ცხოვრებაში და თბილისს გარდა თავის შე-
მოქმედებას საქართველოს სხვადასხვა დაბა-ქალაქების მცხოვრებ-
ლებიც აზიარა.

სამწუხაროდ ლ. მესხიშვილი 1920 წლის 24 ნოემბერს გარდა-
იცვალა. მისი სიკვდილი ძალზე ფართოდ აღნიშნა პრესამ. მსახიობი
ქაშუეთიდან გამოასვენეს, სადაც მას პარაკლისი კათოლიკოსმა
ლეონიდემ გადაუხადა. დაკრძალვას ნ. ყორდანი, ხელისუფლების
სხვა წარმომადგენლები, უცხოელები და დიდძალი ხალხი დაესწრო.

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 846

2 იქვე, № 852

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 157

4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ.; № 860

წარმოითქვა გამოსათხოვარი სიტყვები, „ერთობაში“ მსახიობისადმი მიძღვნილი გ. ტაბიძის ლექსი და ა. შ. ლ. მესხიშვილი დიდუბეში დაკრძალეს.¹ გლოვა იმდენად საყოველთაო იყო, რომ ზესტაფონში ერთი თვით ყოველგვარი წარმოდგენებიც კი შეწყდა.² ლ. მესხიშვილის ოჯახი მისი გარდაცვალების შემდეგაც არ დაუვიწყებიათ და მის შვილებს თბილისის ქალაქის საბჭომ 20 000 მანეთით დაეხმარა.³

თითქმის იგივე ბედი ეწვია გ. არადელ-იშხნელსაც. მსახიობს დაყენებით ურჩევდნენ დარჩენილიყო რუსულ სცენაზე, რაც მას დიდებასა და სახელს მოუტანდა, მიუხედავად ამისა, მან მაინც მშობლიურ ქვეყანას მოაშურა. მაგრამ აქ მას იმდენად გაუჭირდა ეკონომიკურად, რომ ჯერ მეეტლედ დაიწყო მუშაობა, ხოლო ბოლოს მშობლიურ სოფელში წავიდა საცხოვრებლად, სადაც ტრაგიკულად დაიღუპა კიდევ.⁴

1920 წ. 15 ოქტომბერს სახელმწიფო დასმა სეზონის პირველ წარმოდგენად შ. დადიანის „გუშინდელნი“ უჩვენა. (რეჟისორი მ. ქორელი). სპექტაკლმა პრესის მაღალი შეფასება დაიმსახურა. „საქართველოში“ დაიბეჭდა გ. გოლენდის რეცენზია, რომელშიც მართალია პიესა სუსტად იყო მიჩნეული, მაგრამ მთლიანობაში სპექტაკლი მაინც მოწონებული იყო. სეზონის გახსნაზე მაყურებელთა სიმცირეს გ. გოლენდი პიესის სისუსტითა და იმავე დღეს მორდკინის ბალეტის სალამოს დამთხვევით ხსნიდა. რა თქმა უნდა, ეს მიზეზები, სულაც ვერ ამართლებდა ქართველი მაყურებლის გულგრილ დამოკიდებულებას სეზონის გახსნისადმი. რეცენზენტის აზრით, რეჟისორს გაუძნელდა იმერული მასალით დაწერილი პიესის დადგმა. ასევე შეუწყნარებლად მიაჩნდა მას სპექტაკლში იმერული სიმღერისა და ფრანგული ჭიდაობის ჩართვა, დეკორაციები, ჩაცმულობა და ა. შ. მიუხედავად ამისა, მ. გოლენდი გამოჰყოფდა მსახიობთა, განსაკუთრებით კი გელოვანის კარგ თამაშს.⁵

„გუშინდელნი“ ბრწყინვალე დადგმად მიიჩნია „ერთობამ“. რაც ვაზეთის აზრით რეჟისორ მ. ქორელის და მსახიობების გელოვანის, კორიშვილის, ზარდალიშვილის, მურუსიძის, ციმაკურიძის, ქიქოძის,

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ. № 160-61, „ერთობა“, № 272-73
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 271
 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 996
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 28
 5 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 124

ვასაძის და ჭიაურელის დამსახურებას წარმოდგენდა, რაც შეეხებოდა დავითაშვილს, „ეტიკობა რუსული სცენიდან რომ არის...“¹

სპექტაკლზე დადებითი რეცენზია გამოაქვეყნა „სახალხო საქმეცა“² ხოლო „საქართველოში“ დაბეჭდილ მეორე რეცენზიაში სპექტაკლს განსაკუთრებით მაღალი შეფასება მიეცა და გამოყოფილი იქნა გელოვანის კოწია, კორიშელის გლეხი, ვასაძის სტრატეგი და მურუსიძის მამასახლისი.³

17 ოქტომბერს დასმა მ. ჭორელის რეჟისორობით მაყურებელს „ოიდიპოს მეფე“ წარმოდგინა. პიესა ქართულ ენაზე კ. ანდრონიკაშვილმა თარგმნა. სპექტაკლმა პრესის დადებითი შეფასება დაიმსახურა, თუმცა ლ. ნათაძეს მიაჩნდა, რომ რეჟისორს აკლდა ძველი საბერძნეთის საფუძვლიანი ცოდნა. გაკრიტიკებული იყო ა. იმედაშვილის ოიდიპოსიც, თუმცა მისი თამაში საბოლოოდ მაინც დადებითად იყო შეფასებული.⁴ ასევე დადებითად შეაფასა სპექტაკლი „სახალხო საქმეცა“.⁵

19 ოქტომბერს წარმოდგენილი იქნა ვინიჩენკოს „სიცრუე“ (რეჟისორი მ. ჭორელი), რომელმაც მოწონება ვერ დაიმსახურა. როგორც გ. გოლლენდი წერდა, პიესა არ ეგუებოდა ქართულ სინამდვილეს. მიუხედავად იმისა, რომ სპექტაკლი რეჟისორულად კარგად იყო დადგმული და კარგად თამაშობდნენ მსახიობებიც, იგი დასს მაინც წარუმატებლობად ჩაეთვალა.⁶

ასევე უარყოფითად შეაფასა „სიცრუე“ ლ. ნათაძემაც. უფრო მეტიც, მისი აზრით არ ვარგოდა პიესა, რადგან იგი ყალბი იყო და მიუხედავად მსახიობების კარგი თამაშისა, სპექტაკლი იმდენად ცუდი იყო, რომ იგი მალე უნდა მოეხსნათ სცენიდან.⁷

28 ოქტომბერს დასმა მაყურებელს „დარისპანის გასაჭირი“ და „ირინეს ბედნიერება“ უჩვენა (რეჟისორი ა. ფალავა). პრესამ მაღალი შეფასება მისცა ა. ვასაძის დარისპანს, ი. ზარდალიშვილის ოსი-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 236
 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 954
 3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 153
 4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 238
 5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 955
 6 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 129
 7 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 249
 8 ამირან ნიკოლეიშვილი

კოს, პ. კორიშელის ფილიპეს და ა. ვასაძის აბესალოს დადგმის მხატვარა ვ. სიღამონ-ერისთავი იყო.¹

„დარისპანის გასაჭირსა“ და „ირინეს ბედნიერებას“ რეცენზია ლ. ნათაძემაც მიუძღვნა. მასში „დარისპანის გასაჭირი“ სუსტ, ხოლო „ირინეს ბედნიერება“ ძალიან კარგ დადგმად იყო მიჩნეული. სპექტაკლს მაყურებელიც ბევრი დაესწრო.²

ასევე „დარისპანის გასაჭირი“ სუსტ, ხოლო „ირინეს ბედნიერება“ ძლიერ დადგმად მიიჩნია გ. გოლლენდმაც.³ უნდა ითქვას, რომ საერთოდ პრესამ აღრინდელი დარისპანი გაცილებით უკეთესად მიიჩნია, თუმცა ახალი სპექტაკლი მთლიანობაში მაინც დასის წარმატებად ჩაითვალა.⁴

აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია 4 ნოემბერს განხორციელებულმა სპექტაკლმა „ბერდო ზმანიამ“, რომელიც ს. შანშიაშვილის ამავე სახელწოდების პიესის მიხედვით ა. ახმეტელმა განახორციელა.

„საქართველოს რესპუბლიკამ“ დადებითად შეაფასა ჭიაურელის ბერდო და ზარდალიშვილის ბერდია,⁵ ხოლო „საქართველოში“ გ. რობაქიძემ დაიწუნა პიესა, რომელიც მან ავტორს ლიტერატურულ ცდად და ძიებად ჩაუთვალა. თუმცა იქვე იმასაც აღნიშნავდა, რომ ასეთი რამ მაინც საჭირო იყო. გ. რობაქიძის აზრით არ ვარგოდა თვით დადგმაც, თუმცა „ახმეტელი გრძნობდა თეატრის წერს“.⁶

განსხვავებული აზრისა იყო „სახალხო საქმე“, რომელმაც პიესა მიიჩნია სუსტად, ხოლო რეჟისორული ნამუშევარი კარგად. გაზეთის აზრით დებიუტმა კარგად ჩაიარა და იგი ხალხს მოეწონა.⁷

ვრცელი და უარყოფითი რეცენზია გამოაქვეყნა სპექტაკლზე გაზეთ „ერთობაში“ ლ. ნათაძემაც. მისი აზრით რეჟისორმა დიდი შრომა გასწია, მაგრამ უნაყოფოდ. რაც პიესის გამო მოხდა ასე. ლ. ნათაძის თქმით, პიესა აგებული იყო ხელოვნების დანაშნულების ყალბ გაგებაზე და იგი ვერ გამოვიდა ფილოსოფიური და ავტორი დამარცხდა. თუმცა ეს არ უნდა მიჩნეულიყო დიდ ტრაგედიად, რა-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 246
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 249
 3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 135
 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 965
 5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 283
 6 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 176
 7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 1001, 1003

დგან მსგავს თემაზე ბევრი გენიოსი და მარცხებულია. რეცენზენტის აზრით, ავტორს დიდი პრეტენზიები, შაბლონური და ობიექტურ-ური აზრები ჰქონდა. „რა ფილოსოფიაა ამისი თქმა, რომ ადამიანში ერთის მხრივ არის მიწიერი და მეორეს მხრივ ზეციური, ან ადამიანის ხორციელი არსება მიილტვის ხორციელი სიტყბოებისაკენ, სულიერი არსება კი მიილტვის ოცნებისაკენ, ადამიანს ბედი სდევს თან და მას ვერსად წაუვა“. ლ. ნათაძის აზრით პიესა ასეთი უაზრო, უშინაარსო და ნაცოდვილარი იყო, ხოლო ავტორის სიმბოლისტობა მასში მდარე ხარისხში იყო გამოხატული. მას ლიმისის მომგვრელად მიაჩნდა პიესის მოქმედ პირთა სახელებიც — ზმანია, ცისია, ბეღია, დეღია და ვნება, რაც შემოქმედის სისუსტის ნიშნად მიაჩნდა. მისი აზრით, ს. შანშიაშვილი ვერ ხატავდა მოქმედ პირებს და აჩნდა ლ. ანდრეევის „ადამიანის ცხოვრების“ გავლენა, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ს. შანშიაშვილმა პიესა ცუდად დაწერა, ანდრეევმა კი კარგად. პიესა მიჩნეულია ავტორის სრულ მარცხად, რადგან „ხელთ შეგვრჩა თავმომამბეზრებელი ფილოსოფიური ციებ-ციხელება, უშინაარსო, ხელოვნებას მოკლებული ნაწარმოები, თუმცა მასში ენა და ლექსი მშვენიერია (მუსიკალურია), ამაში მას ძნელად შეედრება ვინმე. და რა სამწუხაროა, რომ ამ შესაძლებლობებს ხარჯავს ასეთ უპოეზიო ნაწარმოებზე“. ლ. ნათაძის აზრით, სპექტაკლში კარგი იყო რეჟისორის ნამუშევარი, დეკორაციები, ბალეტი, მუსიკა, მაგრამ „ყველაფერი ეს დაიხარჯა სრულიად უხეირო და უიმედო პიესაზე. მსახიობებს აქ ვერაფერს მოსთხოვ, რადგან პიესაში არაა არავითარი ხასიათი, ტიპი. არის მხოლოდ ლექსი და დეკლამაცია. ეს კი კარგად გააკეთეს მათ“.¹

7 ნოემბერს დასმა მაყურებელს მორიგ პრემიერად „ოტელო“ შესთავაზა (რეჟისორი ა. ფალავა). სპექტაკლმა პრესაში აზროთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. როგორც ლ. ნათაძე წერდა „ერთობაში“, კარგად შეუსრულებია ოტელოს როლი ა. იმედაშვილს, თუმცა იგი იმასაც აღნიშნავდა, რომ მსახიობი პირველ ნაწილში სუსტი ყოფილა. ასევე არ გამოსვლია დეზდემონას როლი ნ. ჩხეიძეს. მისი აზრით ამ როლში უმჯობესი იქნებოდა რომელიმე ახალგაზრდა მსახიობს ეთამაშა. სპექტაკლში ყველაზე კარგად ა. ზარდალიშვილს შეუსრულებია იაგოს როლი.²

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 288

2 იქვე, № 255

სხვაგვარად შეფასა სპექტაკლი გაზეთმა „საქართველომ“, რომლის აზრით არ ვარგოდა არც ა. იმედაშვილის ოტელო და არც ი. ზარდალიშვილის იაგო, ხოლო კარგი მხოლოდ ნ. ჩხეიძის დეზდემონა ყოფილა.¹

რაც შეეხება „საქართველოს რესპუბლიკას“, მისი აზრით სპექტაკლში კარგი ყოფილა ი. ზარდალიშვილის იაგო, ა. იმედაშვილის ოტელო (თუმცა აღნიშნულია, რომ მას არ უვარგოდა ხმა), მ. ქიქოძის სენატორი და ნ. ჩხეიძის დეზდემონა.²

პრესა თითქმის ერთხმად აღნიშნავდა სპექტაკლის რეჟისორულ სისუსტეს. მართალია, წარმოდგენას უამრავი ხალხი დასწრებია, მთავრობაც, მაგრამ იმის გამო, რომ იგი შვიდნახევარი საათი გავრძელებულა და ღამის სამ საათზე დამთავრებულა, ბოლოს დარბაზში თითქმის აღარავინ დარჩენილა.³

11 დეკემბერს წარმოდგენილ იგივე სპექტაკლში დეზდემონას როლი უკვე ვ. ანჯაფარიძემ შეასრულა და მან მოწონებაც დაიმსახურა. ასევე კარგად ასრულებდა დადგმაში დეზდემონას როლს ა. ქიქოძეც.

მოწონება დაიმსახურა 13 ნოემბერს განხორციელებულმა „მსხვერპლის“ პრემიერამ (რეჟისორი ა. წუწუნავა, მხატვარი სიდა მონ-ერისთავი), თუმცა ლ. ნათაძემ პიესის სისუსტეც აღნიშნა.⁴

ასევე დადებითად გამოეხმაურა „საქართველოს რესპუბლიკა“ 27 ნოემბერს გამართულ პიესის „ზღვასთან“ პრემიერასაც (რეჟისორი მ. ქორელა).⁵

სხვადასხვაგვარად შეფასდა 30 ნოემბერს წარმოდგენილი „უმვირგვინო მეფენი“-ს პრემიერაც (რეჟისორი ა. ფალავა). იგი „საქართველოს რესპუბლიკამ“ მოიწონა,⁶ ხოლო „სახალხო საქმე“ პიესას და დადგმაც დაიწუნა.⁷ სპექტაკლს ვრცელი რეცენზია მიუძღვნა „ერთობაში“ ლ. ნათაძემ. მან მიუხედავად შექსპირის გავლენის ძალზე მაღალი შეფასება მისცა პიესას. მისი აზრით, შადიმანი

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 143
2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 258
3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 143
4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 260, „ერთობა“, № 263
„სახალხო საქმე“, № 979
5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 278
6 იქვე, № 274
7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 986

საქართველოს
ხალხური მემკვიდრეობის
სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

ლიან ჰგავდა იაგოს, ხოლო სხვა გმირები უფრო მკრთალნი ურკვეველნი იყვნენ. კარგი იყო პიესის ენაც, რეცენზენტის აზრით, არ ვარგოდა გ. ყალაბეგაშვილის სააკაძე, ხოლო კარგები იყვნენ პ. კორიშელი (შადიმანი) და მ. ჭიაურელი (მეფე ლუარსაბი), თუმცა ეს უკანასკნელი ძალზე სენტიმენტალური ყოფილა. შედარებით ნაკლები შეფასება ჰქონდა მიცემული ამირეჯიბის თეკლას, ხოლო დანარჩენი მსახიობებს თამაში სუსტი ყოფილა. ასევე არ ვარგებულა მასიური სცენებიც. მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, ლ. ნათაძემ სპექტაკლი მაინც საჭირო დადგმად მიიჩნია.¹

მოწონებული იქნა დასის 16 დეკემბერს განხორციელებული „აღლუმის“ პრემიერაც (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი) და მასში ტ. აბაშიძის, ა. ვასაძისა და ა. ყალაბეგაშვილის თამაში.²

1920 წ. 23 დეკემბერს ბოლო პრემიერად დასმა „ანტიგონე“ წარმოდგინა (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი, მხატვარი სიღამონერისთავი).

კიდევ უფრო გაააქტიურა თეატრმა საქმიანობა 1921 წ. იანვრიდან და ზედიზედ იქნა წარმოდგენილი პრემიერები: 8 იანვარს „კოტეს დანაშაული“ (რეჟისორი ნ. გამრეკელი—თორელი). სპექტაკლი ბავშვებისათვის იყო განკუთვნილი და მას უფასოდ აჩვენებდნენ), 15 იანვარს „მარიამ მაგდალინელი“, 27 იანვარს „სამშობლო“ (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი), 10 თებერვალს „რაც გინახავს, ველარ ნახავ“ (რეჟისორი ა. ახმეტელი) და 17 თებერვალს „ვინ არის დამნაშავე“ (რეჟისორი ა. წუწუნავა). 6 თებერვალს ასევე გაიმართა საზეიმო წარმოდგენაც, საქართველოს იურიდიული ცნობის გამო, ქართულ და რუსულ ენებზე.

რაც შეეხება „მარიამ მაგდალინელს“, მასზე მუშაობა 1920 წ. ლ. მესხიშვილმა დაიწყო. მაგრამ იგი ისე გარდაიცვალა, რომ მისი დამთავრება ვერ მოასწრო. სპექტაკლი ზ. ბერიშვილმა დაასრულა. პრესამ სპექტაკლი ძალზე უარყოფითად შეაფასა. „საქართველოს რესპუბლიკაში“ ვინმე „სკამი № 82“-მა დაიწუნა პიესა, ხოლო დადგმა ყალბად მიიჩნია. უნდა ითქვას, რომ მას საერთოდაც არ მოსწონდა თეატრის რეპერტუარი.³

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 270
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 1008
3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 12, „სახალხო საქმე“, № 1009

თეატრის დასი ინტენსიურად მუშაობდა ბაირონის, ლოპე-დე ვე-
გას და სხვათა ნაწარმოებებზეც, მაგრამ მათი დასრულება დღესოკრ-
ტიული ხელისუფლების არსებობის პერიოდში ვერ მოასწრო, რა-
დგან 25 თებერვალს თბილისი რუსეთის მეთერთმეტე წითელმა არ-
მიამ დაიპყრო.

1918—21 წ.წ. თბილისში მოყვარულთა სხვა თეატრალური და-
სებიც არსებობდნენ, რომელთა შორის ყველაზე უფრო მეტად ზუ-
ბალაშვილის სახალხო სახლის თეატრი გამოირჩეოდა. მასში გვერ-
დიგვერდ მოქმედებდნენ ქართული, რუსული, უკრაინული, სომხუ-
რი, ოსური, ასირიული, აზერბაიჯანული, გერმანული და ებრაული
დასები.

სახალხო სახლთან არსებული ქართული სახალხო წარმოდგენე-
ბის მმართველი წრე თვითმოქმედი დასი იყო. 1917-18 და 1918-19
წლების სეზონში მას კ. შათირიშვილი ხელმძღვანელობდა. დასში
ირიცხებოდნენ: ქალები — ანკარა, არჯევანიძე, ე. ბარათაშვილი, თ.
გოგოლაშვილი, გორდელი, ნ. დავითაშვილი, ქ. ეპიტაშვილი, ნ. თოი-
ძე, ე. იანჭოშვილი, მ. მარგველაშვილი, ნ. მინდელი, ნიბლია, ნი-
ნონი, ს. რომანიშვილი-დგებუაძე, ქ. ქარუმიძე და მ. ქილარჯიშვი-
ლი, კაცები — გ. ანაშვილი, შ. აღსაბაძე, ა. ბადრიძე, ე. ბაზლაძე,
ბილანიშვილი, გ. გელიკულაშვილი, შ. გომართელი, ნ. გოცირიძე,
ნ. გოძიაშვილი, გ. თავდგირიძე, გ. თაზიშვილი, ა. თალაკვაძე,
ივერიელი, ა. კაციაშვილი, ვ. კობელი, დ. კობახიძე, ლ. კუპრაძე, მ.
მამაჩანოვი, ა. მეტრეველი, ო. მინდიაშვილი, ა. მჭედლიშვილი, მ.
ნინიძე, ა. შანშიაშვილი, ნ. ჭანკვეტაძე, კ. ხახანაშვილი, ა. ხორავა,
გ. ჯაბაური და ვ. ჯიქია. ზოგიერთ წარმოდგენაში აქ პროფესიონალ
მსახიობებიც მონაწილეობდნენ. დასს ჰქონდა კარგი რეპერტუარი
და საუკეთესო სცენა. ისინი თვეში 5—6 წარმოდგენას მაინც მარ-
თავდნენ, რომელთაც ყოველთვის დიდი რაოდენობით მაყურებელ
ესწრებოდა.

1918 წ. სეზონი დასმა 3 ოქტომბერს ი. ეკალაძის პიესით „№ 21
ჯვრით“ გახსნა. ამ წელს ქართული წარმოდგენები ძირითადად
სწორედ აქ იმართებოდა, სახელმწიფო (არტისტული საზოგადოე-
ბის) თეატრთან ერთად და ეს მიუხედავად იმისა, რომ თეატრს
ლზე უჭირდა ფინანსურად და მან მთავრობასაც კი სთხოვა ფულ-
ადი დახმარება.¹

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 206

1918 წ. დასმა ასევე დადგა ჰერმანის „იმედის დაღუპვა“, რომელიც მელშიც განსაკუთრებული მოწონება ნ. გოცირაძემ, თ. გომიჯანმა, ვ. შვილმა, მეტრეველმა, ჭანკვეტაძემ და თავდგირაძემ დაიმსახურეს.¹

1918 წ. მოყვარულთა დასები მოქმედებდნენ ნაძალადევის, ორთაჭალასა და მუშტიდშიც. ორთაჭალის თეატრმა, მაგალითად, რ. ოქტომბერს მაყურებელს უჩვენა პ. ირეთელის „დამარცხებულნი“, რომელმაც დადებითი შეფასება დაიმსახურა.²

1919 წ. 29 ივლისს განათლების მინისტრის ამხანაგმა ნ. ცინცაძემ და ვებერიძემ დრამატული საზოგადოების წერილის საფუძველზე მთავრობაში წარადგინეს თხოვნა, რომლითაც ისინი სახალხო სახლისათვის ყოველ თვეში 3000 მ. გამოყოფას მოითხოვდნენ.³ მთავრობამ დააკმაყოფილა თხოვნა და მართლაც გამოჰყო სუბსიდა, რამაც შესაძლებელი გახდა მუდმივი და ძლიერი დასის შექმნა, რომლის ხელმძღვანელად ოქტომბრის დასაწყისში შ. დადიანი დაინიშნა (შეცვალა ა. წუწუნავა). მსახიობებს დაენიშნათ ხელფასები. დასის რეპერტუარში შევიდა შილერის „ვერაგობა და სიყვარული“, ბეტხერის „გრიგალი“, „დონ კიხოტი“, „რევოლუციური—ქორწინება“, ვ. რამიშვილის „სტუმარ-მასპინძლობა“, ნ. ნაკაშიძის „ვინ არის დამნაშავე“ და სხვა. 24 ოქტომბერს განახლებულმა დასმა თავის პირველ წარმოდგენად რიშაკოვის „სახაზინო ბინა“ წარმოადგინა.⁴

1919 წ. ქართული წარმოდგენები აგრეთვე იმართებოდა ქართულ, ავჭალის, მუშტიდის, ნაძალადევის, ცენტრალურ მუშათა, ვერის, საბურთალოს, ავლაბრის, ორთაჭალის, ნავთლუდის, არსენალის, შაინყინრო გვარდიისა და სახელოსნო კლუბებში, ერთობის უბანში და ა. შ. ასევე შეიქმნა ან მოქმედებდნენ ადრე შექმნილი დრამწოდებიც — ახალგაზრდათა სახლთან (მოსწავლეების), სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა (შექმნა ს. ჩიხლაძემ), დრამწოდ „ახალი ძალა“, პროლეტკულტის ქართულ სექციასთან. ფოსტაში, სახელმწიფო მოსამსახურეთა პროფკავშირებში, თითქმის ყველა გიმნაზიასა და წარმოებებში და ა. შ.

საინტერესოა, რომ ბევრ წრეს გამოჩენილი რეჟისორები ხელმძღვანელობდნენ. მაგალითად, თბილისის უნივერსიტეტისას ა. წუ-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 251

2 იქვე. № 210

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 169

4 იქვე. № 237

წუნავა, მუშტაილისას ჰ. ფრანგიშვილი და სხვა. აღსანიშნავია, რომ ბევრ წრეს საკუთარი სცენა არ ჰქონდა და ისინი მთავარ როლს სპექტაკლებს კლუბების ან სხვა სცენებზე აჩვენებდნენ.¹

დასებს არ გააჩნდათ მყარი მდგომარეობა და მათი დიდი ნაწილი მალევე იშლებოდა. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ნაძალადევის სახალხო თეატრი, რომელმაც 1919 წ. 15 აპრილს გამართულ კრებაზე თავისი ლიკვიდაციისა და დასის გაუქმების საკითხი განიხილა.²

მიუხედავად ასეთი კრიზისული მდგომარეობისა, ნაძალადევის თეატრი მაინც არ დახურულა და მისი დასი 1919 წ. სეზონიდან რკინიგზის კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიას გადაეცა. იმავე კომისიას გადაეცა დიდუბის სახალხო თეატრიც და მათი გაერთიანებით ჩამოყალიბდა ახალი დასი, რომლის რეჟისორად ზ. ბერიშვილი დაინიშნა. ახალმა დასმა სეზონი 24 ოქტომბერს ი. ეკალაძის „№ 21 ჯვრით“ გახსნა. დადგმამ მაყურებლის მოწონება დაიმსახურა. უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად სუსტი რეპერტუარისა, (რეპერტუარი კი მაყურებლის დაბალი დონის გათვალისწინებით იყო შედგენილი), წარმოდგენებს მრავალრიცხოვანი მაყურებელი ჰყავდა და დასიც გამართულად მუშაობდა.³

აღსანიშნავია ისიც, რომ 1918 წ. თბილისში საბავშვო თეატრიც დაარსდა, მაგრამ მატერიალური სიძნელეების გამო იგი ფაქტიურად უქმად იყო. მისი საქმიანობიდან შეიძლება დავასახელოთ მხოლოდ 1919 წ. 27 იანვარს სახელმწიფო თეატრში ე. ანდრონიკაშვილის ხელმძღვანელობით გამართული საბავშვო წარმოდგენა „ყვავილთა შორის“, რომელშიც როლები ბავშვებმა შეასრულეს.⁴ 1919 წ. ზაფხულში თეატრის გამგეობამ განაახლა მიღება ბავშვთა დასში, სიმღერისა და მუსიკის გუნდში (მიიღებოდნენ 15 წლამდე ასაკისანი) და ვ. გუნიას ხელმძღვანელობით განმეორებით ჩამოყალიბდა საბავშვო თეატრის საზოგადოება — დრამატული წრე, რომელშიც ძირითადად ბავშვები იყვნენ გაერთიანებულნი.⁵ თეატრმა დროებით ბინა ქართულ კლუბში დაიღო. თეატრს თბილისში თვეში ერთი საბავშვო წარმოდგენის გამართვა ჰქონდა ნავარაუდევრი.

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 282

2 იქვე, № 68

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 234

4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 435

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 241

მაგრამ სინამდვილეში ვაცილებით მეტს მართავდა. იგი წარმოდგენებსა და კონცერტებს მორიგეობით სხვადასხვა კლუბებში ატარებდა.

თეატრი 22 ივნისს გაიხსნა, ხოლო 26 ივნისს მან საბავშვო კონცერტი წარმოადგინა. თბილისში მისი დადგმები 2, 3, 4 და 6 ივლისსაც გაიმართა — ვერის მუშათა კლუბში, ნაძალადევში, ხარფუხსა და მუშტაიდში,¹ ხოლო ამის შემდეგ თეატრი პროვინციებში გაემგზავრა და თავისი ხელოვნება გორში, გომში, ხაშურში, სურამში, ბორჯომსა და წალვერში უჩვენა. ფინანსურა სიძნელეების გამო თეატრის კოლექტივი უფრო ხშირ მოგზაურობებს ვერ ახერხებდა.

1920 წ. კიდევ უფრო გააქტიურდა თბილისში არსებული თვით-მოქმედი დრამატული წრეების საქმიანობა. შეიქმნა ახლებიც — სუმბათაშვილის სახელობის, მუშათა ცენტრალური აუდიტორიის (კლუბის), სტუდენტთა დრამატული დასი „არმაზი“, ახალი დრამატული წრე, რომელშიც ი. ზარდალიშვილიც იყო გაერთიანებული. „თეატრი და ხელოვნების“ სახელობის ახალგაზრდა ხელოვანთა წრე, ამხანაგობის თეატრი, რომელიც წარმოდგენებთან ერთად კონცერტებსა და ლექციებსაც მართავდა, მინიატურის თეატრ „მახლასთან“ ქართული დასი და ა. შ.

მნიშვნელოვანი მოვლენა გახდა 1920 წ. ქალაქის ხელმძღვანელობის მიერ ავჭალაში ნ. ყორღანიას სახელობის მუშათა მულღავი თეატრის გახსნა, რომელსაც პ. ფრანგიშვილი ჩაუდგა სათავეში. პ. ფრანგიშვილმა ძალზე გაააქტიურა დასის საქმიანობა და ზედაზედ რამდენიმე დადგმა განახორციელა.² რა თქმა უნდა, ავჭალის დიდი ისტორიის მქონე სახალხო დასისათვის (ამ წელს მისი შექმნის 25 წ. აღინიშნა) ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ასევე გაააქტიურა საქმიანობა ქართულმა კლუბმაც, სადაც სამუშაოდ მ. ქორელი მიიწვიეს.

მიუხედავად ასეთი დადებითი ძვრებისა, მოყვარულ დასებს მაინც მრავლად ჰქონდათ პრობლემებიც. სწორედ ამით იყო ნაკარნახევი 4 ივლისს სცენის მოყვარეთა საერთო კრების გამართვა, რომლის მიზანს სცენის მოყვარეთა კავშირის შექმნა წარმოადგენდა. საქართველოს სცენის მოყვარეთა ყრილობის მომზადებას შეუდგა ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“.

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 553, 563, 653
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 177

„ა თქმა უნდა, მოყვარულთა წრეების დიდი ნაწილი სრულყოფილებისაგან, რაც არც თუ იშვიათად კრიტიკასაც იწვევდა. მაგალითად, „ერთობამ“ მკაცრად გააკრიტიკა კაუცკას სახლში განხორციელებული „ციმბირელის“ როგორც დადგმა, ისე თვით პიესაც და ეს დადგმა გაუმართლებლად მიიჩნია.¹

უმწეო დღეში იყო ავლაბრის სახალხო თეატრის ქართული დასი, რომლის წარმოდგენებს ხალხიც ნაკლებად ესწრებოდა, რადგან მას ძალზე სუსტი რეპერტუარი ჰქონდა. თეატრი უფრო კერძო პირების ინტერესებს ემსახურებოდა.²

წრეების მუშაობა მკაცრად გააკრიტიკა „თეატრმა და ცხოვრებამაც“. ა. იმედაშვილის წერილში „კმარა პამპულაობა“, ხაზგასმული იყო მრავლად შექმნილი წრეების დაბალი დონე. მათ უმრავლესობას არ უვარგოდა სცენა, დეკორაციები, გრიმი, არ იცოდნენ როლები და ა. შ. მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც თითქმის ყოველ კვირაში დგამდნენ ახალ პიესებს, რაც გაუმართლებელი იყო.³

ი. ეკალაძე იქამდეც კი მივიდა, რომ იძულებული გახდა პრესაში დაებეჭდა განცხადება, თავისი პიესის „№ 21 ჯვრით“ დადგმების თაობაზე. იგი მიმართავდა დასებს, რომ დადგმისას ნუ დაამახინჯებდნენ პიესას (ავტორის თქმით ასეთი დამახინჯებები იქამდე მიდიოდა, რომ ზოგჯერ პიესის ცნობაც კი შეუძლებელი იყო).⁴

საქმე ზოგჯერ კურიოზამდეც მიდიოდა. მაგალითად, გაზეთმა „ერთობამ“ 1920 წ. დაბეჭდა წერილი „ახალი მოდის სპეკულაცია“, რომელშიც მკაცრად იყო გაკრიტიკებული ვინმე გიგოშვილი სუსტი პიესების ავტორობისა და დადგმისათვის. კურიოზი აქ ის კი არ იყო, რომ გაზეთმა გიგოშვილი გააკრიტიკა. როგორც სუსტი ავტორი, არამედ ის რომ, ყოველივე ეს მიიჩნია... სპეკულაციად და მისი „სასტიკი“ დასჯა მოითხოვა. საქმე კონკრეტულად პიესა „არსენა ჯორჯიაშვილის“ ეხებოდა, რომელიც მე-ნ რაიონის მუშათა კლუბში უნდა დადგმულიყო და შემოსული თანხა ჯორჯიაშვილის ოჯახს გადასცემოდა. მაგრამ კლუბის მიერ დაწუნებული პიესა ავტორმა სხვა კლუბებში დადგა (ავლაბრის, ნავთლულის და ა. შ.) და შემო-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 271
 2 იქვე, № 202
 3 ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 4
 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 151

სული თანხებიც ბუნებრივია თვითონ. წაიღ. ა. ამის განაწილებულ-
მა ჯორჯიაშვილის ოჯახმა გიგოშვილის დასჯა მოითხოვა, ~~კანონის~~
რი გაზეთამაც დაუჭირა. პიესის დადგმა მართლაც აკრძალა.¹ რა
თქმა უნდა ასეთი ჩარევა შემოქმედებით პროცესში გაუმართლებე-
ლი იყო. სუსტი პიესა, თუ სპექტაკლი ყოველგვარი აკრძალვისა და
სასჯელის გარეშეც მოკვდებოდა.

თბილისში რუსული თეატრალური დასებიც ძრავლად მოქმედე-
ბდნენ. 1918 წ. მათ შორის ყველაზე პოპულარული იყო „ტარტო“
(ხელმძღვანელი ტუგანოვი), რომელიც თავის წარმოდგენებს იუზ-
ბაშევის სახლში (ახლანდელი რუსთაველის თეატრი) მართავდა. თე-
ატრის დასში სხვებთან ერთად ქართველი მსახიობები აბულაშვილი,
მ. დავითაშვილი, მ. გომართელი, მირზაშვილი, ვაჩნაძე და თარხან-
მოურავიც ირიცხებოდნენ. მოქმედებდა დრამწრეც („კრუჟოკი“),
რომელიც წარმოდგენებს კვირაში ერთხელ მართავდა.

1918 წ. ზაფხულში „ტარტოში“ განხეთქილება მოხდა და მას მსა-
ხიობთა ერთი ჯგუფი გამოეყო. მათ, ჟიხარევის ხელმძღვანელობით,
ცალკე ჩამოაყალიბეს კამერული თეატრი.

7 სექტემბერს თბილისში კიდევ ერთი ახალი რუსული თეატრი
„არგონავტების ნავი“ გაიხსნა, რომელიც ძირითადად მინიატურებს
დგამდა. მის გახსნაზე მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ ა.
წუწუნავა, ტ. ტაბიძე, ს. ყანჩელი, გ. რობაქიძე, ს. გოროდეცი და
ჩერეპნინი.²

1919 წ. დრამატულმა დასმა „ტარტომ“ სეზონი 4 ოქტომბერს
გახსნა. ამ წელს წარმოდგენებს დასი „ოტარილიც“ მართავდა.

1919 წ. თბილისის ქალაქის გამგეობამ კიდევ ერთი რუსული
თეატრის შექმნას დაუჭირა მხარი და ევრეინოვას ინტიმური თეა-
ტრის შესაქმნელად გამოჰყო ნაზარიანცის კუთვნილი შენობის ნა-
წილი — უნიონი. საქმე იმაშია, რომ ევრეინოვს სურდა ბაქოდან
თბილისში გადმოეყვანა ინტიმური თეატრის მთელი დასი.³ 1919 წ.
თეატრი მართა აც შეიქმნა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ იგი ქართულ
საქმეს ნაკლებად ემსახურებოდა. მის რეპერტუარში მხოლოდ ერ-
თადერთი ქართული ნაწარმოები, გ. რობაქიძის „ლონდა“ იყო.⁴

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 168

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 40

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 231

4 იქვე, № 234

1920 წ. თბილისში არსებულმა პიტოევის დრამატულმა თეატრმა სეზონი 20 ოქტომბერს გახსნა. ამავე დღეს გახსნა სეზონი ყიზარევის კამერულმა თეატრმაც, რომელმაც ძალზე საინტერესო და სერიოზული რეპერტუარი შექმნა. თუმცა აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ მასში არც ერთი ქართული პიესა არ შედიოდა.¹

1920 წ. თბილისის მინიატურების თეატრი ახალ თეატრად „მახლას“ გადაკეთდა და მან სეზონი 17 ოქტომბერს შირვანზადეს „ნამუსით“ გახსნა.² ამავე დროს, მოქმედებდა ესიკოვსკის ცირკიც.

თბილისში ასე მომრავლებული არაქართული დასები უმეტესწილად შორს იდგნენ ნამდვილი ხელოვებისაგან და ისინი ხალხს ათასგვარი უხამსობით იზიდავდნენ. ბუნებრივია, ეს ქართველი ინტელიგენციის უკმაყოფილებას იწვევდა. ამასთან დაკავშირებით კ. ანდრონიკაშვილი „ერთობაში“ წერდა კიდევ, რომ „თბილისში სოკოსავით გამრავლდა თეატრები, რომლებიც ხელს უშლიან ზემოთ ნახსენებ თეატრებს. ქალაქი აჭრელებულია აფიშებით, ვინ არ მართავს კონცერტს, წარმოდგენას, საღამოს. არის რაღაც საკონცერტო ბიურო ტარუმოვისა და აგი ხელოვნებას ძალიან ცოტას უხდის, თვითონ კი მდიდრდება. ვინმე ჩერნოვი ძალიან მსუქანია და ხალხს სცენაზე თავისი ტაკიმასხარობით იზიდავს, „ელამი ჯიმის“ თეატრი არის მელიქ-აზარიანცის სახლში, სადაც ბილეთი 700 მ. ღირს, თანაც ესენი უხამსობას აჩვენებენ.

ყველაზე საშინელი თეატრია „ტივოლი“, პლენანოვზე. იგი საროსკიპოა და თეატრი არ უნდა ჰქვიოდეს. აქაა ლოთობა, საზიზღრობა. ბოლო უნდა მოეღოს ხელოვნების სახელით სპეკულაციას. ისინი ლახავენ ხელოვნების წმინდა სახელს“.³

აღნიშნულ საკითხს ა. წუწუნავაც შეეხო, რომელმაც განათლების მინისტრის დავალებით საგანგებოდ გააანალიზა შექმნილი მდგომარეობა. ა. წუწუნავას თქმით თბილისი გაივსო ცუდი რეპერტუარის მქონე საეჭვო დასებით, რომლებიც ძირითადად პორნოგრაფიას უჩვენებდნენ. ასე იყო მაგალითად მინიატურებისა და ფარსების თეატრებში, კინოებში და ა. შ. პორნოგრაფიული იყო მათი აფიშებიც. მომრავლდა ფილმები საღიზმზეც („საშკა სემინა-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 240, „საქართველო“, № 125
 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 124
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 232

რისტი“, „სონკა“ ოქროს მდინარე“ და ა. შ.) ა. წუწუნავას აზრით, საჭირო იყო ხელისუფლებას დაეცვა ხალხი ასეთი უზნებარე და გამბრწნელი გავლენისაგან და შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანებით უნდა აკრძალულიყო მსგავსი სპექტაკლებისა და ფილმების ჩვენება. ამ ბრძანების დამრღვევი დაწესებულება უნდა დაკეტილიყო, ხოლო მისი მებატონე პასუხისგებაში მიეცათ.¹

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ხელისუფლება ქართულ თეატრზე არანაკლებ მზრუნველობას რუსული დასებისადმიც რომ იჩენდა, ეს თუნდაც იქედან სჩანს, რომ ქართული დრამის სახელმწიფო თეატრში 1920 წ. სეზონიდან კვირაში სამი დღე ფითოვეის დასსაც გამოეყო.² სხვათაშორის ეს დასი სხვა რუსული დასებისაგან იმით მაინც გამოირჩეოდა, რომ ზოგჯერ ქართველ ავტორთა პიესებსაც სწყალობდა. მაგალითად, 1921 წ. 2 თებერვალს მათ ა. სუმბათაშვილის „ჯენტლმენი“ დადგეს.³

თბილისში სისხლსავსე ცხოვრებით ცხოვრობდა სომხური თეატრიც. აქ სომხურ ენაზე წარმოდგენების გამართვას სომხური დრამატული საზოგადოება (სომეხ არტისტთა საზოგადოება) ხელმძღვანელობდა. სომხური თეატრის წამყვანი ძალება ძირითადად თავმოყრილნი საარტისტო დრამის თეატრში იყვნენ, სადაც ისინი ყოველწელს მართავდნენ სეზონს.

კიდევ უფრო გაუმჯობესდა სომხური თეატრის მდგომარეობა 1920 წლიდან, რაც არტისტული საზოგადოების შენობა 9 წლით იჯარით მთავრობამ აიღო. მთავრობის გადაწყვეტილებით კვირაში ერთი დღე აქ სომხურ დრამასაც დაეთმო.⁴ თბილისში სომხური წარმოდგენები ასევე იმართებოდა ერციხანის თეატრში, ახალგაზრდობის სახლში, ორთაჭალის კლუბში, „კრუჟოკში“, ცენტრალურ მუშათა კლუბში, სადაც 1919 წ. 12 ოქტომბერს სეზონის გახსნას მთავრობაც კი დაესწრო.⁵ აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ეს კლუბი განსაკუთრებული ნაყოფიერებით გამოირჩეოდა, რაზეც 1918 წ. გამართული 18 და 1919 წ. 11 სომხური წარმოდგენაც მეტყველებს.⁶ სომეხ სცენის მოყვარეთა წრე კვირაში ორ წარმოდგე-

1 თეატრის მუზეუმის ფონდი, № 61, ხელნაწერი № 17292

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 118

3 გაზ. „ერთობა“, 1921 წ. № 21

4 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 88

5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 217

6 იქვე, 1920 წ. № 29

ნას მართავდა ავლაბრის მუშათა კლუბშიც.¹ სომეხ სცენის მოქმედების
 რეთა წრე ასევე მოქმედებდა VI რაიონის მუშათა კლუბშიც.²

სომხური თეატრისათვის ახალგაზრდა მსახიობთა აღზრდის სა-
 ქმეს წარმატებით ემსახურებოდა თბილისში მოქმედი სომხური
 დრამატული სტუდია. ცალკე უნდა აღვნიშნოთ სომეხ მსახიობთა
 ცხოვრებაში ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, როგორც იყო 1920
 წ. 16 თებერვალს თბილისში სომეხი მსახიობის დღის გამართვა.³

სომეხ ხალხთან დაახლოებას უთუოდ შეუწყო ხელი 1920 წ. თე-
 ლაიში დიდი ლ. მესხიშვილის ჩასვლამ, რომელმაც იქ საგანგებოდ
 სომხებისათვის რუსულ ენაზე დადგა სპექტაკლი „ახალგაზრდობა“.⁴
 დაახლოებით ანალოგიური რამ გააკეთა გ. სუნდუქიანმაც 1919
 წ. როცა მან ივლისში ჯერ ქართულ კლუბში, ხოლო შემდეგ სახალ-
 ხო კინემატოგრაფში უხელმძღვანელა საბავშვო საღამოებს.⁵

ქართულ-სომხურ ურთიერთობათა შემდგომ გაღრმავებას უთუ-
 ოდ შეუწყო ხელი ამ საიუბილეო საღამოებმაც, რომლებიც 1919-
 20 წლებში გაიმართა თბილისში. ასე მაგალითად, 1919 წ. 9 მარტს
 თბილისის არტისტულ თეატრში ქალაქის გამგეობის მონაწილეო-
 ბით გაიმართა ცნობილი მსახიობის ბ. აბელიანის სასცენო მოღვაწე-
 ობის 35 წლისთავის საზეიმო საღამო.⁶ რასაც თითქმის ყველა ქარ-
 თული გაზეთიც გამოეხმაურა, ხოლო 1920 წ. 9 თებერვალს იმავე
 თეატრში მოეწყო მწერლისა და სახალხო სახლის მსახიობ ი. ტერ-
 გრიგორიანცის 50 წ. იუბილე. საიუბილეოდ დაიდგა „პეპო“, რო-
 მელშიც პეპო ბ. აბელიანმა, არუთინა კი იუბილარმა ითამაშეს. სა-
 ღამოზე ვ. აბაშიძე, ა. ფაღავა, კ. ანდრონიკაშვილი, დ. ბანძილაძე
 და ი. იმედაშვილაც გამოვიდნენ. სხვათაშორის ამ უკანასკნელმა სო-
 მხურად მიმართა მსახიობს. გამომსვლელებმა მადლიერებით აღნი-
 შნეს ის დამსახურება, რაც ი. ტერ-გრიგორიანცს ქართული სცენის
 წინაშე მიუძღოდა. სამადლობელი სიტყვა მსახიობმა ქართულად
 წარმოსთქვა.⁷ ი. ტერ-გრიგორიანცის იუბილე ფართოდ გააშუქა
 ქართულმა პრესამაც.⁷

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 29
- 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 747
- 3 იქვე, № 877
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 145, „ერთობა“, № 158
- 5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 55
- 6 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 6
- 7 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 29

სომეხ არტისტთა საზოგადოებამ ასევე დიდი სიბოთი მოულო-
ცა 1919 წ. ვ. აბაშიძეს სასცენო მოღვაწეობის 45 წლისთავს დასა-
ფულადი ჯილდოთი დაასაჩუქრა.¹

ქართველ საზოგადოებრიობას ყურადღებიდან არც ის გამო-
ჩენია, როცა მსახიობი გედევანოვი (მირალიანი) გარდაიცვალა.
1919 წ. პრესამ სინანულით აღნიშნა ეს ამბავი.²

საგრძნობი ძვრები იყო ოსურ ენაზე სასცენო წარმოდგენების
გამართვის მხრივაც. ოსური სახალხო წარმოდგენების მმართველი
წრე არსებობდა თბილასის სახალხო სახლშიც, რომელმაც 1918 წ.
17 დეკემბერს წარმოადგინა გიკუროვის „გაცრუებული იმედი ქა-
ლის მოტაცვაში“ და ა. ცაგარელს „ჭკუისა მჭირს“.³ წარმოდგენე-
ბი 1919, 1920 და 1921 წლებშიც იმართებოდა. დემოკრატიული
საქართველოს არსებობის დროს ბოლო წარმოდგენა ოსურად 1921
წ. 23 იანვარს გაიმართა, როცა ე. ნინოშვილის „ქრისტიანე“ აჩვენეს.⁴

საყურადღებოა ისიც, რომ 1919 წ. ჟავაში გაიხსნა სახალხო სა-
ხლი „ვანათლება“, სადაც საღამოები და წარმოდგენები იმართე-
ბოდა და თან მუსიკაც უკრავდა.

უნდა ითქვას, რომ 1918 წ. მეორე ნახევარში ქუთაისში აქტიუ-
რი თეატრალური ცხოვრება მიმდინარეობდა. ქუთაისის თეატრის
დასში ამ დროისათვის ირიცხებოდნენ დასის ხელმძღვანელი, რე-
ჟისორი მ. ქორელი, მსახიობები: ნ. ჩხეიძე, ო. ლოლობერიძე, მ.
მღვივანი, ე. ციმაკურიძე, მ. ჭიაურელი, კ. მაჭარაძე, დ. ძნელაძე, შ.
ხონელი, ა. მურუსიძე, ზ. გომელაური, ვ. ჩხიკვაძე, ა. ყალაბეგიშვი-
ლი და ვ. სარელი, რომელთაც 1918—19 წ. სეზონის წინ ე. შოთა-
ძე და ა. იმედაშვილიც (იგი რეჟისორიც იყო) მიემატნენ.

1917—18 წ. სეზონი აქ 2 ივნისს, „მარგარიტა გოტიეთი“ დას-
რულდა.⁵ რომელშიც თავისი კარგი თამაშით ნ. ჩხეიძე გამოირჩეო-
და. რაც შეეხება სპექტაკლში ერთ-ერთი მთავარი როლის შემსრუ-
ლებელს, მ. ჭიაურელს, მისი გამოსვლა პრესის მიერ კრიტიკულად
იქნა შეფასებული.⁶ დასმა სეზონი 7000 მ. ვალით დაასრულა. ეხება
რა აღნიშნულ საკითხებს გ. ბუხნიკაშვილი წიგნში „ქართული

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 52
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 447
3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ. № 272
4 იქვე, 1921 წ., № 16
5 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 96
6 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 173

თეატრი ახალი ეპოქის მიჯნაზე“ წერს, რომ დასის ნაყოფიერი საქმიანობა თითქოსდა განპირობებული იყო იმით, რომ დრამატულ საზოგადოებას 1917 წლიდან კარგი თავმჯდომარე ი. პურადაშვილი ხელმძღვანელობდა, ხოლო რაც შეეხება მთავრობას, თითქოსდა ყველაფერი მის გარეშე კეთდებოდა.¹ გ. ბუხნიკაშვილი აქ ორ შეცდომას უშვებს. პირველი ის გახლავთ, რომ ი. პურადაშვილი დრამატული საზოგადოების ხელმძღვანელად არა 1917, არამედ 1918 წ. 9 სექტემბერს აირჩიეს და ბუნებრივია მისი დამსახურება ვერ იქნებოდა დასის კარგად მოშაობა 1917—18 წ. სეზონში, რომელიც 2 ივნისს დასრულდა, მეორე კი ის არის, რომ ქუთაისის თეატრს თავისი შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ენერგიულად ეხმარებოდა ქალაქის საბჭო. და თუ კი ქალაქის საბჭოს გ. ბუხნიკაშვილი მთავრობის დაწესებულებად თვლიდა, მაშინ გამოდის, რომ თეატრს ნაყოფიერ საქმიანობაში ხელს ხელისუფლებაც უწყობდა.

მართალია სეზონი 2 ივნისს კი დასრულდა, მაგრამ ამით ქალაქში წარმოდგენები არ შეწყვეტილა. თითქმის ყოველდღე, მაინც იმართებოდა სპექტაკლები თუ სხვა თეატრალური ღონისძიებანი. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ 4 ივნისს მოწყობილი „ცვარნამის“ საღამო, სადაც სპექტაკლი „ირინეს ბედნიერება“ აჩვენეს. საინტერესოა, რომ მასში შ. დადიანი, ვ. გაფრინდაშვილი, ს. კლდიაშვილი, მ. ჭიაურელი და სხვები მონაწილეობდნენ, ხოლო რეჟისორი დ. კლდიაშვილი იყო.²

6 ივნისს კი დრამატულმა დასმა საზაფხულო სეზონი გახსნა და პირველ წარმოდგენად „ქეთევან წამებული“ აჩვენა.³ მასში ქეთევანის როლი მარო მდივანმა შეასრულა. დადგამ პრესაში სუსტი შეფასება დაიმსახურა.⁴ 7 ივნისს თეატრში „სამშობლო“ წარმოადგინეს, 12 ივნისს იუმორისტული საღამო გაიმართა, 13 ივნისს „კინტო“, „მოჩვენება“ და „დამარცხებულნი“ აჩვენეს და ა. შ.

მაყურებელმა ნ. შიუკაშვილის „ციცინათელაც“ ნახა, რომელიც მთავარი როლი ნ. ჩხეიძემ ბრწყინვალედ შეასრულა.⁵ დადგამ

1 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976, გვ. 110

2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 101

3 იქვე

4 იქვე, № 105

5 იქვე, № 100

მთლიანადაც დაიმსახურა მაღალი შეფასება და მასში ნ. ჩხეიძესთან ერთად ა. ლოლუას, მ. ქორელის, ა. მურუსიძის, მგალობლიშვილისა და ე. ციმაკურიძის კარგი თამაშიც აღინიშნა.¹

ქუთაისში მოძრავი დასიც სურდათ შეექმნათ, რომელიც წარმოდგენებს ქალაქის სხვადასხვა უბნებში გამართავდა, მაგრამ იმხანად ეს ვერ მოხერხდა.²

დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან მალე, ქალაქის საბჭომ საგანგებო სათეატრო კომისიაც აირჩია, რომელსაც თეატრის მდგომარეობა უნდა შეესწავლა. კომისიამ მართლაც შეისწავლა საკითხი და 24 აგვისტოს ქალაქის საბჭოს წარუდგინა თავისი მოხსენება, რომელიც თეატრის ქალაქის გამგებლობის ხელში გადასვლას ითვალისწინებდა. წინადადება მიღებული იქნა და თეატრი ქალაქს გადაეცა.³ მალე გაიმართა კრება, რომელმაც სეზონისათვის მზადება განიხილა. კრებამ აუცილებლად მიიჩნია შეცვლილიყო დრამატული საზოგადოების გამგეობა და შექმნილიყო დრამატული სტუდია.⁴ (იმ ეტაპზე სტუდიის შექმნა ვერ მოხერხდა, რადგან არ აღმოჩნდა მასში ჩარაცხვის მსურველთა საკმარისი რაოდენობა).⁵

1918 წ. 9 სექტემბერს ქუთაისში გაიმართა დრამატული საზოგადოების მე-9 წლიური კრება, სადაც მართლაც შეიცვალა საზოგადოების ხელმძღვანელობა და გამგეობის თავმჯდომარედ აზოვოდონის კომერციული ბანკის ქუთაისის განყოფილების გამგე ი. პურადაშვილი აირჩიეს.⁶ საზოგადოების გამგეობაში შევიდნენ: ი. ასლანიშვილი (მდივანი), მ. ქორელი (რეჟისორი), ა. იმედაშვილი (II რეჟისორი) ო. ლოლობერიძე, მ. მდივანი, პ. შოთაძე, ნ. ჩხეიძე, ა. ლოლუა, ჯ. ჯორჯიკია და დ. ჩხეიძე (გამგეობის წევრები). საზოგადოების წევრები იყვნენ ე. ციმაკურიძე, მ. ჭიაურელი, კ. მაჭარაძე, შ. ბოჭორიშვილი, ს. ყალაბეგაშვილი, შ. ხონელი, ა. მურუსაძე, შ. გომელაური, ს. სარელი, ვ. ჩხიკვაძე, შ. ლამბაშიძე და პ. კორაშვილი.⁷

ახალი სეზონი ქუთაისში 1918 წ. 21 ნოემბერს „ლალატი“ გა-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 101

2 გაზ. „ხალხის შეგობარი“, 1918 წ., № 186

3 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 160

4 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 124

5 თურნ. „თეატრი და მუსიკა“, 1919 წ., № 1

6 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 101

7 თურნ. „თეატრი და მუსიკა“, 1919 წ., № 1

9. ამირან ნიკოლეიშვილი

იხსნა. დასმა (მას მ. ქორელი ხელმძღვანელობდა) სხვადასხვა დროს
 მაყურებელს მრავალი წარმოდგენა უჩვენა, რომელთა შორისაც
 პრესაში არაერთი რეცენზია დაიბეჭდა და რომლებშიც შეფასება
 ჰქონდა მიცემული განხორციელებულ სპექტაკლებს.

მაგალითად, „ხალხის მეგობარში“ „ოტელოზე“ გამოქვეყნდა „შ.
 ა.“-ს რეცენზია, რომელშიც დადგმა დაწუნებული იყო. ავტორის
 აზრით, პიესა იმდენად შეცვლილი იყო, რომ იგი სრულიადაც არ
 ჰგავდა შექსპირის ოტელოს. განსაკუთრებით დაწუნებულია მსახი-
 ობთა თამაში, გარდა ა. იმედაშვილისა (ოტელო), რომელიც შეუდა-
 რებელი ყოფილა როლში. სუსტი ყოფილა კორიშელი (იაგო). „რა-
 მდენს კარგავს იმედაშვილის საუცხოო თამაში, წერდა „შ. ა.“; რომ
 მას არ ჰყავს ამ პიესაში თავისი პარტნიორები“.¹

იმავე გაზეთში „შ. ა.“-ს რეცენზია „ივერიძის ოჯახზეც“ დაიბე-
 ჭდა. პიესის სირთულის გამო სპექტაკლს ცოტა ხალხი დასწრებია.
 სპექტაკლი მ. ქორელმა დადგა (რეცენზენტის აზრით, ნიჭიერი რეჟი-
 სორი მ. ქორელი იმის გამო, რომ სერიოზულ პიესებს ხალხი ნაყ-
 ლებად ესწრებოდა, იძულებული იყო ისეთი მდარე პიესებიც და-
 ედგა როგორცაა „ქრისტიანე“ (შ. ა. აზრით იგი პორნოგრაფიული
 ნაწარმოები იყო). აძლევდა რა წარმოდგენას მაღალ შეფასებას,
 რეცენზენტი განსაკუთრებით გამოჰყოფდა ყალბეგაშვილის, ჭიაუ-
 რელის, ლოღობერიძის, გომელაურის და ხონელის თამაშს, ხოლო
 სუსტად მიიჩნევდა კორიშელს.²

დაბალი შეფასება ჰქონდა მიცემული „ჩვენს ქვეყანაში“ ვინმე
 ბაჟუას მიერ „ურჩის სისხლს“ და მასში ა. იმედაშვილის თამაშს.
 მოწონება აქ მხოლოდ ნ. ჩხეიძემ დაიმსახურა.³

ბუნებრივია, რომ როგორც ყველგან, აქაც თეატრს ჰქონდა
 ძლიერი და სუსტი დადგმები. არათანაბარნი იყვნენ მსა-
 ხიობებიც, რაც არც იყო გასაკვირი. მაგრამ ეს სრულიადაც არ იძ-
 ლეოდა იმის საფუძველს, რომ მთელი თეატრი დაეწუნებინათ, რო-
 გორც მაგალითად ეს პ. კეკელიამ გააკეთა „ხალხის მეგობარში“.
 მისი აზრით, თეატრში გამეფებული პლასტიკა, კილო, ინტონაცია,
 რიგი და სტილი არ იყო ქართული.⁴

1 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 334
 2 იქვე, № 330
 3 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 27
 4 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 209

1918 წ. დაწყებული ზამთრის სეზონი ქუთაისში 1919 წ. „მარტი“
 გარკვეული გოტიეთი“ დასრულდა (სხვათაშორის სპექტაკლში მადლად
 შეფასება დაიმსახურა ნ. ჩხეიძის თამაშმა, ხოლო ა. იმედაშვილს,
 პრესის აზრით, როლი არ გამოუვიდა).¹ სულ გაიმართა 61 წარმოდ-
 გენა, საიდანაც შემოსავალმა 361790 მ. ხოლო გასავალმა 489625 მ.
 შეადგინა. ბუნებრივია, ამან თეატრი უმწეო მდგომარეობაში ჩაა-
 გდო. საქმეს არ შევლოდა ბილეთების ფასის გაზრდაც, რადგან ამან
 პრესის მწვავე რეაქცია გამოიწვია. თეატრის ხელმძღვანელობას თა-
 ვის მართლება დასჭირდა, რომ ბილეთები ძვირი არ იყო.² ზარალი
 იმანაც გამოიწვია, რომ ქალაქში გავრცელდა შავი სახადი და ამის
 გამო თეატრი (სხვა გასართობი დაწესებულებანიც) 18 დღით დახუ-
 რული იყო. თეატრმა დეფიციტის დაფარვა დამფუძნებელი კრების
 ხელოვნების კომისიას სთხოვა, რომელმაც თავის მხრივ დასკვნა
 განათლების სამინისტროს მოსთხოვა.³

1918 წ. 9 მარტიდან ქუთაისში დრამატულმა საზოგადოებამ სა-
 გაზაფხულო სეზონი გახსნა. საგაზაფხულო სეზონის დასში შევიდ-
 ნენ ა. ლოლუა, მ. მდივანი, ო. ლოლობერიძე, შ. შოთაძე, ნ. ჩხეიძე,
 მ. ცაძე, მ. აფხაიძე, შ. ბოჭორიშვილი, შ. გომელაური, ა. იმედაშ-
 ვილი, პ. კორიშელი, კ. მაჭარაძე, ა. მურუსუძე, ვ. სარელი, მ. ქო-
 რელი, შ. ღამბაშიძე, ა. ყალიბეგიშვილი, ვ. ჩხიკვაძე, გ. ჩარკვიანი,
 მ. ჭიათრელი და შ. ხონელი. რეპერტუარში შევიდა ნ. შიუკაშვილის
 „მთის ზღაპარი“, სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“ და „ანტიგონე“,
 დრეიერის „ზამთრის სიზმარი“, ბრიეს „წითელი მოსახურავი“,
 ზუდერმანის „ქვის მთელნი“, გ. აბაკელიას „1623 წელი“, დელო-
 რმის „პანსიონში“, პოტაპენკოს „ეულიკი“, პეირმანის „ყოველ-
 თა მწუხარეთა“, ბრეშტეინის „გრიგალი“, როსტანის „რომანტიკო-
 სები“, მალბეს „სიკაბუკე“, მეტერლინკის „ბეატრისა“, ენგელის
 „ზღვასთან“, ვ. შალიკაშვილის „გადაჭრილი მუხა“ და ბურჟინის
 „მედია“.⁴ როგორც ზემოთ ვწერდით, მთელი სეზონი 2 ივნისამდე
 გაგრძელდა და სულ 86 სპექტაკლი იქნა წარმოდგენილი. რა თქმა
 უნდა, რეპერტუარში შეტანილი ყველა პიესა არ დადგმულა. სამა-
 ბიეროდ, რამდენიმე ისეთი დაიდგა, რომლებიც რეპერტუარში წი-

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 50
 2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 38, 44
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 72
 4 იქვე, 1919 წ., № 59

ნასწარ არ ჰქონდათ შეტანილა. ასე მაგალითად, ი. ვეჯაძის „№ 21 ჯვრით“ (1 მაისს), ვ. გუნიას ალლუმი“ (3 მაისს) „ლალატი“ (15 მაისს) და ა. შ. დადგმებმა საკმაოდ კარგი შეფასებები დაიმსახურეს. მაგალითად, დადებითად შეფასდა „ურისის სისხლი“ და მასში მოთამაშე ნ. ჩხეიძე და მ. ჭიაურელი,¹ „ალლუმი“ და მასში მოთამაშე მ. ჭიაურელი,² „ლალატი“ და მასში მთავარი როლის შემსრულებელი ნ. ჩხეიძე³ და ა. შ.

ქუთაისის დასმა თავისი ერთი წარმოდგენა, „ნილაბქვეშ“, 17 აპრილს სამტრედიისშიც უჩვენა მაყურებელს.

იმ წლების ქუთაისის თეატრალურ ცხოვრებას გამორჩეულ ელფერს აძლევდა იქ ნ. ჩხეიძის მოღვაწეობა. მის უზადო ოსტატობას მთელი საქართველო აფასებდა. ამიტომ არცაა გასაკვირი, რომ ნ. ჩხეიძეს ყველა ქალაქში დიდი სიხარულით ეპატიყებოდნენ. 1918 წ. 24 ივნისს მსახიობი საგასტროლოდ თბილისს ეწვია, სადაც მან სახელმწიფო თეატრში ნ. შიუკაშვილის „სულელში“ ითამაშა. ეს სპექტაკლი ქუთაისში მ. ქორელის რეჟისორობით მანამდე 12-ჯერ იქნა წარმოდგენილი (იგი დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე ცენტურისაგან აკრძალული იყო). თბილისში ნ. ჩხეიძეს პარტნიორობა მ. ჭიაურელმა გაუწია. გასტროლს ორგანიზაცია ქართველ მსახიობთა კავშირმა გაუქეთა.⁴

1918 წ. ქუთაისში სცენას მოყვარულთა დასებიც მოქმედებდნენ. განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა ჭვიტირის ქუჩაზე არსებული დრამატული წრე. რომელმაც 1918 წ. მეორე ნახევრიდან, სხვადასხვა დროს, მაყურებელს უჩვენა „საცოლე“, „კოსნა“, „ფარნაოზის III ცოლი“, „რაც არ გერგება, არ შეგერგება“, „ლოთი კაცის ოჯახი“, „ხოსიას ღელე“, „ნიჭის ძალა“, „მოქალაქის სიზმარი“, იმართებოდა დრამატული, საბავშვო და პოეზიის საღამოები და ა. შ. თეატრს უფრო მეტის გაკეთებაც შეეძლო, მაგრამ უჩიოდნენ პიესების უქონლობას.⁵ 1918 წ. არ ემადლიერებოდნენ მის გამგეობასაც, ჰქონდათ ვალები, სუსტნი იყვნენ სცენის მოყვარეები და ა. შ. გაზეთი „სოციალ-დემოკრატი“ თვლიდა, რომ საქ

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 44
 2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ. № 79
 3 იქვე, № 222
 4 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 124
 5 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 160

მეს დიდად წაადგებოდა ადგილზე დრამატული საზოგადოების შექმნა და თეატრის ხელმძღვანელობის განახლება.¹

დრამატული წრე ქუთაისის წყალგალმა უბანში, ლაგერას ქუჩაზე მოქმედებდა. ასევე არსებობდა გამყრელიძის ცირკიც. საბოლოო ჯამში 1918—19 წლების სეზონში (სეზონი 23 მაისს „ოტელოთი“ დასრულდა) დასმა მაყურებელს 86 წარმოდგენა უჩვენა. აქედან 47-ჯერ წარმოდგენილი იქნა 16 ქართველი ავტორის 30 ნაწარმოები, ხოლო 39-ჯერ 19 უცხოელი ავტორის 21 ნაწარმოები.

ეს დადგმები იყო: ა. სუმბათაშვილის „ლალატი“, ნ. შიუკაშვილის „სიმახინჯე“, „ციცინათელა“ და „სულელი“, ვ. შალიკაშვილის „ძველი დროის ბიუროკრატები“, „არამზადები“ და „გადაჭრილი მუხა“, შოთა დადიანის „განწირულნი“, პ. ირეთელის „ქრისტიანე“, ვ. გუნიას „ივერიძის ოჯახი“, „ზოგი ჭირი მარგებელია“, „ძალა აღმართს ხნავს“, „ვაის გავეყარე, ვუის შევეყარე“, „არივდარია“, „სიტე-სიმამრი“, „დედისერთა“ და „სცენა სცენაზე“, ა. წერეთლის „პატარა კახი“, ა. ცაგარელის „ხანუმა“ და „რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ“.. ე ჯამბაკურ-ობელიანის „შურისძიება“, შ. დადიანის „გუშინდელნი“, „შენი ჭირიმი“ და „კალმის ნაეშმაკარი“, დ. კლდიაშვილის „დარისპანის გასაჭირი“, ი. ეკალაძის „№ 21 ჯვრით“, შ. შარაშიძის „სინემატოგრაფი“, გ. აბაკელიას „ორი მოლაღატე“, მ. ქორელის „შურისძიება“, ს. შანშიაშვილის „უგვირგვინო მეფენი“, ზუდერმანის „მამულ-დედულ“, „ივანობის ღამე“ და „ქვის მთელნი“, ანდრეევის „დღენი ჩვენი ცხოვრებისა“, „შექსპირის „ოტელო“ და „ჭირვეული ცოლის მორჯულება“, ბარის „ნაპოლეონი და ეოზეფინა“, ლიბერმანის „სიმართლე“, სამოილოვის „გამარჯვებულს არ სჯიან“, სობოლშიციკოვ-სამარინის „ვიდრე ჰხვალ“, გუცკოვის „ურიელ აკოსტა“, დრეიერის „ზამთრის სიზმარი“, სოფოკლის „ოიდიპოს მეფე“, მელვილის „სიყვარული და ცრუმორწმუნეობა“, როსტანის „რომანტიკოსები“, როზოს „თაგვის ბრალია“, ჰაუპტმანის „მეეტლე ჰენშელი“, შილერის „ყაჩაღები“, ა. დიუმას „მარგარიტა გოტიე“, ბერნშტეინის „ურჩის სისხლი“ და არციბაშევის „ომი“. ქართველ ავტორთაგან ყველაზე მეტჯერ დაიდგა ვ. შალიკაშვილის „ძველი დროის ბიუროკრატები“ (ოთხჯერ), ნ. შიუკაშვილის „ციცინათელა“ და ი. ეკალაძის „№ 21 ჯვრით“ (სამ-სამჯერ),

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 380

ხოლო უცხოელი ავტორებიდან შექსპირის „ოტელო“ (ოტელუ), სო. ბოლჩიკოვ-სამარინის „ვიდრე ჰხვალ“, ბერნშტეინის „უროის სისხლი“, არცბაშევის „ომი“ და შექსპირის „ჭირვეული ცოლის მორჩულება“ (სამ-სამჯერ). ყველა დადგმა მ. ქორელმა და ა. იმედაშვილმა განახორციელეს.

ენერგიულად დაიწყო 1919—20 წ. სეზონისთვის სამზადისიც. თბილისიდან მთავარ რეჟისორად მიიწვიეს ქართველ მსახიობთა კავშირის თავმჯდომარე ა. იმედაშვილი, ხოლო თეატრის დირექტორად ასევე თბილისიდან მოწვეული გ. იორდანიშვილი დაინიშნა.¹ შეიქმნა დასი, რომელსაც თბილისიდან ი. ზარდალიშვილიც შეუერთდა. ქალაქის ხელმძღვანელობამ კი დაიწყო თეატრის გაფართოება-გარემონტების სამუშაოები. სეზონის დაწყება თავდაპირველად 1 ოქტომბერს იყო ნავარაუდები, მაგრამ შემდეგ იგი 12 ოქტომბერს გადაიტანეს (მზადდებოდა „ღალატი“).

ახალი სეზონისათვის ქალაქის ხელმძღვანელობამ სხვა ნაბიჯებიც გადადგა. მან თეატრის შენობა უფასოდ დაუთმო დრამატულ საზოგადოებას, წარმოდგენები გაანთავისუფლა გადასახადისაგან (დაბეგვრისაგან) და თეატრს აპატია წინა სეზონის ვალი და უფრო მეტიც, დრამატულ საზოგადოებას მისცა სუბსიდია.²

ქალაქის ასეთ მცდელობას მხარი პარლამენტის ხელოვნების კომისიამაც დაუჭირა, რომელმაც მოამზადა სახელმწიფო თეატრის დებულების პროექტი ქუთაისისათვის, რაც სულ 2 მილიონი მანეთი დაჯდებოდა წლიურად. პროექტით სეზონი რვა თვეს უნდა გაგრძელებულიყო და სულ 150 წარმოდგენა გამართულიყო. პროექტი ა. ფალავამ შეადგინა.³

ასეთ ფონზე ძნელია ახსნა მოუძებნო „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდილი ვინმე ჯაფარ-ფაშას წერილს, რომელიც წერდა, რომ ქალაქის გამგეობამ თითქოსდა ვერანაირი კვალი ვერ დააჩნია კულტურულ შოღვაწეობას. თუმცა იგი იქვე წერს, რომ თეატრის შენობის გაფართოება დაიწყო, მაგრამ სეზონის დაწყებაზე არეინ ფიქრობსო.⁴ კი მაგრამ,

1 ვაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 206, „სახალხო საქმე“, № 641
 2 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 193
 3 იქვე. № 276
 4 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 840

თუ თეატრი ფართოვდებოდა და რემონტდებოდა, შეიქმნა დასარსების
მოიწვიეს მთავარი რეჟისორი, დირექტორი და მსახიობები, და
ქმნა სახსრები თეატრისთვის და ა. შ. ეს ნუთუ არ იყო ფიქრი
ახალი სეზონისთვის?

უნდა ითქვას, რომ თეატრს ქალაქში კერძო პირებიც ეხმარებო-
დნენ. გაზეთმა „ჩვენმა ქვეყანამ“ ვრცელი სიაც კი დაბეჭდა იმათი,
ვინც დრამატულ საზოგადოებას რაიმე შესწირა 1919 წ.¹

1919 წ. ქუთაისში წარმოდგენებს მოყვარული დასებიც მართა-
ვდნენ, მაგალითად, რკინიგზის კლუბში, მუშათა პროფკავშირის
ახლად გახსნილ თეატრ-კლუბში ახალგაზრდა სცენის მოყვარეთა
წრე „პრობლემა“, გორაზე ახვლედიანებისა და ს. მარჯანიშვილის
სახლებში და ა. შ.

1919 წ. ქუთაისში რუსული წარმოდგენებიც იმართებოდა. კე-
რძოდ თეთრ ხილთან 6 ივლისს გაიხსნა მინიატურების თეატრი, რომელიც
მაყურებელს ყოველდღიურად ლებულობდა.² თეატრი დგამდა
დრამებს, მინიატურებსა და მუსიკალურ პიესებს. თეატრს თავის
ორკესტრიც ჰყავდა. პრესაში ხშირად იბეჭდებოდა დადებითი
რეცენზიები თეატრის დადგმებზე, რომლებსაც მაყურებელი მრავლად
ესწრებოდა. ერთ-ერთი სპექტაკლი მათ ქალაქის დრამატული
თეატრის შენობაშიც კი გამართეს.³ აღსანიშნავია ისიც, რომ 1919
წ. მთელმა საქართველომ განსაკუთრებული სითბოთი და სიყვარულით
აღნიშნა ქუთაისის თეატრში მოღვაწე ნ. ჩხეიძის სასცენო
მოღვაწეობის 25 წლის იუბილე. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ
ამ პერიოდის საქართველოს პრესის ერთ-ერთი ძირითადი თემა
სწორედ ნ. ჩხეიძე და მისი შემოქმედება იყო. იგი სხვადასხვა სპე-
ქტაკლებში წარმატებით ასრულებდა ზეინაბის, მედეას, ქეთევანის,
მარგარიტა გოტიეს და სხვა წამყვან როლებს, როგორც ქუთაისში,
ისე თბილისშიც. მაგალითად, 1919 წ. მან მედეას როლი თბილისის
დრამატული დადგმაში, ხოლო 1920 წ. 18 თებერვალს „ლალატ-
ში“ ზეინაბი შეასრულა. ასევე ითამაშა 15 ივლისს ვ. ალექსი-მეს-
ხიშვილთან ერთად „ინსტიქტი“ (დადგა ვ. ალექსი-მესხიშვილმა)
და ა. შ.

ყველაზე პირველად ნ. ჩხეიძის დამსახურება ქართველ მსახი-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 141

2 იქვე, № 122

3 იქვე, № 31, 124, 129, 131

ობთა III ყრილობამ აღნიშნა 1919 წ. 29 მაისს. აქ იგი წარმოდგენილი იქნა კავშირის წევრად და 2000 მანეთით დაასახუქრეს. აქვე აღნიშნა მანეთობა ქუთაისში საუბილეო საღამოზე წასვლა ე. მესხსა და ვ. გუნიას დაავალა.¹

ქუთაისში საუბილეო საღამო 1 ივნისს დაინიშნა. შეიქმნა საუბილეო კომიტეტი, რომელსაც ი. პურადაშვილი ხელმძღვანელობდა.² ქალაქში ამ დღეს დიდი ზეიმი გაიმართა. საზეიმოდ აყო შორთული თეატრის შენობაც, სადაც იუბილარი 11 საათზე მორთული მანქანით მიიყვანეს. იუბილე 12 საათზე დაიწყო. მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ დ. კლდიაშვილი, ვ. გუნია, ი. პურადაშვილი, თ. ჭუმბურიძე, ნ. ასათიანი, ლ. ქორქაშვილი, ი. ჟღენტი (ხონის დრამატული საზოგადოებიდან), გ. ჯაფარი (ონის დრამატული საზოგადოებიდან), დ. თომაშვილი, პ. იაშვილი და სხვები. იუბილარი მთავრობამ ღერბით, გვირგვინითა და 5000 მანეთით დააჯილდოვა. 5000 მანეთით იგი ქუთაისის ქალაქის საბჭომაც დაასახუქრა. საღამოზე, სამადლობელი სიტყვის შემდეგ, გაიმართა წარმოდგენა, რომელშიც თვით ნ. ჩხეიძეც მონაწილეობდა.³

ნ. ჩხეიძის იუბილე ასეთივე დიდი ზეიმით თბილისშიც აღინიშნა, სადაც მას სამართლიანად ქართული სცენის სინდისი უწოდეს.

დედაქალაქში საუბილეო კომიტეტს ი. ბარათაშვილი ხელმძღვანელობდა. კომიტეტში ასევე შედიოდნენ პ. საყვარელიძე, შ. ამირჯიბი, ა. წუწუნავა, ა. იმედაშვილი, ა. ახმეტელი, შ. შარაშიძე და სხვები. შემუშავებული იქნა ღონისძიებათა ფართო გეგმა, რომელიც პრესაშიც დაიბეჭდა.⁴ გადაწყდა საუბილეოდ თბილისში გამოეცათ საგანგებო კრებული, რომელშიც შევიდოდა მასზე დაწერილი მოგონებანი, წერილები, ლექსები, ბიოგრაფია და მისი სურათები. იუბილარს მიეძღვნებოდა „თეატრი და ცხოვრების“ სპეციალური ნომერიც.⁵

იუბილე 21 დეკემბერს გაიმართა, ნ. ჩხეიძე თეატრში მორთული მანქანით მიიყვანეს, სადაც სიტყვებით გამოვიდნენ შ. დადიანი, ი. გრიშაშვილი, ცვარნამი, ი. ბარათაშვილი, კ. ყიფიანი, ი. გომარ-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 120

2 იქვე, № 110

3 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 100

4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 691, 700, „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 280, 289

5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 289

თელი და სხვები. ზეიმს ნ. ჟორდანიაც დაესწრო. სალამოზე შეტ-
 რულეზული იქნა „აბესალომ და ეთერის“ მეორე მოქმედება. ხოლო
 ლო „ლალატისა“ და „უბედური ნაბიჯის“ ბოლო მოქმედებებში
 თვითონ იუბილარიც მონაწილეობდა. სალამოზე ნ. ჩხეიძე მთავრო-
 ბამ 10 000, თბილისის საბჭომ 5000, თბილისის მაზრის ერობამ
 3000 და წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1000 მა-
 ნეთით დაასაჩუქრეს.¹

1919 წ. ქუთაისის თეატრალურ ცხოვრებაში სხვა საყურადღე-
 ბო მოვლენებიც მოხდა. ასე მაგალითად, 23 იანვარს თეატრში გა-
 მართულ ზუდერმანის „დედულ-მამულის“ წარმოდგენას ფონკრე-
 სის მეთაურობით გერმანიის დელეგაციაც კი დაესწრო.² ამ წელს
 ქალაქს საგასტროლოდაც ეწვივნენ 15 აპრილს — გაზალიუსი,³ 12-
 20 მაისს — თბილისის დასი, რომელმაც „ბურუსი“ და „სოფლის
 ფერშალი“ აჩვენა და 4-7 სექტემბერს — გ. არადელი-იშხნე-
 ლი. ამ უკანასკნელმა სპექტაკლებში „დღენი ჩვენი ცხოვრებისა“,
 „მარიამ მაგდალინელსა“ და „ჩაძირულ ზარში“ მიიღო მონაწილე-
 ობა.

გაიმართა რამდენიმე საბენეფისო წარმოდგენაც — 27 მარტს
 მ. ქორელის, 22 მაისს პ. კორიშელის (ამ დღეს აჩვენეს ს. შანშია-
 შვილის „უგვირგვინო მეფენი“, რომელიც პრესამ სხვადასხვაგვარად
 შეაფასა. „ჩვენმა ქვეყანამ“ სპექტაკლი მკაცრად დაიწუნა, ხოლო
 „სოციალ-დემოკრატში“ შ. გომართელმა მას მეტად თბილი რეცე-
 ნზია უძღვნა).⁴ 17 სექტემბერს ი. იმედაშვილის და 19 დეკემბერს
 შ. გომელაურის. ასევე, ერთი წარმოდგენის შემოსავალი მთლიანად
 ავადმყოფ ლ. სარელს გადასცეს დახმარების მიზნით. თეატრის სცე-
 ნა რამდენიმეჯერ მოსწავლეებსაც დაეთმოთ. მაგალითად, 11 მარტს
 „პატარა კახი“ წარმოდგინეს ვაჟთა III გიმნაზიის მოსწავლეებმა.
 ხოლო 2 აპრილს 17 და 21 მაისს გაიმართა საბავშვო დილა და სა-
 ლამოები. იმართებოდა სალამო-მასკარადები, სცენის მოყვარეთა
 წარმოდგენები (მაგალითად 26 მაისს სცენა მათ დაეთმოთ) და ა. შ.

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 290, 294, „ერთობა“,
 № 292
 2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატია“, 1919 წ., № 15
 3 იქვე, № 85
 4 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 94, „სოციალ-დემოკრატია“, 1919 წ.,
 № 39

3 მაისს კი ვ. გუნიას „აღლუმი“ მ. მდიენის სასცენო მოღვაწეობის
 20 წლისთავს მიეძღვნა.

თეატრში ზოგჯერ ერთობლივი ლიტერატურულ-თეატრალური
 ღონისძიებებიც იმართებოდა. მაგალითად, 23 მაისს მოხსენებით სი-
 მბოლიზმზე შ. აფხაიძე, ზოლო სიტყვებით პ. იაშვილი, შ. კარმელი
 და რ. გვეტაძე გამოვიდნენ. შემდეგ კი წარმოდგენილი იქნა სპექ-
 ტაკლი „ოტელი“.¹

20 ივნისს თეატრში ხელოვნების ტრიბუნალი—დისპუტიც მოე-
 წყო, სადაც მოხსენებით „ხელოვნება და რევოლუცია“ და „არშინ-
 მალა-ლანის“ გასამართლება გ. ლალაძე გამოვიდა. სხდომას დ.
 კლდიაშვილი თავმჯდომარეობდა. პროკურორებად კი მ. ბალანჩივაძე
 და პ. იაშვილი გამოვიდნენ.²

1919 წ. ქუთაისში მსგავსი საღამოები ოფიცერთა საკრებულოს
 შენობაშიც იმართებოდა, თუმცა ისინი ერთობ მდარე ხასიათისა
 იყო.³

ქუთაისში 1919-20 წ. სეზონმა კარგად ჩაიარა. თეატრის დასში
 ამ დროს ირიცხებოდნენ ქალები — ც. ამირეჯიბი, ს. ბეჟანიშვილი,
 ა. ლოლუა, მ. მდიენი, ე. ანდრონიკაშვილი, ნ. სირბილაძე, თ. ჩარ-
 კვიანი, ე. ციმაკურიძე, მ. ქილარჯიშვილი, თ. ლოდობერიძე და პ.
 შოთაძე. კაცები — ვ. არაბიძე, ჭ. აბაყელია, ე. აფხაიძე, ზ. გომე-
 ლაური, ი. ზარდალიშვილი, ა. იმედაშვილი, შ. ბოჭორიშვილი, მ.
 ნემო, გ. ჩარკვიანი, პ. კორიშელი, მ. ლორთქიფანიძე, ა. მგალობ-
 ლიშვილი, ა. მურუსიძე, კ. პატარიძე, ა. ყალაბეგიშვილი, გ. ჩხიკ-
 ვაძე, შ. ხონელი და შ. ჯაფარიძე.

თბილისში გადასული მ. ქორელის ნაცვლად (იგი გ. ჯაბადარის
 სტუდიაში გადავიდა) დასს ჯერ ა. იმედაშვილი, ზოლო შემდეგ შ.
 დადიანი ჩაუდგა სათავეში. ასევე თბილისში გადავიდნენ ნ. ჩხეიძე
 და მ. ჭიაურელიც. დასში რეჟისორის ამხანაგებად (თანაშემწეებად)
 ი. ზარდალიშვილი და ა. ყალაბეგიშვილი ირიცხებოდნენ. ჰყავდათ
 სცენარიუსა და ორი მოკარანახეც. სეზონი 11 ოქტომბერს ვ. გუ-
 ნიას „ციხის საიდუმლოთი“ გაიხსნა. უნდა ითქვას, რომ სეზონმა
 მაყურებელთა საერთო მოწონება დაიმსახურა. მასზე ბევრი სა-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 95
 2 იქვე, № 103
 3 იქვე, № 95

ქებარი სიტყვები დაიწერა 1920 წლის გაზეთ „მსახიობის დღეში“¹ ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ და ა. შ. ეს უკანასკნელი დაწვრილებით განიხილავდა დასის საქმიანობას და აღნიშნავდა, რომ ქუთაისში მიმდინარეობდა ძალიან კარგი, ყველაზე უკეთესი სეზონი და მით უფრო საწყენი იყო, რომ იგი პრესიდან მივიწყებული იყო. დასი კვირაში 3—4 წარმოდგენას მართავდა, რომელსაც დიდძალი ხალხი ესწრებოდა. ჟურნალი მალაღ შეფასებას აძლევდა მსახიობთა თამაშს და დასის რეპერტუარს. ყოველივე ეს მით უფრო საყურადღებო იყო, რომ თბილისში ფაქტიურად 1919-20 წ. სეზონი ჩაშლილი იყო. ჟურნალი გულსტკივილით იმასაც აღნიშნავდა, რომ ქუთაისის თეატრს შენობა არ უყვარგოდა. იგი ძველი და ვიწრო, ხოლო სცენა და დარბაზი პატარა იყო, ასე რომ მისი გაფართოება აუცილებლობას წარმოადგენდა.²

თეატრის შენობის საკითხს ს. ასლანიშვილიც შეეხო „სახალხო საქმეში“. წერილში „ქუთაისის ცხოვრება“, იგი აღნიშნავდა, რომ ქალაქში ცხოვრება არარაობად იყო ქცეული და თეატრი უშნო თავლას წააგავდა. მისი აზრით, ქუთაისი მოკლებული იყო თეატრს (შენობას) და ეს მიუხედავად იმისა, რომ ძალები იყვნენ. შენობისათვის საჭირო იყო ფული და არა დაპირებები. მართალია 1919 წ. ქალაქმა შენობის რემონტისათვის 60 000 მ. კი დახარჯა, მაგრამ ამით მაინც არაფერი გამოვიდა.³ ს. ასლანიშვილმა შემდეგშიც გააკრიტიკა ქალაქის ხელმძღვანელობა შენობის უვარგისობის გამო და აღნიშნა, რომ მიუხედავად ჩატარებული რემონტისა, საქმეს მაინც არ ეშველა, რადგან ქალაქი არ ეხმარებოდა ხელოვნებას თავისი ტაძრის აგებაში, რაც თითქოსდა მას არ შეეძლო.⁴

1919—20 წ. სეზონს „თეატრი და ცხოვრება“ სხვა დროსაც შეეხო. ჟურნალის აზრით, ქუთაისში სეზონი ასე საიმედო და კარგი ჯერ არასოდეს ყოფილა.⁵

მიუხედავად ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ განცხადებისა, რომ ქუთაისის თეატრის დასი პრესიდან მივიწყებული იყო, მის დადგმებზე ზოგჯერ მაინც იბეჭდებოდა რეცენზიები, რომლებშიც

1 გაზ. „მსახიობის დღე“, 1920 წ.,

2 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 4

3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 841

4 იქვე, № 983-84

5 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2

ცალკეული სპექტაკლები იყო შეფასებული. მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითს. 1920 წ. გაზეთმა „სახალხო საქმემ“ ვრცელი რეცენზია მიუძღვნა თ. დოსტოევსკის „დანაშაული და სასჯელის“ დადგმას ქუთაისში, რომელიც ი. ზარდალიშვილის სასცენო მოღვაწეობის 20 წლისთავს მიუძღვნა და მასში რასკოლნიკოვის როლი თვითონ იუბილარმა შეასრულა.¹

რეცენზია ალ. ჭარმა „სოციალ-დემოკრატიშიც“ გამოაქვეყნა, რომელშიც მან „ჰიოლას“ (დაიდგა 14—15 თებერვალს), „ჰენრიხი, მეფე ნავარისა“ (დაიდგა 19 თებერვალს), „აღლუმის“ (დაიდგა 21 თებერვალს) და „კინის“ (დაიდგა 22 თებერვალს) დადგმები განიხილა. რეცენზენტმა დადებითად შეაფასა სპექტაკლებში მ. მდივნის, ი. ზარდალიშვილის, ა. ყალაბეგიშვილის, ა. ლოლუას, შ. ხონელის, ზ. გომელაურის, პ. კორიშელის და ა. იმედაშვილის თამაში და აღნიშნა ც. ამირეჯიბის სუსტი შესრულება და ზოგიერთი მსახიობის მიერ როლის უცოდინანრობა. საერთოდ კი ალ. ჭარმა სპექტაკლები დადებითად შეაფასა, თუმცა მიუთითა თეატრის მატერიალურ სიდუხჭირესა და აქედან გამომდინარე დეკორაციების სიღარიბეზე.²

რეცენზია „ერთობაშიც“ დაიბეჭდა და იგი სპექტაკლ „ურიელ აკოსტას“, (ავტორი ა. ბ.) ეხებოდა. რეცენზენტის აზრით, დასს სპექტაკლი არ გამოუვიდა. სუსტად ითამაშა თვით ა. იმედაშვილმაც. უფრო მეტიც, თეატრი იმდენად უპასუხისმგებლოდ მოჰკიდებია საქმეს, რომ მსახიობებს როლებიც კი არ სცოდნიათ ზეპირად. ყოველივე ამას კი მაყურებლის ხმაური, ხმამაღალი რეპლიკები და დაბალი კულტურაც დამატებია (იმ წლებში საერთოდ იდგა მწვავედ მაყურებლის კულტურის პრობლემა), რასაც კიდევ უფრო შეუწყვიტა ხელი დადგმის წარუმატებლობისათვის.³

1919—20 წლების სეზონში დასმა მაყურებელს უჩვენა ვ. გუნიას „ციხის საიდუმლო“, „და-ძმა“ და „აღლუმი“, ს. ჭანტურიშვილის „ბურუსი“, შ. დადიანის „გუშინდელნი“ და „გეგეჰკორი“, ა. უმიკაშვილის „სამზადისი“, შ. შარაშიძის „სინემატოგრაფი“, დ. ერისთავის „სამშობლო“, პ. ირეთელის „ქრისტიანე“, ა. ცაგარელის „რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ“, ა. ყორყოლიანის „სოფლის ფერმა“

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 732

2 ვაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1920 წ., № 8

3 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 131

ლი“, ვ. შიუტაშვილის „მეგობრობა“, ვ. შალიკაშვილის „გაგაშვილი“
 ლი მუხა“, ა. სუმბათაშვილის „ღალატი“, შილერის „ყაჩაღები“,
 დოსტოევსკის „დანაშაული და სასჯელი“, ა. დიუმას „კინი“, დევე-
 რიეს „ჰენრიხ მეფე ნავარელა“, ანდრეევის „ეკატერინე ივანოვნა“,
 ბარის „ნაპოლეონი და ჟოზეფინა“, ლუხმანოვის „სიკვდილი ნაპო-
 ლეონისა“, დენერის და კორმონის „ორი ობოლი“, ვებერის „პატარა
 კოლეტა“, კოსოს „ნერონი“, მეიერ-ფერსტერის „მემკვიდრე პრი-
 ნცი“, შექსპირის „ჰამლეტი“, „ოტელო“, „ჭირვეული ცოლის მორ-
 ჯულება“ და „იულიუს კეისარი“, ბეიერლინის „სამხედრო ბანა-
 კში“, ლენგელის „ტაიფუნი“, სობოლშჩიკოვ-სამარინის „ვიდრე
 ჰხვალ“, სამოილოვის „გამარჯვებულებს არ სჯიან“, სერგუჩევის
 „შემოდგომის ჰანგები“, მოლიერის „ტარტიუფი“, გუცკოვის „ური-
 ელ აკოსტა“, ფოსის „დამნაშავეა“ და ანდრეევის „დღენი ჩვენი
 ცხოვრებისა“.

მთელს სეზონში სულ 63 წარმოდგენა გაიმართა. 24 ქართველ
 ავტორთა, ხოლო 39 უცხოელ ავტორთა ნაწარმოებების მიხედვით.
 სხვაგვარად თუ ვიტყვივთ, 12 ქართველი ავტორის 15 ნაწარმოები
 24-ჯერ (ყველაზე მეტჯერ წარმოდგენილი იქნა ა. სუმბათაშვილის
 „ღალატი“ (ოთხჯერ) და ვ. გუნიას „ციხის საიდუმლო“ (სამჯერ),
 ხოლო 21 უცხოელი ავტორის 24 ნაწარმოები 39-ჯერ აჩვენეს.

ამ მონაცემებით თამამად შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ
 ა. იმედაშვილი (სწორედ მან დადგა ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა
 ნაწარმოები), ქართულთან შედარებით, უპირატესობას უცხოურ დრამატურგიას აძლევდა. რა თქმა უნდა, ამით სულაც არ გვინდა ვთქვათ,
 რომ რეჟისორს უცხოური დრამატურგია არ უნდა დაედგა (მხედვე-
 ლობაში გვაქვს კლასიკური და ასე თუ ისე სახეირო ნაწარმოებები).
 მაგრამ როცა იგი დასადგმელად აშკარად უსუსურ უცხოურ ნაწარ-
 მოებებს ირჩევდა, ამას გამართლება ნამდვილად არა აქვს. ამ შემ-
 თხვევაში გაცილებით აჯობებდა უპირატესობა ეროვნულ ნაწარმო-
 ებებზე შეჩერებულებით, რაც უდავოდ შეუწყობდა ხელს ქართული
 დრამატურგიის განვითარებასაც.

გაცილებით ძნელი გამოდგა დასისათვის 1920—21 წლების სე-
 ზონი, რომელსაც შ. დადიანი ხელმძღვანელობდა. ახლადარჩეულ
 დრამატულ საზოგადოებას დიდი ძალისხმევა დასჭირდა, რომ ქა-
 ლაქში სეზონი არ ჩაშლილიყო (1920 წ. საზოგადოების თავმჯდომე-
 რედ შ. დადიანი აირჩიეს). საქმე იმაშია, რომ ეს საფრთხე მართლაც

ძალზე რეალური იყო, რადგან 1920 წ. თითქმის მთელი დასახლებული
შორდ თბილისში გადავიდა. მიუხედავად ამისა, ქალაქის ხელმძღვა-
ნელობამ ახალ სეზონის ორგანიზებულად შეხვედრისათვის დრა-
მატულ საზოგადოებას მაინც გამოუყო 500 000 მ. უპროცენტო სე-
სხი, რაც თეატრის გადაკეთებასა და რემონტს უნდა მოხმარებოდა.¹
ქალაქის ხელმძღვანელობის დავალებითვე შედგა თეატრის რემონ-
ტისა და გაფართოების სამუშაოების გეგმა და ხარჯთაღრიცხვა.²
იმის გამო, რომ თეატრის სცენა და ფოიე უნდა გაფართოებულ-
ქალაქის გამგეობა იძულებული გახდა კერძო მეპატრონეებისათვის
ოთხი დუქანი ჩამოერთმია.³ სამუშაოებს დრამატული საზოგადოე-
ბა ხელმძღვანელობდა და მისი დასრულება ოქტომბერში იყო ნა-
ვარაუდები.⁴

სეზონისათვის მზადება სხვა მხრივაც მიმდინარეობდა. თეატრი
შეივსო ახალი ძალებით, შედგა რეპერტუარი და შეიძინეს 24 ახა-
ლი პიესა, რომლებიც მანამდე ქართულ სცენაზე არასოდეს არ იყო
დადგმული.⁵

დასში ახალი სეზონისათვის ირიცხებოდნენ ქალები: ლ. აბაშიძე,
ე. და ქ. ადრონიკაშვილები, დ. გუგუნავა, ა. ივერიელი, თ. ლეჭვი-
ნაძე, ნ. მაჭავარიანი, გ. სამანიშვილი, ნ. სირბილაძე, ნ. ყენია, ნ.
ჩიხლაძე და ბ. ჯაიანი, კაცები: ჭ. აბაკელია, დ. აბდუშელი, ვ. ბალა-
ნჩივაძე, შ. დადიანი, ნ. მებურიშვილი, ო. დევდარიანი, კ. დოლო-
ნაძე, ბ. ენდელაძე, ბ. ირაკლიშვილი, ბ. კოკელაძე, გ. კორძია, მ.
მამულაშვილი, შ. მანაგაძე, ვ. მატარაძე, კ. მიქაბერიძე, პ. მურღუ-
ლია, გ. ნემო, ნ. წითლიშვილი, ა. შავგულიძე, ვ. ჩხიკვაძე, ა. ხუ-
ჯაძე, შ. ჯაფარიძე, მ. ჯულელი და ზ. ურუშაძე (ეს უკანასკნელი
რეჟისორის თანაშემწის მოვალეობასაც ასრულებდა).

იმის გამო, რომ თბილისში სახელმწიფო დასი ჩამოყალიბდა,
ქუთაისში ველარ ჩამოვიდნენ მოწვეული ლ. მესხიშვილი, ვ. გუნია
და ნ. ჯავახიშვილი.

სეზონის გახსნა 20 ოქტომბერს იყო ნავარაუდები, მაგრამ სა-
რემონტო სამუშაოების გაჭიანურების გამო იგი 28-ში გაიხსნა.⁶ რა

1 ვაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 84
2 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 181
3 ვაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 21
4 იქვე, № 17
5 ვაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 117
6 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 950

თქმა უნდა, ახალგაზრდა და გამოუცდელ ძალებს არ შეეძლოთ თბაშად და სრულფასოვნად შეეცვალოთ დედაქალაქში გადმოსული ცნობილი მსახიობები. ამის თაობაზე წერდა კიდევ მაშინდელი პრესა, როგორც „სოციალ-დემოკრატი“ აღნიშნავდა, დასის თბილისში გადასვლით ქუთაისში საქმე გაფუჭდა. თეატრი „თბილისში აღორძინდა და სხვაგან კი დამარცხდა“. მართალია დასს კარგი რეჟისორი შ. დადიანი უდგა სათავეში, მაგრამ ძალები ძალზე სუსტი იყო. ძველთაგან მასში მხოლოდ სამი მსახიობილა იყო დარჩენილი. ფაქტიურად იგი დასი კი არა, სტუდია უფრო იყო. გაზეთის აზრით, სწორედ ამის გამო, დარბაზი სულ ცარიელი იყო.¹

ქალაქის ინტელიგენციის წარმომადგენლები მიუთითებდნენ, რომ დასში მრავალი ახალბედა მსახიობის ჩარიცხვის გამო სეზონი „მყვირალა“ არ გამოვიდოდა, მაგრამ სიახლეები მაინც იქნებოდა, რადგან ძალზე ენერგიულად საქმიანობდა შ. დადიანი.²

მიუხედავად ამისა, ქუთაისის მიძინებულ უცხოვრებას მაინც თეატრი აღვიძებდა. ს. ასლანიშვილის თქმით, ხალხი მხოლოდ ამ ერთადერთ დაწესებულებაში ისვენებდა სულიერად, ძალზე ბევრს აეთებდა დრამატული საზოგადოებაც. ს. ასლანიშვილსაც მიაჩნდა, რომ ქუთაისის დასის თბილისში გადასვლამ ქალაქი გააღარიბა, რადგან აქ ცნობილ მსახიობთაგან აღარაფერ დარჩა და რეჟისორს ფაქტიურად ხელში სტუდია შერჩა, რომელთანაც იგი ძალზე ბევრს მუშაობდა.³

მიუხედავად ზემოთ ჩამოთვლილი სიძნელეებისა, ქუთაისის თეატრის დასმა 1920—21 წლების სეზონში მაყურებელს მაინც უჩვენა შ. დადიანის „ვარამი“, „ფირუზა და ნაცარა“, „სასახლის კარზე“ და „გეგეშკორი“, ტ. რამიშვილის „სტუმარ-მასპინძლობა“ და „ფრთამოტეხილი ყორანი“, ა. ერისთავ-ხოშტარის „ბედის ტრიალი“, ა. წერეთლის „პატარა კახი“, ვ. ბალანჩივაძის „9 იანვარი“, ვ. შალიკაშვილის „გადაჭრილი მუხა“, ნ. ნაკაშიძის „კაცის სამართალი“, დ. ერისთავის „სამშობლო“ და „მეორედ გაყმაწვილება“, პ. ირეთელის „ქრისტინე“, კ. მესხის „რუსთაველი“, ა. ცაგარელის „ხანუმა“, ა. სუმბათაშვილის „ლალატი“, ფრაპანის „ზნეობის ქერბინი“, სუვორინის და ბურენინის „მედეა“, მიხაელის „რევოლუ-

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1920 წ., № 40
 2 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 17
 3 იქვე, № 25

ციური ქორწილი“, ნაროდინის „ლაქა“, სკრიბის „ებრაელები“, ფოსის „კატორღელი“, სუდერბერგის „სიყვარული ყველაფერია“ და სობოლშჩიკოვ-სამარინის „ვიდრე ჰვალ“. ასე რომ აშკარად ცრუობს გ. ბუხნიკაშვილი, როცა წერს, რომ თითქოსდა დაასჰქონდა ძველი რეპერტუარი და ახალი დადგეს მხოლოდ „სტუმარ-მასპინძლობა“, „ფრთამოტეხილი ყორანი“, „ვარამი“, „ფირუზა და ნაცარა“ და კიდევ ორიოდ სხვა.¹

უნდა ითქვას, რომ თეატრის ახალგაზრდულ დასს პრესის ყურადღება არ მოჰკლებია. 1920 წ. 4 დეკემბერს თეატრში დაიდგა „ფრთამოტეხილი ყორანი“. სპექტაკლზე მოზრდილი რეცენზია „სოციალ-დემოკრატი“ დაიბეჭდა. მასში მკაცრად დაწუნებული როგორც პიესა, ისე დადგმაც. რეცენზენტის აზრით სუსტად უთამაშია შ. დადიანს, ხოლო აბდუშელს იმდენად გაუმასხრებია თავისი სიმთვრალით როლი, რომ ეს აუტანელი გამხდარა მაყურებლისათვის.²

სამაგიეროდ დადებითი შეფასება მიეცა იმავე გაზეთში „ვარამს“.³ „ვარამზე“ რეცენზია ს. ასლანიშვილმა „ხალხის მეგობარშიც“ გამოაქვეყნა. მისი აზრით სპექტაკლში როლები კარგად შეასრულეს ახალგაზრდებმა ბ. ჯაიანმა —თამარი და ნ. მაჭავარიანმა— გულსუნდა. ასევე კარგად უთამაშიათ ვ. მატარაძეს — გამრეკელითორელი, ვ. ბალანჩივაძეს, ო. დევდარიანს, შ. სოსელიას და ს. კოკელაძეს, ხოლო სუსტად შ. ჯაფარიძეს (არგევანი), ს. ასლანიშვილის აზრით. სპექტაკლი რეჟისორულადაც კარგი დადგმული ყოფილა, ოღონდ მასში ცეკვები არ ვარგოდა.⁴

ასეთივე მაღალი შეფასება მისცა ს. ასლანიშვილმა „სტუმარ-მასპინძლობის“ დადგმასაც. მისი აზრით რეჟისორმა ახალგაზრდა ძალებით მაქსიმუმი გააკეთა. სპექტაკლში იგი გამოჰყოფდა შ. ჯაფარიძეს, აბდუშელს, დადიანს, ქ. ანდრონიკაშვილს, ა. ივრიელს, ბ. ჯაიანს, მატარაძეს და მაჭავარიანს, ხოლო იწუნებდა ზ. ურუშაძისა და ჯულელის თამაშს. დადებითადაა შეფასებული რეჟისორის ნამუშევარიც.⁵

1 გ. ბუხნიკაშვილი, „თეატრალური ქუთისი“, თბ., საქართველოს თეატრალური საზოგადოება, 1976, გვ. 358-59
 2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1920 წ., № 40
 3 იქვე, № 23
 4 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 24
 5 იქვე, № 25

ს. ასლანიშვილმა რეცენზიები 21 ნომბერს დადგმულ სპექტაკლებზე „სასახლის კარზე“ და „სიყვარული ყველაფერია“ გამოკვეთა (რეჟისორი შ. დადიანი). პირველ სპექტაკლში მან დადებითად შეაფასა როგორც პიესა, ისე მისი დადგმაც. ასევე გამოჰყო ე. ანდრონიკაშვილისა და თვით შ. დადიანის თამაში. აღნიშნა აბდუშე-ლის, ჯაიანისა და მაჰავარიანის წინსვლა და მხოლოდ 2—3 მსახიობის თამაში მიიჩნია სუსტად. რაც შეეხებოდა სპექტაკლს „სიყვარული ყველაფერია“, იგი უმკაცრესად დაიწუნა. განსაკუთრებით დიდ მარცხად („სამარცხვინოდ“, „საშინელებად“) ჩათვალა მან ლ. აბაშიძისა და შ. დადიანის თამაში. უფრო მეტიც, ეს დღე მისი აზრით, თეატრისათვის სამარცხვინო და შავი ლაქა იყო და ამაში უპირველეს დამნაშავედ შ. დადიანი მიიჩნია, რადგან სწორედ მან მისცა როლი ლ. აბაშიძეს. ს. ასლანიშვილი სპექტაკლში მხოლოდ მატარაძისა და გუგუნიავას თამაშს აღნიშნავდა.¹

როგორც ვხედავთ, სცენაზე განხორციელებული 25 ნაწარმოებიდან 17 ქართული იყო, რაც აშკარად მიუთითებს თეატრის სწორ ეროვნულ პოზიციასზე.

1920 წ. ქუთაისის რკინიგზის კლუბ „ხელოვნებაში“ მოყვარულთა მეორე თეატრიც ჩამოყალიბდა, რომელსაც ვ. ბალანჩივაძე ხელმძღვანელობდა. უნდა ითქვას, რომ თეატრი ძალზე სუსტი იყო და მას მაყურებელიც დიდად არ ეტანებოდა.

1920 წ. ქუთაისში რამდენიმე წარმოდგენა ჩამოსულმა დასებმაც გამართეს. 26 მაისს თბილისის სტუდიამ აჩვენა „სულელი“, რომელშიც თავიანთი კარგი თამაშით ვ. ანჯაფარიძე და მ. ჭიაურელი გამოირჩეოდნენ. 12 ივნისს „ხანუმაში“ ითამაშა წყალტუბოში სამკურნალოდ მყოფმა ვ. აბაშიძემ. 24—25 ივნისს ჩეხოვის „ალუბლის ბაღი“ და „ძია ვანია“ წარმოადგინეს მოსკოვის სამხატვრო თეატრის მსახიობებმა და 11 ივლისს სტუმრად ჩამოვიდა თბილისის რუსული დრამის დასი „ტარტო“.

ქართულმა თეატრმა დიდი როლი შეასრულა აფხაზეთში ქართული სულისა და ცნობიერების აღდგენა-განმტკიცების საქმეში. ამიტომ არცაა გასაკვირი ის გამორჩეული ყურადღება, რასაც ამ საქმისადმი იქაური ქართველთა ეროვნული საბჭო იჩენდა. 1918 წლისათვის სოხუმში ქართული თეატრალური დასი არ არსებობდა. იქ მხოლოდ ადგილობრივი სცენის მოყვარეებისა და თბილისელი

1 ვაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 27

და ყვირილელი (ზესტაფონელი) გვარდიელებისაგან შექმნილი და სი თუ აჩვენებდა იშვიათად წარმოდგენებს. ასე იყო მაგალითად ალოიზის თეატრში, როცა იქ „სოფლის გმირები“¹ აჩვენეს. ძირფესვიანად შეიცვალა ვითარება 1919 წ., როცა სოხუმში ქართული დასი ჩამოყალიბდა. დასი ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ შექმნა და იგი ინახავდა კიდევ მას (საბჭოს ჰქონდა ხელოვნების სექცია). სეზონის მეთაურად თბილისიდან ი. ბარველი მიიწვია. ასევე მიიწვიეს სოხუმში თბილისელი მსახიობი ნატალია ჯავახიშვილიც. საბჭოს განზრახული ჰქონდა წარმოდგენების რეგულარული გამართვა, ხოლო სეზონის ბოლოს საზეიმო წარმოდგენის დადგმა, რომელიც ნ. ჩხეიძეს მიეძღვნებოდა. დასმა სეზონი 20 ოქტომბერს პ. ირეთელის „ბედნიერი დღით“ გახსნა.² უნდა ითქვას, რომ სეზონი სოხუმში კარგად წარიმართა და წარმოდგენები ალოიზის თეატრში ყოველ კვირას იმართებოდა. დასში ორი პროფესიონალი მსახიობიც ნ. ჯავახიშვილი და ვ. ჯიქია იყვნენ დასაქმებულნი. სწორედ მათი მონაწილეობით დაიდგა ი. გედევანიშვილის „მსხვერპლი“, გ. შარვაშიძის „მომაკვდავნი სურათნი“ და ა. შ.³ ეროვნული საბჭო ცდილობდა სოხუმში სამუშაოდ დამატებით კიდევ მიეწვია ხუთი მსახიობი, მაგრამ იმ ეტაპზე ეს ვერ მოხერხდა.⁴

1919 წ. სოხუმში მეორე თეატრალური დასიც მოქმედებდა, რომელმაც სეზონი 2 ნოემბერს გახსნა იგივე ალოიზის თეატრში შ. დადიანის პიესით „შენი ჰირიმე“. წარმოდგენის დაწყებამდე მყოფრებელს თეატრის როლსა და დანიშნულებაზე ესაუბრა მ. წუწუნავა.⁵

1919 წ. სოხუმში რომ ორი ქართული თეატრალური დასი არსებობდა, ამას ადასტურებს „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდილი ზ. ჩხიკვაძის წერილიც „მგზავრის შთაბეჭდილებანი“, რომელშიც აღნიშნულია, რომ სოხუმში ორი კარგი კერძო თეატრი იყო. ზ. ჩხიკვაძე 23 აპრილს ალოიზის თეატრში თვითონ დასწრება კიდევ „შურისძიებას“ და განსაკუთრებით მოსწონებია მსახიობი ქალი ბ. ჯაიანი, რომელსაც დიდ მომავალსაც უწინასწარმეტყველებდა. წარმოდგე-

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 144
 2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 220
 3 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 11
 4 იქვე, № 24
 5 იქვე, 1919 წ., № 13

ნის დაწყებამდე ჯერ კონცერტი გამართულა, ხოლო შემდეგ სენებით ს. ქვარიანი გამოსულა.¹

აფხაზეთის ქართველობა თეატრალურ წარმოდგენებს სხვათა დადგმებითაც ნახულობდა. მაგალითად, 1919 წ. აგუძერაში წარმოდგენა გამართულა მასწავლებელ სოფიო ჩიხლაძის მეთაურობით,² ხოლო ვაგრის ფრონტზე შექმნილა სცენის მოყვარეთა წრე (იგი 1920 წ. თბილისში გადასულა).³ ასეთივე წრე შექმნილა სოხუმის ჯარისკაცთა სახალხო უნივერსიტეტშიც.

1919 წ. სოხუმსა და გუდაუთას თბილისიდანაც ეწვია დრამატული დასი, რომელმაც ორი წარმოდგენა 16 მარტს სოჭის ფრონტზეც გამართა და „არსენა“ აჩვენა. წარმოდგენებმა, რომლებსაც აფხაზებიც ესწრებოდნენ, საყოველთაო მოწონება დაიმსახურეს.⁴

დროებითი სათეატრო დარბაზი მოწყობილი იყო ვაგრის სასტუმროშიც, სადაც 1919 წ. 15 ივნისს გაიმართა ჯერ ლიტერატურული საღამო და ტექვები, მერე მოხსენებით გამოვიდა გვარდიის სარდალი ვ. ჯუღელი და ბოლოს აჩვენეს ა. ცაგარელის „ჭკუისა მჭირს“ (რეჟისორი ა. ძაძამია). საღამოზე თბილისიდან მომღერალ მუშათა გუნდიც გამოვიდა.⁵

ქართული თეატრალური საქმიანობა 1920 წ. სოხუმში გაუარესდა. დასი დაიშალა და ქართული წარმოდგენებიც იშვიათი მოვლენა გახდა. ერთადერთი თეატრალური ჯგუფი, რომელიც ამ წელს იქ ჩავიდა, ეს იყო ჯავახიშვილის დასი, რომელმაც ქართულად „არშინ მალალან“ და „აშულ ყარიბი“ აჩვენა. მოქმედებდა ცირკიც.⁶

1920 წ. პროფკავშირები შეეცადა სოხუმში მუშათა სასახლე გაეხსნა ბინიატ ოღლის ჩამორთმეულ სახლში, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო იმუამად ეს ვერ მოხერხდა.⁷

სოხუმში ქართული დასის გარდა, რუსული დასიც არსებობდა. მაგალითად, 1918 წ. იქ მოქმედებდა არტისტული საზოგადოება, რომელიც დ. ზახაროვმა და დ. ორლოვმა დააარსეს.⁸ წარმოდგენე-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 522
2 იქვე
3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 15
4 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 68, 72
5 იქვე, № 138
6 იქვე, 1920 წ., № 218
7 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 217
8 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 126

ბი იმართებოდა მომდევნო წლებშიც, ხოლო 1920 წ. წარმოდგენები კვირაში 1—2-ჯერ მაინც ეწყობოდა.

რაც შეეხება აფხაზურ დასს, ასეთი რამ 1918—21 წლებში არ არსებობდა. ა. არღუნი წიგნში „აფხაზური თეატრის ისტორია“¹ მართალია კი წერს, რომ თითქოსდა „აფხაზური სახელმწიფო თეატრის წინამორბედს წარმოადგენდა დ. გულიას მიერ შექმნილი მოძრავე დასი და 1918 წლიდან დაწყებული ომამდელ წლებამდე, აფხაზური თეატრი სწრაფი ზრდის სტადიაზე იყო“, მაგრამ ეს სიმართლეს არ შეეფერება. სწორია გ. მეგრელაძე, როცა იგი ა. არღუნს ამ სიტყუეში ამხელს.² მთელი პასუხისმგებლობით ვაცხადებთ, რომ 1918 წლის 26 მაისიდან, 1921 წლის 25 თებერვლამდე, არსად არ მოიპოვება ცნობა იმის თაობაზე, რომ არსებობდა არა თუ აფხაზური დასი, არამედ უბრალო სცენის მოყვარეთა წრეც კი.

1918 წ. მოყვარულთა, თეატრალური დასები (წრეები) საქართველოს სხვა ქალაქებში, დაბებსა და სოფლებშიც მოქმედებდნენ. ხაშურში მაგალითად ასეთი ორი იყო. ერთში, 13 ივლისს, „დამთხვეული ღუნერლის“ წარმოდგენაში თვით ვ. აბაშიძემ მიიღო მონაწილეობა,³ ხოლო მეორე წრე ადგილობრივი გიმნაზიების მოსწავლეებისაგან შედგებოდა.

შედარებით გამოცოცხლდა თეატრალური ცხოვრება ხაშურში 1920 წ. აქ იანვარში გაიმართა უურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ საღამო ლექციითა და სპექტაკლის ჩვენებით, მარტში ს. ჯანტურიშვილის „ბურუსის“ წარმოდგენა (გამართა თბილისის სახელმწიფო დრამამ), მოეწყო ადგილობრივი სცენისმოყვარე ნ. თევდორაშვილის სასცენო მოღვაწეობის 15 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო და ა. შ.

დასი არსებობდა ხონშიც, რომელთა სპექტაკლ „სამშობლოში“, 14 ივლისს ქუთაისელი მსახიობები კ. მაჭარაძე და შ. ხონელიც მონაწილეობდნენ.⁴

1918 წ. შემოდგომაზე დრამატული წრე სამტრედიისშიც დაარსდა. ადგილობრივმა სცენის მოყვარეებმა მიიღეს წესდება და აირ-

1 ა. არღუნი, „აფხაზური თეატრის ისტორია“, „ალაშარა“, 1976
 2 ვაზ. „წიგნის სამყარო“, 1993 წ., № 3
 3 ვაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 137
 4 ვაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 216

ჩიეს გამგეობა.¹ წრემ სეზონი 8 დეკემბერს ტ. რამიშვილის ზობლებით“ გახსნა. დადგამ მყურებელთა დიდი მოწონებას სახურა.² წრე ძალზე ნაყოფიერად საქმიანობდა და 29 დეკემბერს ნ. შიუკაშვილის „მთის ზღაპარი“, ხოლო 1919 წ. 5 იანვარს ა. ცაგარელის „ქართველი დედაც“ დადგა. ორთავეს რეჟისორი გ. სიხარულიძე იყო. სპექტაკლებმა მყურებელთა მაღალი შეფასება დაიმსახურეს.³ 1919 წ. სეზონი სამტრედიაში კვლავ „მეზობლებით“ გაიხსნა. დაიდგა გერგესელის „ნილაბ ქვეშ“ და სხვა სპექტაკლებიც.⁴ მყურებლებში სიყვარულით სარგებლობდნენ სცენის მოყვარეები მამაგეიშვილი, ნინიძეები, კორძია და სიხარულიძე. მაგრამ უფულობის გამო დასი მუდმივად ვერ იწვევდა რეჟისორს, რაც დიდად უშლიდა მას ხელს საქმიანობაში.⁵ იმ დროისათვის სამტრედიაში ორი შენობა იყო ისეთი, რომელთა თეატრად გადაკეთება თავისუფლად შეიძლებოდა და დააყენეს კიდევ ეს საკითხი 1919 წ. მისი გადაწყვეტა იმხანად ვერ მოხერხდა, რამაც 1920 წ. იქ თეატრალური ცხოვრების მიწელება გამოიწვია.

1918 წ. წარმოდგენების გამართვის მხრივ ჩამორჩებოდა თელავი, სადაც შემთხვევით და ისიც მხოლოდ საქველმოქმედოდ თუ იმართებოდა დადგმები ან სხვა ღონისძიებანი. ასე იყო მაგალითად 2 ივნისს, როცა წარმოდგინეს „დედისერთა“.⁶ 8 ივლისს კი ადგილობრივმა დრამწრემ სამოყვარულო სცენაზე მოღვაწეობის 30 წლის საღამო გაუმართა ადგილობრივ სცენისმოყვარე ვ. კაკაბაძეს და თან „და-ძმაც“ იქნა წარმოდგენილი.⁷ ქალაქში არ არსებობდა თეატრის შენობა. ერთადერთი სცენა მხოლოდ საკრებულოში იყო, სადაც იმართებოდა წარმოდგენები, მაგრამ მისი დარბაზი ძალზე მცირე იყო. ქალაქში მსახიობები იშვიათად, ისიც მხოლოდ ზაფხულში ჩადიოდნენ. 1918 წ. თელავში საზაფხულო თეატრის მშენებლობა დაიწყო.

საქმე სასიკეთოდ არც 1919 წ. შეცვლილა. ადგილობრივი ძალებით, ამ წელს აქ. 1 ივლისს ა. ციხისთავის ინიციატივით და

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 224
 2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 470
 3 იქვე, 1919 წ., № 7, 9
 4 იქვე, 14, 89
 5 იქვე, № 58
 6 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 9
 7 იქვე, № 11

ი. იმედაშვილის მონაწილეობით გამართული ჟურნალ „თეატრი“ და ცხოვრების“ საღამოს გარდა ბევრი არაფერი ჩატარებულა. მისი სიურობა ნაწილობრივ იმანაც გამოიწვია, რომ გარდაიკვალა მალეზე ენერგიული ადგილობრივი სცენის მოყვარე ვ. კაკაბაძე.² საქმე მნიშვნელოვნად გამოსწორდა მას შემდეგ, რაც აქ 1919 წ. შემოდგომაზე მუშათა კლუბში მოყვარულთა დრამაზე შეიქმნა, რომელიც წარმოდგენებს ყოველ კვირას მართავდა. დასში მსახიობები დ. აწყურელი, ბ. ახოსპირელი და კ. ჭელიძე მონაწილეობდნენ. დ. აწყურელი და ბ. ახოსპირელი დასის ხელმძღვანელებად იყვნენ მიწვეულნი.³ კიდევ უფრო გააქტიურდა საქმიანობა 1920 წ. და აქ უკვე სამი თეატრალური სცენა არსებობდა საზოგადო საკრებულოში, მუშათა კლუბში და ახალ თეატრში. დასის რეჟისორად დ. აწყურელი მუშაობდა.⁴

მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი ხელისშემშლელი ჰყავდა, ნაყოფიერად საქმიანობდა ამ დროს (ვანის რაიონი) არსებული დრამა, სადაც 1918 წ. 14 ივლისს ადგილობრივი სამკითხველოს დასახმარებლად მოეწყო სპექტაკლების „რაც გინახავს, ვეღარ ნახავ“ და ს. ერთაწმინდელის „სიკვდილი ჩრდილოეთში“ წარმოდგენა. მათში ქუთაისლები — მარო უკლება და ვენერა ჭეიშვილი მონაწილეობდნენ.⁵

1919 წ. დრამატული საზოგადოება ოზურგეთშიც ჩამოყალიბდა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ მას ბევრი არაფერი გაუკეთებია. ეს აღნიშნა კიდევ ოზურგეთის ქალაქის საბჭომ და შეაჩერა საზოგადოებისათვის გამოყოფილი 3000 მ. გადაცემა, რადგან საზოგადოების თავმჯდომარე ნ. დოლიძე სრულ უმოქმედობას იჩენდა. საბჭომ საზოგადოების გამგეობის რეორგანიზაცია მოითხოვა.⁶

განახლებულ საზოგადოებას არც 1920 წ. გამოუჩენია დიდად თავი, რის გამოც კიდევ ერთხელ განახლეს გამგეობა. საზოგადოების კრებამ ამჯერად რეჟისორად ი. ჟივიძე მიიწვია, რომელიც შეუდგა კიდევ მუშაობას. კრების დადგენილებით ოზურგეთში ერთ

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 145

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 470

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 282

4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2

5 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 379

6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 14

მსახიობი ქალის მოწვევაც გადაწყდა. უნდა შეკეთებულიყო
ტრის შენობაც.¹

შედარებით აქტიური თეატრალური ცხოვრება მიმდინარეობდა გორში. მიუხედავად იმისა, რომ აქ არ ჰქონდათ თეატრის შენობა. ადგილობრივი დრამატიკული წარმოდგენებს მაინც მართავდა. 1919 წ. 19 იანვარს აქ გაიმართა დრამატული წრის დამფუძნებელი კრება, რომელმაც მიიღო წესდება და აირჩია გამგეობა.² 1919 წ. მარტში გორში რამდენიმე დადგმა თბილისის დრამამაც აჩვენა. ესენი იყო ს. ჭანტურიშვილის „ბურუსი“, ა. ცაგარელის „ხანუმა“, ნ. შიუკაშვილის „სულელი“, შ. დადიანის „შვილი თუ სიყვარული“ და „ახალგაზრდა ქვრივი“. სპექტაკლებში მთავარი როლები ი. ზარდალიშვილმა, ვ. აბაშიძემ, ე. ჩერქეზიშვილმა, შ. დადიანმა, ც. ამირჯიბმა და ნ. ჩხეიძემ შეასრულეს.³

1920 წ. თებერვალში გორში მომხდარი საშინელი მიწისძვრის შედეგად წარმოდგენები ფაქტიურად შეწყდა.

1919 წ. ორი დრამატიკული მოქმედებდა დუშეთში. ერთი ადგილობრივი სცენის მოყვარეებისა და მეორე სდმ პარტიისა. სცენის მოყვარეების წრე წინა წლებშიც არსებობდა და იგი წარმოდგენებს საკრებულოს შენობის მცირე დარბაზში მართავდა, რაც ვერ იტევდა მაყურებელს. შემოდგომაზე აქ ჩამოვიდა თბილისელი სცენისმოყვარე, პროფესიით გამომძიებელი მ. ხერხეულიძე, რომელმაც ძალზე გაააქტიურა წრის მუშაობა. მან თბილისიდან მოიწვია მსახიობი ქალი ქილარჯიშვილი, ხოლო ადგილობრივმა გვარდიამ ყაზარმის თეატრად გადაკეთება ითავა, რაშიც მასობრივ ხელმძღვანელობაც დაეხმარა. მოეწყო 300 ადგილიანი დარბაზი. წრის მუშაობას დიდად უშლიდა ხელს რეპერტუარის სიღარიბე, რაც არც თუ იშვიათად შემთხვევითი პიესების დადგმასაც აიძულებდა დასს. ბუნებრივია, სცენისმოყვარეთა ძალებით განხორციელებული დადგმები ყოველთვის ვერ იმსახურებდა მოწონებას, როგორც ეს მაგალითად ვ. გუნიას მიერ თარგმნილი ფრანგული პიესის „უბედურის“ დადგმისას მოხდა.⁴

კიდევ უფრო გაააქტიურა წრემ მუშაობა 1920 წ. და სეზონი

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 253
- 2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 22
- 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 480
- 4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 140

30 ოქტომბერს გახსნა. თეატრში უფასო დადგმებიც მაგრამ სამწუხაროდ ახლად აღდგენილი თეატრი 1920 მიუხედავად ამისა, დასი მუშაობას მაინც განაგრძობდა.¹

1918 წ. და 1919 წ. დასაწყისში ჭიათურაში თეატრალური ცხოვრება მიმქრალი იყო. მის გამოცოცხლებას მხოლოდ ვ. შალიკაშვილი ცდილობდა. წარმოდგენები აქ შემთხვევიდან შემთხვევამდე თუ იმართებოდა. 1919 წ. მაისიდან კი ქალაქში სამუშაოდ მიიწვიეს მსახიობი ვ. არაბიძე და მისი მეუღლე, ასევე ცნობილი მსახიობი ც. ამირეჯიბი, რომლებმაც დიდი როლი შეასრულეს ქალაქის თეატრალური ცხოვრების გააქტიურებაში.

16 მაისს ჭიათურაში მუშაობას ადგილობრივი დრამატული საზოგადოებაც შეუდგა, რომელსაც ა. ვარაზანაშვილი ხელმძღვანელობდა. საზოგადოებამ ძირითად ამოცანად ქალაქში თეატრისათვის შენობის აგება დაისახა და ამ მიზნით 28 მაისს დიდი დრამატული საღამოც გამართა. 1919 წ. შვიდ თვეში დასმა სულ 25 წარმოდგენა გამართა, თეატრის მიერ გაწეულ მუშაობას მაღალი შეფასება მისცა 1920 წ. 11 ივლისს გამართულმა ჭიათურის დრამატული საზოგადოების ყრილობამ.²

1920 წ. ჭიათურაში თეატრალური წარმოდგენები უკვე ყოველკვირას იმართებოდა. მაცურებელთა დიდი მოწონებით სარგებლობდნენ გ. ნუცუბიძე, გ. ჭანიშვილი და ჯ. მიშველაძე. 28 დეკემბერს ამ უკანასკნელს სასცენო მოღვაწეობის 10 წ. საღამოც გაუმართეს.³

1920 წ. ჭიათურაში გ. ზდანევიჩის სახელობის თეატრის შენობის აგებაც დაიწყეს.⁴

დრამატული წრე ზუგდიდშიც მოქმედებდა, რომლის წამყვან ძალას პ. სართანია წარმოადგენდა, მაგრამ 1918 წ. მისმა გარდაცვალებამ დიდად შეაფერხა წრის მუშაობა. 1919 წ. აქ დასი უკვე მოსამსახურეთა საკრებულოსთან არსებობდა და მას ი. ბოხუა ხელმძღვანელობდა. წრის აქტიური წევრები იყვნენ ვ. ქარდავა, შ. გვინია, პ. მეუნარგია და ვ. მესხი. დასი თვეში 3-4 წარმოდგენას მართავდა. 1919 წ. აქ დადგეს „ქრისტინე“, „დარისპანის გასაჭირი“, „გაუგებრობის მსხვერპლი“ და სხვა.⁵ დრამწრის მიერ

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 272

2 ძურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 27

3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 724

4 ძურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 27

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 180

ი. იმედაშვილის მონაწილეობით გაიმართა ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ საღამოც, სოფელ კახათში აჩვენეს სპექტაკლი „მ. შ.¹ 1920 წ. კი ზუგდიდში გასტროლებზე ერთი თვით მ. დადიანი და ე. ანდრონიკაშვილი ჩავიდნენ.²

1919 წ. ახალი დრამატული დასი შედგა ხარაგაულშიც, რომელიც თვეში 2-3 წარმოდგენას მართავდა. 1919 წ. 31 აგვისტოს აქ ადგილობრივი სცენისმოყვარე ვალენტინა ლომსაძის სცენაზე მოღვაწეობის 12 წელიც აღნიშნეს. დაიწყო თეატრის მშენებლობაც.³

1919 წ. თეატრის მშენებლობა დაიწყო სურამში. სურამის საბჭოს გადაწყვეტილებას თეატრის მშენებლობის შესახებ მხარი დაუჭირა რესპუბლიკის მთავრობამაც.⁴ მშენებლობა 1920 წ. დასრულდა და დაიწყო მისი მოხატვა.⁵ სეზონისათვის მზადებას აქ მ. ქორელი ხელმძღვანელობდა, რომელიც შ. დადიანის „გუშინდელის“ დადგმაზე მუშაობდა.⁶

სცენის მოყვარეთა დასი მოქმედებდა ახალქალაქშიც, სადაც რეჟისორად 1920 წ. გულიაშვილი მიიწვიეს. ამ წელს აქ ი. იმედაშვილის საღამოებიც გაიმართა.⁷ 1919-20 წ. მოყვარულთა დასი ე. ურუშაძის მეთაურობით ზესტაფონშიც მოქმედებდა.

თეატრალური ცხოვრების მხრივ ჩამორჩებოდა ბორჯომი. მართალია, 1919 წ. მთავრობამ ბორჯომისა და წალკერის თეატრი ზაფხულის სეზონის საწარმოებლად ე. ანდრონიკაშვილს გადასცა,⁸ მაგრამ მდგომარეობა ამით დიდად არ შეცვლილა. არ გამოსწორებულა საქმე არც 1920 წ. და აქ მხოლოდ ორიოდ ქართული დადგმა, „არშინ მალ-ალანის“ წარმოდგენა და დრამატული საზოგადოების საღამო გაიმართა. ყოველივე ამის მიზეზი კი იყო ის, რომ ბორჯომში არ მოქმედებდა დასი და არ არსებობდა სცენით აღჭურვილი შენობა.

ბორჯომელთათვის გამონაკლისი იყო 1920 წ. ზაფხულში მოსკოვის სამხატვრო თეატრის სტუმრობა (თეატრი იქ დასასვენებ-

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 2, 10

2 იქვე, 1920 წ., № 20

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 282

4 იქვე, 1920 წ., № 179

5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 932

6 იქვე, № 943

7 იქვე, 1920 წ., № 72

8 იქვე, 1919 წ., № 502

ლად ჩავიდა), რომლებმაც მაყურებელს რამდენიმე უჩვენეს.¹

მოყვარულთა დასი არსებობდა ბაღდათშიც, რომელიც წარმოდგენებს ყოველ კვირასა და უქმე დღეებში მართავდა. მიუხედავად ღარბაზის სიმცირისა, სპექტაკლებს ყოველთვის მრავალრიცხოვანი მაყურებელი ესწრებოდა. 1919 წ. ბაღდათში ახალი სახალხო სახლას მშენებლობა დაიწყო.²

კიდევ უფრო გააქტიურდა თეატრალური ცხოვრება ბაღდათში მას შემდეგ, რაც იქ ლ. კუჭუხიძემ და დ. ნაზემცოვმა მუდმივი თეატრი დააარსეს. შეიქმნა სცენის მოყვარულთა კავშირიც დარეჟისორად გ. ჯანდიერი მიიწვიეს. 1919 წ. სეზონი დასმა 18 მაისს დაიწყო და ზაფხულში 18, ხოლო შემოდგომაზე 5 წარმოდგენა გამართა.³

მოყვარულთა დასი მოქმედებდა სენაკშიც. თეატრალურ ხელოვნებას აქ იმდენად დიდი ყურადღება ექცეოდა, რომ 1919 წ. სენაკში თეატრის შენობის ასაგებ პროექტზე კონკურსიც კი გამოაცხადეს (დაწესდა ორი პრემია 10 და 5 ათასი მანეთის ჯილდოთი).⁴ სენაკელებმა 1920 წ. 15 აგვისტოს შ. დადიანს სასცენო მოღვაწეობის 25 წ. დიდი საღამო გაუმართეს და მისი ღვაწლის დასაფასებლად იქ მისთვის სახლის მშენებლობა დაიწყო.⁵

1920 წ. ღრამწრე „სხივი“ შეიქმნა დიხაშხოშიც. (ვანის რაიონი).⁶ წრე ყოველ კვირას მართავდა წარმოდგენებს. წრეს ა. გოგორიშვილი ხელმძღვანელობდა და მასში ადგილობრივი სცენის-მოყვარეები იყვნენ გაერთიანებულნი. 1920 წ. მათ მაყურებელს უჩვენეს „დედინაცვალი“, „ჭკუა მხიარული“, „სიკვდილით დასჯა“, „ავტოკეფალია“, „ქე არ დაიღუპა საწყალი ხუცესი“ და ა. შ. დადგმები როგორც მაყურებელთა, ისე პრესის მოწონებასაც იმსახურებდა.⁷

მოყვარულთა ძლიერი დასი არსებობდა 1919-20 წლებში ტო-

- 1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 966
- 2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 116
- 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 226
- 5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 895
- 6 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 26
- 7 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 10, 16

ბანიერშიც (ვანის რაიონი).¹ მათ 1919 წ. შუამთაში სახალხო სკოლის აშენებაც დაიწყეს.² და ამ საქმეში თბილისში მცხოვრებ ბანიერელებსაც მოუწოდეს დასახმარებლად.³ ს. კეკელიძის ამ მოწოდებას ბევრი გამოეხმაურა. მაგალითად, მ. ბახტაძემ სამტრედიის საგანგებო სალამოც კი გამართა და იქ შემოსული ფული მთლიანად სახალხო სახლას მშენებლებს გადასცა — სულ 5060 მ.⁴ რამაც შესაძლებელი გახდა 1920 წ. სახლის მშენებლობა სცენით დასრულებულიყო.⁵ ახალი სეზონი „და-ძმით“ 23 მაისს გაიხსნა (წინა სეზონი აპრილში დასრულდა).⁶

1919 წ. საგარეჯოში თეატრალური ცხოვრება ძირითადად სტუმრად ჩამოსულთა ძალებით მიმდინარეობდა. მაგალითად, 6-7 აპრილს აქ სპექტაკლები შ. დადიანის ხელმძღვანელობით თბილისელმა მსახიობებმა აჩვენეს. აგვისტოში კი ადგილობრივი სცენის მოყვარეების ძალებით დაიდგა „პებო“, რომლის პრემიერას ი. იმედაშვილიც დაესწრო. 1920 წ. შეიქმნა დრამატული საზოგადოებაც, რომლის თავმჯდომარედ ნ. ქურდოვანიძე აირჩიეს,⁷ ხოლო 7 მარტს შედგა ახალი სცენის მოყვარეთა წრე „არმაზი“ ი. მეტრეველის თავმჯდომარეობით.⁸ წრემ თავისი ერთი დადგმა „მიხაკი“ ქარელშიც აჩვენა.⁹ 1920 წ. საგარეჯოში ი. იმედაშვილის მონაწილეობით „თეატრი და ცხოვრების“ სალამოც გაიმართა.

ძალზე აქტიური თეატრალური ცხოვრება მიმდინარეობდა 1918-1919 წ. ლანჩხუთში, სადაც მუდმივი დასი მოქმედებდა. აქაურ სცენაზე საკმაოდ ხშირად არა მარტო ადგილობრივი ძალებით დადგმულა კარგი სპექტაკლები, არამედ არც თუ იშვიათი იყო სტუმრად ჩამოსული დასების წარმოდგენებიც. 1918-19 წ. ზამთრის სეზონს ლანჩხუთში დაქირავებული მსახიობები მართავდნენ და წარმოდგენებიც სისტემატურად ეწყობოდა. ამ საქმეში დიდი როლი შეასრულა ადგილობრივი დრამატული საზოგადოების გა-

- 1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 376
- 2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 133, 193
- 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 537
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 50
- 5 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1920 წ., № 14
- 6 ქურნ. „თეატრი იდა ცხოვრება“, 1920 წ., № 21
- 7 იქვე, № 9
- 8 იქვე, № 12
- 9 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 160

წახლებულმა ხელმძღვანელობამ, რომელმაც თავისი ენერგიული საქმიანობით მოამზადა ახალი სეზონი.¹ საზოგადოებას აქტიურად ლეს საქმეში გვერდით ფაქტიურად არავინ უდგა და ენთუზიასტებზე გადადიოდა. მაგალითად, ძალზე ბევრს მსახიობი ასკურავა, ხოლო ექიმმა გრიგორაშვილმა და მოქალაქე ურატაძემ თავისი ფულით გაარემონტეს თეატრის შენობა. რეჟისორად ა. ჯაყელი მიიწვიეს. სეზონი 1918 წ. 22 დეკემბერს „ცომბირელით“ გაიხსნა, 28 დეკემბერს კი „უმუშევარი“ იქნა წარმოდგენილ. მალე დაიდგა „პატარა კახიცი“ და სხვა.² ზამთრის სეზონი სამთვენახევარს გაგრძელდა. კიდევ უფრო გააქტიურდა საქმიანობა 1919 წ. და შეიქმნა ხელოვნების მოყვარულთა წრეც. ასევე გადაწყდა ქალაქში თეატრისათვის ახალი შენობის აგებაც.³ 28 მარტს ლანჩხუთში წარმოდგენაში მონაწილეობისათვის შ. დადიანიც კი მიიწვიეს.⁴ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ლანჩხუთში 1919 წ. სეზონმაც კარგად ჩაიარა.

მაგრამ ამას უკვე ვერ ვიტყვით 1920 წლის სეზონზე, რომელიც ფაქტიურად საზოგადოების ახალმა გამგეობამ ჩაჰკლა. დაიკეტა თეატრი. ენერგიული მუშაკები ვ. ასკურავა, ა. ჯაყელი და კ. ებრაელიძე კი საქმეს ჩამოაცილეს.⁵ მართალია ამ წელს ი. იმედაშვილმა წაიკითხა ორი ლექცია, დაიდგა „ირინეს ბედნიერება“, „ექიმ შტოკმანში“ ითამაშა შ. დადიანმა და კიდევ ორიოდ სხვაც, მაგრამ საქმე ამაზე შორს აღარ წასულა.

1919 წ. დრამწერის მუშაობა განახლდა ახალციხეშიც. აქ ახლად დაარსებულ დასს ყოველ კვირას უნდოდა წარმოდგენების გამართვა, მაგრამ ამას სცენის მოუწყობლობა უშლიდა ხელს. დასის რეჟისორი თბილისელი ე. ჯაჭანაშვილი, გამგეობის თავმჯდომარე ექაში ჯინჭველაძე და მისი ამხანაგი ლ. ფაღავა იყვნენ.⁶

ახალციხეში მოქმედ მოყვარულთა დასის წარმოდგენებში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ერემაშვილი (წარმოშობით სომეხი იოანესიანი, რომელიც მანამდე სურამში მოღვაწეობდა), ჯინჭვე-

1 გაზ. სახალხო საქმე, 1919 წ. № 712

2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 17

3 ძურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2.

4 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 65

5 ძურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 18

6 იქვე, № 2

ლაძე, ლ. ხუციშვილი, ა. ქერემაშვილი, ე. ჯაჯანაშვილი და სხვები.
1920 წ. 30 მარტს ახალციხეში ლ. ფალავას თაოსნობით დრამატული
ტული საზოგადოებაც დაარსდა, რომელშიც ქალაქში მანამდე არ
სებული სცენის მოყვარულთა ორი წრე გაერთიანდა.² რა თქმა
უნდა, აქაური წარმოდგენები პროფესიული თვალსაზრისით ყოვე-
ლთვის სათანადო დონეზე ვერ იდგა, მაგრამ მათ იქ ქართული სუ-
ლის აღორძინება-განმტკიცებისთვის მაინც შეუფასებელი მნიშვნე-
ლობა ჰქონდა. იგივე შეიძლება ითქვას ქალაქში 1920 წ. გამარ-
თულ ი. იმედაშვილის საღამოებზეც.³

სცენის მოყვარულთა საზოგადოება 1919 წ. სექტემბერში ფო-
თშიც აღსდგა. მისი ინიციატორი ნანა ნარაკიძე იყო. მასში შევიდ-
ნენ ნ. ნარაკიძე, თ. ჯიჯეიშვილი, ვ. მოისწრაფიშვილი, ქ. თურქია,
კ. მაჭარაძე, შ. ბეუქაშვილი, შ. გამყრელიძე, ი. შოთაძე, ა. ხელაძე,
ს. პაიჭაძე, ს. მყავანაძე, ი. ვანელი, მ. ხავთასი, შ. ჯიჯეიშვილი,
ლ. ჩხაიძე, ს. ხარაზიშვილი, თ. ჩარკვიანი და თბილისიდან მოწვე-
ული რეჟისორი ნ. გვარაძე. დასმა სეზონი 25 ოქტომბერს თეატრ
„კომეტაში“ გახსნა. მას უმძიმეს ტვირთად აწვა შენობის ქირად
ერთ ღამეში 1000 მ. გადახდა.⁴ წარმოდგენები ყოველ შაბათს იმარ-
თებოდა. დასმა მაყურებელს უჩვენა „პატარა კახი“, „ქართველი
ქალი“, „დღენი ჩვენი ცხოვრებისა“, „დამთხვეული ღენერალი“,
„ძმის მკვლელი“, „და-ძმა“, „სამშობლო“, „მორევში“, „ქრისტი-
ნე“ და „მოწაფის ტრაგედია“. დასს ძალზე უჭირდა ფინანსურად
და დახმარების თაობაზე რამდენიმეჯერ ქალაქის გამგეობას მიმარ-
თა თხოვნით, რომელიც დაეხმარა კიდევ ფულითა და ბინით, მაგ-
რამ წინააღმდეგობა მაინც არსებობდა შენობის დაქირავებასთან
დაკავშირებით. ქალაქში არსებულ ერთად-ერთი თეატრის შენობის
„კომეტას“ პატრონთან.

მაყურებელთა შორის განსაკუთრებული პოპულარობით სარ-
გებლობდნენ სცენის მოყვარეები, ნ. ნარაკიძე, კ. მაჭარაძე, თ. ჩარ-
კვიანი, თ. ჯაჯეიშვილი და ს. ხარაზიშვილი.⁵

1919 წ. 22 ივნისს ფოთმა დიდი სიყვარულით აღნიშნა ნ. ჩხეი-
ძის იუბილე. 1920 წ. 29 თებერვალს ფოთში დრამატული წრის

1. ვერნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 1
2. იქვე, № 14
3. იქვე, № 29
4. იქვე, № 8
5. ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 48

ინიციატივით ჩატარდა დრამატული საზოგადოების დამფუძნებელი კრება, რომელმაც საზოგადოების ხელმძღვანელობა აირჩიეს. მას ქალაქში მალე ბევრი სასიკეთო ცვლილებები მოჰყვა თეატრალურ ცხოვრების სფეროში. სამუშაოდ იქნა მოწვეული ოთხი მსახიობი ქალი, 17 მარტს აღინიშნა ადგილობრივი სცენის მოყვარე ს. ხარაზიშვილის სასცენო მოღვაწეობის 30 წლისთავი, 18 ივნისს მოეწყო ვ. აბაშიძის იუბილე, თბილისიდან საგასტროლოდ მოიწვიეს დრამატული სტუდია „სულელისა“ და „გუშინდელის“ საჩვენებლად და ა. შ. დასის ეკონომიკურ მოლონიერებას დიდად შეუწყობ ხელი მტვირთავთა პროფკავშირის გადაწყვეტილებამ, რომ ყოველ თვეში მისთვის მიეცა 10 000 მ., იმ პირობით, თუკი მსახიობები თვეში ერთ წარმოდგენას უფასოდ გამართავდნენ.²

ფოთის კულტურულ ცხოვრებაში მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1920 წ. 8 ნოემბერს ქალაქის ხელმძღვანელობის მიერ თეატრ „კომეტას“ მეპატრონისათვის ჩამორთმევა. შენობა ქალაქს გადაეცა, რამაც დიდად გააიოლა მისი თეატრალური დასისათვის გამოყენება.³

რაც შეეხება ბათუმს, აქ 1917-18 წლებს სეზონის შემდეგ ქართული წარმოდგენები შეწყდა. როგორც გ. ბუხნიკაშვილი წერს, იგი თითქოსდა 1920 წ. ზაფხულამდე არ განახლებულა და ინგლისელებმა იქაური თეატრი კაფე-შანტანად აქციეს.⁴ მიგვაჩნია, რომ ეს ცნობა სწორი არ არის, რადგან, როგორც ყურნალი „თეატრი და ცხოვრება“ წერდა, — ბათუმში დრამატული წრის მუშაობა 1919 წ. განახლებულა. „კარგია განახლებული დრამა (იგულისხმება 1919 წ.). იქნება ამან მაინც უშველოს საქმეს“ (აქ იგულისხმებოდა ბათუმის თეატრის უნუგეშო მდგომარეობა 1919 წ., სადაც ლოტოს თამაში იყო გაბატონებული). 1919 წ. ბათუმის სცენის მოყვარეთა წრის თავმჯდომარედ აირჩიეს ვ. ყოყიკაშვილი, რომელიც რეჟისორისა და რამდენიმე მსახიობის ჩამოყვანას თბილისიდან ცდილობდა. წრეს კვირაში ორი წარმოდგენის გამართვა ჰქონდა განზრახული.⁵ „თეატრი და ცხოვრება“ სხვა დროსაც შე-

1 ყურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 10

2 ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 220

3 იქვე, № 263

4 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976 წ., გვ. 119

5 ყურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 13

ესო აღნიშნულ პრობლემას და გულისტკივილით აღნიშნა, რომ ბათუმში ხეირიან დრამურეს ვერ ეღივსენ. ადრე აქ წარმოდგენებს ვილაც ვაჭარი მამულოვი მართავდა, ხოლო 1919 წ. დაარსდა რომლისთვისაც რეჟისორი თბილისიდან უნდოდათ მიეწვიათ, მაგრამ ამისი მსურველი ვერ მოიძებნა. ამით კი კვლავ მამულოვმა ისარგებლა და წარმოდგენების გამართვა ისევ მან ჩაიგდო ხელში.¹

რა თქმა უნდა, საქმეს სულაც არ შევლოდა ის, რომ ბათუმში გაბატონებულმა ინგლისელებმა იქ საგანგებო მატარებლით მიიწვიეს თბილისელი მსახიობები, რათა მათ „ჰამლეტი“ ეჩვენებინათ.² ასევე ჩავიდა 1919 წ. ბათუმში ქართული დრამატული დასი ტ. აბაშიძის, შ. დადიანის, ე. ჩერქეზიშვილის და სხვათა შემადგენლობით, რათა მათ იქ მაყურებლისთვის „სტუმარ-მასპინძლობა“ და „გულმა იგრძნო“ ეჩვენებინათ.³ 1920 წ. 7-10 აპრილს ბათუმს მოსკოვის სამხატვრო თეატრიც ეწვია.

ბათუმში ქართული თეატრის აღდგენისათვის განსაკუთრებით იბრძოდა „თეატრი და ცხოვრება“, „ბათუმის ფურცელი“ და სხვები. ეს უკანასკნელი, მაგალითად თვლიდა, რომ ბათუმში საჭირო იყო პროფესიული თეატრი, რომლის ბაზად ქალაქში მოქმედი დრამურე უნდა ქცეულიყო. მაგრამ სამწუხაროდ, ქალაქი დასს არ ეხმარებოდა.⁴ „თეატრი და ცხოვრებას“ კი მიაჩნდა, რომ ბათუმში უნდა შექმნილიყო ძლიერი დასი და ჩამოყალიბებულყო საოპერო თეატრიც. მუდმივი დასები ყველა დაბა-ქალაქში უნდა დაარსებულიყო, ხოლო დრამატული წრეები მთელს აჭარაში უნდა გახსნილიყო.⁵

ინგლისელთა წასვლის შემდეგ, ბათუმში დაარსდა სახალხო წარმოდგენების მმართველი წრე ვ. ურუშაძის რეჟისორობით, რომელშიც მსახიობები მ. მდივანი, შ. ხონელი და ადგილობრივი სცენის მოყვარეები გაერთიანდნენ. დასმა პირველი წარმოდგენა „№ 21 ჯვრით“ 25 ივლისს გამართა. მალე ბათუმის თეატრში რეჟისორად ვ. ბარველი მიიწვიეს, რომელმაც სეზონი „მსხვერპლით“ დაიწყო. სპექტაკლში მთავარი როლი თბილისიდან სტუმრად ჩა-

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2

2 „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 15

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 54

4 გაზ. „ბათუმის ფურცელი“, 1920 წ., № 22

5 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 24

მოსულმა ვ. აბაშიძემ შეასრულა.¹ ვ. ბარველს დასში 6 ონალი მსახიობის მოწვევაც სურდა.

1920 წ. ბათუმის თეატრალური ცხოვრებიდან საყურადღებოა ობილიის დრამატული სტუდიის სტუმრობა, როცა მათ იქ „სულელი“ და „გუშინდელი“ აჩვენეს,² შ. დადიანის დასის გასტროლები და მათ მიერ სამი წარმოდგენის გამართვა,³ ნ. ჩხეიძის იუბილე (მსახიობმა ბათუმელთაგან 100 000 მ. საჩუქრები მიიღო),⁴ სცენის მოყვარე ს. ხარაზიშვილის სასცენო მოღვაწეობის 30 წ. იუბილე და ა. შ.

სცენის მოყვარულთა წრეები (დასები) 1918-20 წლებში ასევე მოქმედებდნენ 1918 წ. — აბაშაში, ონოლიაში, პატარძელში, პერვეისში, საჩხერეში, სუფსაში (ამ უკანასკნელისათვის სახალხო სახლის აგებაც დაიწყეს),⁵ ტყიბულში (თუმცა მას არ ჰქონდა ბინა და ცდილობდნენ სახალხო სახლის გახსნას)⁶ და ხეთაში, 1919 წ. — აცანაში, ბანძაში, გიორგიწმინდაში, გორაბერეჟოულში, ეკატერინოფილდში (აქ დადგმები ქართულ და რუსულ ენებზე იმართებოდა). ერკეთში, ველისციხეში (აქაურ საზაფხულო დასს არ ჰქონდა შენობა და მისი აგებისათვის სერიოზულად დაიწყეს ზრუნვა),⁷ ვეჯინში, თიანეთში, ილეშში, კახათში (ერთი დადგმა აქ მოწვეული ძალებითაც კი განხორციელდა), კიწიაში (აქ თვეში ორჯერ დადგმა საქველმოქმედოთაც ეწყობოდა)⁸ კურზუში, ლაილაშში, მარტვილში, მუხიანში, ომარტში, პატარძელში (დასს არ ჰქონდა შენობა და მის აგებაში დახმარებას ითხოვდნენ),⁹ რგანში, სადმელში, საჭამიასერში, სუფსაში, ტყიბულში, ყაზბეგში, ცაგერში, წესში (შენდებოდა შენობაც), ჭანეთში, ხაშში, ხეთაში (ვ. ნაჭყებიას ხელმძღვანელობით იქ შექმნილი წრე უბინაობის გამო მალე იძულებული გახდა საქმიანობა შეეწყვიტა), ხელთუბანში, ხობში, ხორში და ხუტუბანში. 1920 წ. — ბახმაროში, გომში, დაფნარში, ეწერში,

1 ქურ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 29
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 841
3 იქვე, № 775
4 იქვე, № 809
5 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 474
6 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 224
7 იქვე, 1919 წ., № 143
8 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 572
9 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 190

თეკლათში, თერჯოლაში, თიანეთში, კოკში, კულაშში, მცხეთაში, ონში, ოფშკეთში, სალხინოში, სუფსაში (აქ ვერც ამ წელს შეგხვდნენ სახალხო სახლის მშენებლობის დასრულება), ქარელში (აგებდნენ შენობასაც), ყაზბეგში, შორაპანში (აქ სამაზრო ერობაში დრამატული ხელოვნების ინსტრუქტორის შტატიც კი არსებობდა),¹ შუხუთში, ხაბუშეში, ხაშში, ხევში (სადაც შენობის ასაგებად საგანგებო კომიტეტიც კი შექმნეს),² ხობში, ცაგერსა და ჭიორაში. 1920 წ. გამოცემულ გაზეთ „მსახიობის დღეში“ მოცემულია არასწორი ცნობა, რომ თითქოსდა ამ წელს პროვინციებში 20-მდე დრამატული საზოგადოება და წრე მოქმედებდა).³

1918-20 წლებში დრამატული წრეები მრავლად მოქმედებდნენ ცალკეულ სკოლებშიც. როცა პროვინციებში დრამატული დასების შექმნა-საქმიანობაზე ვწერთ, აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც — მათ საზოგადოება ყოველთვის ერთნაირი გაგებით არ ხვდებოდა და ბევრი აშკარადაც ეწინააღმდეგებოდა მას. სანიმუშოდ შეიძლება მოვიყვანოთ სოფელ გიორგიწმინდის მაგალითი, სადაც წრის შექმნას უდიდესი ენერგია შეაღია მასწავლებელმა სიღამონაშვილმა და იგი მოქმედებდა კიდევ, მაგრამ მის შექმნამდე მას მოუხდა დიდი წინააღმდეგობის დაძლევა, რაც იმაში მდგომარეობდა, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა თეატრს... გარყვნილებად მიიჩნევდა.⁴

განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ 1918-21 წლებში ი. იმედაშვილის საქმიანობა. როგორც ცნობილია, იგი ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ გამომცემელ-რედაქტორი იყო. მან მთელი საქართველო მოიარა თავისი მეტად საინტერესო ლექციებითა და მოსვლებით, რომლებიც ქართული თეატრის, ხელოვნების, ლიტერატურის, საერთოდ კულტურისა და სხვა საკითხებს შეეხებოდა. ასევე ხშირად მართავდა იგი საქართველოს ცალკეულ ქალაქებსა და დაბა-სოფლებში ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ საღამოებს. ასეთი შეხვედრები მან გამართა 1919 წ. ველისციხეში, ხაშში, ხეთაში (აქ იგი საგანგებოდ ჩავიდა, რათა ახლად შექმნილი ადგი-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 851
2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 47
3 გაზ. „მსახიობის დღე“, 1920 წ.,
4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 190
11. ამირან ნიკოლეიშვილი

ლობრივი დრამდასის პირველ წარმოდგენას დასწრებოდა¹ სუფსაში და ა. შ.

სცენის მოყვარეთა საქმიანობის გასაუმჯობესებლად გარკვეულ ღონისძიებებს ხელისუფლებასთან ერთად სხვა ორგანიზაციებიც ატარებდნენ. მაგალითად, 1919 წ. მსახიობთა კავშირმა მსახიობ ვ. ჭიქია გააგზავნა დაბა-სოფლებში, რათა მას ადგილებზე დაეთვლიერებინა სცენისმოყვარეთა დასები და გასცნობოდა მათს საქმიანობას.² ამავე წელს პარლამენტის ხელოვნების კომისიამ გადაწყვიტა ჩაეტარებინა სცენის მოყვარეთა ყრილობა.³ ასევე ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოების საფუძველზე შეიქმნა კულტურისა და შრომის კავშირი,⁴ ხოლო სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ ჩაატარა პარტიის სცენის მოყვარეთა კრება, რომლის მიზანი საკუთარი დასის შექმნა და სასცენო საქმიანობის დაწყება იყო.⁵

ეხებოდა რა გ. ბუხნიკაშვილი მოყვარულთა დასების საქმიანობას, წერდა, რომ მენშევიკურ მთავრობას არ მიუღია არავითარი სახელმწიფოებრივი ღონისძიება თვითმოქმედ ხელოვნებაში წესრიგის დასამყარებლად, არ დახმარებია დრამატულ წრეებს და ყველა ისინი თავიანთი სურვილით მოქმედებდნენ. აგრეთვე მათ „ჰქონდათ ძველი რეპერტუარი, და არც შეიძლებოდა უკეთესი ყოფილიყო, რადგან მენშევიკური მთავრობის პერიოდში ორიგინალური ქართული დრამატურგია ძალიან მოისუსტებდა. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მაყურებელმა მხოლოდ 4-5 ახალი პიესა ნახა — „გუშინდელნი“, „სულელი“, „№ 21 ჯვრით“, ა. მაგლობლიშვილის „რევოლუციის გარიჟრაჟზე“ და ტ. რამიშვილის „სტუმარ-მასპინძლობა“. აქედან „გუშინდელნი“ და „სულელი“ რევოლუციამდეა დაწერილი“.⁶

გ. ბუხნიკაშვილი აქ აშკარად ტენდენციურია თავის მსჯელობაში. განა შეიძლება მთავრობას ბრალი დასდო იმაში, რომ პიესები არ იწერებოდა? თანაც არც ისაა სწორი, რომ თითქოსდა ორი-

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2
2 იქვე, № 1
3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 227
4 იქვე, № 15
5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 541
6 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976 წ., გვ. 109

გინალური პიესები არ შექმნილიყოს ამ წლებში. პიესები რომ იქმნებოდა (თუმცა ჩვენ სულაც არ მიგვაჩნია ეს მთავრობის დადგენილება), ამისი დამტკიცება თუნდაც მხოლოდ ჟურნალ „ცისარტყელას“ შინაარსის უბრალო გადახედვითაც კი შეიძლება. 1919-20 წლებში ამ ჟურნალში მაგალითად დაიბეჭდა ლ. ახობაძის (№ 10) და ტ. რამიშვილის (№ 11) დრამები, გერგესელის პიესა „გზაჯვარედინზე“ (№ 4-5) და ა. შ.

პროვინციებში თეატრალური ხელოვნების მდგომარეობა სერიოზული მსჯელობის საგანი გახდა 1919 წ. ივნისში გამართულ მსახიობთა მესამე ყრილობაზე, სადაც გამოიკვეთა აზრი, რომ შექმნილიყო საგანგებო მოგზაური დასი, რომელიც სისტემატურად იმუშავებდა პროვინციებში. ეს მით უფრო სასურველი იყო, რომ პროვინციების დიდ ნაწილში ან სულ არ იმართებოდა წარმოდგენები, ანდა სრულიად უვარგისი იყო ისინი. თბილისის მაზრამ ითხოვა კიდევ გარეკახეთისათვის ცალკე დასის შექმნა, რომლის დაფინანსებას იგი თავის თავზე იღებდა. ამგვარ მოთხოვნას სხვა მაზრებიც აყენებდნენ.¹

აღნიშნულ პრობლემას გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკაც“ შეეხო და მიუთითა, რომ ერობებს ეზრუნათ, რათა სოფლების სახალხო თეატრებში სისტემატურად გამართულიყო სახალხო წარმოდგენები, რისთვისაც მათ უნდა შეექმნათ მოძრავი სცენისმოყვარეთა ჯგუფები გასამრჩელოთი.²

პრაქტიკული ნაბიჯები 1919 წ. ზაფხულშივე გადაიდგა და 24 ივნისს შ. დადიანის ხელმძღვანელობით შეიქმნა მოგზაური დასი, რომელსაც წარმოდგენები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში უნდა ეჩვენებინა. დასი თავის პირველ მოგზაურობაში კახეთში წავიდა ე. ჩერქეზიშვილის, კ. ანდრონიკაშვილის, ნინონისა და გ. ფრონისპირელის შემადგენლობით.³ მათ წარმოდგენები უჩვენეს საგარეჯოში, სიღნაღში, გურჯაანში, ველისციხეში, თელავსა და ლაგოდეხში, რეპერტუარში შედიოდა „დამნაშავეა“, „ქრისტიანი“, „ბურუსი“, „შურისძიება“, „ვოდვეილები“ და „დედისერთა“.⁴

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 103
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 212
 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 8
 4 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 150

დასს ზაქათალაშიც ჰქონდა განზრახული ჩასვლა, მაგრამ კლდე-
დებიდან მომავლები 22 ივლისს ჭიათურის ტყეში გადაარჩვეს.¹

შიშვლად დარჩენილმა მსახიობებმა დახმარება მთავრობას
სთხოვეს, მაგრამ იქ მხოლოდ მათი ერთი სამინისტროდან მეორეში
გაგზავნით დაკმაყოფილდნენ. მსახიობები იძულებულნი გახდნენ
ბოლოს ფულს დასჯერებოდნენ, მაგრამ მათ ამის ნაცვლად სამხედ-
რო ფორმის მიცემას დაჰპირდნენ.² დიდი დავიდარაბის შემდეგ
მთავრობამ მსახიობებს 6648 მანეთის ტანსაცმელი გამოუყო.³

1919 წ. თბილისში სხვა დრამატული დასიც შეიქმნა ნ. ჩხეიძის,
ც. ამირეჯიბის, ნ. ჯავახიშვილის, ი. ზარდალიშვილის, ვ. არაბიძის,
ი. ბარველის, ნ. გვარაძის, ფანიაშვილის, ჯაფარიძის, გურიელის და
თარალიშვილის შემადგენლობით. დასი გასტროლებზე წავიდა გო-
რში, ხაშურში, სამტრედიისში, სენაკში, ფოთში, ბათუმში, ოზურ-
გეთში, სოხუმში, გუდაუთაში, ლანჩხუთსა და ჭიათურაში. მათ
რეპერტუარში შედიოდა ს. ჭანტურიშვილის „ბურუსი“, ფოსის
„დამნაშავეა“ და ენგელის „ზღვასთან“. დასი საგასტროლოდ მთა-
ვრობის მიერ საგანგებოდ გამოყოფილი ვაკონით გაემგზავრა.⁴

1919 წ. მოგზაური დასი ი. ზარდალიშვილმაც შეადგინა. მან
დასავლეთ საქართველოში ივნისში გასტროლებზე თან ვ. სარაჯი-
შვილი, ს. ინაშვილი და ზ. ფალიაშვილიც წაიყვანა.⁵ დასმა იმოგ-
ზაურა გორში, ხაშურში, ზესტაფონში, ქუთაისში, სამტრედიისში,
სენაკში, ზუგდიდში, ფოთში, აბაშასა და ბათუმში.⁶

1919 წ. ჩამოყალიბდა ქართველ მსახიობთა ამხანაგობაც ვ. აბა-
შიძის და ე. ჩერქეზიშვილის მეთაურობით, რომელმაც სიღნაღში,
ველისციხესა და გურჯაანში იმოგზაურა.⁷

კლდე უფრო მწვავედ დაისვა ეს საკითხი 1920 წელს. საქარ-
თველოში მომრავლებულ მოგზაურ დასებზე საჭირო იყო კონ-
ტროლის დაწესება, რადგან ისინი „ხრწნიდნენ პროვინციებს“.⁸
უფრო მეტიც, ბოლშევიკები ზოგჯერ ამგვარ დასებს თავიანთი

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 162

2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 164

3 იქვე, № 171

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 68

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 130

6 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 137

7 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 85

8 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 18

პოლიტიკური მიზნებისათვისაც იყენებდნენ. ამის მაგალითად მოდგება 1918 წ. შექმნილი მოძრაი პროლეტარული დასი მოსი“, რომელშიც ბოლშევიკები რ. კალაძე, გ. მეყეანაძე, როშელიძე, კ. ნუცუბიძე, ო. გაბუნია, ს. კიკაჩიშვილი, ს. სულაქველიძე, ე. გიგინეიშვილი, ს. დოლიძე, ვ. გეგეშიძე და სხვები შედიოდნენ. დასს დ. კობახიძე მეთაურობდა. ისინი წარმოდგენებს დროგამოშვებით დასავლეთ საქართველოს დაბაქალაქებში მართავდნენ და სპექტაკლების დაწყებამდე გამოდიოდნენ თავიანთი იდეების პროპაგანდით, ავრცელებდნენ ბოლშევიკურ პრესას და ა. შ. ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრების“ შეფასებით, დასის საქმიანობა უფრო შანტაჟი და აღვირაზსნილობა ყოფილა. წერილის ავტორი მის აკრძალვას მოითხოვდა.¹ ამგვარად დასმა 1918-20 წლებში რწუშავა, 1920 წ. კი იგი ხელისუფლებამ აკრძალა და დ. კობახიძე და რ. კალაძე საქართველოდან გაასახლა.²

1920 წ. სცენაზე მოღვაწეთა კავშირმა გადაწყვიტა შეექმნა სამი მოგზაური დასი, რომელთათვის განათლების სამინისტრომ რკინიგზაზე უფასო მგზავრობა დააწესა.³

1920 წ. შ. დადიანმა ახალი მოგზაური დასი შექმნა ე. ანდრონიკაშვილის, ვ. გამყრელიძის, მ. გელოვანის, პ. ფრანგიშვილის, ვ. მატარაძის, ს. ჟივიძის, ნ. ჩაგუნავასა და ზ. ურუშაძის შემადგენლობით. დასმა იმოგზაურა და 14 წარმოდგენა გამართა ქუთაისში, ხონში, ფოთში, ზუგდიდში, სენაკში, ლანჩხუთში, სამტრედიოში, ყვარელში, ხაშურსა და ბათუმში. მათ ბათუმში ნ. ჩხეიძის იუბილეც გამართეს, რომელიც დასს ფოთსა და ბათუმში თან ახლდა.⁴

1920 წ. იენისში მოგზაური დასი ტ. აბაშიძისა და ა. იმედაშვილის ხელმძღვანელობით დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრა. დასში შედიოდნენ ანკარა, მ. მდივანი, ს. ბეჟანიშვილი, სარაული, გ. ყიფშიძე, ვ. ჭიჭია, პ. კორინელი, ვ. მატარაძე, ზ. ურუშაძე, ს. ჟივიძე, აბდუშელი, ფეიქრიშვილი, ყალაბეგაშვილი, რურუა და ჩაგუნავა. მათ რეპერტუარში შედიოდა „ოტელო“ და „ნაპოლეონი“.⁵

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 13
 2 გ. ბუხნიკაშვილი, „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“, თბ., „ხელოვნება“, 1976
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 153
 4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 17
 5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 118

დასავლეთ საქართველოში 1920 წ. დრამატული სტუდიის დას-
მაც იმოგზაურა. მასში შედიოდნენ ვ. ანჯაფარიძე, ა. ქეჭოველი, გა-
მრეკელი, ვ. ციმაკურიძე, მ. გელოვანი, გ. ყიფშიძე, მ. ჯანაძე,
შ. ლამბაშიძე, სარაული, ქორელი, ვ. ჯიქია, გ. ჭიაურელი და შ. გო-
მელაური.¹

საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენდა 1920 წ. სიღნაღსა და
თელავში ლ. მესხიშვილის ჩასვლაც, რომელმაც სიღნაღში 2, თე-
ლავში კი 4 წარმოდგენა გამართა. მან დადგა „შეშლილი“ (სამჯერ)
და „ინსტიქტი“ (ერთხელ). ლ. მესხიშვილს იქ „ღონ კარუზოსა“ და
„შეშლილის წერილების“ დადგმაც სურდა, მაგრამ იმჯერად ეს ვერ
შესძლო.² კახეთიდან დაბრუნებულ დიდ ხელოვანს ფოთში, სენაკ-
სა და ზუგდიდში ჩასვლაც ჰქონდა განზრახული, მაგრამ ავადმყოფ-
ობის გამო ვერც ეს მოხერხდა.³

თეატრალურ სფეროს შეიძლება ითქვას, გამორჩეული ყურად-
ღება ეთმობოდა ეროვნული არმიისა და სახალხო გვარდიის კულ-
ტურულ ცხოვრებაში. ისეთი მასიური ლტოლვა სცენისაკენ, რო-
გორც იმ წლებში ეს სამხედრო ნაწილებში იყო, თითქმის კულტუ-
რის არც ერთ სხვა დარგზე არ ითქმის.

მთავრობაც ითვისებინებდა რა თეატრალური ხელოვნებისად-
მი ასეთ დიდ სიყვარულს, ცდილობდა ყოველნაირად შეეწყო ხელი
სამხედრო მოსამსახურეებისათვის, რათა მათთვის ხელმისაწვდომი
ყოფილიყო სასცენო ხელოვნება. სწორედ ხელისუფლების ხელის
შეწყობით გახდა შესაძლებელი ის, რომ 1919 წ. არმიისა და გვარ-
დიის 12 000 მოსამსახურეს ენახა თბილისის სახელმწიფო თეატრის
სცენაზე განხორციელებული 12 დრამატულა წარმოდგენა,⁴ რო-
მელთა შორის იყო „სამშობლო“, „ღალატი“ და სხვები.⁵ სახელ-
მწიფოს მუშებისა და სამხედროებისათვის გაწეული ეს შეღავათი
სულ 700 000 მ. დაუჯდა.⁶

1919 წ. გვარდიის ხელმძღვანელობის დადგენილებით გადაწყ-
და, სახელმწიფო თეატრში კვირაში ორჯერ მომხდარიყო დრამა-

1 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 20

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 885

3 იქვე, № 911

4 იქვე, 1919 წ., № 842

5 იქვე, № 759

6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 229

ტულ სპექტაკლებზე გვარდიელების დასწრება,¹ ხოლო 1920 წელს იანვარს მთავრობამ სახელმწიფო თეატრს თავის მხრივ გამოუყო 15 000 მ., რათა მას არმიისა და გვარდიისათვის წარმოდგენების უფასოდ ეჩვენებინა თვეში ორჯერ.² ასევე გადაწყდა, თბილისში გვარდიელებისათვის მოეწყოთ სპეციალური სცენა და გაეხსნათ კლუბები.³

1919 წ. 15 აგვისტოს თბილისში გაიხსნა გვარდიის სახლიც, რომელსაც თავისი თეატრი ჰქონდა. თეატრი საკმაოდ მაღალი დონისა იყო, რადგან მასში მოყვარულების გარდა ოთხი მოწვეული, პროფესიონალი მსახიობი ქალიც საქმიანობდა. 20 დეკემბერს დასმა თავისი სეზონი გახსნა.⁴

1920 წ. არმიისა და გვარდიაში კიდევ უფრო მასიური ხასიათი მიიღო თეატრალური საქმიანობით გატაცებამ, რასაც დიდად შეუწყო ხელი იანვარში გვარდიის კულტურულ-საგანმანათლებლო სექციის ჩამოყალიბებამ. ამის თაობაზე აღნიშნა კიდევ გვარდიის სარდალმა ვ. ჯუღელმა, თავის გამოსვლაში გვარდიის II ყრილობაზე, 29 ოქტომბერს. გვარდიას ამ დროისათვის მთელს საქართველოში უკვე ჰქონდა 7 სახალხო სახლი შექმნილი.⁵

1920 წ. თბილისში საგანგებო ზატალიონის მოძრავი დრამატული დასიც შეიქმნა, რომელიც წარმოდგენებს ძირითადად რაიონებში მართავდა.⁶ დასმა ნაყოფიერი საქმიანობა გააჩაღა და თითქმის მთელი საქართველო მოიარა. დაიწყო მათთვის თეატრის მშენებლობაც, რისთვისაც 50 000 მ. გამოიყო.⁷

16-26 სექტემბერს დასი გვარდიის კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიასთან ერთად ქუთაისს, ხაშურს, კიათურას, ხონს, სამტრედიას, სენაკს, ფოთს, ოზურგეთსა და ბათუმს ეწვია. მათთან ერთად წავიდნენ გ. ტაბიძე და გ. ქუჩიშვილიც. მსახიობთა დასს დ. აბდუშელი მეთაურობდა.⁸ ოქტომბერში დასი ისევ პრინციპში, ამჯერად გარეკახეთში გაემგზავრა, ორკესტრთან ერთად.

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 750
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 13-14
 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 842
 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 905
 5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 245
 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 7
 7 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 229
 8 იქვე, № 202, 206, 210

მათ საგარეჯოში ორი, ხოლო ხაშში ერთი დადგმა გამართეს.¹ დასმა წარმოდგენები 1920 წ. შემოდგომაზეც გამართა ახალციხესა და ცხინვალში ორ-ორჯერ და ბორჯომსა და ხაშურში თითოჯერ.² უფრო ადრე, 22 ივლისს კი, თბილისში მოეწყო საღამო, საიდანაც შემოსული თანხა მთლიანად ფრონტზე დაღუპულთა ოჯახებს მოახმარა.³

გვარდიელთა კულტურულ ცხოვრებაში დიდი მოვლენა გახდა 1920 წ. 6 ნოემბერს საგანგებო ბატალიონსა და საინჟინრო გუნდში „სახალხო გვარდიის სახლი კ. კაუცკის სახელობისა“ გახსნა. გახსნაზე გ. ტაბიძე, გ. ქუჩიშვილი, ვ. რუხაძე და ობოლი მუშაც გამოვიდნენ. მისი აგება სახელმწიფოს სულ 900 000 მ. დაუჯდა. სახლს საკუთარი დრამწრეც ჰქონდა. საგანგებო ბატალიონის სპეციფიკიდან გამომდინარე, დასი ძირითადად პროვინციებში და ფრონტებზე აჩვენებდა წარმოდგენებს.⁴

თბილისის სამხედრო ნაწილებში სცენის მოყვარულთა სხვა დასებიც მრავლად არსებობდა. პრაქტიკულად აქ განლაგებულ ყოველ ნაწილს თავისი დასი ჰყავდა.

1919-20 წლებში დრამატული დასები შექმნეს სადარაჯო ათასეულში, საგანგებო ბატალიონში, საავტომობილო გუნდში, მესანგრეთა ათასეულში, არსენალში, საარტილერიო ნაწილში, V ათასეულში, საგანგებო გუნდსა და ათასეულში და სამხედრო ჰოსპიტალის კლუბში. უნდა ითქვას, რომ გვარდიის ხელმძღვანელობა დიდ დახმარებას უწევდა ცალკეულ ნაწილებს ბაზის მოწყობაში. მაგალითად, მან ცხენოსან დივიზიონს მისცა 50 000 მ. აუდიტორიის მოსაწყობად, ორთაქალის შტაბს 40 000 მ. საზაფხულო კლუბის მოსაწყობად, საარტილერიო ბრიგადას 71.000 მ. თეატრის მოსაწყობად და ა. შ.⁵

დასები ძალზე აქტიურად საქმიანობდნენ. მაგალითად, სადარაჯო ათასეულში დასმა შეწყვეტილი საქმიანობა 1920 წ. 26 მაისს განაახლა და სულ რაღაც ორ თვეში 7 პიესა დადგა და ერთი ლიტერატურული გასამართლება მოაწყო (წინა სეზონში დასს დადგმული ჰქონდა 12 პიესა და მოწყობილი ჰქონდა ორი ლიტერატურ-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 229, 233

2 იქვე, № 281

3 იქვე

4 იქვე, № 252, 281

5 იქვე, № 102, 106

რული გასამართლება).¹ დასის ასეთ გააქტიურებას დიდად შეუწყო ხელი იქ ხელმძღვანელად მსახიობ ვ. ჯიქიას მიწვევამ, რომელსაც შ. ფრანგიშვილთან ერთად დადგმებშიც მონაწილეობდა. ასევე გააქტიურდა საარტილერიო დივიზიონის დასიც, რომლის დადგმებში V ათასეულის და ავლაბრის სცენის მოყვარენიც მონაწილეობდნენ. ბოლო ოთხ თვეში მათ სამი ახალი წარმოდგენა დადგეს.²

ზოგიერთი დასი მარტო თავის ნაწილში წარმოდგენების გამართვითაც არ კმაყოფილდებოდა და ხშირად საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებშიც მოგზაურობდა. მაგალითად, გვარდიის საგანგებო ბატალიონის და საინჟინრო გუნდის დასი 1920 წ. აპრილში ახალციხეს ეწვია, სადაც 23-25 აპრილს, თეატრ „რიმაში“ „ელეონორა“, „შურისძიება“, „პატარა კახი“ და „ბატონი და ყმა“ აჩვენა. დასი ბორჯომსა და ხაშურსაც ეწვია.³

ცალკეული დასები სხვადასხვა ხასიათის საღამოებსა და წარმოდგენებს თბილისის თეატრებსა და კლუბებშიც ხშირად მართავდნენ მაცურებლისათვის.

ნაყოფიერ საქმიანობას ეწეოდა პროვინციებში განლაგებულ სამხედრო ნაწილებში მოქმედი სცენის მოყვარულთა ძალებით შექმნილი დასებიც. ისინი საოცარი ენთუზიაზმით თვითონ აწყობდნენ თეატრისათვის შენობებსა და სცენებს. მაგალითად, ღუშეთში ადგილობრივმა გვარდიამ თვითონ ითავა გაძარცვული შენობის აღდგენა და მასში გვარდიელთა თეატრის მოწყობა. აქ წარმოდგენებს ძირითადად ოფიცრები მართავდნენ. მათ ფულიც კი შეაგროვეს იქ თეატრის ასაგებად. თუმცა ეროვნული გვარდიის ხელმძღვანელობასაც არ გამოუჩენია უყურადღებობა და ღუშეთის შტაბს ამ მიზნით 50 000 მ. მისცა.⁴ ასევე თვითონ აგებდნენ შენობებს გორსა და ფოთშიც. შენობა და სცენა ადგილობრივი ძალებით მოეწყო სოჩის ფრონტზეც, სადაც სისტემატურად იმართებოდა წარმოდგენები ადგილობრივი დრამსექციის მიერ. ის კი არა და მათ თავიანთი დადგმების ჩვენება თბილისის მუშათა კლუბებშიც კი გადაწყვიტეს.⁵ 1920 წ. 5 მარტს სათეატრო კომისია აირჩიეს მესხეთ-ჩავახეთის გვარდიელებმაც. მათ მოკლე დროში არათუ ახალციხეში მოაწყვეს

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 182, 241
 2 იქვე. 1921 წ., № 7
 3 იქვე. 1920 წ., № 91, 99
 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 34, 140, „სახალხო საქმე“, № 548
 5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 281

სცენა და დაიწყეს წარმოდგენების გამართვა, არამედ ყველაფერი
სოფელშიც კი მოაწყვეს შენობები, სადაც გვარდია იდგა, სოფელ
გურიაში გვარდიამ ააგო კლუბი სცენით, რომელშიც მას მთავრო-
ბაც დაეხმარა 60 000 მანეთით.²

აქ საერთოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეროვნული გვარდიის ხელ-
მძღვანელობა, მართლაც დიდ ყურადღებას უთმობდა თავის ნაწი-
ლებში კულტურულ მუშაობას. ამის კარგ მაგალითად გამოგვად-
გება გვარდიის შტაბის 1919 წ. გადაწყვეტილება, პროვინციებში
უმოკლეს ვადაში აეგო შვიდი კლუბი თავისი სცენით.³ გვარდიე-
ლებს ენერგიულად ედგა გვარდით მუშათა კლუბი „ხელოვნება“.

1919 წლიდან ადგილობრივი სცენის მოყვარულთა დასები მოქ-
მედებდნენ ქუთაისში, ახტალაში, ოზურგეთში, შულავერში, დედო-
ფლისწყაროში, ლაგოდეხში, ხაშურში, ხულოში, ქობულეთსა და
ზესტაფონში განლაგებულ ნაწილებშიც. როგორც წესი, ისინი მხო-
ლოდ წარმოდგენების გამართვით არ კმაყოფილდებოდნენ და ხში-
რად აწყობდნენ ლიტერატურულ საღამოებს, ლიტერატურულ გა-
საშართლებებს, სიმღერისა და ცეკვის საღამოებს, შეხვედრებს მა-
თთვის საინტერესო ადამიანებთან და ა. შ. მაგალითად, 1920 წ.
19 აგვისტოს ზესტაფონში, არაბიძის ეზოში, გამართეს დიდი კონ-
ცერტი, აჩვენეს დადგმა და ჩატარდა ლექცია, რომელსაც თვით
გვარდიის სარდალი ვ. ჯუღელი და პოეტი გ. ქუჩინვილიც ესწრე-
ბოდნენ.⁴

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ საქართველოს სამხედრო ნა-
წილებში წარმოდგენები ყოველ კვირას იმართებოდა, ძირითადად
ადგილობრივი ძალებით, რომელთაც ზოგჯერ მოწვეული რეჟი-
სორები და მსახიობებიც წაეშველებოდნენ.⁵

მართალია, დასებში სცენის მოყვარულები იყვნენ გაერთიანე-
ბულნი და ისინი შორს იდგნენ მაღალი პროფესიული დონისაგან.
მაგრამ მიუხედავად ამისა, მათ მაინც დიდი როლი შეასრულეს სამ-
ხედრო მოსამსახურეთა (და არა მარტო მათი) კულტურული მოთ-
ხოვნილებების დაკმაყოფილების საქმეში.

რა თქმა უნდა, ეს პროცესი გაცილებით უფრო მაღალ დონეზე

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 72, 230
2 იქვე
3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 842
4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 187, 196
5 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 29

წარიმართებოდა, ადგილობრივი სცენის მოყვარეები პიესებით უფილიყვენ უზრუნველყოფილნი.

ქართულ კულტურულ-თეატრალურ ცხოვრებაში განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ 1920 წ. მომხდარი ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი. ამ წელს ქართული დრამატული დასი პირველად ვასცდა საქართველოს და საგასტროლოდ ბაქოში გაემგზავრა ე. ჩერქეზიშვილის, ვ. აბაშიძის, ტ. აბაშიძის, შ. დადიანის და სხვათა შემადგენლობით. მათ იქ 31 მარტს პირველ წარმოდგენად „სტუმარ-მასპინძლობა“ აჩვენეს. ასევე აჩვენეს მეორე სპექტაკლიც „რაც არ ვერგება, არ შეგერგება“.¹ ბაქოში დასის სტუმრობამ იქაურ ქართველთა განსაკუთრებული დაინტერესება გამოიწვია.

1920 წ. საქართველოში სხვა მეტად დიდი მნიშვნელობის კულტურული მოვლენაც მოხდა, 15 აპრილიდან თბილისში საგასტროლოდ ჩამოვიდა რუსეთიდან დევნილი მოსკოვის სამხატვრო თეატრის სახელოვანი კოლექტივი. თეატრის სტუმრობა ძალზე ფართოდ გააშუქა პრესამ. დაიბეჭდა ა. ფალავას დიდი წერილი „თეატრის გარშემო“, რომელშიც ამ თეატრის ისტორიაა მოთხრობილი.² რუსმა მსახიობებმა ქართველ მაყურებელს უჩვენეს ჩეხოვის „ალუბლის ბაღი“ და „ძია ვანია“, ოსტროვსკის „ერთი სისულელე ყოველ ბრძენს მოუვა“, სერგუჩევის „შემოდგომის ჭიანჭური“, დოსტოვესკის „ძმები კარამაზოვები“ და ჰამსუნის „აღმასვლის კარებთან“.

განსაკუთრებული მოწონება დაიმსახურა „ძმებმა კარამაზოვებმა“. ლ. ნათაძის შეფასებით, მსგავსი დადგმა თბილისელ მაყურებელს არ უნახავს. იგი განსაკუთრებით გამოყოფდა ივანე კარამაზოვის როლის შემსრულებელ კაჩალოვს, დიმიტრი კარამაზოვის როლის შემსრულებელ ბაკშეევს, გრუშენკას როლის შემსრულებელ გერმანოვას და კატერინა ივანოვნას როლის შემსრულებელ ორლოვას. მისი თქმით, მოსკოვის დასმა ახალი თეატრალური შესაძლებლობანი აღმოაჩინა.³

„ძმებ კარამაზოვებს“ მაღალი შეფასება მისცა გ. გოლდენდმაც გაზეთ „საქართველოში“. აქაც განსაკუთრებით გამოყოფილია კაჩალოვი, გერმანოვა და პავლოვა, თუმცა გამოთქმულია შენიშვნაც, რომ სპექტაკლში ზედმეტი იყო მეოთხე მოქმედება — გასამარ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 789
2 იქვე, № 801, 808
3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 118

თლება.¹ სპექტაკლზე დადებითი რეცენზია დაბეჭდა მაც.² 3. დადგამე-
ეროვნული
განსაკუთრებული

მაღალი შეფასება მიეცა „ალუბლის ბაღსაც“, რომელზეც „ეროვნული თობაში“ ლ. ნ-ის ვრცელი რეცენზია დაიბეჭდა. განსაკუთრებული შეფასება მიიღო კნიპერმა, რომელმაც რანევსკის როლი შეასრულა.

რეცენზენტის თქმით, ეს იყო ანსამბლის და არა პაროვნების თეატრი და რომ ასეთი რამ არ უნახავს თბილისს, მათ უმაღლესი კულტურა მოიტანეს. სპექტაკლში კარგად ითამაშეს კაჩალოვმა, კნიპერმა და მასალიტინოვმა. „იგი გზის მაჩვენებელ ჩირაღდნად გამოადგება ჩვენს დანგრეულ სცენას და ხელოვნებას. საუკეთესო გაკვეთალია ჩვენი სცენური ხელოვნების მესვეურთათვის“.³

„ალუბლის ბაღს“ მაღალი შეფასება მისცა პ. დადგამემაც. მისი აზრით ამ სპექტაკლის ჩვენება „დიდი კულტურული მოვლენაა და იქნება სკოლაც იყოს ჩვენთვის“.⁴

ლ. ნ-მ „ძია ვანიაზეც“ გამოაქვეყნა რეცენზია და მასაც დადებითი შეფასება მისცა. მისი თქმით, კარგი იყო კაჩალოვის ასტროვი. „ეს იყო უმაღლესი სისრულე თამაშის. მან გააერთიანა ხელოვნება და ცხოვრება. ეს დადგმა თბილისში მთელი აღმოჩენაა, მთელი სკოლა“. რეცენზიაში გამოთქმული იყო შენიშვნებიც — ავტორის აზრით არ ვარგოდა განათება, ჩიტების სტვენა და გახმაურება.⁵

ლ. ნ.-მ ასევე განიხილა მოსკოველთა დადგმა ჰამსუხის „სასუფევლის კარებთან“ და მას ძალზე მაღალი შეფასება მისცა. რეცენზენტის აზრით სპექტაკლში ბრწყინვალედ შეასრულეს როლები კაჩალოვმა (კარენო) და გერმანოვამ (ელინა კარენო). ასევე კარგები ყოფილან მასალიტინოვი და ბერსენევაც.⁶ დადებითი რეცენზია ამ დადგმაზე პ. დადგამემაც გამოაქვეყნა.⁷

ლ. ნ.-მ რეცენზია მიუძღვნა მოსკოველთა კიდევ ერთ დადგმას ოსტროვსკის „ერთი სისულელე ყოველ ბრძენს მოუვა“. მართალია იგი წარმოდგენას კი იწონებდა, თუმცა თვლიდა, რომ ის ვერ შე-

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 99

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 838

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 91

4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 803

5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 101

6 იქვე, № 93

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 810, 812

ედრებოდა „ალუბლის ბაღს“. რეცენზენტის აზრით ეს სულაც იყო თეატრის ბრალი, რადგან პიესა იყო სუსტი. მისი შეფასებით ყველას გერმანოვა სჯობდა. „კლასიკის დადგმა ჩვენთვის ძლიერ სასარგებლოა, რომ ვნახულობთ. ამით მაგალითს ავიღებთ, თუ რა ავიღოთ ძველი მასალიდან, როგორ დავდგათ კლასიკა“.¹

დადებითი რეცენზიები ოსტროვსკის პიესის დადგმაზე გამოაქვეყნა პ. დადვაძემაც.² ნაკლები ყურადღება დაამსახურა დადგმამ სერგუჩევის „შემოდგომის ჭიანჭური“.³

მოსკოველმა მსახიობებმა თბილისში საგანგებო წარმოდგენა გამართეს ბავშვებისათვის. ასევე მოაწყვეს მათ კონცერტი უმუშევართა სასარგებლოდ, ხოლო 22 აპრილს ჩაატარეს ლიტერატურული საღამო, რომელსაც პ. დადვაძემ მალალი შეფასება მისცა.⁴ ცალკე ლიტერატურული საღამო ჩაატარა კაჩალოვმა, რომელმაც ასევე გ. გოლენდის რეცენზიაში დიდი მოწონება დაიმსახურა.⁵ მას დადებითი რეცენზია მ. ლვამიჩავამაც მიუძღვნა „სახალხო საქმეში“.⁶

ძალზე დიდი იყო მოსკოვის სამხატვრო თეატრისადმი მაყურებლის ინტერესი. მისი წარმოდგენები 50 000-ზე მეტმა მაყურებელმა ნახა. 16 აპრილს კი არტისტულ თეატრში გაიმართა მოსკოვის თეატრის ლიტერატურული გასამართლება, ხოლო 30 აპრილს ქართულ კლუბში მწერლების, კრიტიკოსებისა და საზოგადო მოღვაწეების მიერ ჩატარდა გასტროლების პირველი განხილვა.⁷ 3 მაისს ქართულ კლუბში გაიმართა მოხსენება-დისკუტიც „სამხატვრო თეატრი. მისი წარსული, აწყმო და მომავალი“, სადაც მოხსენება ი. ფალავამ გააკეთა. კამათში მონაწილეობა მიიღეს ა. ახმეტელმა, ი. გომართელმა, გ. ვეშაპელმა, ლ. ნათაძემ, გ. ქიქოძემ, დიმოვმა, კრემერმა, ლაზარევმა, ლეონგრიძმა, ლვოვმა და სხვებმა.⁸

სტუმრები უყურადღებოდ არც ხელისუფლებას დაუტოვებია და საგარეო საქმეთა სამინისტროს თხოვნით, მთავრობამ სამხატვრო

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 87
- 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 805-806
- 3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 97
- 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 809
- 5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 106
- 6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 803
- 7 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 94
- 8 იქვე, № 97

თეატრისათვის დახმარების გაწევა დაადგინა.¹ თავის მხრეზე განსაკუთრებული თბილი მიღებისათვის მოსკოვის სამხატვრო-საოპერის ხელმძღვანელობამ საქართველოს სახელმწიფო თეატრის კომისარ ა. წუწუნავასა და მის ყველა წევრს გულითადი მადლობა გადაუხადა.²

მოსკოველი მსახიობები თითქმის წლის ბოლომდე დარჩნენ საქართველოში და თავიანთი წარმოდგენები ქუთაისელ, ბორჯომელ და ბათუმელ მაყურებელსაც უჩვენეს.

როცა 1918-21 წლების თეატრალურ ხელოვნებაზე ვსაუბრობთ, ვფიქრობთ ყურადღება აუცილებლად უნდა გამახვილდეს ერთ კარგ ტრადიციაზე. საქმე იმაშია, რომ 1919 წ. დამოუკიდებელ საქართველოში პირველად აღინიშნა მსახიობის დღე.³ ამ წელს იგი 14-15 ივნისს არტისტებისა და მემუსიკეების დღის — ხელოვნების მსახურთა დღის სახელწოდებით ჩატარდა. თბილისის ქუჩებსა და მოედნებზე გაიმართა ზეიმი, ჩატარდა კონცერტები, წარმოდგენები, კაბარე, დეკლარაციები და შარყები. ყველგან უკრავდა ორკესტრი. ზეიმის მონაწილე მსახიობები ბოლოს ნ. ყორდანას ეწვივნენ და მასთან ხანგრძლივი საუბარი ჰქონდათ.⁴ მსახიობის დღის შემოსავალმა მთლიანად 150 000 მ. შეადგინა.⁵

1919 წ. 1 ივნისს თბილისში გამართულმა მსახიობთა კავშირის მესამე ყრილობამ მსახიობის დღის ჩატარება 1920 წლისათვის 2 იანვარს დაადგინა. ამ დღეს შემოსული თანხა მთლიანად კავშირს უნდა გადასცემოდა, რომელიც შემდეგ მას ცალკეულ მსახიობებს მოახმარდა.⁶

ამასთან დაკავშირებით გაზეთ „სახალხო საქმეში“ დაიბეჭდა ს. ფირცხალავას წერილი, რომელშიც ყურადღება ამ დღის დანიშნულებაზე იყო გამახვილებული. ს. ფირცხალავას აზრით, 2 იანვარს ყურადღება მარტო ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებაზე კი არ უნდა გამახვილებულიყო, არამედ მომხდარიყო თეატრალური

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 902
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 129
 3 აშკარად მცდარია გ. ბუხნიკაშვილის ინფორმაცია, რომელსაც იგი თავის წიგნში „ქართული თეატრი ახალი ცხოვრების მიჯნაზე“ გვაწვდის, რომ თითქოსდა მსახიობის დღე დამოუკიდებელ საქართველოში პირველად მხოლოდ 1920 წ. 2 იანვარს გამართულიყოს.
 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 126, „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 130
 5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 544
 6 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 282

ხელოვნების პროპაგანდა. საანტერესოა ითქვას, რომ მარტო ამ დღეს თბილისში 14 ქართული წარმოდგენა იყო დაგეგმილი (თბილისში ამ დროისათვის სულ 12-ზე მეტი საზოგადოება და დრამურ არსებობდა). წერილში ს. ფირცხალავა ყურადღებას ამახვილებდა თეატრის როლსა და მდგომარეობაზე და აღნიშნავდა, რომ თუ დამოუკიდებლობის პირველ პერიოდში მას სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა, შემდეგში მდგომარეობა შეიცვალა და სახელმწიფომ აშკარად გააძლიერა თეატრისადმი ყურადღება.¹

1920 წ. მსახიობის დღის მოსამზადებლად ფართო სამუშაოები დაიწყო. მას დიდ რეკლამას უწევდა პრესაც. დაიბეჭდა ღონისძიებათა გეგმა, თუ სად რა ღონისძიება გაიმართებოდა.² 2 იანვარს ქუჩებში ივლიდა პროცესია, გაიყიდებოდა ამ დღისათვის საგანგებოდ გამოსული ვაზეთი „მსახიობის დღე“ (რედაქტორი შ. დადიანი), ცნობილ მსახიობთა სურათები და ა. შ.

სადამოს ყველა თეატრში იქნებოდა სადღესასწაულო წარმოდგენა-სადამოები, სახელმწიფო თეატრში „ლალატი“, ქართულ კლუბში უმიკაშვილის „სამზადისი“, სახალხო სახლში „თქმულება შოთა რუსთაველზე“, მუშათა ცენტრალურ კლუბში ი. გედევანიშვილის „გამცემი“, ნაძალადევის კლუბში მოხსენება თეატრალურ ხელოვნებაზე და „ჯერ დაიხოცნენ, მერე იქორწინეს“ და „შარყი“, მუშტაიდის კლუბში იგივე, ვერის აუდიტორიაში სადამო — წარმოდგენით, საბურთალოს თეატრში „სიძე-სიმამრი“, ორთაჭალის კლუბში „პატარა კახი“, ერთობის უბანში „და-ძმა“, ავჭალის აუდიტორიაში სადამო-წარმოდგენა მოხსენებით, ავლაბრის თეატრში წარმოდგენა — მოხსენებით, სახელოსნო კლუბში „პეპო“ და მოხსენება და ნავთლულის მუშათა კლუბში წარმოდგენა. ზეიმის დამაგვირგვინებელი წარმოდგენის „გაყრის“ ჩვენება არტისტულ თეატრში იყო დაგეგმილი.³ მთელს ამ სამზადისს საგანგებოდ შექმნილი მსახიობის დღის მომწყობი კომიტეტი და ქართველ მსახიობთა კავშირის საბჭო ხელმძღვანელობდა.⁴

დიდი ზეიმით ჩატარდა მსახიობის დღე 1921 წ. 2 იანვარსაც და მთელს საქართველოში გაიმართა საზეიმო წარმოდგენები, ხოლო 3 იანვარს ქუჩებში საზეიმო პროცესიები დადიოდა. გაიყიდა საგან-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 721

2 იქვე, 1919 წ., № 718

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 1

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 290

გებო გაზეთი „მსახიობის დღეც“. თბილისში სალამოებზე მოეწყო ოპერის თეატრში, სახელმწიფო დრამის თეატრში, სახალხო თეატრში, მუშათა კლუბში, ნაძალადევის თეატრში, მუშტაიდის კლუბში, ვერის, ავლაბრისა და ავჭალის აუდიტორიებში, ავლაბრის მეხუთე ათასეულის თეატრში და ა. შ.¹

ცალკე უნდა აღვნიშნოთ 1919-21 წლებში პროვინციებში გამართული მსახიობის დღეებიც. 1919 წ. იგი 19 ქალაქში გაიმართა. ქართველ მსახიობთა კავშირის საბჭომ პროვინციებში დაგზავნა მიმართვები, რომლითაც ადგილებზე მომუშავე მსახიობებს თხოვდა 2 იანვარს გაემართათ სალამოები, წარმოდგენები, გაეგრცელებინათ მსახიობთა სურათები, გაზეთი „მსახიობის დღე“ და შემოსავალი მსახიობთა კავშირსათვის გადაეცათ. ამ დღეს ბათუმში საგანგებო მატარებელი ჩავიდოდა.²

1920 წ. მსახიობის დღე საგანგებო წარმოდგენებით აღინიშნა ფოთში, სოხუმში, გორში, ხაშურში, ჭიათურაში, შორაპანში, ბორჯომში, ზესტაფონში, სამტრედიისში, ახალსენაკში, ლანჩხუთში, ოზურგეთში, სიღნაღში, ველისციხეში, თელავსა და დუშეთში, ხოლო ქუთაისში საზეიმო პროცესია ქუჩებში დადიოდა, სალამოს კი თეატრში წარმოდგენა გაიმართა.³

ასევე აღინიშნა მსახიობის დღე 1921 წელსაც ქუთაისში, ბათუმში, ფოთში, სოხუმში, გორში, შორაპანში, ჭიათურაში, ზესტაფონში, სამტრედიისში, ოზურგეთში, დუშეთში, თელავში, სიღნაღში, ველისციხესა და სხვაგან.⁴

როგორც ვწერდით უკვე, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას მძიმე ეკონომიკურ პირობებში უწევდა ცხოვრება. ბუნებრივია, რომ უჭირდათ თეატრალური ხელოვნების მოღვაწეებსაც. ეს გასაჭირი იმდენად დიდი იყო, რომ მაგალითად, 1918 წ. ოქტომბრიდან, მიუხედავად პრესის აქტიური ჩარევისა, მძიმედ ავადმყოფი ვ. შალიკაშვილისათვის ვერ მოხერხდა გამოძებნილიყო სამკურნალოდ სოხუმში გასაგზავნი ფული (ერთად ერთი, ვინც მას 250 მ. დაეხმარა, ქუთაისის დრამატული საზოგადოება იყო) და მსახიობი 1919 წ. იანვარში გარდაიცვალა.⁵

1 გაზ. „ერთობა“, 1921 წ., № 2

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 708, 718

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 1

4 იქვე, 1921 წ., № 2

5 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 250, 254, 266, 1919 წ., № 17

ლიან ჰგავდა იავოს, ხოლო სხვა გმირები უფრო მკრთალნი ურკვეველნი იყვნენ. კარგი იყო პიესის ენაც, რეცენზენტის აზრით, არ ვარგოდა გ. ყალაბეგაშვილის სააკაძე, ხოლო კარგები იყვნენ ბ. კორიშელი (შადიმანი) და მ. ჭიაურელი (მეფე ლუარსაბი), თუმცა ეს უკანასკნელი ძალზე სენტიმენტალური ყოფილა. შედარებით ნაკლები შეფასება ჰქონდა მიცემული ამირეჯიბის თეკლას, ხოლო დანარჩენი მსახიობებს თამაში სუსტი ყოფილა. ასევე არ ვარგებულა მასიური სცენებიც. მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, ლ. ნათაძემ სპექტაკლი მაინც საჭირო დადგმად მიიჩნია.¹

მოწონებული იქნა დასის 16 დეკემბერს განხორციელებული „აღლუმის“ პრემიერაც (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი) და მასში ტ. აბაშიძის, ა. ვასაძისა და ა. ყალაბეგაშვილის თამაში.²

1920 წ. 23 დეკემბერს ბოლო პრემიერად დასმა „ანტიგონე“ წარმოდგინა (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი, მხატვარი სიღამონერისთავი).

კიდევ უფრო გაააქტიურა თეატრმა საქმიანობა 1921 წ. იანვრიდან და ზედიზედ იქნა წარმოდგენილი პრემიერები: 8 იანვარს „კოტეს დანაშაული“ (რეჟისორი ნ. გამრეკელი—თორელი). სპექტაკლი საეშვებისათვის იყო განკუთვნილი და მას უფასოდ აჩვენებდნენ), 15 იანვარს „მარიამ მაგდალინელი“, 27 იანვარს „სამშობლო“ (რეჟისორი კ. ანდრონიკაშვილი), 10 თებერვალს „რაც გინახავს, ველარ ნახავ“ (რეჟისორი ა. ახმეტელი) და 17 თებერვალს „ვინ არის დამნაშავე“ (რეჟისორი ა. წუწუნავა). 6 თებერვალს ასევე გაიმართა საზეიმო წარმოდგენაც, საქართველოს იურიდიული ცნობის გამო, ქართულ და რუსულ ენებზე.

რაც შეეხება „მარიამ მაგდალინელს“, მასზე მუშაობა 1920 წ. ლ. მესხიშვილმა დაიწყო, მაგრამ იგი ისე გარდაიცვალა, რომ მისი დამთავრება ვერ მოასწრო. სპექტაკლი ზ. ბერიშვილმა დაასრულა. პრესამ სპექტაკლი ძალზე უარყოფითად შეაფასა. „საქართველოს რესპუბლიკაში“ ვინმე „სკამი № 82“-მა დაიწუნა პიესა, ხოლო დადგმა ყალბად მიიჩნია. უნდა ითქვას, რომ მას საერთოდაც არ მოსწონდა თეატრის რეპერტუარი.³

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 270
 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 1008
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 12, „სახალხო საქმე“, № 1009

ზე, თანაც ბენეფისის დანიშვნის უფლება მხოლოდ კავშირის საბაზის კომპეტენციაში შედიოდა.¹

1919 წ. ორი დიდი ბენეფისი გაიმართა. 3 მარტს იგი მიეძღვნა ვ. აბაშიძის მოღვაწეობის 45 წლისთავს. ვ. აბაშიძე ამასთან დაკავშირებით მთავრობამ სახელმწიფო ღერბით, ქნარითა და 5000 მ. დააჯილდოვა. ასევე დააჯილდოვა იგი 1000 მ. მსახიობთა კავშირმატ. სალამოზე წარმოდგენილი იქნა ა. წუწუნავას მიერ დადგმული „ხანუმა“. იყო მილოცვები და ა. შ.²

4 ივნისს ბენეფისი მიეძღვნა გ. იშხნელის მოღვაწეობის 10 წლისთავს. ა. წუწუნავასა და კ. ანდრონიკაშვილის რეჟისორობით წარმოდგენილი იქნა „ღალატი“, რომელშიც ერთ-ერთი როლი თვით გ. იშხნელმა შეასრულა.³

უნდა ითქვას ერთიც — მიუხედავად იმისა, რომ ხელოვნების მუშაკები დიდ ეკონომიკურ გასაჭირს განიცდიდნენ, ისინი მაინც ახერხებდნენ თავიანთი ხელოვნებით სხვებს დახმარებოდნენ. მხედველობაში გვაქვს საქველმოქმედო წარმოდგენები, რომლებიც არც თუ იშვიათად იმართებოდა. 1918 წ. იგი უმეტესად მიმართული იყო სომხეთთან ომში დაღუპულთა ოჯახების, მეომრებისა და სხვათა სასარგებლოდ. ზოგჯერ სხვადასხვა დასები ერთმანეთსაც უმართავდნენ ხელს. ასე მაგალითად, 1918 წ. 17 ივნისს ავჭალის თეატრში გამართული „ქრისტიანეს“ შემოსავალი მთლიანად პატარ-ძეულის დრამატულ წრეს გადაეცა. 1919 წ. კი სახალხო სახლმა დაღუპულ მეომართა ოჯახების დასახმარებლად გამართა კონცერტი, 7-8 და 9 მარტს სახელმწიფო თეატრში დადგმები მოეწყო უმუშევართა დასახმარებლად. არტისტულ თეატრში გაიმართა სალამო ლტოლვილთა სასარგებლოდ, სალამო გაიმართა ბრმათა სკოლაშიც. უსინათლო მოსწავლეთა დასახმარებლად, თეატრ „ტარტოში“ ბათუმის პოლკის დაღუპულ მეომართა ოჯახების სასარგებლოდ, 1920 წ. 26 თებერვალს დრამატულმა საზოგადოებამ სალამო გამართა გორის მიწისძვრით დაზარალებულთა დასახმარებლად და ა. შ.

მნიშვნელოვანი იყო მთავრობის 1919 წ. 10 ოქტომბრის დადგენილებაც, რომ სახაზინო თეატრში კვირაში ერთხელ გამართუ-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 103
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 15, 51
 3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 119

ლიყო იაფფასიანი წარმოდგენა, რათა მუშა-მოსამსახურეებს სამხედროებს შესაძლებლობა მისცემოდათ მათი ნახვისა. მთავრობამ ამ მიზნით თეატრს 31353 მ. გამოუყო.¹

ქვეყნის თეატრალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“, რომელსაც ი. იმედაშვილი გამოსცემდა და რედაქტორობდა. ჟურნალი მიუხედავად დიდი სირთულეებისა, მაინც სისტემატურად გამოდიოდა (მისი გამოსვლა დროებით მხოლოდ ორჯერ შეწყდა 1918 წ. პირველად უქალღობის გამო და მეორედ, როცა ი. იმედაშვილი სომხეთთან ომში მოხალისედ წავიდა.² 1920 წლიდან ჟურნალი ყოველ კვირაში დიდი ფორმატით გამოიცემოდა, რაც ნაწილობრივ იმითაც გახდა შესაძლებელი, რომ ჟურნალს ფინანსური დახმარება გაუწიეს ქალაქთა კავშირმა (5000 მ.),³ ზემო აკეთის ერთობამ (250 მ.)⁴ და ა. შ.

1920 წ. ივნისში ზემოთ აღნიშნა ჟურნალის დაარსებიდან ათი წლის იუბილე. გამოიცა მისი საიუბილეო ნომერიც (№ 13). 13 ივნისს კი თეატრში გაიმართა დიდი საიუბილეო საღამო. საღამო 26 ივნისს მეორე ქართულ კლუბშიც გაიმართა.

კულტურულ ცხოვრებაში უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1920 წ. 30 სექტემბერს ყოველდღიური თეატრალური გაზეთის „არლეკინის“ გამოსვლა, რაც სახელმწიფო თეატრის გახსნის დღეს დაემთხვა, გაზეთი ქართულ და რუსულ ენებზე გამოდიოდა.⁵

ცალკე უნდა შევეხოთ მსახიობთა უკიდურესად მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობას. იგი იმდენად აუტანელი იყო, რომ საქვეყნოდ ცნობილი მსახიობები იძულებული იყვნენ ათასგვარი ფორმები მოეგონებინათ თუნდაც მცირეოდენი თანხის საშოვნელად. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ 13 ივნისს მსახიობთა კავშირის მიერ ვ. აბაშიძის, მ. საფაროვა-აბაშიძის, ვ. გუნიას, ე. ჩერქეზიშვილის და სხვათა მონაწილეობით გამართული სახალხო სეირნობა დღეივით „მოქეაფენო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით“.⁶

მიუხედავად ქვეყნის მძიმე მდგომარეობისა, ხელისუფლება

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 237
 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 435
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 130
 4 იქვე, № 9
 5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 215
 6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 129

ცდილობდა მინიმალური დახმარება მაინც გაეწია ასეთ მძიმე დღე-
ში ჩავარდნილი ცალკეული გამოჩენილი მოღვაწეებისათვის. ასე
მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ საერთოდ არ არსებობდა სპე-
პენსიო კანონმდებლობა, მთავრობამ პენსიები, თათოეულს 2000 მ-
თვეში, მაინც დაუნიშნა ვ. აბაშიძეს, კ. ყიფიანს, მ. საფაროვა-აბა-
შიძეს და ე. ჩერქეზიშვილს.¹ საზოგადოება განსაკუთრებულ ზრუნ-
ვას იჩენდა ვ. აბაშიძის მიმართ. როცა მის მძიმე მდგომარეობაზე
„სახალხო საქმეში“ დაიბეჭდა წერილი,² ამიერკავკასიის ბანკის თა-
ნამშრომლებმა გადაწყვიტეს ყოველ თვეში თავიანთი ხელფასის
თითო პროცენტი მიეცათ მსახიობისათვის, რაც თვეში 17 000 მ. შე-
ადგენდა.³ ვ. აბაშიძეს 10 000 მ. განათლების სამინისტრომაც მისცა.
სამწუხაროდ გ. ბუხნიკაშვილი, თავის ტენდენციურად დაწერილ
წიგნში, ამ ფაქტს სრულიად სხვაგვარად აფასებს. მისი აზრით თუ-
რმე დამოუკიდებელი საქართველოს („დამოუკიდებელი“ მას წინ-
წკლებში აქვს ჩასმული) მთავრობისათვის სამარცხვინო ყოფილა ის,
რომ ვ. აბაშიძე წყალტუბოში სამკურნალოდ მრეწველმა დ. კალან-
დაძემ გააგზავნა და თანაც მას მუდმივად ყოველთვიურად 5000 მ
დანიშვნა აღუთქვა. თბილისის საქალაქო საბჭო კი გარდაცვლილი
ლ. მესხიშვილის ოჯახს დაეხმარა 20 000 მანეთით.⁴

მსახიობთა კავშირთან ასევე დაარსდა გ. იშხნელის სახელობის
ფონდი, რომელიც კავშირის გარდაცვლილი წევრების ოჯახთა
შვილებს ეხმარებოდა. ფონდი სხვათა შეწირულობებით არსებობ-
და. ზოგჯერ მას თავადაც გაჭირვებული მსახიობებიც ეხმარებოდ-
ნენ. მაგალითად, ნ. ჩხეიძემ ფონდს 1000 მ. შესწირა.⁵

გარკვეული დახმარების ფორმა იყო შემოქმედებითი სადამოე-
ბის (საიუბილეო ბენეფისების) გამართვაც, რომლის დროს შემო-
სული თანხა, როგორც წესი, იუბილარს გადაეცემოდა. ასე აღინიშ-
ნა მაგალითად, 1918 წ. 16 ივნისს ვ. გამყრელიძის სასცენო მოღ-
ვაწეობის 30 წლის, 1920 წ. 20 აპრილს სახალხო მსახიობ ს. რომა-
ნაშვილი-დგებუაძის 20, 10 მარტს შ. დადიანას 25, 29 ივნისს
ვ. გარიკის 10, შ. საფაროვის 35 წლისთავი და ა. შ.

1 ვაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 10

2 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 910

3 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 287

4 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 996

5 იქვე, № 879

თავი მეოთხე

მუსიკალური ხელოვნება

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა ქვეყანაში ეროვნული მუსიკალური ხელოვნების განვითარებას.

მუსიკალური ცხოვრების რეორგანიზაცია ენერგიულად დაიწყო რუსეთის 1917 წ. რევოლუციის შემდეგ საქართველოში დაბრუნებულმა ი. აბაშიძემ, დ. არაყიშვილმა, ი. კარგარეთელმა, ვ. სარაჯიშვილმა, ნ. სულხანიშვილმა, ზ. ფალიაშვილმა, კ. ფოცხვერაშვილმა, ა. ყარაშვილმა, გ. ჯაბადარმა, თ. ძნელაძემ და სხვებმა.¹

ამ გზაზე გადადგმულ ერთ-ერთ უპირველეს და დიდ ნაბიჯს ქართული სამუსიკო საზოგადოების ჩამოყალიბება წარმოადგენდა.

საზოგადოების წესდება ჯერ კიდევ 1918 წ. 2 მარტს იქნა დამტკიცებული, რომლის საფუძველზე თბილისში არსებული ფილარმონიული საზოგადოების სკოლა ქართულ სამუსიკო სასწავლებლად გადაკეთდა და მის დირექტორად დ. არაყიშვილი დაინიშნა. ამავე წესდების საფუძველზე უნდა მომხდარიყო თბილისის რუსული კონსერვატორიის ნაციონალიზაციაც, მაგრამ პრაქტიკულად ეს არ განხორციელებულა. საერთოდაც უნდა ითქვას, რომ საზოგადოება პრაქტიკულად უმოქმედოდ იყო. დიდი აქტიურობით არც თბილისში მაშინ არსებული ქართული საფილარმონიო საზოგადოება გამოირჩეოდა. მართალია, სახელმწიფო თეატრში, მიუხედავად ზაფხულისა, 1918 წ. ზოგჯერ მაინც იმართებოდა წარმოდგენები (მაგალითად, აჩვენეს „პაიაცო“, „მალოროსიული ქორწილი“, „დუბროვსკი“ და სხვა), 26 ივნისს გამართულ მის კრებაზე იმსჯელეს თუ როგორ მოეწყობოთ სამუსიკო სკოლის ნაციონალიზაცია და სხვა, მაგრამ საქმე პრაქტიკულად ამის იქეთ არ წასულა.² 18 აგვისტოს

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 6

2 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 120

კი ე. მაჩაბლის თავმჯდომარეობით გაიმართა ქართული ფილარმონიული საზოგადოების წევრთა კრება, რომელზეც თავმჯდომარეობისას იქნა ქართული სამუსიკო საზოგადოების წესდება. ახლად ჩამოყალიბებული საზოგადოება ქვეყანაში უმაღლეს მუსიკალურ დაწესებულებად უნდა ქცეულიყო, რომლის ფუნქციაში მუსიკალური კულტურის განვითარებისადმი ხელმძღვანელობა შედიოდა. კრების დადგენილებით მის ხელში გადადიოდა ფილარმონიული საზოგადოების მთელი ქონება. საზოგადოების საქმიანობა მხოლოდ თბილისით არ უნდა შემოფარგლულიყო და მას თავისი განყოფილება ქუთაისში და მუსიკალური სასწავლებლები ქუთაისსა და თელავშიც უნდა გაეხსნა. ქუთაისში ამ საქმის ორგანიზაცია მ. ბალანჩივაძეს დაევალა.¹ კრებას მოხსენდა, რომ ფილარმონიული სკოლის გამგედ ზ. ფალიაშვილის ნაცვლად დ. არაყიშვილი დაინიშნა. არჩეული იქნა საზოგადოების გამგეობა ი. აბაშიძის, დ. არაყიშვილის, მ. ბალანჩივაძის, ე. მაჩაბლის, ნ. სულხანიშვილის, ი. ტარყაშვილის, ა. ყარაშვილის, ი. ჩიჯავაძისა და ა. წუწუნავას შემადგენლობით.² 20 აგვისტოს კი საზოგადოების თავმჯდომარედ ე. მაჩაბელი, ამხანაგად მ. ბალანჩივაძე და მდივნად ი. აბაშიძე აირჩიეს.³

საზოგადოების მიზანს წარმოადგენდა: ხალხში მუსიკალური ცოდნის გავრცელება, ქართული მუსიკის განვითარებისათვის ზრუნვა, კონსერვატორიის, სასწავლებლებისა და სტუდიების დაარსება, საოპერო სეზონის ორგანიზება, მუსიკალური ნაწარმოებების გამოცემა, ხალხური მუსიკის შეკრება, კონკურსების, წარმოდგენებისა და საღამოების მოწყობა, მუსიკალური მალაზიების დაარსება, სტიპენდიების, პენსიებისა და დახმარებების დანიშვნა, თეატრის შენობისა და დარბაზის დაქირავება და ა. შ.⁴ მანვე დაიწყო იმდერისა და მგალობელთა გუნდების ჩამოყალიბებაც.⁵

კავშირის ზრუნვის საგანი ვახდა თბილისის კონსერვატორიაც, რომელიც ისევ რუსეთის სამუსიკო საზოგადოების სამუსიკო სკოლად იწოდებოდა. სკოლიდან ქართული მუსიკა განდევნილი იყო. აქ რუსი იყო დირექტორი და მასწავლებელთა აბსოლუტური უმრავლესობაც. ეხებოდა რა კონსერვატორიის საქმიანობას, ყურნალი

1 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 27
 2 იქვე, № 11, 21
 3 იქვე, № 27
 4 იქვე, 1918 წ., № 81
 5 ვახ. „საქართველო“, 1918 წ., № 134

„თეატრი და ცხოვრება“ სამართლიანად მოითხოვდა მის გაქართუ-
ლებას, იქ ქართული მუსიკის დამკვიდრებას და ღირექტორად ქარ-
თველის დანიშვნას.¹

უნდა ითქვას, რომ კონსერვატორიისადმი საკმაოდ გულგრილ
დამოკიდებულებას იჩენდა ხელისუფლება. ეს შემდეგი მაგალითი-
დანაც სჩანს. სასწავლებლის მდგომარეობით შეწუხებულმა ზ. ფა-
ლიაშვილმა, რომელიც იქ ინსპექტორად მუშაობდა, 5 ივლისს
ეროვნული საბჭოს ხელოვნების კომისიას მიმართა წერილით, რო-
მელშიც მისი ქონების განიავებაზე იყო საუბარი. კომისია მეორე
დღესვე ეწვია სასწავლებელს და დაადგინა, რომ იქ „სრული წეს-
რიგი“ სუფევდა, მაშინ, როცა საქმე სულ სხვაგვარად იყო.²

მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოებას შესაფერისი ბინაც კი
არ გააჩნდა, რაზეც ნ. შიუკაშვილი გულსტკივილით წერდა ჟურ-
ნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“,³ მისმა გამგეობამ მაინც გააჩაღა
ენერგიული საქმიანობა სექტემბრიდან და 1918 წელსვე გამოაცხა-
და კონკურსი ქალ-ვაჟთა სიმღერის გუნდის დასაკომპლექტებლად,⁴
ქართულ მუსიკაზე დაფუძნებული კვარტეტის შესაქმნელად,⁵ გა-
ეროვნულა სწავლა, შექმნა ჟაკ დალკროზის ინსტიტუტის საბავ-
შვო განყოფილება, მუსიკალურ სკოლასთან დააარსა მომღერალთა
საოპერო სტუდია, რომელსაც ახალგაზრდა მომღერლები უნდა
აღეზარდა, გამოაცხადა კონკურსი (3 პრემიით) ქართული კვარტე-
ტისათვის მუსიკის შესაქმნელად, მიმდინარეობდა მუშაობა ქარ-
თული ოპერის შესაქმნელად, დაიწყო მომღერალთა გუნდის ჩამო-
ყალიბება, ზუბალაშვილის თეატრში ლექციები და ქართული მუ-
სიკის კონცერტები⁶ და ა. შ.

მიუხედავად საზოგადოების ასეთი საქმიანობისა, მაინც განსა-
კუთრებით ბევრი რამ იყო გასაკეთებელი მისგან ეროვნული მუსი-
კის სფეროში. თუმცა უნდა ითქვას, რომ მის ასაღორძინებლად და-
არსდა ქართული სამუსიკო სასწავლებელი, რომელსაც სპეციალუ-
რი ოთახებისა და დარბაზის მქონე დედათა ინსტიტუტის შენობა

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 11

2 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 139

3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 16

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 37

5 იქვე, № 48

6 იქვე, № 81

გადაეცა,¹ ქართული მუსიკის მომღერალთა კავშირი, ქართველ/მხედართა კავშირი, ქართველ მსახიობთა კავშირი, ი. აბაშიძის ხელმძღვანელობდა შეექმნა კომპოზიტორთა ფონდი² და ა. შ. ამათგან თავის მრავალფეროვანი და აქტიური საქმიანობით მაინც ქართველ მხედართა კავშირი გამოირჩეოდა, რომლის მომღერალთა გუნდმა პირველად გამოიტანა საჯაროდ ქართველ მუსიკოსთა ნაწარმოებები. მთავრობის ინიციატივით მის კონცერტებს მრავალჯერ დაესწრნენ გერმანიისა და თურქეთის წარმომადგენლებიც. კავშირის ხელმძღვანელობით უმოკლეს დროში შეიქმნა ათი ახალი ქართული სიმღერა, მოეწყო ჰიმნთა კონკურსი და ა. შ.³

მომღერალ-მგალობელთა გუნდი ჩამოაყალიბა თბილისის პირველი რაიონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიამაც, ხოლო 1 აგვისტოდან მეცადინეობა დაიწყო სახალხო სიმღერა-გალობის გუნდმა, რომლას ლოტბარი ა. მაისურაძე იყო.⁴ ასევე დაიწყო სიმღერა-გალობის გუნდისათვის კურსებზე მსმენელთა მეცადინეობა ძმებმა კავსაძეებმაც.⁵

1918 წ. ზაფხულში თბილისში სამუშაოდ ჩამოვიდა და საქართველოს ჯარის სამუსიკო ნაწილის გამგედ და მთავარ ლოტბარად დაინიშნა კ. ფოცხვერაშვილი. მან დაათვალიერა სამხედრო ორკესტრები და შეუდგა მათი საქმიანობის სრულყოფას.⁶

მიუხედავად ყოველივე გაკეთებულისა, მაინც მრავლად იყო პრობლემებიც, რომელთა შესახებ დაუფარავად წერდა ქართული პრესა. მაგალითად, „საქართველოში“ მკაცრი წერილი „ქართველი მემუსიკეებისადმი“ დაბეჭდა ი. კარგარეთელმა. მისი აზრით, ქვეყანაში ყველა სფეროში მამდინარეობდა აღმშენებლობა, გარდა მუსიკისა. აქ შურა, მტრობა, ჭიშპობა და ერთმანეთის დასამარება იყო გამეფებული. მისი აზრით, ქრებოდა უკვე არსებულიც. მართალია, სამუსიკო საზოგადოებები ჩამოყალიბებული იყო თვით ეროვნულ საბჭოებთანაც კი, მაგრამ ესენი სიცოცხლის ნიშანს არ იჩენდნენ და უფრო მეტად თავიანთ თავზე ზრუნავდნენ, ვიდრე საქმეზე. მათ ამიტომ გამოეცალათ ხელიდან სამუსიკო თეატრი და

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 204
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 50
 3 თურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 16
 4 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 134
 5 იქვე, № 142
 6 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 221

იგი ხელში „ვილაც ლევიცი“ ჩაიგდო და ახლა მას შეჰყურებ-
დნენ „პირდაღებულნი“.

მალე „საქართველოში“ ი. კარგარეთელი ისევ დაუბრუნდა აღ-
ნიშნულ საკითხებს და გამოაქვეყნა ვრცელი წერილი „თეატრი და
ხელოვნება“. მისი აზრით, მართალია ქვეყანაში დემოკრატიული
წყობა კი იკიდებდა ფეხს, მაგრამ ვაითუ გარეულს შინაური პან-
დურიით გაეგდო — კანონის წინაშე თანასწორობის ძალით კისერზე
წამოსჯდომოდა მას. „ამაზე რომ თქვა რამე, წერდა ი. კარგარეთე-
ლი, კაცისმკამელს დაგიძახებენ და მერე უნდა ამტკიცო შოვინის-
ტი არა ვარო. რუსეთს განა ასე არ განაგებდნენ გერმანელები და
ებრაელები? ამგვარ სიმპტომებს ვხედავთ აქაც, ოლონდ ჯერ მცი-
რე მასშტაბით და მერე კი იგი გაიზრდება“... ი. კარგარეთელი აღ-
შფოთებულია იმით, რომ ვილაც ლევიცი განცხადებით იწვევდა
მომღერლებს ახალი სეზონისთვის „ვინ ლევიცი და ვინ თავისუ-
ფალ საქართველოში თეატრის მოიჯარადრეობა. ნუთუ საქართვე-
ლოს მთავრობამ კაცი ვერ იშოვა, რომ თეატრი ჩაებარებინა? თუ
თეატრი მოსაგები საქმეა, მთავრობამ ქართველ კაცს რატომ არ
შესთავაზა? განა ივანე ფალიაშვილი ცუდად აწარმოებდა ამ საქ-
მეს სამი წლის წინ? აქ, თავისუფალ საქართველოში ნუთუ ძმობა,
ერთობა იკისრებს ქართველი კაცისადმი ამის როლს? (მოქრთამე-
ობის და ბოროტების). საწყალი ქართველი მუსიკოსები სანამ უნ-
და იყვნენ თავიანთ მიწაზე განუკითხავნი და თავისუფალ სამშობ-
ლოში მშვიერ-მწყურვალნი?“¹ „საქართველოში“ ასევე დაიბეჭდა
ვინმე ლუდუკის „მუსიკალური ექსკურსია“, როგორც იგი წერდა.
მთავრობამ მუსიკისა და ხელოვნებისათვის ჯერ ვერ მოიცალა. სა-
ჭირო კი იყო, განათლების მინისტრს სასწრაფოდ ჩამოეყალიბებინა
მუსიკოსთა ჯგუფი, რომელიც განსაზღვრავდა დარგის მომავალს.
თუმცა გარკვეული ძვრები უკვე დაწყებული იყო: კონსერვატორი-
აში დირექტორად აირჩიეს ნიკოლაევი, რეორგანიზაცია მზადდებო-
და ქართულ ფილარმონიაში, სადაც სწავლების ქართულ ენაზე შე-
მოღება, ეროვნული მუსიკალური ნაწარმოებების შეგროვება, შეს-
წავლა და გავრცელება სურდათ, არსებობდა მ. კაცსაძის გუნდი,
რომელიც სამხმოვან სიმღერას ემსახურებოდა, მხედართა კავშირმა
დააარსა ქალ-ვაჟთა სიმღერის გუნდი, შეიქმნა ქართველ მომღე-
რალთა საზოგადოება, თუმცა, მას საუბედუროდ, ავტორის აზრით,

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 139

არამუსიკოსები განაგებდნენ, რის გამოც იქ ანარქია და უფრო და უფრო სუფევდა და ა. შ., მაგრამ ვადასაქრელი იყო სხვა უამრავი მუსიკალემა, კერძოდ: ამაოდ ცდილობდა კ. ფოცხვერაშვილი თავისი პროექტებით დაეყოლიებინა მთავრობა ჰიმნ-აკადემიის გაფართოებაზე, ი. ქურხული — დაეარსებინა უმაღლესი მოხეტიალე დამკვრელთა კონსერვატორია, მ. ბალანჩივაძე — შეექმნა თბილისსა და ქუთაისში საფილარმონიო საზოგადოება, საქმის გასაკეთებლად ჩამოსული დ. არაყიშვილი, რაკი არაფერი გამოსდიოდა, ისევ რუსეთში ფიქრობდა წასვლას, ნ. სულხანიშვილი თელავში მიდიოდა. ვერას ვახდა ენერგიული ი. აბაშიძე, ხოლო ზ. ფალიაშვილი მძაფრად განიცდიდა, რომ საქმე არ კეთდებოდა. აწეწილი იყო საეკლესიო გუნდების საქმეებიც, ყველა, მკოდნე თუ უვიცი წერდა მუსიკალურ რეცენზიებს, რაც დიდად უშლიდა ხელს საქმის წინსვლას და ა. შ. ყოველივე ეს რომ დაძლეულიყო, ავტორის აზრით, უნდა მომხდარიყო მუსიკოსთა მობილიზაცია, აერჩიათ კომისია და მას მთავრობისათვის დასამტკიცებლად წარედგინა სამოქმედო გეგმა.¹

ქართულმა მუსიკალურმა საზოგადოებამ თავისი საქმიანობა განსაკუთრებით 1919 წლიდან გააქტიურა. 31 მარტს გამართულმა მისმა კრებამ მოისმინა ი. აბაშიძის მოხსენება, რომელშიც ხაზგასმული იყო ქართული ჰანგების შეგროვებისა და დამუშავების აუცილებლობა, რათა საქართველო ამ მხრივ ევროპას დაახლოებოდა. „ეროვნულ შემოქმედებას ეტნოგრაფიული ხასიათით მხოლოდ ადგილობრივი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ამიტომ თავის საზღვრებს ვერ გასცდება და თუ ქართული მუსიკის ხელოვნებას უნდა მოიპოვოს საერთაშორისო ასპარეზი, საჭიროა გაფართოდეს შემოქმედების ბრწყალეები. მაშასადამე, გარდა ადგილობრივ-ეტნოგრაფიულ სტილისა, აუცილებელია მუსიკალური ტექნიკა და ევროპული მეცნიერება და ამ ტექნიკის ქართულ მუსიკასთან შეფარდება. მოკლეთ, შეიქმნას ისეთი მუსიკა, რომელიც ერთნაირ სიამოვნებით დაატყობოს, როგორც ქართველის, ისე ევროპელის სმენას. საჭიროა მუსიკის დემოკრატიზაცია, ხალხში გაავრცელოს წმინდა, ჯანმრთელი მუსიკა. მიაჩვიოს და განავითაროს ესთეტიური მხარე ჩვენს ერში“. როგორც ი. აბაშიძემ აღნიშნა და კრებამაც დაადგინა, საქართველოში ერთადერთი უმაღლესი სამუსიკო ორგანო ქართული სამუსიკო საზოგადოება იყო. ამიტომ, სწორედ მას

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 129

უნდა გადაეჭრა ყოველი სამუსიკო საკითხი. მომავალში მას უნდა დაქვემდებარებოდა ყველა მუსიკალური ვითარება ყველა სასწავლებლებში — დაწყებითი იქნებოდა ეს, საშუალო თუ უმაღლესი. მას უნდა ეხელმძღვანელა ოპერის, სიმფონიის, სხვა მუსიკალური ორგანიზაციების, თუ ხალხის მუსიკალურ-კულტურული განვითარებისათვის.

საზოგადოებას თავისი წარმომადგენელი უნდა ჰყოლოდა ხელოვნების კომისიაშიც. კრებაზე განხილული მოხსენება რეაგირებისათვის დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიას გადაეცა.¹

კრების შემდეგ გაზეთ „ერთობაში“ დაიბეჭდა ა. ბ.-ს წერილი „ქართული სამუსიკო საზოგადოება“, რომელშიც საუბარი იყო იმ დიდ საქმეებზე, რასაც იგი აკეთებდა. ეს იყო კონსერვატორიაში კონცერტების გამართვა, მოსწავლეთათვის მუსიკალური დილების მოწყობა, სახალხო უნივერსიტეტებთან სახალხო კონსერვატორიების შექმნის მცდელობა, მუსიკის სწავლების შემოღება სკოლებში. საქმიანობა ეროვნული ოპერის დაფუძნებისათვის, ხალხური კონცერტების გამართვა, ზრუნვა პროვინციებში სამუსიკო სკოლების შექმნისათვის, ქართველ კომპოზიტორთა შემოქმედების შესწავლა-პოპულარიზაცია და ა. შ. ამ საქმეების წარმატებით განხორციელებისათვის საზოგადოებას აუცილებლად ესაჭიროებოდა ფინანსური დახმარება.²

18 მაისს ამ საკითხების განსახილველად მოწვეული იქნა საზოგადოების კრება, სადაც დაწვრილებით განიხილეს სკოლებში მუსიკის სწავლების შემოღების საკითხი და დაადგინეს, რომ იგი გიმნაზიებშიც უნდა შემოეღოთ. ასევე იმსჯელეს ხალხური კონცერტების გამართვაზე, სტიპენდიებისა და პრემიების დაწესებაზე, ეროვნული ოპერის დაფუძნებაზე, კონკურსების მოწყობაზე, ქართველ კომპოზიტორთა შემოქმედების შესწავლა-პოპულარიზაციაზე, პროვინციებში სამუსიკო სკოლების გახსნაზე და ა. შ. კრებამ გადაეკრთხელ ითხოვა ფინანსური დახმარება.³

როგორც ი. აბაშიძემ აღნიშნა კრებაზე, თავის მოხსენებაში, დამფუძნებელ კრებას სასწრაფოდ უნდა მოეხდინა ერის მუსიკალური ცხოვრების რეორგანიზაცია, რადგანაც არსებული სრულიად

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 81
2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 104
3 იქვე

უვარგისი იყო. ეს სფერო მანამდე კერძო პირთა ხელში იყო მოქცეული და სწორედ ისინი განაგებდნენ მას, რაც ყოველთვის არ იყო ნაყოფიერი. ი. აბაშიძემ გადაუდებელ საქმედ მიიჩნია სამუსიკო სკოლის, დაბალი და საშუალო სამუსიკო სასწავლებლის და კონსერვატორიის შექმნა, რაც კერძო პირებს არ შეეძლოთ, ამიტომ, მისი აზრით სამუსიკო საზოგადოება მთავრობის ოფიციალურ ორგანოდ უნდა ჩამოყალიბებულიყო თავისი დაფინანსებით, რის თაობაზეც მოხსენება წარდგენილი იყო პარლამენტის ხელოვნების კომისიაში¹.

ი. აბაშიძე, როცა სამუსიკო სკოლების ორგანიზაციაზე საუბრობდა, იგი აქ, ქუთაისში, სოხუმში, ფოთში, გორში, თელავში, სიღნაღსა და სხვაგანაც მათ გახსნას გულისხმობდა. ასევე გადაუდებელ საქმედ მიაჩნდა მას მასწავლებელთა სამუსიკო კურსების გახსნა, ხალხური გუნდების შექმნა, ეროვნული და ევროპული მუსიკის კონცერტების გამართვა, ნიჰიერი ახალგაზრდების სასწავლებლად ევროპაში გაგზავნა და მათთვის სტიპენდიების დაწესება, ეროვნული ოპერის თეატრის დაარსება და მისთვის მომღერალთა და მუსიკოსთა სტუდიების შექმნა, მუსიკალური ლიტერატურის გამოცემა, კონკურსებისა და პრემიების დაწესება, ევროპული მუსიკის შემოტანა და ქართული მუსიკის ევროპაში გატანა, ლექციების გამართვა და ა. შ. ი. აბაშიძემ დააყენა საკითხი მუსიკალურ საზოგადოებას მიეღო იურიდიული სტატუსი და მის გამგეობასთან დაარსებულიყო სამუსიკო კოლეგია, რომელაც შეიმუშავებდა სამუსიკო სკოლების პროგრამებს, შეადგენდა სახელმძღვანელოებს, შეაგროვებდა დაამუშავებდა და გამოსცემდა ხალხურ სიმღერებს, ერთი სიტყვით, მთლიანად მიხედავდა მუსიკალურ ცხოვრებას. ი. აბაშიძის აზრით, კოლეგია არჩევითი ორგანო უნდა ყოფილიყო.²

კრების გადაწყვეტილებით, ი. აბაშიძის მოსაზრება სამუსიკო საზოგადოების კომპეტენციის გაფართოებასა და მის რეორგანიზაციაზე, საბოლოოდ გადასაწყვეტად საზოგადოების წლიურ კრებაზე უნდა გაეტანათ.³ ერთი სიტყვით, მუსიკალურ ცხოვრებას ასინი თვითონ უნდა გასძლიოდა და არა მთავრობა. ხელისუფლება კი მათ მხოლოდ ფინანსურად უნდა დახმარებოდა.⁴

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 126

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 127

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 121

4 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 129, 131

ი. აბაშიძის მოხსენებამ 2 ივნისს გამართულ კრებაზე დადგინდა განხეთქილება გამოიწვია, რის გამოც იგი გამგეობის წევრობიდან გადადგა.¹

კრებაზე მკაცრი მსჯელობა გაიმართა და დაგმეს კ. ფოცხვერა-შვილის საქციელი, იმის გამო, რომ მან თურმე 29 მაისის კონცერტის აფიშაში თავის გვართან ერთად სამუსიკო საზოგადოებაც ჩასწერა. კ. ფოცხვერანვილის განმარტებით, მისი სურვილი იყო კონცერტზე გუნდი საზეიმოდ გადასცემოდა მუსიკალურ საზოგადოებას, მაგრამ მათი წარმომადგენლები კონცერტზე არც კი მოვიდნენ. ეს მაგალითი ნათლად მიუთითებს, თუ რა არაჯანსაღი ატმოსფერო და დაძაბულობა სუფევდა ცალკეულ მუსიკოსებს შორის. არც თუ იშვიათი იყო გაუმართლებელი კინკლაობა და დაპირისპირება მათ შორის. ასეთი ინციდენტის მიუხედავად, კ. ფოცხვერა-შვილის მიერ შექმნილი და მომზადებული გუნდი მაინც ჩაიბარა საზოგადოების გამგეობამ. იმავე კრებაზე დ. არაყიშვილის მოხსენებაც მოისმინეს, რომელიც ქართული სამუსიკო აკადემიის შექმნას შეეხებოდა. დაადგინეს, რომ საკითხი საზოგადოების გასაცნობად გამოეტანათ.²

7 ივლისს უკვე საზოგადოების წლიური კრება გაიმართა, სადაც მისი ახალი გამგეობა აირჩიეს. გამგეობის 12 წევრიდან ორი — კ. ანდრონიკაშვილი და ი. გომართელი დამფუძნებელი კრების წევრები იყვნენ.³

16 ივლისს მთავრობის გადაწყვეტილებით თეატრის და საერთოდ ხელოვნების საქმეების გამგებლობა განათლების სამინისტროს გადაეცა.⁴

21 ივლისს რესპუბლიკის მუსიკალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი სიახლე მოხდა. გარდა იმისა, რომ აირჩიეს მუსიკალური საზოგადოების გამგეობის ახალი თავმჯდომარე კ. ანდრონიკაშვილი და მისი ამხანაგი ს. ჟორჯოლიანი,⁵ შეიქმნა სამუსიკო კოლეგიაც წევრების ი. აბაშიძის, დ. არაყიშვილის, ი. კარგარეთელის, ნ. სულხანიშვილის, ა. ყარაშვილის და წევრობის კანდიდატების რ. გოგინაშვილისა და ვ. დოლიძის შემადგენლობით. კრებას გამგეობაში

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 120
 2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 121
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 149
 4 იქვე, № 165
 5 იქვე, № 163

ზ. ფალიაშვილის არჩევაც სურდა, მაგრამ მან, მიუხედავად იმისა, კენჭისყრაზე უარი განაცხადა.¹

შემოდგომისათვის კოლეგიასა და ზ. ფალიაშვილს, კ. ფოცხვერაშვილსა და ა. წუწუნავას შორის ურთიერთობა გაუმჯობესდა და სამუსიკო საზოგადოებისა და სამუსიკო კოლეგიის გაერთიანებულმა სხდომამ დიდი სიხარულით დაადგინა, რომ კოლეგიაში მუშაობა ეთხოვათ ზ. ფალიაშვილისა და კ. ფოცხვერაშვილისათვის, ხოლო ა. წუწუნავა საზოგადოების გამგეობის წევრად კოოპტაციით მიეღოთ.² სამუსიკო საზოგადოებამ მალე იმასაც მიაღწია, რომ პარლამენტის ხელრვნების კომისიაში თავის წარმომადგენლებად 28 ნოემბერს დ. არაყიშვილი და კ. ფოცხვერაშვილი დაინიშნა.³

უნდა ითქვას ისიც, რომ საზოგადოება ამჯერად ფინანსური დახმარების მალეობას კომისიის საშუალებით შეეცადა.⁴ როცა ამას ვწერთ, რა თქმა უნდა, ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოსდა ხელაღუფლება საზოგადოებას არ ეხმარებოდა. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ განათლების სამინისტროს თხოვნა მთავრობისადმი, რომ ხელისუფლება 75000 მანეთით დახმარებოდა საზოგადოებას.⁵ მართლაც თბილისის საბჭომ მას 50 000 მ., ხოლო მთავრობამ 25 000 მ. გამოუყო.⁶

რესპუბლიკის მუსიკალური ცხოვრების მნიშვნელოვან მოვლენათა რიცხვს უნდა მივაკუთვნოთ 1919 წ. სამუსიკო საზოგადოების ფილიალების გახსნა ქუთაისში, სოხუმსა და თელავში. ქუთაისსა და სოხუმში მათი გახსნის შეხახებ უფრო დაწვრილებით ქვემოთ ვასაუბრებთ, ხოლო თელავში იგი 19 ოქტომბერს დაფუძნდა და საზოგადოების თავმჯდომარედ ა. ციხისთავი აირჩიეს.⁷

ქართული სამუსიკო საზოგადოება ცდილობდა შეძლებისდაგვარად დახმარებოდა პროვინციებში მოქმედ თავის განყოფილებებსაც. და ეს მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოება ფინანსურად თვითონაც სხვებზე იყო დამოკიდებული. (მაგალითად, 1920 წ. მას

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 158

2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 235

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 271

4 აქვე.

5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 7

6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 671, „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 38

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 667

ამიერკავკასიის კოლხკავშირი 500 000, მთავრობა 100,000, (სოლო
თბილისის ქალაქის გამგეობა 5 000 მანეთით დაეხმარა).¹ სსრკ
ლათად, 1920 წ. 6 მარტს ქუთაისში ჩასულმა საზოგადოების თავ-
მჯდომარის ამხანაგმა ს. ჟორჯოლიანმა ჯერ მოხსენება წაიკითხა
მუსიკაზე და შემდეგ მათ მთავრობისაგან გამოყოფლი 27 000 მ. გა-
დასცა.² საზოგადოებამ ქუთაისისთვის, თავის მხრივ, კიდევ 50 000 მ.
გამოყო.³ მიუხედავად ამისა, განყოფილება მაინც მძიმე ფინანსურ
მდგომარეობაში იმყოფებოდა, რის გამოც მათ 4 აპრილს გამართულ
კრებაზე, გამგეობის ნაწილობრივი განახლების შემდეგ, დაადგინეს
შეერთებოდნენ თბილისს და საქართველოს სამუსიკო საზოგადო-
ების ფილიალი გამხდარიყვნენ.⁴

ქართულმა სამუსიკო საზოგადოებამ თელავის ფილიალსაც გა-
მოუყო 25 000 მ.⁵ 1920 წ. 29 ივნისს ქართველი ერის ცხოვრებაში
უმნიშვნელოვანესი მოვლენა მოხდა. დედასამშობლოს დაუბრუნდა
ბათუმი. ქართულმა სამუსიკო საზოგადოებამ და კოლეგიამ დაუ-
ყოვნებლივ, ამ მოვლენიდან მესამე დღესვე, 2 ივლისს ჩაატარეს
თავიანთი კრება და დაადგინეს, რომ ბათუმში სასწრაფოდ გახსნი-
ლიყო საზოგადოების ფილიალი და მუსიკალური სასწავლებელი.⁶
აღნიშნული საკითხი კრებამ 20 ივლისსაც განიხილა. 2 და 20 ივ-
ლისს ბათუმთან ერთად, ფაღალისა და სასწავლებლის გახსნა
სიღნაღშიც გადაწყდა,⁷ რისთვისაც ახლად გახსნილ ფილიალს ან-
სტრუმენტების შესაძენად 200 000 მ., ყოველთვიურად 8000 მ. და
მთლიანად კი 1 მილიონი მ. გამოუყო.⁸ სიღნაღში სამუსიკო სკო-
ლაც გაიხსნა. იქ უკვე ჰყავდათ სიმღერის გუნდი, ფორტეპიანოს
მასწავლებელი და კაპელმეისტერი.

1920 წ. საზოგადოების ფილიალი და სამუსიკო სასწავლებელი
ბონშიც გაიხსნა.⁹ მალე, საზოგადოების ფილიალების საქმიანობის

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 70, „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 791

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 56

3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 71

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 88

5 იქვე, № 16

6 იქვე, № 147

7 იქვე, № 160

8 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 95, „ერთობა“, № 204

9 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 109, ჟურნ. „თეატრი და
ცხოვრება“, 1920 წ., № 14

გაუმჯობესების მიზნით, დამფუძნებელი კრების ხელოვნების მისიას დადგენილებით, გადაწყდა საქართველოში მოქმედ სამუსიკო საზოგადოება ერთ ორგანიზმად გაერთიანებულიყო.¹

სერიოზული სამუშაოები ჩატარდა საქართველოს ეროვნული ჰიმნის შესაქმნელად. პრესაში სხვადასხვა დროს ორჯერ გამოცხადდა კონკურსი მისი ტექსტისათვის, მაგრამ მოწონება ვერც ერთმა ნაწარმოებმა ვერ დაიმსახურა. ამას შემდეგ, კ. ფოცხვერაშვილმა შექმნა ახალი, დროებითი ტექსტი, რომელიც მანამ შეიძლებოდა გამოეყენებინათ, ვიდრე სხვა უკეთესი არ შეიქმნებოდა. რაც შეეხება კონკურსს, კ. ფოცხვერაშვილს მასში მონაწილეობა არ მიუღია, მიუხედავად იმისა, რომ „დიდების“ გარდა მას კიდევ ჰქონდა მზად შეიდი სხვა ჰიმნიც. მისი უარი იმით იყო განპირობებული, რომ გამართლებულად არ მიაჩნდა კონკურსში ჩართვა ფულადი ჯილდოსათვის, ხოლო ჰიმნის შერჩევა, მისი აზრით, მთავრობას უნდა მოეხდინა.²

1918 წ. 1 ივნისს ქართველ მხედართა კავშირის 200 წევრიანი გუნდის შესრულებითა და ნ. ქართველიშვილის ლობარობით გაიმართა ჰიმნების კონკურსი (მასზე სამი ჰიმნი თვით ნ. ქართველიშვილისა იყო), მაგრამ მასზე მოწონება ვერც ერთმა ვერ დაიმსახურა. მიიღეს დროებითი ჰიმნის ტექსტი, რომელიც პრესაში გამოქვეყნდა.³

1919 წ. კმათმა ქართული ეროვნული ჰიმნის თაობაზე მწვავე ხასიათი მიიღო. საქმე იმაშია, რომ გაზეთ „საქართველოში“ ვინმე „მიუდგომელმა“ დაბეჭდა წერილი „ქართული ჰიმნისათვის“, რომელშიც ის წერდა, რომ ქართული ჰიმნი მოქცეული იყო სპეკულაციის კლანჭებში. მისი აზრით, ჰიმნთა შეჯიბრზე, რომელიც 1918 წ. 1 ივნისს გაიმართა, უნდა გარკვეულიყო და გაირკვა კიდევ, თუ რომელ ჰიმნს მისცემოდა უპირატესობა. ეს იყო ნ. სულხანიშვილის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ მიხედვით შექმნილი „ღმერთო, ღმერთო“, რაზეც გაფორმდა ოფიციალური ოქმი. რაც შეეხება კ. ფოცხვერაშვილის „დიდებას“, ის ყიურის არ მოუწონებია. მიუხედავად ამისა, სრულდებოდა „დიდება“ და არა „ღმერთო, ღმერთო“. „მიუდგო-

1 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 6.
 2 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 134, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 26.
 3 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 107.

მელი" მოითხოვდა შეწყვეტილიყო ასეთი სპეკულაცია და მსდგარიყო სიმართლე, ან თავიდან ჩაეტარებინათ კონკურსი.

„მიუდგომელის“ წინააღმდეგ დაუყოვნებლივ გაილაშქრა „საქართველოს რესპუბლიკამ“ და ვინმე „კადნიერმა“ კ. ფოცხვერა-შვალის დიდება“ დაიცვა.²

კამათში „სახალხო საქმეც“ ჩაება, რომელშიც ვინმე „ს. დ.-ს“ წერილი „ქართული ჰიმნი“ დაიბეჭდა. „ს. დ.-ს“ აზრით, „მიუდგომელის“ წერილში სამი სიცრუე იყო დაშვებული. 1. ჰიმნთა კონკურსზე თითქოსდა ყველა კომპოზიტორს წარედგინოს თავისი ნაწარმოება, სიცრუე იყო, რადგან არც ერთ სერიოზულ კომპოზიტორს ზ. ფალიაშვილს, მ. ბალანჩივაძეს, დ. არაყიშვილს, კ. ფოცხვერაშვილს და სხვებს კონკურსში მონაწილეობა არ მიუღიათ, რადგან ისინი შეუძლებლად სთვლიდნენ ჰიმნზე კონკურსის ჩატარებას და მისა შეეკეთით შექმნას. 2. სიცრუე იყო ისიც, რომ თითქოსდა კონკურსში მონაწილეობა მიეღოს კ. ფოცხვერაშვილს. მისი „დიდება“ იქ მხოლოდ კონკურსგარეშე შესრულდა და ის თვით ავტორს არ მიუტანა. 3. ნ. სულხანიშვილის „ღმერთო, ღმერთო“ ჟიურიმ არ სცნო ჰიმნად, მხოლოდ აღნიშნა, რომ წარდგენილი 11 ჰიმნიდან იგი ყველას სჯობდა, ჟიურის არც შეეძლო ამისი გაკეთება, რადგან მანამდე ოფიციალურად და ფაქტობრივად ჰიმნად აღიარებული „დიდება“ იყო. რაც შეეხება კონკურსს, ეს იყო კერძო ხასიათის შეკრება და მას კიდეც რომ გადაეწყვიტა რაიმე, იგი სავალდებულო სულაც არ იქნებოდა ვინმესთვის.

„ს. დ.-ს“ აზრით ჰიმნის ირგვლივ ასეთი სპეკულიაციები ყოველად გაუმართლებელი იყო. მუსიკაში სწორედ ასეთმა ინტრიგებმა, ერთმანეთის ჭამამ და გაუტანლობამ საქმე მხოლოდ გააფუჭა და სამუსიკო საზოგადოება დაღუპვამდე მიიყვანა. დაშლის პირას იყო მისული სამუსიკო სკოლაც. „საქართველოში“, წერდა „ს.-დ.“, სიცრუეება იყო დაბეჭდილი ჰიმნზე. ესაა მუსიკოსთა ზნეობრივი სიკოტრე. დღეს ჰიმნია „დიდება“ და იგი დარჩება მანამ, სანამ უკეთესი არ დაიწერება“.³

რაც შეეხება „დიდების“ ისტორიას, იგი მოკლედ ასეთი იყო: ჰიმნი პარველად ამიერკავკასიის რესპუბლიკის გამოცხადებისას

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 155
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 164
 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 585
 13. ამირან ნიკოლეიშვილი

შესრულდა, ხოლო შემდეგ 1918 წ. 26 მაისს, საქართველოს დამო-
უკიდებლობის გამოცხადების დროს, 1918 წ. 26 ივნისს, იმდროინდელი
მთავრობამ ოფიციალურადაც სცნო, როცა იგი შვიდი ქვეყნის წა-
რმომადგენლების წინაშე შესრულდა. გერმანიის და ინგლისის
წარმომადგენლებმა კი ჰიმნი თავიანთ ქვეყნებშიც გადააგზავნეს.
ასევე წაიღეს ჰიმნი ჩვენმა დელეგატებმა საზავი კონფერენცია-
ზეც.¹

„ს. დ.-ს“ პოზიციით აღშფოთებულმა „მიუდგომელმა“, საპა-
სუხო წერილი „კლდეში“ გამოაქვეყნა და „ს. დ.-ს“ სიცრუეში,
სპეკულაციასა და სხვა უხამსობებში დასდო ბრალი.²

„სახალხო საქმეში“ „ს. დ.-მაც“ გამოაქვეყნა პასუხი. უნდა ით-
ქვას, რომ დიდი თავაზიანობით არც ეს პასუხი გამოირჩეოდა.
(„თვითონაა ვირთან ახლოს „კლდის“ ავტორი“, „ინტრიგანი“ და
ა. შ. სიტყვები, რომლებსაც ს. დ. ხმარობდა). „მე ვთქვი, წერდა
ს. დ., რომ კონკურსზე არც ერთ კომპოზიტორს არ წარმოუდგენია
ჰიმნი. „მიუდგომელს“ ჰგონია, ვინც ნოტების კითხვა იცის, ყველა
კომპოზიტორია. კონკურსზე იმდენად სუსტი ჰიმნები იყო, რომ
არც ერთი არაა ღირსი კომპოზიტორის სახელისა“. „ს. დ.-ს“ მიაჩ-
ნდა, რომ კიურს შეცდომაში არ შეუყვანია საზოგადოება, რადგან
ნ. სულხანიშვილის „ღმერთო, ღმერთო-ს“ ჰიმნად მიღება ყოველად
წუუქლებელი იყო, რადგან იგი ჰიმნის ვერც ერთ მოთხოვნილებას
ვერ აკმაყოფილებდა.³

„სახალხო საქმეში“ „ს. დ.-მ“ კიდევ ერთი საღანძღავი წერი-
ლი გამოაქვეყნა „მიუდგომელის“ წინააღმდეგ.⁴

„დიდება“ რომ სათანადო დონეზე არ იდგა, ამას ხელისუფლე-
ბაც მწვენიერად გრძნობდა და იგი ცდილობდა ის როგორმე სრუ-
ლყოფალებამდე მიეყვანა. ამ მიზნით კომპოზიტორთა საგანგებო
კომისიაც კი შეიქმნა, ჩერებნინის, გრანელის, მონსიორსკის, გონე-
ლის, ფოცხვერაშვილის და სხვათა შემადგენლობით, რომელთაც
„დიდების“ საბოლოო დამუშავება დაევალოთ. ამ სახით დამუშა-
ვებული ჰიმნი 1919 წ. 26 მაისს, 500 მომღერლისა და 300 დამ-
კრელის მონაწილეობით უნდა შესრულებულიყო.⁵

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 114
2 გაზ. „კლდე“, 1919 წ., № 5
3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 618
4 იქვე, № 627
5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 114

24 მაისს მთავრობამ თავის სხდომაზე დაადგინა, რომ კ. ფოცხვერაშვილის „დიდების“ ეროვნულ ჰიმნად მიღების საქმე საწყვეტად პარლამენტის ხელოვნების კომისიას გადასცემოდა.¹

ჰიმნის თაობაზე აზრთა სხვადასხვაობა 1920 წელსაც გაგრძელდა. 11 თებერვალს სახელმწიფო თეატრში გაიმართა დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის სხდომა, რომელშიც კომპოზიტორები და ხელოვნების სხვა დარგთა წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ. სხდომაზე კადევ ერთხელ განიხილეს ეროვნული ჰიმნის ოფიციალურად აღიარების საკითხი. მაგრამ ამ განხილვამ იმდენად მწვავე ხასიათი მიიღო, რომ საკითხის გადაწყვეტა გადაიდო.² გამოეხმაურა რა პრობლემას ი. აბაშიძე, იგი გაზეთ „საქართველოში“ წერდა, რომ ასეთ სიტუაციაში უმჯობესი იქნებოდა, არჩევანი თვით ხალხს გაეკეთებინა.³

თებერვალში ჰიმნის თაობაზე ისევ გაიმართა თათბირი — ამჯერად განათლების სამინისტროში. თათბირის შედეგებით უკმაყოფილო ი. კარგარეთელმა „საქართველოში“ გააკრიტიკა კონსერვატორიის დირექტორი ჩერებნინი. რომელმაც თათბირზე მხარი კ. ფოცხვერაშვილის „დიდებას“ დაუჭირა. ი. კარგარეთელი იმით იყო უკმაყოფილო, რომ აღრე იგივე ჩერებნინს „დიდება“ არ მოსწონდა. ჰიმნს ბევრი სხვა მუსიკოსიც იწუნებდა. ი. კარგარეთელს მიაჩნდა, რომ „დიდება“ მხოლოდ კარგი მასალა იყო მომავალი ჰიმნის შესაქმნელად.⁴

დავაში დ. არაყიშვილიც ჩაება. მან სამ მარტს გაზეთ „ეოზროჟდენიეში“ დაბეჭდა წერილი „სახალხო ჰიმნის საკითხი“, რომელშიც დაიწუნა „დიდება“ და დააყენა საკითხი ეროვნულ ჰიმნად სვანური „ლალე“ მიედოთ.⁵ დ. არაყიშვილის მოსაზრებას გაზეთ „საქართველოში“ არ დაეთანხმა შ. ბერიძე, რადგან მისი აზრით და სწორადაც, ასეთი „ჰიმნები“ საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეს ჰქონდა და რომელამესათვის უპირატესობის მიცემა გაუმართლებელი იქნებოდა. ჰიმნი უნდა შექმნილიყო და იგი სპეციალისტებს უნდა დაეწერათ.⁶ „დიდების“ მოწინააღმდეგეების

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 120
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 35
 3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 33
 4 იქვე, № 44
 5 გაზ. „ეოზროჟდენიე“, 1920 წ., № 25
 6 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 29

პოზიციების გამაგრებას ხელი იმანაც შეუწყო, რომ 1920 წ. ცალკე გამოაცა ჰიმნთა შეჯიბრებაში გამარჯვებული ნ. სულაშვილის ჰიმნი „ღმერთო, ღმერთო“.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ ისე შესწყვიტა არსებობა, ოფიციალურად ეროვნული ჰიმნის საკითხი გადაუწყვეტელი დარჩა და პრაქტიკულად ყველგან კ. ფოცხვერაშვილის „დადება“ გამოიყენებოდა.

ცალკე უნდა შევეხოთ მუსიკალური ხელოვნების ისეთ ურთულეს ქანრს, როგორცაა ოპერა. საოპერო წარმოდგენები საქართველოში მხოლოდ თბილისში, სახელმწიფო თეატრის (ზოგჯერ მას სახაზინო, ანდა არტისტული საზოგადოების თეატრსაც უწოდებდნენ) სცენაზე იდგმებოდა. მიუხედავად ქვეყანაში შექმნილი რთული პირობებისა, 1917 წ. დაწყებული საოპერო სეზონი მაინც არ შეწყვეტილა და იგი 1918 წ. 12 სექტემბერს დამთავრდა. სეზონი სიმფონიური კონცერტითა და „შეხერხადას“ შესრულებით (ხელმძღვანელობდა ჩერებნინი) დაიხურა, რომელმაც პრესაშიც მაღალი შეფასება დაიმსახურა.¹

1918-19 წ. სეზონი 15 სექტემბერს „ტან-ჰეიზერით“ დაიწყო. ამ წელს თეატრს სამხატვრო ხელმძღვანელობას ს. ევლახიშვილი (ევლახოვი) უწევდა, ხოლო დირექტორა ნ. ლევიცი იყო. თეატრის დასში სულ 51 წევრი ირიცხებოდა, რომელთაგან მხოლოდ რამდენიმე იყო ქართველი — მ. გედევანიშვილი (სოპრანო), ო. კალანდაძე-ავასოვისა (სოპრანო), ა. ინაშვილი (ბარიტონი) და ა. ფაღლიაშვილი (ქორმანისტერის თანაშემწე). ორკესტრში ირიცხებოდა 48, გუნდში 60, ბალეტში კი 24 წევრი. საკმაოდ მრავალფეროვანა იყო 1918 წ. საოპერო თეატრის რეპერტუარი. ამ წელს აქ მაყურებელს უჩვენეს „სევილიელი დალაქი“, „ტოსკა“, „ტრავიატა“, „ევგენი ონეგინი“, „ალი“, „ნერონი“, „მარგალიტას მამიებელნი“, „ზაზა“, „ლაკმე“, „წითელი ქუდი“, „შვიდი თხა“, „გოფმანის ზღაპრები“ და ს. ევლახიშვილის მეთაურობით განხორციელებულა რამდენიმე საბალეტო დადგმა.

თეატრის თითქმის ყველა საოპერო დადგმაში მონაწილეობდა და წამყვან პარტიებს მღეროდა ვ. სარაჯიშვილი.

აღსანიშნავია ერთა გარემოებაც — მიუხედავად იმისა, რომ

1 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 50

მსახიობებს ძალზე უჭირდათ მატერიალურად, ისინი მაინც საკმარის ხშირად მართავდნენ წარმოდგენებს, რომელთა შემოსავალიც მათთვის ანად სხვათა დასახმარებლად გამოიყენებოდა. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ ქალთა II გიმნაზიის ღარიბი ბავშვებისათვის,¹ ქართული ლატარიისათვის, ავადმყოფი ვ. სარაჯიშვილისათვის და ა. შ. გამართული წარმოდგენები.²

მიმდინარეობდა მუშაობა ქართული ეროვნული ოპერების შესაქმნელადაც, რომელთა დადგმას სახელმწიფო თეატრის სცენაზე დაუჩინებთ მოითხოვდა ინტელიგენცია.³ და მართლაც, 1918 წ. სცენაზე დაიდგა რ. გოგნიაშვილის პირველი ქართული ოპერა „ქრისტიანე“. რ. გოგნიაშვილს პარიზის კონსერვატორია ჰქონდა დამთავრებული. მართალია, მას დიდად აკლდა ყურადღება და ხელის შეწყობა, მაგრამ მან მაინც შესძლო ოპერის დასრულება.⁴ თავდაპირველად ოპერა ახლადდაარსებულმა ქართველ მუსიკალურ მომღერალთა კავშირმა დადგა ქართული კლუბის სცენაზე 21, 23 და 25 მაისს.⁵ იგი სულ ხუთჯერ იქნა წარმოდგენილი. უნდა ითქვას, რომ ეს იყო პირველი ცდა ქართული ეროვნული ოპერის დადგმისა.⁶

თეატრის სცენაზე „ქრისტიანე“ ნ. ქართველის დირიჟორობით 11 ივნისს განხორციელდა. მან დიდი ინტერესი გამოიწვია. დაიბეჭდა რეცენზიებიც. ერთ-ერთი მათგანის ავტორი „საქართველოში“ იყო დ. კასრაძე, რომელშიც მაღალი შეფასება ჰქონდა მიცემული ვ. სარაჯიშვილის იასონსა და ო. კალანადაძის ქრისტიანეს.⁷ უნდა ითქვას ისიც, რომ პირველი ქართული ოპერის დაბადებას არც თუ დიდი სიხარულით შეხვდნენ თბილისში გამომავალი არაქართულენოვანი პრესის ზოგიერთი წარმომადგენელი. ამის თაობაზე გულისტყვივით წერდა „საქართველოში“ ი. კარგარეთელი — „მიუხედავად „ქრისტიანეს“ ხარვეზებისა, ეს იყო პირველი ქართული ოპერა და ამდენად დიდი მნიშვნელობის მოვლენაც ერის სულიერ

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 40
 2 იქვე, № 55
 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 14
 4 იქვე
 5 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 8
 6 იქვე, № 16
 7 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 102

ცხოვრებაში, მიუხედავად იმისა, თუ რა ღირსებისაა ეს ნაწარმოებ-
ბა. ოპერა მეორე-მესამედაც აჩვენეს. არცინ გამოეხმაურა მას.
მე მივედი „ვოზროდენიეში“ და ვთხოვე მე დავეწერ თქვა. იქ მი-
თხრეს, რომ ჩვენმა რეცენზენტებმა ოპერაში ვერავითარი ღირსე-
ბა ვერ ნახესო და იმიტომ არ ვწერთო. ასე თქვა სამინსკიმ. ჯობია
დაიწეროს ლანძღვა-გინება, ვიდრე არაფერა, რადგან ავტორი რა-
იმეს ისწავლის, ხოლო მეორე შემთხვევაში (ე. ი. დუმლით) იგი
იმარხება. ვინ სამინსკი და ვინ ქართველი ხალხის სულიერი ზრდა“.¹
და ეს მით უფრო გულსატკენი იყო ი. კარგარეთელისათვის, თუ
გავითვალისწინებთ, რომ „ვოზროდენიე“ მიუხედავად მისი რუ-
სულენოვანებისა, ყველაზე მეტად იყო ქართული ორიენტაციის გა-
ზეთი, არაქართულენოვან პრესაში. მის რედაქციაში უმეტესად ქა-
რთველები მუშაობდნენ და სწორედ აქ იყვნენ თავმოყრილნი მუ-
სიკის სპეციალისტებიც ძირითადად, რომლებიც ამინდს ქმნიდნენ
მუსიკალურ სამყაროში. „ესე იქნება, — წერდა ი. კარგარეთელი,
ყოველთვის, სანამდის ზოგიერთი ბეცა ქართველი მამულისშვილე-
ბი ზელს არ აიღებენ უფიცი პირების მფარველობაზედ. და ეს ასე
იქნება, სანამდის ქართველი კაცი თავის წარმოდგენაში ძმობა-ერ-
თობის სამზღვარის გადაუბიჯებლობას თავს არ დაანებებს“.²

1918 წ. კიდევ ერთი ქართული ოპერა შეიქმნა. ეს იყო დ. არა-
ყიშვილის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“.

საერთოდ ქართული და კონკრეტულად ამ წლების ხელოვნების
განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანა ა. წუწუნავამ. იგი 1918 წ.
მიიწვიეს სახელმწიფო თეატრის გამგე-მმართველად, კომისრად.³
სწორედ ა. წუწუნავამ შექმნა სამხატვრო-სამუსიკო კომისია, რომე-
ლმაც 2 ივლისს თეატრში მოიხსინა ოპერა „თქმულება შოთა რუს-
თაველზე“ და მოიწონა იგი. ყიუროში შედიოდნენ კონსერვატორიის
დირექტორი ნიკოლაევი, სახელმწიფო თეატრის ანტერპრენიორი
პროფ. ნ. ლევიცკი, ამავე თეატრის დირიჟორები სტოლერმანი და
ვესი, მხატვრები ი. ნიკოლაძე და ზალცმანი. ყიუროს გადაწყვეტა-
ლებით ოპერა 1918 წელსვე უნდა დადგმულიყო სახელმწიფო თეა-
ტრის სცენაზე.⁴

1 ვაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 130

2 იქვე

3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 8

4 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 9

ჟიურიმ ჩერეპნინის, აიზბერგის, სამინსკის, ნიკოლაევის, სტო-
ლერმანის, ცენოვსკის, წუწუნაეას, ლევიცკის, და სხვათა შექმნილი
ნლობით ასევე მოისმინა და მოიწონა ზ. ფალიაშვილის ოპერა „მე-
სალომ და ეთერი“ და მისი დადგმა 1919 წ. იანვრისათვის დაადგი-
ნა.¹ დაიბეჭდა მისი ტექსტიც.

1918 წ. სამუსიკო საზოგადოების სკოლასთან ოპერების შესას-
წავლად დაიწყო მომღერალთა სტუდიის დაარსება. ასევე იქმნებო-
და ქართული ოპერებისათვის ქალ-ვაჟთა გუნდიც, ხოლო ი. აბა-
შიძემ შეადგინა ქართული საოპერო დასიც, რომლის საფუძველ-
ზეც მას სურდა ქართული სახალხო ოპერის შექმნა.² დაიწყო კლა-
სიკური ოპერების ქართულ ენაზე თარგმნაც.³

1919 წ. სახელმწიფო საოპერო თეატრის საქმიანობა მთელი და-
ტვირთვით მიმდინარეობდა და 1918 წ. დაწყებული სეზონი 1919 წ.
1 მაისამდე გაგრძელდა. 1919 წ. თეატრმა შეინარჩუნა წინა წლის
ყველა დადგმა „სევილიელი დალაქის“ გარდა და თან მაყურებელს
შემდეგი ახალი ან აღდგენილი სპექტაკლებიც უჩვენა: „აიდა“, „ბა-
ტერფლეი“, „ბოკაჩიო“, „გეიშა“, „დედოფალი“, „ებრაელი ქალი“
(„ჟიდოვკა“), „ვალპურგის ღამე“, „კავალერიის პრივალი“, „კამი-
რა“, „კარმენი“, „კატა, თხა, ცხვარი“, „კოპელია“, „მანონი“, „მე-
ფისტოფელი“, „მეფის სარძლო“, „მშვენიერი ელენე“, „ნიტუში“,
„პაიაცი“, „პიკის ქალი“, „რიგოლეტო“, „რომეო და ჯულიეტა“, „რუ-
სალკა“, „რუსლან და ლიუდმილა“, „სადკო“, „სამსონი და დალი-
ლა“, „სნეგუროჩკა“, „სოფლის პატივი“, „ტაისი“, „ტარტიუფი“,
„ტრუბადური“, „ფაუსტი“, „ფრა-დიავოლო“, „ქორწილი მალბრო-
სიაში“, „ჩერევიკი“, „წითელი მზე“, „ჯადოსნური ფლეიტა“, „ჯა-
მბაზები“, „პალა“ და „ჰუგენოტები“. განხორციელდა საბალეტო
დადგმებიც „გრძნეულა სალამური“, „ვაკხის გალვიძება“, „იგორი“
და „ჯოკონდა“.

მიუხედავად იმისა, რომ თეატრი ფაქტიურად რუსული იყო და
რუსულ კულტურას ემსახურებოდა, მას მთავრობა დახმარებას მა-
ინც არ აკლებდა. ის კი არადა, საერთოდ მთელს საქართველოში,
თეატრალურ დაწესებულებათა შორის, ეს იყო ერთადერთი სახელ-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 55

2 იქვე, № 64

3 იქვე.

მწიფო თეატრი, რომელსაც სახელმწიფო აფინანსებდა. ვარდა იმი-
სა, რომ თეატრს აბონომენტები ჰქონდა, 1919 წ. 10 ექვლის მთა-
ვრობის დადგენილებით მას 1 ივნისიდან გამოეყო ყოველთვიური
სუბსიდია 20 000 მ. მოცულობით,¹ ხოლო 1 აგვისტოდან ყოველ
თვეში მთავრობამ დამატებით 16000 მ. მოცულობის სესხიც გამო-
უყო მას.² ასევე გადაწყდა 1 ნოემბრიდან ყოველ შაბათს თეატრში
გამართულიყო იაფფასიანი წარმოდგენები მუშებისათვის, რისთვის-
საც სახელმწიფომ კიდევ 31353 მ. გამოჰყო.³

1919 წ. ახალი საოპერო სეზონი 4 ოქტომბერს გაიხსნა „აბესა-
ლომ და ეთერით“. დამტკიცდა თეატრის ხარჯთაღრიცხვა და საშტა-
ტო განრიგი. თეატრის ხელმძღვანელი ს. ევლახიშვილი (ევლახოვი,
ხოლო კომისარი ა. წუწუნავა იყო. დასში შედიოდა 35 მომღერალი,
რომელთაგან ქართველები მხოლოდ ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი,
ა. ჭუმბურიძე, ვ. იმერლიშვილი, რ. თარხნიშვილი და ს. ქურხული
იყვნენ, ორი დირიჟორი, 50 კაციანი ორკესტრი, 1 რეჟისორი, 1 რე-
ჟისორის თანაშემწე, 1 სუფლიორი, 1 ხორმეისტერი, 50 კაციანი
გუნდი, 1 ბალეტმეისტერი და 10 წყვილიანი ბალეტი. დასს წელი-
წადში სამი ახალი დადგმის მომზადება ევალებოდა. თეატრს სულ
სეზონის ხარჯთაღრიცხვად მთავრობამ 6 მილიონი მანეთი დაუმტკი-
ცა.⁴

როგორც ვნახეთ, თეატრი ქართველებს ნაკლებად სწყალობდა
და მის შემადგენლობაში მხოლოდ თითოთროლა ქართველი თუ
ირიცხებოდა. ეს რომ ასე იყო, ამაში კიდევ ერთხელ დავრწმუნდე-
ბით, თუ გავეცნობით 1919 წ. მოწყობილი ბენეფისების რაოდენო-
ბასა და ადრესატებს, ამ წელს სულ 32-ჯერ მოაწყვეს ბენეფისი. ამ-
ათგან ქართველი მხოლოდ ზ. ფალიაშვილი, ვ. სარაჯიშვილი და ს.
ინაშვილი იყვნენ (ბენეფისი ს. ევლახიშვილსაც მოუწყვეს, მაგრამ
იგი რუსული კულტურის ტიპიურა წარმომადგენელი იყო და ქარ-
თულთან ცოტა რამ თუ აკავშირებდა). ბენეფისებზე შემოსული თა-
ნხა თითოჯერ მესხეთ-ჯავახეთის დამხმარე კომიტეტსა და ქართველ
ინვალიდებს დაეთმოთ, ხოლო სამჯერ—7-8 და 9 მარტს უმუშევ-
რებს. დანარჩენ შემთხვევაში კი ადრესატები ყოველთვის არაქარ-

1 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 158

2 იქვე, № 189

3 იქვე, № 234

4 იქვე, № 275

თველები აყვნენ. თეატრი საიუბილეო საღამოებზეც უმეტესად ოქ-
ტომბს უმართავდა. ასე იყო მაგალითად, 1919 წ. თებერვალსა, ^{განცხადების}
ტში, როცა სასცენო მოღვაწეობის 10 წლისთავი მომღერლებს —
პოლიაევსა და ვრონსკის გადაუხადეს, 1920 წ. მარტში, როცა მო-
ღვაწეობის 40 წ. იუბილე რეჟისორ ბელსკის მოუწყვეს და ა. შ.¹

გასაოცარი კია, მაგრამ თეატრის ასეთი პოზიციის მიუხედავად,
მთავრობა მას მაინც გამორჩეული მზრუნველობით ექცეოდა. ავი-
ლოთ თუნდაც ასეთი მაგალითი — 1919 წ. მთავრობამ დააწესა ჯი-
ლდო ქნარისა და ღერბის გამოსახულებით იმათთვის, ვისაც განსა-
კუთრებული ღვაწლი მიუძღოდა ხელოვნების განვითარებაში და 4
თებერვალს ეს ჯილდო პირველად მომღერალმა საბანეევამ მიიღო,
აითქოსდა ქართველ ხელოვანთაგან მისი მიღების ღირსი არავინ
ყოფილიყოს.²

ხელისუფლებისაგან ასეთი ხელისშეწყობით, თეატრმა ისიც კი
შესძლო, რომ 1919 წ. რუსეთიდან საგასტროლოდ მოიწვია მომღე-
რლები — აპრილ-მაისში დავიდოვა, ივნისში ორდა, ხოლო ნოემ-
ბერში კოშიცე, რომელიც 1920 წელსაც დარჩა თბილისში. ორდამ
მაგალითად „ტოსკაში“, „სევილიელ დალაქში“, „ევგენი ონეგინსა“
და „რიგოლეტოში“ წამყვანი პარტიები იმღერა.³ თეატრის დადგ-
მებს მარტში ინგლისელი მუსიკალური კრიტიკოსი ტომსონიც და-
ესწრო, რომელმაც დასს მაღალი შეფასება მისცა.⁴

საოპერო თეატრის დადგმები შეუფასებელი ქართულ პრესასაც
არ რჩებოდა. მაგალითად, 1919 წ. დადებითი რეცენზიები გამოქვე-
ყნდა „მეფის სარძლოზე“,⁵ ჰუგენოტებზე“, სადაც განსაკუთრებით
ვ. სარაჯიშვილის რაული იყო გამოყოფილი,⁶ „აიდაზე“, რომელშიც
ვ. გარიკი მაღალ შეფასებას ა. წუწუნავს რეჟისორულ ნამუშევარს
კი აძლევდა, მაგრამ იწუნებდა დასის საშემსრულებლო ხელოვნე-
ბას⁷ და ა. შ.

თეატრის ნაყოფიერ საქმიანობას უთუოდ უწყობდა ხელს თბი-
ლისში პროფესორ რიადნოვის საოპერო სტუდიის არსებობა, რო-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 26, 82

2 იქვე, № 30

3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ. № 121

4 იქვე, № 57

5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 220

6 იქვე, № 115

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 682

მელიც კადრებს ძირითადად სახელმწიფო თეატრისათვის უკმაყოფილებდა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს უკანასკნელი ძალები მუდმივად საკონკურსო ვზითაც ცდილობდა და 1919 წ. გამოაცხადა კიდევ ასეთი კონკურსი.¹ ძირითადად ამ თეატრისათვის არსებობდა დალკროზისა და პერინის საბალეტო სკოლებიც, რომლებმაც რამდენიმეჯერ გამართეს სანიმუშო გამოსვლები ოპერის თეატრში.²

ბუნებრივია, შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, 1919 წ. სამართლიანად დაისვა საკითხი ქართული ეროვნული ოპერის თეატრის შესაქმნელად. როგორც სვ. წერეთელი წერდა ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“, სამისო ძალები საკმარისი იყო. ესენი იყვნენ უცხოეთში მოღვაწე მომღერლები გ. ნანობაშვილი, მ. თარხნიშვილი, ს. სიხარულიძე, მოცეკვავეები ჩერქეზიშვილი, გამსახურდია, თბილისის ოპერის თეატრში მომუშავენი — აგასოვა-კალანდაძე, შულგინა-ბახუტაშვილი, ღამბაშიძე, მანდენოვი, მიხაილოვი, აგასოვი, ისეცკი, კურბატოვი და სხვები, რომლებმაც ქართული ენაც იცოდნენ. სვ. წერეთლის აზრით, საჭირო მხოლოდ ამათი ერთად თავმოყრა იყო, რადგან უკვე შექმნილი იყო ქართული ორიგინალური ოპერებიც — დ. არაყიშვილის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“, ვ. დოლიძის „ქეთო და კოტე“, რ. გოგიაშვილის „ქრისტიანე“ და „ჯადოსანი“, ზ. ფალიაშვილის „ბესალომ და ეთერი“, მ. ბალანჩივაძის „თამარ ცბიერი“, კ. ფოცხვერაშვილის „კერპთა დამხობა“, ი. იპოლიტოვი-ვიანოვის „ლალატი“ და ა. შ. ქართულად თარგმნილი იყო რამოდენიმე ოპერაც.

ამ პროცესს სათავეში, სვ. წერეთლის აზრით, სამუსიკო საზოგადოება უნდა ჩადგომოდა მთავრობასთან ერთად. ასევე დაუყოვნებლივ უნდა შექმნილიყო ქართული სიმღერის გუნდი და ორკესტრი და დაწესებულაყო საგანგებო სტიპენდია მუსიკოსებისათვის.³

საყურადღებო წერილი „თეატრის ნაციონალიზაცია“ დაბეჭდა „საქართველოში“ ი. კარგარეთელმაც. ავტორი იხსენიებდა იმავე გაზეთში დაბეჭდილ თავის წინა წერილს, რომელშიც სწერდა, რომ თავისუფალ საქართველოში უნდა დაჩქარებულიყო სულიერი ცხოვრების დარგების განვითარებაც და მათ უნდა მოეპოვებინათ მოქალაქეობრივი უფლება. ი. კარგარეთელის აზრით, ისინი ხომ უკა-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 101

2 იქვე, № 145

3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 5

ნონო "შვილის მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. უფრო მეტი რგარეთელს სახელმწიფო თეატრში რუსული ოპერის წარმოდგენებლობად მიაჩნდა. „თუ ასე დარჩა, ეს ღალატია, უნდა მოხდეს ნაციონალიზაცია თეატრშიც. აქ მოქმედ არტისტებს მართალია ჯამაგირს მთავრობა კი არ უხდის, მაგრამ შენობა, დენი და ა. შ. ზომ მუქთად აქვთ. ამიტომ ისინი ვალდებული არიან იმუშაონ ქართულ ენაზე. ენის უცოდინარობა აქ არაფერ შუაშია. თუკი იგივე არტისტები პარტიებს სწავლობენ ფრანგულ, გერმანულ, იტალიურ, ინგლისურ ენებზე, ქართულად ვერ ისწავლიან? თუ არ ისურვებენ ამას, მაშინ წავიდნენ, უარი ეთქვათ მთავრობის სუბსიდიაზე. ამას შოვინიზმი არ მალაპარაკებს. ვიცი რომ ისინი ქართულ რეპერტუარს გაუჭირვებლად ისწავლიან. არ მგონია პოლონეთში ან ფინეთში ასე იყოს, ასე გულკეთილად მოქცეოდა მთავრობა რუსულ დასს. ვინ გაუშვებს იქ რუსულ დადგმებს? აქ კი რუსული დასის მფარველობას საზღვარი არა აქვს. ჩვენი პრესა იმათ რეცენზიებს ყოველდღე ბეჭდავს და ქართულ დადგმებზე კი თვეში მხოლოდ ერთ ან ორს“.¹

ი. კარგარეთელი „საქართველოში“ კიდევ ერთხელ დაუბრუნდა ქართული ოპერების შექმნის საკითხს და ამ პრობლემის დროული გადაწყვეტის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობად კომპოზიტორებისათვის, ევროპელთა მსგავსად, სპეციალური სასწავლებლის შექმნა მიიჩნია.³

აღნიშნულ პრობლემასთან მიმართებაში ი. კარგარეთელისაგან განსხვავებული პოზიცია დაიკავა ვ. გარიკმა, რომელმაც „საქართველოში“ საპასუხო წერილი — „თეატრის ნაციონალიზაცია“ გამოაქვეყნა.

ვ. გარიკის აზრით უნდა მომხდარიყო საოპერო თეატრის ადმინისტრაციის და არა თვით ოპერის, ან დრამის ნაციონალიზაცია. თეატრი არ იყო ის დაწესებულება, რომელიც როცა მოესურვებოდათ, მაშინ მოეხდინათ მისი გაქართულება. რუს მსახიობებს რომ ოპერები ქართულად ესწავლათ; ეს სასარგებლო არ იქნებოდა. ვ. გარიკის აზრით, ამაში „დემონის“ ქართულად წარმოდგენამაც დაარწმუნა საზოგადოება. „ქართული ოპერის არსებობა შეუძლებელია რუს მსახიობთა შემწეობით. არ შეიძლება ქართული ენის არამცოდნე

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 23
 2 იქვე, № 35

ქართული ტექსტი გაიზეპიროს, ეს სიმღერა მაინც რუსული იქნება, კილოთი, დამახინჯებით, რაც სიცილს გამოიწვევს. ასეთი ცდა ყოველთვის მარცხით დამთავრდა. ასე მოხდა „დემონშიც“. თუ ქართული ოპერის შექმნა გვინდა, ამ გზით ვერ ვივლით. ძნელია რუსი და რუსულად აღზრდილი ქართველი მსახიობების მომზადება ქართული ოპერისათვის, იმიტომ, რომ მათ რუსული აღზრდა აქვთ. ისინი ქართულ სცენაზე არ ივარგებენ. საჭიროა ქართული სკოლა, ქართული მუსიკალური სასწავლებელი, საოპერო სტუდია და სწორედ აქ აღიზრდებიან ქართველი მომღერლები და შეიქმნება ქართული ოპერაც. თუ არა შალიაპინმაც რომ იმღეროს ქართულ ენაზე, ამით ჩვენ ქართული ოპერა მაინც არ გვექნება“.

ვ. გარიკის აზრით, მიუხედავად ვ. სარაჯიშვილის, ს. ინაშვილის და შულგინას (?) ქართველობისა, მათ მაინც უძნელდებოდათ ქართულად სიმღერა. ვ. სარაჯიშვილსაც კი, რადგან მას ხმა რუსულად ჰქონდა დაყენებული, რეპერტუარი ძირითადად რუსული ჰქონდა. სწორედ ამიტომ, რუსი მომღერლები ქართულ სცენაზე არ გამოდგებოდნენ. უნდა მოქმენილიყო ქართველი მომღერლები და მომხდარიყო მათი აღზრდა. ამისათვის კი უნდა დაარსებულყო სტუდია, მშობლიურ ნიადაგზე დამდგარიყო სკოლა და ამით ქართული ოპერაც შეიქმნებოდა. მისი აზრით, ნაციონალიზაცია შეიძლებოდა სკოლის, სხვა დაწესებულებების, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში თეატრისა და ხელოვნების.

ვ. გარიკს სწორად მიაჩნდა, რომ ქართული ოპერა აუცილებელი იყო ერის აღორძინების საქმეში, რადგან მუსიკა დიდ როლს თამაშობს ადამიანის ცხოვრებაში. იგი ი. კარგარეთელს არ ეთანხმებოდა იმაშიც, რომ სახელმწიფო ოპერის შენობაში ქართული დრამის თეატრი მოთავსებულიყო, რადგან მისი მოწყობილობა და აკუსტიკა არ გამოადგებოდა დრამას. დრამისთვის საჭირო იყო ახალი, განათებით აღჭურვილი შენობა, ხოლო სახელმწიფო თეატრის შენობა უნდა დარჩენოდა ოპერას, რადგან იგი საგანგებოდ მისთვის იყო აგებული.¹

1919 წ., აღნიშნული მიმართულებით ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაში მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა. 5 თებერვალს სახელმწიფო თეატრის სცენაზე განხორციელდა დ. არაყიშვილის ოპერის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ დადგმა. მეორე ქართული

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 25

ოპერის სცენაზე დაბადებამ ძალზე დიდი გამოხმაურება გამოიწვია,
ჯერ კიდევ მის დადგამამდე, „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაიბე-
ჭდა ლიბრეტო, რომლის ავტორი ი. მჭედლიშვილი იყო.¹

ოპერის პირველი წარმოდგენის რეჟისორი ა. წუწუნავა, დირი-
ჟორი სტოლერმანი, მონაწილენი ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი, პო-
ლიაევი, შულგინა, კალანდაძე, სპიტკო და სხვები იყვნენ. პრემიერას
იმდენი ხალხი მიაწყდა, რომ თეატრის შენობამ ისინი ვერ დაიტია.
დ. არაყიშვილს იქვე გადაეცა ეროვნული დროშით შემკული გვირ-
გვინი.²

არ დარჩენილა საქართველოში გამომავალი არც ერთი ყურნა-
ლი, თუ გაზეთი ოპერას რომ არ გამოხმაურებოდა. „საქართველოს
რესპუბლიკამ“ დაუყოვნებლივ დაბეჭდა გურჯაანელის ვრცელი რე-
ცენზია, რომელშიც დადებითი შეფასება ჰქონდა მიცემული სპექ-
ტაკლს. შემსრულებელთაგან გამოყოფილი იყვნენ ვ. სარაჯიშვი-
ლი — შოთა, სპიტკო — თამარი, შულგინა — გულჩინა, პოლიაევი
— აბდულ არაბი, ქურხული — სეფი, ლობტბარები — სტოლერმანი
და კორშინა, რეჟისორი ბელსკი და სპექტაკლის დამდგმელი ა. წუ-
წუნავა. რეცენზენტი იქვე აღნიშნავდა ნინოს პარტიის შემსრულე-
ბლის კალანდაძის გამოუცდელობას და მგოსნის როლის შემ-
სრულებლის ს. ინაშვილის სუსტ გამოსვლას.³

ოპერის პრემიერასთან დაკავშირებით დ. არაყიშვილზე წერილი
„საქართველოში“ ი. აბაშიძემაც დაბეჭდა. იქვე დაიბეჭდა ოპერის

1 უნდა მივთითოთ ლიბრეტოს ავტორის ვინაობის თაობაზე ი. აბაშიძესა
და ი. მჭედლიშვილს შორის ატეხილ კამათზე ი. აბაშიძის წიგნში „თქმუ-
ლება შოთა რუსთაველზე“, რომელიც დ. არაყიშვილსა და მის ოპერას
ექვლენებოდა და 1919 წ. გამოიცა, ლეგენდის შინაარსიცაა შოცემული.
მასში ლიბრეტოს ავტორად პ. მირიანაშვილია მიჩნეული. ი. აბაშიძეს „სა-
ხალხო საქმეში“ უპასუხა ი. მჭედლიშვილმა და აღნიშნა, რომ პ. მირიანა-
შვილს მხოლოდ „აბესალომ და ეთერის“ ლიბრეტო ეკუთვნოდა, ხოლო
„თქმულება შოთა რუსთაველზე“ ლიბრეტოს ავტორი თვითონ ი. მჭედ-
ლიშვილი იყო. („საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 27, „სახალ-
ხო საქმე“, 1919 წ., № 704, 714) 1920 წ. ლიბრეტოს საკითხს ზ. კ. შე-
ნხო და დაბეჭდა წერილი „ლეგენდა რუსთაველზე“, რომელშიც წერდა,
რომ ეს ლეგენდა შოთასა და მის ცოლზე პირველად 1862 წ. ეურნალ
„ცისკარში“ ა. ფურცელაძემ დაბეჭდა (გაზ. „საქართველოს რესპუბლი-
კა“, 1920 წ., № 4.).

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 28

3 იქვე, № 31

„თქმულება შოთა რუსთაველზე“ ი. კარგარეთელისეული ოპერის შინაარსი დაბეჭდა „სახალხო საქმეში“.²

უკვე განხორციელებულ პრემიერაზე „საქართველოში“ ვ. გარციის რეცენზიაც დაიბეჭდა. იგი ქებით მოიხსენიებდა პოლიაევს, შულგინას, ინაშვილს და სპიტკოს, ხოლო სარაჯიშვილზე წერდა, რომ იგი თითქოს და სპექტაკლში უხერხულად გრძნობდა თავს.³ ი. არიმატიელის რეცენზია ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ დაიბეჭდა.⁴

პრემიერასთან დაკავშირებით „სახალხო საქმეში“ ზ. ჩხიკვაძის „ისტორიული დღე“ დაიბეჭდა. მასში ავტორი 5 თებერვლის დადგმის მნიშვნელობას 1850 წ. 2 იანვარს ადარებს, როცა რ. ერისთავმა პირველი ქართული წარმოდგენა გამართა. ზ. ჩხიკვაძის თქმით, 5 თებერვალი ეს ის დღეა, როცა პირველად დაიდგა ქართული ოპერა „თქმულება შოთა რუსთაველზე“.⁵ ამასთან დაკავშირებით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზ. ჩხიკვაძე და სხვებიც, რატომღაც პირველ ქართულ ოპერად „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ თვლიდნენ, მაშინ, როცა პირველი ქართული ორიგინალური ოპერა, რომელიც სცენაზე განხორციელდა, ეს „ქრისტინე“ იყო და მასზე ზემოთ უკვე დაწვრილებით გვქონდა საუბარი.

პრემიერიდან სამი დღის შემდეგ, 8 თებერვალს თეატრში დ. არაყიშვილის მოღვაწეობის 15 წლის იუბილე გაიმართა. ამასთან დაკავშირებით მეორედ იქნა წარმოდგენილი მისი ოპერა. თეატრმა ხალხი ვერ დაიტია. საღამოზე სიტყვებით გამოვიდნენ ე. მაჩაბელი — სამუსიკო საზოგადოების თავმჯდომარე, ზ. ჩხიკვაძე — ამ საზოგადოების გამგეობის წევრი, ი. აბაშიძე — მუსიკალური სკოლის ინსპექტორი, ა. წუწუნავა — სახელმწიფო თეატრის კომისარი და სხვები. სახელმწიფო თეატრის ხელმძღვანელმა ს. ევლახიშვილმა თავის გამოსვლაში ერთგვარად მოინანია ის გულგრილი დამოკიდებულება, რასაც სახელმწიფო თეატრის მესვეურები იჩენდნენ დ. არაყიშვილისადმი და აღნიშნა, რომ მან გვიან იწამა კომპოზიტორის

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 26
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 449
3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 29
4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 3
5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 460

ნიჭიერება. მანამდე კი, ავი თვით ს. ევლახიშვილმა „თქმულება შოთა რუსთაველის“ დადგმაზე.¹

საიუბილეო საღამოს სამწუხაროდ ქართული პრესას არცერთი წარმომადგენელი არ ესწრებოდა, რაც მათ იმით ახსნეს, რომ თითქოსდა არ იცოდნენ იუბილეს თაობაზე, რადგან ეს მათ არ შეატყობინა ა. წუწუნავამ. ეს რომ აშკარა სიცრუა, თუნდაც იქედან სჩანს, რომ დ. არაყიშვილის მომავალი საიუბილეო საღამოს შესახებ განცხადებები თბილისში გამომავალმა თითქმის ყველა გაზეთმა დაბეჭდა. კომპოზიტორი მთავრობამ უმაღლესი სახელმწიფო ჯილდოთი — ლერბით,² თეთრი გიორგის ორდენითა და 10000 მ. დააჯილდოვა.³

მაგრამ არ გასულა დიდი დრო და დ. არაყიშვილმა ოპერა მოხსნა რეპერტუარიდან. ამის მიზეზად მან ოპერის დამახინჩება, ანტირქების გაჭიანურება და საერთოდ ამ საქმისადმი გულგრილი დამოკიდებულება მიიჩნია.⁴

აღნიშნულის თაობაზე დ. არაყიშვილმა „გრუზიაში“ წერილიც გამოაქვეყნა, რომელსაც „საქართველოში“ ი. კარგარეთელი გამოეხმაურა. დ. არაყიშვილი წერილში უჩიოდა სახელმწიფო თეატრის ვანდალიზმს, რაც იქ ჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენდა. თეატრში თავიანთ ნებაზე ცვლიდნენ პარტიტურებსა და ამახინჩებდნენ ოპერებს. სწორედ ამიტომ მოხსნა მან იქ თავისი ოპერა.⁵

ოპერის ჩვენება კარგა ხნით შეწყდა. თუ მხედდველობაში არ მივიღებთ ი. ზარდალიშვილის დასის მიერ დასავლეთ საქართველოში ზაფხულში მისი ნაწყვეტების ჩვენებას.

1919 წ. იანვარში გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ იუწყებოდა, რომ ზ. ფალიაშვილმა დაასრულა ოპერა „აბესალომ და ეთერი“, რომელიც მალე დაიდგმებოდა კიდევ სახელმწიფო თეატრის სცენაზე. მასში როლები შემდეგნაირად იყო განაწილებული: აბესალომი — ზალიპსკი, ეთერი — ბახუტაშვილი, ლისა — შულგინა, მარიხი — გრანელი, მურმანი — ინაშვილი, ეშმაკი — დ. ლორთქიფანიძე, აბიო მეფე — ქურხული და თანდარუხი — ქ. გურჯი. სპექტაკ-

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 460
 2 ვაზ. საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 38
 3 იქვე, № 42
 4 იქვე, № 75
 5 ვაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 78

ლის დადგმაზე, რომლის ლიბრეტო ჰ. ჰირიანაშვილს ეკუთვნის, ა. წუწუნავა მუშაობდა.¹

პრემიერა 1919 წ. 20 თებერვალს გაამართა. ამ დღეს პრესაში ოპერისადმი მიძღვნილი მრავალი წერილი დაიბეჭდა, ხოლო „საქართველოს რესპუბლიკაში“ გურჯანელის დიდ წერილთან ერთად, ოპერის ლიბრეტოს შინაარსიც გამოქვეყნდა.² პრემიერას მთავრობის, პარლამენტის დეპუტატებისა და ამერიკის მისიის წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ.³

სპექტაკლზე მრავალი რეცენზია გამოქვეყნდა. საყურადღებო იყო „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაბეჭდილი ი. აბაშიძის „ქართული ოპერა“, რომელშიც ნაწარმოებს მაღალი შეფასება ჰქონდა მიცემული.⁴ ი. აბაშიძემ ზ. ფალაიშვილსა და მის ოპერაზე „საქართველოშიც“ დაბეჭდა წერილი. იმავე გაზეთში იენის ვრცელი დადებითი რეცენზიაც დაიბეჭდა.⁵ დადებითი რეცენზიები ასევე გამოქვეყნდა: ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“,⁶ გაზეთ „სახალხო საქმეში“,⁷ ჟურნალ „ორიონში“ (პროფ. თ. გარტმანის ეს რეცენზია გადმობეჭდა „სახალხო საქმეში“)⁸ გაზეთ „ერთობაში“⁹ და ა. შ.

უამრავ დადებით რეცენზიებთან ერთად, გაზეთმა „საქართველომ“ დაბეჭდა ი. კარგარეთელის დიდი რეცენზია, რომელშიც ოპერა და მისი დადგმა უმართებულოდ, უარყოფითად იყო შეფასებული. რეცენზენტის აზრით, მისი მუსიკა წარმავალი იყო, თუმცა იგი იმედოვნებდა, რომ შემდეგში უკეთესიც დაიწერებოდა. მთავარ ნაკლად მიჩნეული იყო უმოძრაობა პერსონაჟთა და მასის უსიცოცხლობა. დაწუნებული იყო დეკორაციები და ტანსაცმელიც. საბოლოოდ ი. კარგარეთელი იწუნებდა როგორც ოპერას, ისე მის დადგმასაც.¹⁰

ოპერის დადგმას მაღალი შეფასება მისცა თვით ავტორმა, მან

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 6

2 იქვე, № 42

3 იქვე, № 55

4 იქვე, № 48

5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 39, 40, 43

6 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 3

7 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 671, 699

8 იქვე, № 644

9 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 252

10 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 111

რედაქციებისადმი გაგზავნილ წერილებში განსაკუთრებული მადლობა გადაუხადა დადგმაში მონაწილე შულგინას, მოროზოვას, ვიშნევიჩის, ვიშნევიჩის, გრანელს, მანდენოვას, ზალიპსკის და კურბატოვს, რომლებმაც მიუხედავად ქართული ენის უცოდინარობისა, როლები მაინც ქართულად შეისწავლეს.¹

25 თებერვალს საზეიმოდ აღინიშნა ზ. ფალიაშვილის მოღვაწეობის 25 წლის იუბილე. კომპოზიტორი მთავრობამ სახელმწიფო ღირსებითა (თეთრი გიორგის ორდენით) და 10 000 მ. დააჯილდოვა.² საიუბილეო საღამოზე წარმოდგენილი იქნა მისი „აბესალომ და ეთერი“. მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ ვ. აბაშიძე, ა. წუწუნავა, ს. ევლახიშვილი და სხვები.

12 აპრილს თბილისის კონსერვატორიამ თავისი ინსპექტორი ზ. ფალიაშვილი, იუბილესთან დაკავშირებით პროფესორადაც აირჩია.³ მოკლე დროში „აბესალომ და ეთერი“ ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული დადგმა გახდა. 1919 წ. 28 მაისს იგი უკვე მეთხუთმეტედ. ხოლო 2 დეკემბერს ოცდამეხუთედ ნახა მსყურებელმა, რაც კომპოზიტორის ბენეფისით აღინიშნა.

„აბესალომ და ეთერი“ დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებლებმაც ნახეს. 20 ივნისიდან ი. ზარდალიშვილმა დასი ზ. ფალიაშვილის თანხლებით დასავლეთ საქართველოში წაიყვანა. აბესალომის პარტიას ვ. სარაჯიშვილი, მურმანისას ს. ინაშვილი, ხოლო მარიხისას — ვიშნევიჩისა ასრულებდნენ. დასმა გორი, ხაშური, ზესტაფონი, ქუთაისი (28—30 ივნისს), სამტრედია, სენაკი, ზუგდიდი, ფოთი, აბაშა და ბათუმი (6—11 ივლისი) მოიარა.⁴

საინტერესოა ითქვას, რომ თეატრმა 1919 წ. სეზონიც 4 ოქტომბერს „აბესალომ და ეთერით“ გახსნა, ხოლო 1 ნოემბერს იგი საგანგებოდ აჩვენეს თბილისელი მუშებისათვის.⁵ წარმოდგენამ ორივე-ჯერ მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

3. დადგამის რეცენზიაში. რომელიც სეზონის გახსნასთან დაკავშირებით „სახალხო საქმეში“ დაიბეჭდა, განსაკუთრებით გამოყოფილი იყო ს. ინაშვილის მურმანი, ვიშნევიჩის მარიხა, ვაკარეცკის დადგმული ცეკვები, ზალცმანის მხატვრობა (მას ჯადოქრულს

- 1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 114, გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 123
- 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 42
- 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 4
- 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 550
- 5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 252
14. ამირან ნიკოლეიშვილი

უწოდებდა რეცენზენტი) და ა. წუწუნავს რეცისურა. ¹ პ. დადვადე შენიშვნის სახით აღნიშნავდა, რომ მხოლოდ მეხუთე ~~მეექვშე~~ იგრობოდა ვიშემირსკის შესრულებაში მისი არაქართველობა. „და ნუთუ ეს ძალები, წერდა პ. დადვადე, ქართულ ოპერას არ უნდა ემსახურობდეს და რუსულ ოპერაში იხარჯებოდეს? დროა მივხედოთ ქართულ ოპერას და მას ვაჭრული ანგარიშიანობით კი არ მღეროდნენ სახელმწიფო თეატრში, არამედ მათ საკუთარი გარდაუვალი მნიშვნელობა ჰქონდეს.“¹

სამწუხაროდ წლის ბოლოსთვის „აბესალომ და ეთერს“ სხვადასხვა წვრილმანმა ინტრიგებმა შეიწირეს და იგი ავტორმა სცენიდან მოხსნა.² ამის ტიპიურ მაგალითად გამოდგება „სახალხო საქმეში“ ვინმე ლელის წერილი „თქმულებამ შოთა რუსთაველზე რა დააშავა?“ წერილის ავტორის თქმით, ხალხი მიაწყდა ქართულ ოპერებს და სირცხვილადაც კი ითვლებოდა მათი უნახაობა. ამ დროს კი, სვამს კათხვას იგი, „რატომ არ იდგმება რუსთაველი? ბურთი და მოედანი დარჩა „აბესალომ და ეთერს“. ხალხს კი რუსთაველი უფრო მოსწონს. ვინ გარიყა არაყიშვილი? შინაურმა კინკლაობამ გაჯობათ? ვის აქვს ამის უფლება? გაქვითეთ პირადი ანგარიშები და საზოგადოებას ნუ სჯით“;³ ვითომდა ქართული კულტურის ბედით შეწუხებული ვიღაც ლელი, სინამდვილეში ხელოვნურად უპირისპირებდა ორ შემოქმედს ერთმანეთს, რასაც შედეგად საერთო საქმისათვის მხოლოდ ზიანი მოჰქონდა.

11 დეკემბერს კიდევ ერთი ახალი ქართული ოპერის, ვ. დოლიძის „ქეთო და კოტეს“ პრემიერაც გაიმართა.⁴ ეს ოპერაც ა. წუწუნავამ დადგა. სპექტაკლს დადებითი შეფასება მისცა „ერთობამ“. მან განსაკუთრებით გამოჰყო თარხან-მოურავის ლევანი და ისეცკის ტყუილიშვილი.⁵

„ქეთო და კოტეს“ ვრცელი რეცენზია მიუძღვნა „სახალხო საქმეში“ პ. დადვადემაც. მისი თქმით ვ. დოლიძემ პირველმა გაკვალა გზა ქართულ იუმორისტულ ოპერაში და კარგად დაუკავშირა ერთმანეთს ევროპული და ქართული მუსიკა. ავტორის აზრით, თავიანთი როლები საინტერესოდ შეასრულეს როგაჩოვსკიმ — კოტე და

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ. № 647
 2 იქვე, № 701
 3 იქვე, № 697
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 280
 5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 282, 286

კალანდაძემ — ქეთო. თუმცა აჯობებდა, რომ მათ მეტი სიტყვათა
 ჰქონოდათ. რეცენზენტს არ მოსწონდა თარხან-მოურავის ლევიანი,
 ისეცკის კოტრიაშვილი, შელუდკოვსკაიას და ოვსიანიკოვას მაჭანკ-
 ლები, ქურხულის საქო, კურბატოვის სიკო და გუნდი. დადებითადაა
 შეფასებული დირიჟორ სტოლერმანის ნამუშევარი და ა. წუწუნავას
 დადგმა, თუმცა პ. დადვაძე ნაკლსაც გამოჰყოფდა. მაგალითად,
 ჩაცმულობას, სცენაზე განლაგებას, ზოგიერთი ადგილების ზედმეტ-
 ად გაშარყებას, კომიზმის ხაზგასმას და ა. შ. რეცენზენტს საჭიროდ
 მიაჩნდა იუმორის ზომიერი ხაზის დაცვა. პ. დადვაძის აზრით, ნაკლი
 ჰქონდა თვით ოპერასაც: „რომ გადაჭრით ვთქვათ ქართულია ამ კო-
 მიკური ოპერის მუსიკაო, — ეს რაღა თქმა უნდა, შეცდომა იქნებო-
 და, რადგანაც მთელ ოპერას, შიგა და შიგ აქვს ჩაქსოვილი ჩვენე-
 ბური ჰანგები და ისიც ჩვენებური ტიპების დასახასიათებლად... იქ-
 ნება ბევრი ორიგინალობა არ ეტყობოდეს მუსიკას (მაგ. უვერტიჟუ-
 რა), იქნება... გავლენაც ემჩნეოდა ჩვენ მუსიკოსს... ოპერის მთავა-
 რი კილოც არაქართულია, ეს ითქმის განსაკუთრებით კოტესა-და
 ქეთოსათვის დაწერილ მუსიკის შესახებ“.¹ ახალი, რიგით თავისი
 მეორე ოპერა „ჯადოსანი“ დაამთავრა 1919 წ. დეკემბერში რ. გოგ-
 ნიაშვილმაც.² ოპერებზე მუშაობდნენ მ. ბალანჩივაძე — წერდა
 „თამარ ცბიერს“ და კ. ფოცხვერაშვილი — ქმნიდა „ბაყბაყ დევს“.³

1919 წ. ქართული ორიგინალური ოპერების დადგმის გარდა სხვა
 მნიშვნელოვანი მოვლენაც მოხდა. ამ წელს პირველად ითარგმნა და
 ქართულ ენაზე დაიდგა კლასიკური ოპერა „დემონი“. იგი სახელმ-
 წიფო თეატრში 23 იანვარს იქნა წარმოდგენილი ვ. სარაჯიშვილის,
 შულგინას, ხორინას და სხვათა მონაწილეობითა და ა. წუწუნავას
 დადგმით. წარმოდგენას ინგლისის მისიის წარმომადგენლებიც ესწ-
 რებოდნენ. ოპერა ქართულ ენაზე პ. მირიანაშვილმა თარგმნა. მზა-
 ტვრობა ეკუთვნოდა ზალცმანს, ხოლო დირიჟორობდა სამოსუდი.⁴

დადგმამ მაღალი შეფასება დაიმსახურა. „საქართველოს რესპუ-
 ბლიკაში“ მასზე დაიბეჭდა გურჯანელის რეცენზია, რომელშიც გა-
 მოყოფილია ვ. სარაჯიშვილის, ს. ინაშვილის, შულგინასა და ისეცკის
 მაღალი საშემსრულებლო ხელოვნება და ა. წუწუნავას რეჟისურა.

1 ვაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 705
 2 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 293
 3 ვაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 173
 4 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 13

კრიტიკულად იყო შეფასებული გუნდი და ორკესტრი.¹ „დედმწიწის“ ქართული დადგმა „საქართველომაც“ შეაფასა. მასში დაიბეჭდა აგრეთვე „დამახინჯებულის“ წერილი „ქართული ოპერა“, რომელშიც მოწონებული იყო სპექტალი. ავტორი განსაკუთრებით გამოპყობდა ს. ინაშვილის, შულგინას, ისეკვის და დემიანენკოს შესრულებას და ა. წუწუნავას დადგმას. სუსტად იყო შეფასებული გუნდი, ორკესტრი და სპექტაკლის ბოლო მოქმედება. ავტორის აზრით, ოპერის ქართულ ენაზე დადგმამ აშკარად გაამართლა.²

4 ივლისს სახელმწიფო თეატრში კიდევ ერთი ქართულ ენაზე თარგმნილი იუმორისტული ოპერა დაიდგა. ეს იყო „ივანოვ-პაველიდან“ დორპატელის მიერ გადმოკეთებული „ვანო წამებუ-ლი“.³ მისი დადგმა ქართველ საოპერო მომღერალთა დასმა განახო-რციელა.⁴

უსათუოდ დიდი მნიშვნელობის მოვლენას წარმოადგენდა 1919 წ. თბილისში სამუსიკო საზოგადოებასთან ქართული საოპერო სტუდიის დაარსება, სტოლერმანის მეთაურობით, რომლის შექმნა-ზეც ასე ოცნებობდნენ ქართველი მუსიკოსები. სტუდია თავის პირ-ველ სეზონს 1 ნოემბერს ზუბალაშვილის სახალხო სახლში გახსნი-და. იგი ა. ახმეტელის რეჟისორობით უკვე მუშაობდა „აბესალომ და ეთერის“⁵ და რ. გოგინიაშვილის ოპერა „ჯადოსანის“ დადგმაზე არტისტულ თეატრში.⁶ ხოლო თვით სტოლერმანი „თქმულება შო-თა რუსთაველზე“-ს ამზადებდა.⁷

საოპერო სტუდიისა და კოოპკავშირთან არსებული კაპელის მიერ, სტოლერმანის რეჟისორობით მომზადებული ოპერის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ პრემიერა 8 დეკემბერს ზუბალაშვილის სახალ-ხო სახლში უნდა გამართულიყო, მაგრამ იგი, ნ. სულხანიშვილის გა-რდაცვალების გამო 19 დეკემბერს გაიმართა.⁸ 25 დეკემბერს ოპერა საკუთარი, ქართული ძალებით მეორედაც იქნა წარმოდგენილი, რაც იმისი უტყუარი დასტური იყო, რომ ქართულ მუსიკალურ

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 22
 2 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 20
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 144
 4 იქვე, № 156
 5 „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 682
 6 თურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 11
 7 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 252, გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 241
 8 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 255

ინტელიგენციას უკვე საკუთარი ძალებითაც შეეძლო საოპერო და
დგმების განხორციელება.¹

1919—20 წლის საოპერო სეზონი 4 ივნისს დასრულდა. მთელ
სეზონში სულ 380 სპექტაკლი განხორციელდა, რომელიც 305490
მაყურებელმა ნახა. განხორციელებული სპექტაკლებიდან მუშები-
სათვის იყო 26, ჯარისათვის 8, სამხატვრო 43, ლექცია 3, კონცერ-
ტი 8, ქართული 7, სომხური 2 და თათრული (იგულისხმება აზერბა-
ჯანული) 2. წარმოდგენილი იყო საბავშვო სპექტაკლებიც.² ზემოთ
ნახსენები 305490 მაყურებელიდან 35735 დაესწრო მუშებისთვის,
12000 ჯარისათვის განკუთვნილ დადგმებს, ხოლო 50105-მა მოსკო-
ვის სამხატვრო თეატრის სპექტაკლები ნახა, რომელთა წარმოდგე-
ნები ამ თეატრის შენობაში გაიმართა.³ საერთოდაც უნდა ითქვას,
რომ იმ წლებში თბილისში, ოპერას გაცილებით მეტი მაყურებელი
ჰყავდა, ვიდრე დრამას.

მომავალი საოპერო სეზონის მოწყობასა და მსახიობთა მდგომარეობაზე ფიქრი ჯერ კიდევ წინა სეზონის დამთავრებამდე დაიწყო. 26 აპრილს თბილისში გაიმართა ქართველ მომღერალთა კავშირის საგანგებო ყრილობა, სადაც ერთ-ერთ საკითხად სწორედ აღნიშნული პრობლემა განიხილეს. როგორც მომხსენებელმა ა. ინაშვილმა აღნიშნა, თეატრში აუცილებელი იყო ცვლილებების განხორციელება რაც მთავრობას უნდა გაეკეთებინა. ყრილობამ თეატრის ადმინისტრაციიდან ა. წუწუნავას წასვლაც მოითხოვა.⁴ ყრილობაზე (ესწრებოდა 30 კაცი) მომღერალთა კავშირის მიერ, არსებობის 10 თვეში გაწეული მუშაობის თაობაზე გ. ლვინიაშვილმა ისაუბრა, როგორც მან აღნიშნა, კავშირის მიზანს ვოკალური ხელოვნების განვითარება წარმოადგენდა. მათ დაიწყეს უცხოური მუსიკალური ნაწარმოებების თარგმნაც (თარგმნიდა გუნია), დაარსეს 30 კაციანი ინსტრუმენტალური სექცია და ა. შ. ყრილობამ კავშირის თავმჯდომარედ მ. ნანობაშვილი (დარიალი) აირჩია.⁵

სახელმწიფო თეატრში ცვლილებების აუცილებლობას ხელისუფლებაც რომ გრძნობოდა, ეს სჩანს თუნდაც იქედან, რომ ჯერ კიდევ

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 297
2 იქვე, 1920 წ., № 220
3 იქვე, № 228
4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 17
5 იქვე,

1919 წ. ბოლოს, პრესაში დაიბეჭდა სახელმწიფო თეატრის დღეულობის, პარლამენტის ხელოვნების კომისიის პროექტი.

სეზონის დამთავრებიდან მალე, განათლების სამინისტროში შედგა თათბირი, რომელმაც სახელმწიფო ოპერის მხატვრულად მოწყობის საქმე განიხილა (თეატრები განათლების სამინისტროს დაქვემდებარებაში შედიოდნენ). თათბირზე სამუსიკო კოლეგიის მოსაზრებათა გათვალისწინებით, რომელიც მოხსენების სახით მანამდე წარედგინა განათლების სამინისტროს და სპეციალისტებისაგან შემდგარი სამხატვრო საბჭოს შექმნას ითვალისწინებდა,¹ გადაწყდა, რომ შექმნილიყო მუდმივი სახელოვნო კომისია, რომელსაც ი. გომართელი ჩაუდგებოდა სათავეში. კომისია მოგვიანებით მართლაც შეიქმნა და მასში ა. წუწუნავა (იგი უკვე თეატრის დირექტორად მუშაობდა), დ. არაყიშვილი, ზ. ფალიაშვილი, კ. ფოცხვერაშვილი და ჩერებნინი შევიდნენ.² კომისიას ოპერის მხატვრული მხარის, სარეპერტუარო და საჰონორარო საქმისათვის უნდა ეხელმძღვანე-
ლა.⁴

რაც შეეხებოდა თეატრის ხელმძღვანელობას, ს. ევლახიშვილს დირექტორობის ხელშეკრულების ვადა მართალია 1 ივლისს გაუთავდა, მაგრამ კომისიას კვლავ სურდა მისი მოწვევა, რაც სთხოვა კიდევ განათლების სამინისტროს.⁵ სამინისტროს, თავის მხრივ, პარლამენტის ხელოვნების კომისიამაც სთხოვა, რომ საოპერო თეატრის დირექტორად ისევ ს. ევლახიშვილი დაენიშნა.⁶ სამინისტრომ გაითვალისწინა ყოველივე ეს და დირექტორად კვლავ ს. ევლახიშვილი დანიშნა.

შედგა დასიც, რომლის ხელმძღვანელობა თეატრის დირექტორს დაევალა. მხატვრული ნაწილის გამგედ (მთავარ მხატვრად) მოსკოვის სამხატვრო თეატრის მხატვარ-დეკორატორი მ. სომოვი მოიწვიეს.⁷ მხატვარ შარლემანის მიერ შესრულდა თეატრის ახალი ფარდის პროექტიც.⁸ გადაწყდა ისიც, რომ ახალი სეზონიდან დასი ს

- 1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 270
- 2 იქვე, 1920 წ., № 157
- 3 იქვე, № 206
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 179
- 5 იქვე, № 192
- 6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 193
- 7 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 195
- 8 იქვე, № 178

ხელმწიფო იქნებოდა და თეატრი იჯარით არ გაიციმოდა. ჩამოყალიბდა ორი — დიდი და მცირე დასები. შედგა დიდი ჩერეპნინის ხელმძღვანელობით. თეატრში საოპერო დადგმებთან ერთად, სიმფონიური საღამოებიც გაიმართებოდა.¹

ხელმძღვანელობამ გამოაცხადა, რომ ახალი სეზონიდან თეატრში ჩამოიყვანდნენ პრალის დიდ ჩეხურ ორკესტრს და სხვა ქვეყნებიდან მოიწვევდნენ მსახიობებს (4 რუსეთიდან, 4 იტალიიდან).² ამას იტალიელი მომღერლის ბალაცი დაპირებაც დაემატა, რომ რგი იტალიიდან სულაც უფასოდ ჩამოიყვანდა მომღერლებს (ერთი მომღერალი ქალი, — კოჩასა ჩამოიყვანა კიდევ თეატრმა იტალიიდან).³ და ეს მაშინ, როცა თითქმის არავინ ზრუნავდა თეატრში უცხოეთში გაბნეული ქართული ძალების მოსაზიდად. მიუხედავად საზოგადოების დიდი სურვილისა, ვერა და ვერ მოხერხდა პეტერბურგიდან მოეწვიათ იქ მარინის თეატრში მოღვაწე დიდი ქართველი რეჟისორი ივანე ფალიაშვილი, რის თაობაზე „ერთობაც“ წერდა 1921 წ. თავის ერთ-ერთ ნომერში.⁴

მიუხედავად ამისა, 1920 წ. მაინც მოხერხდა პარიზიდან თბილისში, ი. წერეთლისა და კ. ჩხეიძის მოწვევით, ჩამოსულიყო ცნობილი საოპერო მომღერალი მიშელ დარიალი — მიხეილ ნანობაშვილი. მ. დარიალი 20 წელზე მეტი მღეროდა ევროპისა და ამერიკის თეატრების სცენებზე. იგი მღეროდა პარიზის გრან-ოპერაში, პარიზის კომიკურ ოპერაში, სადაც პრემიერი იყო, ერთი სეზონი გაატარა მოსკოვის ზიმინინის თეატრში და ა. შ. მღეროდა ფრანგულად. თავდაპირველად მ. დარიალი როგორც გასტროლიორი, ისე ჩამოვიდა და მას „ვერტერში“, „ფაუსტში“, „აიდაში“ და „ჰუგენოტებში“ უნდა ემღერა წამყვანი პარტიები. 22 მარტს მან მართლაც იმღერა პირველად „ვერტერში“. ამის შემდეგ კი გამოვიდა „ჰუგენოტებში“, „ურის ქალში“, „მანონში“ და „აფრიკელ ქალში“. ხოლო 9 მაისს ქართულ კლუბში კონცერტიც გამართა. 15 ივნისს კი საოპერო თეატრის სეზონის დახურვასთან დაკავშირებით გაიმართა მისი ბენეფისი, სადაც მან „კარმენში“ დონ ხოზეს პარტია იმღერა. მომღერლის გამოსვლებმა საზოგადოებისა და სპეციალის-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 152

2 იქვე, № 192

3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 88, „ერთობა“, № 215

4 გაზ. „ერთობა“, 1921 წ., № 18

ტების დიდი მოწონება დაამსახურა. ვ. გარიკმა მაგალითად მისი ხმას მაღალი შეფასება მისცა და მას დიდი ხელოვანი და ვირტუოზი უწოდა, ხოლო მისი ჩამოსვლა მნიშვნელოვან მოვლენად მიიჩნია. მისი აზრით, ახალგაზრდებს ბევრი რამის სწავლა შეეძლოთ მ. დარიალისაგან, მიუხედავად იმისა, რომ იგი როგორც მსახიობი, შედარებით სუსტი იყო.¹

თბილისში ხანგრძლივად ყოფნის შემდეგ, მ. დარიალმა საერთოდ გადაწყვიტა აქ დარჩენილიყო, მაგრამ იგი საოპერო თეატრში სამუშაოდ არ მიიღეს. მართალია, საზოგადოება, პრესის საშუალებით, დაყინებით მოითხოვდა დასში მის ჩარიცხვას, მაგრამ ეს სხვადასხვა წინააღმდეგობათა გამო არ ხერხდებოდა. გაზეთი „საქართველო“ კატეგორიულად მოითხოვდა პასუხს, თუ რატომ არ ირიცხებოდა დასში ეს მომღერალი.² ამის შემდეგ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაიბეჭდა თვით მ. დარიალის წერილი, რომელშიც ახსნილი იყო ზოგიერთი მიზეზი მისი ოპერის თეატრში მიუღებლობის შესახებ. როგორც მომღერალი წერდა, მას ბრალად სდებდნენ, თითქოსდა იგი მაღალ ჰონორარს მოითხოვდა.³

უფრო დაწვრილებით მ. ნანობაშვილმა სიტუაცია გაზეთ „საქართველოში“ ახსნა — იგი საოპერო თეატრში სახელმწიფო თეატრის სახელოვნო საბჭოს თავმჯდომარის, ი. გომართელის თხოვნით მოვიდა. მომღერალი თვეში ხუთჯერ უნდა გამოსულიყო სცენაზე, რისთვისაც იგი შემოსავლის 25% მიიღებდა. ამ პირობას მას უსრულებდა კიდევ თეატრის ძველი დირექტორი ს. ევლახიშვილი. მაგრამ ახალმა დირექტორმა ა. წუწუნავამ, რომელიც 1 ნოემბერს დაინიშნა ოპერისა და დრამის დირექტორად, ამაზე უარი თქვა და თეატრში იტალიელი მომღერალი მიიწვია, რომელსაც თვეში 200 000 მ. ე. ი. გაცილებით მეტს აძლევდა. და ეს მაშინ, როცა ტენორების სინაკლულის გამო თეატრს რეპერტუარის შედგენაც კი უჭირდა. მ. ნანობაშვილი, მიუხედავად მისი პატრიოტიზმისა, იძულებული იყო ისევ საფრაგეთში წასვლაზე ეფიქრა. რა თქმა უნდა, ჩვენ სულაც არ ვთვლით, რომ მ. ნანობაშვილის ყველა მოთხოვნა მაშინდელი სიტუაციიდან გამომდინარე მისაღები იყო, მაგრამ აქცენტის უცხოელ

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 61, გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 69
 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 110
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 245

მომღერლებზე გადატანას, ალბათ მაინც ქართველი კადრების დეა და მათი შენარჩუნება აჯობებდა.¹

კაცმა რომ სთქვას, ასეთი აქცენტირება არც იყო გასაკვირი, რადგან თეატრი ხომ ფაქტიურად რუსული იყო. ამას თაობაზე გაზეთ „საქართველოში“ ვინმე კანდიდის წერილიც კი დაიბეჭდა, რომელიც გულსტივილით წერდა, რომ სეზონის გახსნის დღეს „აბესალომ და ეთერში“ თითქმის ყველა პარტიას რუსი მღეროდა. იგი სწორად აყენებდა საკითხს დასის ქართველებით გაძლიერების შესახებ.² ის ფაქტი, რომ დასის არაქართველი წევრებიდან თითოერთლამ ქართულიც იცოდა, მდგომარეობას სულაც არ სცვლიდა. ოპერის ქართულ ნიჟარაზე დამყარებას არ შველოდა ისიც, რომ აქ კონკურსის წესით იღებდნენ ახალ მომღერლებსა და მუსიკოსებს. უმრავლეს შემთხვევაში კონკურსებში ისევ არაქართველები იმარჯვებდნენ.

არადა ხელისუფლება მიუხედავად მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობისა, შესაშურ ზრუნვას იჩენდა ფაქტიურად ამ რუსულ საოპერო თეატრზე. იქ სამუშაოდ ახლად მიღებულებს ჰპირდებოდნენ სურსათით უზრუნველყოფას,³ მთელი თეატრი სარგებლობდა მუშათა მაგიდით (ეს იყო სურსათით გარანტირებული მომარაგება სახელმწიფოს მიერ).⁴ თეატრს ჰყავდა 7 ექიმი შტატში (ერთ თეატრს 7 ექიმი!)⁵ და ა. შ.

თეატრი რომ უმთავრესად რუსულ კულტურასა და ხელოვნების რუს მოღვაწეებს ემსახურებოდა, ეს 1920 წ. გამართული საბენეფისო საღამოებიდანაც კარგად სჩანს. ამ წელს თეატრმა სულ 34 საბენეფისო საღამო გამართა, რომელთაგან ქართველებს მხოლოდ ექვსი დაეთმოთ. (ზ. ფალიაშვილს, ვ. სარაჯიშვილს, მ. დარიალს, ს. ინაშვილს, ს. ევლახიშვილსა და რ. თარხან-მოურავს). ორჯერ ჩატარდა საქველმოქმედო კონცერტიც — ქალთა I გიმნაზიის მშობელთა და პოლიტექნიკური სასწავლებლის ღარიბ მოსწავლეთა დასახმარებლად.

1920 წ. ბოლოსათვის როგორც იქნა გაახსენდათ, რომ საოპერო

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 155
2 იქვე, № 110
3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 109
4 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 80
5 იქვე, № 84

თეატრი, უფრო მეტად, ქართული ხელოვნების სამსახურში უნდა მდგარიყო და გამოაცხადეს გაეროვნებას დაწყების თაობაზე. ნათლების სამინისტრომ იქ გახსნა ქართული ენის შემსწავლელი კურსები, რომლის საშუალებით მსახიობები თურმე ენას შეისწავლიდნენ და მერე ოპერების ქართულ ენაზე დადგმასაც დაიწყებდნენ.¹ რა თქმა უნდა, ეს უფრო თვალის ახვევა იყო, თუ არა ამ გზით ეროვნული საოპერო ხელოვნების შექმნა რომ არ მოხდებოდა, ეს ყველასათვის ცხადი იყო. გამოცხადდა ისიც, რომ რუსეთიდან ახალი სეზონისათვის ჩამოიყვანდნენ ყველა იქ მოღვაწე ქართველ რეჟისორს, მსახიობსა და დირიჟორს. განათლების სამინისტრომ მათი სიაც კი შეადგინა და ამ საქმის მოგვარებაში დახმარება საგარეო საქმეთა სამინისტროს სთხოვა. სიაში შედიოდნენ: მ. ფალიაშვილი (ხარკოვი), ი. ფალიაშვილი (პეტერბურგი) და ბარიტონები დოლონაძე და სიხარულიძე.²

ის, რომ თბილისში ფაქტიურად რუსული საოპერო სახელმწიფო თეატრი არსებობდა, ეტყობა ზოგიერთებისთვის არ იყო სკამარისი და გრასბაუმმა და ლევიტოვმა კიდევ ერთი ახალი საოპერო დასის შექმნა გადაწყვიტეს,³ მაგრამ მათ ხელი საოპერო თეატრის სამხატვრო კომისიამ შეუშალა, რომელმაც განათლების სამინისტროს სთხოვა, არ გაეცა თბილისში კერძო ოპერის გახსნის ნებართვა. ამ მოთხოვნას პარლამენტის ხელოვნების კომისიამაც დაუჭირა მხარი.⁴ მართალია ამ დადგენილებით გრასბაუმსა და ლევიტოვს კი შეეშალათ ხელი, მაგრამ ქართველებიც ხომ დაზარალდნენ — ჩაიშალა ქართველ მომღერალთა კავშირის გეგმაც — თბილისში საოპერო ამხანაგობის შედგენის შესახებ.⁵

1920—21 წ. საოპერო სეზონი 30 სექტემბერს „აბესალომ და ეთერიტ“ გაიხსნა. დასში ამ სეზონში ირიცხებოდა 22 მომღერალი ქალი (ამათგან ქართველი არც ერთი არ იყო), 18 კაცი (ქართველები იყვნენ — ვ. სარაჯიშვილი, ა. ჭუმბურიძე, მ. ვენაძე, ს. ინაშვილი, მ. თარხნიშვილი, ე. იმერლიშვილი და მ. ქურხული) 12 საბალეტო წყვილი ვაკარეცკისა და ბაუერზაკის (პრიმაბალერინა) მეთაურობით, სამი რეჟისორი — ბელსკი, გურესი და ჟღენტე, გუნ-

1 ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 246, „სახალხო საქმე“, № 960

2 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. № 152

3 იქვე, № 58

4 ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 193

5 იქვე, № 145

დის ხელმძღვანელი ლ. სვიმონიშვილი, სამი დირიჟორი — სტოლენ/რმანი, ჩერეპნინი და მიზანდარი. თეატრს ჰყავდა თავისი კონცერტები და ორკესტრიც, რომლებშიც მუსიკალური ნაწილის გამგე იყო კ. ფოცხვერაშვილი, სამხატვრო ნაწილისა (ე. ი. მხატვრები) ზალცმანი და სომოვი, კონცერტმეისტერები — საბინგუ, სოკოლოვა, გოლდმანი და ჟანა ფალიაშვილი და თეატრის დირექტორი იყო ს. ევლახიშვილი.¹ ახალ სეზონში დასს განზრახული ჰქონდა დაედგა „სევილიელი დალაქი“, „ლოენგრინი“, „დალატი“, „ბორის გოდუნოვი“, „დონჟუანი“, „თამარ ცბიერი“, ვ. დოლიძის „ლეილა“, „ჰუგენოტები“, საბალეტო სპექტაკლები — „გედის ტბა“, „ფაუსტი“, თ. ვახვახიშვილის „სიყვარულის საწამლავი“, იპოლიტოვ-ივანოვის „ვეფხისტყაოსანი“ და ჭავჭავაძის „დედა და შვილა“.

პრაქტიკულად დასმა 1920—21 წ. სეზონში შეინარჩუნა ძირითადი სპექტაკლები: „აიდა“, „გოფმანის ზღაპრები“, „ევგნი ონეგინი“, „ვალპურგის ღამე“, „კარმენი“, „კოპელია“, „ლაკმე“, „მეფის საცოლე“, პიკის ქალი“, „რიგოლეტო“, „სოფლის პატივი“, „ტოსკა“, „ტრავიატა“, „ფაუსტი“ „ჯამბაზები“, „ჰუგენოტები“ და „წითელი ქუდი“. დაიდგა ან აღდგენილი იქნა ახლებიც: „აბესალომ და ეთერი“, „აფრიკელი ქალი“, „ბორის გოდუნოვი“, „ბოჰემა“, „გენზელი და გრემელი“, „დონ ჟუანი“, „დუბროვსკი“, „ვერტერი“, „თქმულება შოთა რუსთაველზე“, „კატა წაღებით“, „ეიზელი“, „ქეთო და კოტე“, „ქორეოგრაფიის ეტიუდი“ და „დალატი“ (უფრო მეტის გაკეთება დასმა ქვეყნის ოკუპაციის გამო ვერ მოასწრო).

გადაწყდა 9 ოქტომბრიდან, ყოველ შაბათს, საგანგებოდ ეჩვენებინათ მუშებისათვის სპექტაკლები.² ასევე, პროფკავშირებმა აღძრა შუამდგომლობა, რათა თეატრს მუშათა შვილებისათვის წარმოდგენები დილაობითაც გაემართა.³ ასეთი დადგმები, როგორც წესი იაფფასიანი იყო და მის ხარჯებს სახელმწიფო თავის თავზე იღებდა. მაგალითად, 1919—20 წ. სეზონში თეატრმა ჯარისა და მუშებისათვის წარმოდგენილი სპექტაკლებით 700000 მ. ზარალი განიცადა.⁴

როგორც ვწერდით, 1920-21 წ. საოპერო სეზონი 30 სექტემბერს აბესალომ და ეთერით“ გაიხსნა. სპექტაკლზე „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაიბეჭდა ვ. გარიკის რეცენზია, რომლითაც საერ-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 218

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 220

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 218

4 იქვე, № 228

თოდ მალალი შეფასება ჰქონდა მიცემული ოპერას, მაგრამ დაწვენი ნებული იყო სეზონის გახსნაზე წარმოდგენილი სპექტაკლ თავისი სუსტი შემსრულებლების გამო. ვ. გარიკის აზრით, სუსტი იყო ზალიძისკი — აბესალომი, მანდენოვა — ეთერი და ვენაძე — მურმანი, თუმცა ამ უკანასკნელს ვ. გარიკის აზრით, თავისი სიახალგაზრდავის გამო ვერ დაუძლევია როლი. ისე კი მის მომავალში რეცენზენტს ეჭვი არ ეპარებოდა.¹

უნდა ითქვას, რომ ოპერა ძალზე პოპულარული გახდა, იგი ნახეს და მოეწონათ ევროპის სოცინტერნის დელგაციის წევრებს.² 27 აპრილს ზ. ფალიაშვილის ბენეფისზე მისულ მრავალრიცხოვან მაყურებელს და ა. შ. ოპერამ დიდად შეუწყო ხელი ქართველ მომღერალთა ახალი ძალების მოსვლას ხელოვნებაში. მაგალითად, 28 ნოემბერს ვ. სარაჯიშვილის გვერდით (აბესალომი) მასში ეთერი იმღერა ახალგაზრდა ოქროპირაძემ, მარიხი — გაბაშიძემ, მურმანი კი ელიოზიშვილმა.³ საერთოდ „აბესალომ და ეთერი“ 1921 წ. 16 იანვარს 70-ედ იქნა წარმოდგენილი სახელმწიფო თეატრის სცენაზე, რაც თვალნათლივ მიუთითებს მის დიდ პოპულარობაზე.⁴

საინტერესოა ერთი ცნობაც — „აბესალომ და ეთერის“ დადგმას 1920 წ. ქუთაისშიც ცდილან, რის შესახებ ცნობა გაზეთ „სოციალ-დემოკრატიში“ შემორჩენილი, მაგრამ ძალების უკმარობის გამო იმხანად ეს ვერ მოუხერხებიათ.⁵

ვ. გარიკმა ვრცელი რეცენზია „ორი ოპერა“ გაზეთ „სახალხო საქმეშიც“ გამოაქვეყნა. მასში ავტორს დაწვრილებით აქვს განხილული „აბესალომ და ეთერი“ და „თქმულება შოთა რუსთაველზე“.

ვ. გარიკი ძალზე მალალ შეფასებას აძლევდა ორივე ოპერას — „უცხოურზე ვგიჟდებით და ჩვენსას კი ვერ ვაფასებთ, ცხვირს ვუბზუებთ, ასეა ახლაც, ორივე ეს ოპერა ხალხს მოეწონა, მაგრამ პრესა მაინც გულგრილი დარჩა“. „აბესალომ და ეთერის“ მხოლოდ ორიოდვე წერილი მიეძღვნა „საქართველოსა“ და „სახალხო საქმეში“, რაც თეატრალური, განსაკუთრებით კი მუსიკალური კრიტიკის უმწეობასა და უძლურებაზე მეტყველებდა. მათ შეეშინდათ ფასი

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ. № 222
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 215
 3 იქვე. № 271
 4 იქვე. 1921 წ., № 11
 5 გაზ. „სოციალ-დემოკრატია“, 1920 წ., № 49

დაედოთ და თავისუფლად გამოეთქვათ თავიანთი აზრი. სამაგიეროდ ბევრი დაწერა რუსულმა პრესამ და ისინი ხელოვნების შესანიშნავ ნიმუშებად მიიჩნიეს. „ზოგი ჩურჩულებდა, — აგრძელებდა ვ. გარიკი, — „კარმენი“ უკეთესიაო. ეს ხომ შეუგნებლობა, უვიცობაა. კი ბატონო, „კარმენზე“ მალა არ დგას. ყოველი ნაწარმოები გენიოსური როდია და რადგან გენიალური ქმნილება არ არის ესა თუ ის ნაწარმოები, არ ვარგა როგორც ხელოვნების ნაწარმოები? „კარმენზე“ თუ „პარსაფილზე“ ლაპარაკი სრულიად მეტია და ჩვენ არც შეგვიძლიან შევადართო ამ მხრივ შესანიშნავ ნაწარმოებთ ჩვენი ოპერები, მაგრამ იმას კი არ დავშალავთ და ვიტყვი, რომ „თქმულება რუსთაველზე“ და „აბესალომ და ეთერი“ სერიოზული ნაწარმოებია და არ ჩამოუვარდება ზოგიერთ ევროპელ კომპოზიტორთა ნაწარმოებს — ამაში კი ეჭვი არ არის. ყოველივე ხელოვნების ნაწარმოები ეყრდნობა თავის მშობლიურ ნიადაგს, თავის სამშობლოს სიმდიდრიდან არის აღმოცენებული და გაფურჩქენილი. ჩვენც სწორედ ეს გვაინტერესებს თუ აღნიშნულნი ნაწარმოებნი როგორ ენათესავენა ეროვნულ სულს. ამ მხრივ ორივე ოპერა შესანიშნავია, ორივეს ეროვნული სახე აქვს. ერთიც და მეორეც ეროვნული ჰანგებით საზრდოობენ. ნაკლიც აქვს, მაგრამ ნუ დაგვაიწყდება — უნაკლო არაფერია და თან ქართული ოპერის ისტორია ამ ოპერებით იწყება. ქართულ მუსიკას არ გაუვლია დიდი და აუცილებელი ევოლუციური ვზა. ეს პირველი ნაბიჯია და სანუგეშო, იმედიანი ნაბიჯია. ბრწყინვალე მომავლის გამარჯვების მომასწავებელია.“! შემდეგ ვ. გარიკი არჩევს „თქმულებას შოთა რუსთაველზე“ და მალა შეფასებას აძლევს მის უვერტიურას და მას მსოფლაოს გამოჩენილ კომპოზიტორთა ქმნილებების გვერდით აყენებს.

ვ. გარიკი ასევე მალა შეფასებას აძლევდა „აბესალომ და ეთერისა“ც, თუმცა თვლიდა, რომ მას ვაგნერის, რიმსკი-კორსაკოვის და ტანეევის („ორესტის“) გავლენა ეტყობოდა. მისი აზრით მძიმე და სმენის დამლელი იყო ორკესტრიც. იგი განსაკუთრებით გამოჰყოფდა II და ბოლო მოქმედებებს, აბესალომის გოდებას, ხოლო მურმანის, და აბესალომის რეჩიტატივები შედეგრებად მიიჩნდა. ვ. გარიკის აზრით „დანარჩენი მოქმედებები უფრო ეთნოგრაფიული ხასიათისაა, ვიდრე შემოქმედება,“ ორივე ოპერის ლიბრეტოები, განსაკუთრებით კი „აბესალომ და ეთერისა“ მძიმე იყო. „ჩვენ ეჭვი

გვექონდა ქართული ოპერის დაარსების, მისი განვითარების, მაგრამ ორმა ქართულმა ოპერამ ეს ეჭვი უარყო და დიდი იმედებში იმყოფებოდნენ. ქართული ოპერა დიდი ხნის ტანჯვის შემდეგ იშვა“.¹

ცალკე უნდა შევეხოთ „აბესალომ და ეთერის“ ლიბრეტოს საკითხს. მასზე „საქართველოში“ დაიბეჭდა დ. კასრაძის წერილი, რომელშიც პ. მირიანაშვილის ლიბრეტო სუსტადაა მიჩნეული. „რა არის ლიბრეტო? ხასხასა სიტყვები, ხმოვანი მოქნილობა, რიტმი და აუცილებელი ყოველი სიტყვის მუსიკობა, აი ლიბრეტოს ღირებულება. მოაცილეთ მას ყოველივე ეს და მიიღებთ იმ მკვდარს ბავშვს, რასაც წარმოადგენს მირიანაშვილის მიერ შედგენილი „აბესალომ და ეთერი,“ რასაც სული ვერ ჩაჰბერა და უსიცოცხლობა ვერ დაუფასა თვით ჩვენი ერის სალაროდან ზ. ფალიაშვილის მიერ ამოკრეფილმა საუცხოვო ჰანგებმა... ეს ლეგენდა მირიანაშვილის ხელში მოკვდა, მოიწამლა და ბრწყინვალე სიტყვათა სამოსელის ნაცვლად ძველი არქივიდან ამოღებული მტვრიანი საპედაგოგიო მასალა შეგვრჩა ხელში. აქ არაა არც ერთი მხატვრული გამოთქმა... მირიანაშვილის მიერ სილატაკის კიდობანად იქცა“. ვ. გარიკი ამის შემდეგ ისევ აქებდა ოპერის მუსიკას და თვლიდა, რომ ზ. ფალიაშვილმა მკვდარ ლიბრეტოს ჩაჰბერა სიცოცხლე. „ამ მიზნის განსახორციელებლად მან ბოროტად მოიხმარა ერის ჰანგთა საუნჯე იმ მხრივ, რომ აუარებელი მასალა ჩაჰყარა შიგ და ამით დაამძიმა ლეგენდა, რომლის სიუჟეტი მოითხოვდა უთუოდ ეფემერებს, უნაზეს ტონებს“. ვ. გარიკი თვით დადგმას (სეზონის გახსნის დღეს) მალალ შეფასებას აძლევდა. თუმცა შემსრულებლებს უფერულად მიიჩნევდა. იგი იწუნებდა მანდენოვას (ეთერი), ქურხულის (აბიო მეფე), ვიშნევიჩის (მარიხი) და ვენაძის (მურმანი), ხოლო აქებდა ზალიპსკის (აბესალომი) შესრულებას.²

1920 წ. 2-იანვარს განმეორებით დაიდგა „თქმულება შოთა რუსთაველზე“. ამჯერად ოპერა ზუბალაშვილის სახალხო სახლში ქართულმა სამუსიკო საზოგადოებამ და კაპელა—სტუდიამ დადგეს. სპექტაკლი განახორციელა ა. ახმეტელმა, ღირიფორობდა სტოლერმანი, მთავარი პარტიები იმღერეს ვ. და ნ. ლორთქიფანიძეებმა, დ. აკოფაშვილმა, ს. გაბაშიძემ, ფავლენიშვილმა და ქუმბურიძემ.³ და

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 496

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 111

3 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 2

დგამ პრესის მოწონება დაიმსახურა, თუმცა პ. დადვადე სუსტ შემსრულებლად მიიჩნეოდა ნ. ლორთქიფანიძეს თამარის პარტიულ მხარეში.

17 იანვარს ოპერა — სტუდიის მომღერალთა მეორე წყებაში წარმოადგინა. ამჯერად მას კორშინი დირიჟორობდა, მეორე წარმოდგენაში პირველზე გაცილებით მაღალი შეფასება დაიმსახურა, თუმცა ამჯერად ქ. ლისიციანის თამარი იქნა მიჩნეული სუსტ პარტიად.²

სტუდიელებმა 13 ივნისს ოპერა ნაძალადევშიც წარმოადგინეს.³ განსაკუთრებით მაღალი შეფასება ოპერის იმ წარმოდგენებმა დაიმსახურეს, რომელშიც პარტიებს ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი, ვ. ლორთქიფანიძე და ცაგარელი ასრულებდნენ.⁴ სპექტაკლმა არა მარტო ქართული, რუსული პრესის მაღალი შეფასებაც დაიმსახურა, ხოლო ს. გოროდეცკი თვლიდა, რომ ამ ოპერას სიამოვნებით მოესმენდა ყოველი ევროპელი, პეტერბურგელი თუ პარიზელი მკითხველი.⁵

2 ნოემბერს შესდგა „ქეთო და კოტეს“ პრემიერაც, რომელშიც კოტეს ვ. სარაჯიშვილი, ქეთოს კალანდაძე, მთავარს ისეცკი, საქოს ჭურბული, სიკოს კი კურბატოვი ასრულებდნენ. დადგამი პრესაში სპეციალურ ტიპის მაღალი შეფასება დაიმსახურა.⁶

1920 წ. 30 მაისს სახალხო სახლში განმეორებით დაიდგა რ. გონიაშვილის „ქრისტინე“, რომელშიც როლები კალანდაძემ (ქრისტინე), კურბატოვმა (დათა), სარაჯიშვილმა (იასონი), ნიკოლაძემ (კინტო), დავითაშვილმა (თავადი) და სხვებმა შეასრულეს. პრესამ ოპერა-სუსტ ნაწარმოებად მიიჩნია, თუმცა აღინიშნა კომპოზიტორის ნიჭიერება და ახალგაზრდობა. სუსტად მიიჩნიეს მისი ლიბრეტოც. ასევე აღინიშნა, რომ ოპერა არ ეყრდნობოდა ეროვნულ ჰანგებს. მაღალი შეფასება მიეცათ შემსრულებლებს — კალანდაძეს, ზაღბსკის, ჭუმბურიძეს, ოქროპირიძეს და ლოტბარ ნ. ქართველიშვილს. ოპერა კლუბში სამჯერ იქნა წარმოდგენილი.⁷

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 723

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 12, 17

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 132

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 41

5 გაზ. „ზაკაკასკოე სლოვო“, 1920 წ., № 39

6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 251, „საქართველო“, № 150, „სახალხო საქმე“, № 975

7 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 118, ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 21

1920 წ. მუშაობა სხვა ქართული ოპერების დადგმებზეც მძიმდინარეობდა. ესენი იყო კ. ფოცხვერაშვილის „კერბთა ედამბობა“,¹ მ. ბალანჩივაძის „თამარ ცბიერი“ (ამ უკანასკნელზე პრენსიონის დადგმობდა, რომ თეატრს თითქმის დამთავრებული ჰქონდა მასზე მუშაობა)² და რ. გოგნიაშვილის „ჯადოსანი“.³

საყურადღებოა ისიც, რომ დ. არაყიშვილს 1920 წ. დაუსრულებია ოპერა მეფე ლუარსაბზე,⁴ 1921 წ. „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ ახალი აქტი⁵ და აგრძელებდა მუშაობას „ბერლო ზმანიას“ მუსიკაზე.⁶

1920 წ. ქართულ ენაზე რამდენიმე თარგმნილი ოპერაც დაიდგა, 19 ნოემბერს ა. წუწუნავამ დადგა იპოლიტოვ-ივანოვის ოპერა „ლალატი“, რომელიც ქართულ ენაზე კ. ფოცხვერაშვილმა თარგმნა. მისი სიუჟეტი ა. სუმბათაშვილის „ლალატიდან“ იყო აღებული. ოპერაში ირაკლის როლი ვ. სარაჯიშვილმა, ოთარბეგის ელიოზიშვილმა, სულეიმანის საბინინმა, ზეინაბის ალექსომ, რუჭაიასი ცეხანოვსკიმ განახორციელეს. ცეკვები დადგა მორდკინმა, ხოლო დირიჟორობდა სტოლერმანი.⁷

ოპერის დადგმა 1919 წ. უნდა განხორციელებულიყო, მაგრამ ვერ მოხერხდა მისი კლავირების მოპოვება არა თუ თბილისში, თვით მოსკოვშიც კი, რადგან ავტორს იგი დაუკარგავს. ამიტომ თეატრმა ყოველივე ეს კ. ფოცხვერაშვილს თავიდან გააკეთებინა აგვისტოში.⁸

სპექტაკლზე მრავალი რეცენზია გამოქვეყნდა როგორც ქართულ, ისე რუსულ პრესაში. რუსული პრესა ძირითადად უარყოფითად აფასებდა დადგმას. სამაგიეროდ დადებითი რეცენზიები დაიბეჭდა „სახალხო საქმეში“ (თეატრალის, № 982, ი. მჭედლიშვილის № 987), „საქართველოს რესპუბლიკაში“ (ვ. გარიკის, № 266) და ა. შ. „ერთობაში“ დაიბეჭდა ვლ. ცედ-მის რეცენზია, რომელშიც დეტალურადაა შეფასებული ოპერა.⁹ რეცენზენტი მუსიკას არ აძლევდა მა-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 31

2 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 215, „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 130

3 „საქართველო“, № 104

4 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 118

5 ვაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 83

6 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 11

7 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 237

8 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 262

9 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 264

ლალ შეფასებას და მას ზერელედ მიიჩნევდა. იპოლიტოვ-ივანოვი დიდხანს ცხოვრობდა თბილისში და კარგად იცნობდა ქართულ მუსიკას. სწორედ ამიტომ დაეყრდნო იგი ხალხურ მუსიკას. პირველად მოსკოვში დაიდგა. წერილის ავტორის აზრით ოპერას გამოცლილი ჰქონდა ეროვნული კოლორიტი. დამახინჯებული იყო ხალხური სიმღერებიც, თანაც იმდენად, რომ ვერც კი იცნობდით მას. დადგმაში იყო ორი-სამი კარგი ადგილი. სუსტი იყო ორკესტრიც. მიუხედავად ამისა, დადგმა მაინც მასალები იყო რეცენზენტის აზრით. კარგად იყო შეფასებული ა. წუწუნავას დადგმა დეკორაციები, მასიური სცენები, გუნდი, კოსტუმები, ცეკვები, დამაკმაყოფილებლად იყო მიჩნეული ალექსოს ზეინაბი, კარგად ვ. სარაჯიშვილის ერეკლე, ელიოზიშვილის ოთარბეგი, საბინინის-სოლეიმანი და სუსტად ცეხანოვსკის რუქაია.¹

რეცენზია „საქართველოშიც“ დაიბეჭდა, რომლის ავტორი ი. კარგარეთელი იყო. მისი აზრით პრესა არასამართლიანი იყო, როცა დადგმას იწუნებდა და მასში დადებითს ვერაფერს პოულობდა. არადა იგივე გაზეთები მასზე გაცილებით სუსტ დადგმებს მაღალ შეფასებას აძლევდნენ, ანდა საერთოდ სდუმდნენ მათზე. ი. კარგარეთელის აზრით, მართალია „დალატა“ არაპირველხარისხოვანი, მაგრამ მაინც საჭირო დადგმა იყო. რეცენზიაში დეტალურად იყო გარჩეული სპექტაკლი და გამოთქმულია შენიშვნებიც. მაგრამ მაინც მთლიანობაში რა ქართულად ოპერების დადგმა კარგ წამოწყებად საერთოდ იწონებდა მას.²

1920 წ. 7 ოქტომბერს დაიდგა „სევალიელი დალაქიც“, რომელმაც დადებითი შეფასება დაიმსახურა.³

ქართულ ენაზე 1921 წ. ასევე დაიდგა რუბინშტეინის „დემონი“, რომელიც სამუსიკო კოლეჯის დავალებით ი. კარგარეთელმა თარგმნა.⁴ დადგმა 31 იანვარს ზუბალაშვილის სახლში პ. ფალიაშვილმა განახორციელა მუსიკალური საზოგადოების ხელშეწყობით.⁵

1920 წ. დასადგმელად მზადდებოდა გლუხოვცევის „დღენი ჩვენი ცხოვრებისა“-ც.⁶

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 267
- 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 168
- 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 41
- 4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 22
- 5 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 109
- 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 16

15. ამირან ნიკოლეიშვილი

ქართულ პრესას შეუფასებელი არც არაქართულენოვანი/დაღმ
გმები რჩებოდა. ასე მაგალითად, მაღალი შეფასება დედა და შვილი „საქარ
რმენმა“ და მასში ვ. სარაჯიშვილის მიერ დონ ხოზესა და დავიდო-
ვას კარმენის როლების შესრულებამ!

სახელმწიფო საოპერო თეატრში საბალეტო სპექტაკლები ყოვე-
ლწლიურად იდგმებოდა, მაგრამ ამჯერად ჩვენ ორიგინალური ქარ-
თული საბალეტო ნაწარმოებები გვანტერესებს.

1919 წ. 26 თებერვალს სახელმწიფო თეატრში პირველად დაი-
დგა ქართული ბალეტი. ეს იყო პირველი კომპოზიტორი ქალის თ.
ვახვახიშვილის პირველი ნაწარმოები — ბალეტი „ვაკხის დღესასწა-
ული“. ბალეტი კრიტიკამ უარყოფითად შეაფასა, როგორც გურჯა-
ნელი წერდა „საქართველოს რესპუბლიკაში“, ქართული მუსიკისა
მას არაფერი ჰქონდა, თუმცა ბალეტში სჩანდა ახალგაზრდა ავტო-
რის ნიჭიერება.²

უფრო მეტი ყურადღება დაეთმო საბალეტო ხელოვნებას 1920
წ. აქ ახალი სეზონისათვის დასში 18 მოცეკვავე და 4 სოლისტი ჩა-
რიცხეს. გახსნეს პერინის ბალეტის სკოლაც, სადაც 100 ბავშვა ჩარი-
ცხეს. მათთვის მოსკოვის მარინის თეატრიდან მოიწვიეს ბალეტმეი-
სტერი სერგეევი და პლასტიკის მასწავლებლად მსახიობი ვ. ქლენტი.
ახალ სეზონში აქ დასადგმელ რეპერტუარში შეიტანეს თ. ვახვახი-
შვილის „სიყვარულის საწამლავი“, იპოლიტოვ-ივანოვის „ვეფხის-
ტყაოსანი“. ჭავჭავაძის „დედა და შვილი“ და ჩაიკოვსკის „გედის
ტა“.³

26 მაისს თეატრში მართლაც განხორციელდა ქართული ბალეტი
„სიყვარულის საწამლავი“ სამ მოქმედებად, რომელიც ს. ვაკარეცკიმ
და ა. წუწუნავამ დადგეს. დადგმაში „შევარდენიც“ მონაწილეობ-
და.⁴

თეატრში 1921 წ. განხორციელდა შორდკინის ბალეტის პრემიე-
რაც.⁵

ეწყობოდა სხვა საბალეტო გამოსვლებიც. მაგალითად, პერინის
საბალეტო სკოლის მოსწავლეებისა, შორდკინის საბალეტო საღამოე-

1 ვახ. „საქართველო“, 1920 წ., № 150
2 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 53
3 ვახ. „საქართველო“, 1920 წ., № 104
4 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, № 113
5 ვახ. „ერთობა“, 1921 წ., № 4

ბი. ბალეტის მასწავლებელ როინიშვილის კონცერტი და ა. შ. კ. ნოე
მბერს კი ბალეტის სადამო უნივერსიტეტშიც გაიმართა.
1920 წ. საბალეტო კურსები ქართულ კონსერვატორშიც
გაიხსნა.¹

მიღებული იქნა ზომები, რათა არ დაეშვათ საბალეტო სასწავ-
ლებლების თვითნებური გახსნაც, რაც სულაც არ შეუწყობდა ხელს
ხელოვნების ამ დარგის სწორი გზით წარმართვას. მიღებული იქნა
გადაწყვეტილება, რომ ბალეტის სკოლის გახსნის მსურველებს ნე-
ბართვისათვის საოპერო თეატრის კომისიისათვის მიემართათ. წინა-
აღმდეგ შემთხვევაში, სკოლის გამხსნელები დაისჯებოდნენ.²

შედარებით მოკრძალებით გამოიყურება 1918—21 წლებში სა-
ოპერეტო ხელოვნება. 1918 წ. 22 ივნისს ქართულ ენაზე ქართულ
კლუბში წარმოდგენილი იქნა გაჯიბეკოვის „არშინ მალალან“, რო-
მელიც ე. გოგოლაშვილმა თარგმნა.³ მალე ეს დადგმა არტისტულ
თეატრშიც აჩვენეს.⁴

ივნისშივე იქნა ქართულ ენაზე იმავე კლუბში წარმოდგენილი
გაჯიბეკოვის მეორე ოპერეტაც „ეს არ იყოს, ის იყოს, ანუ მაშტიი-
ბადა“, ხოლო მოგვიანებით „აშული ყარიბიცი“ დაიდგა.⁵

1919 წ. ქართულ სცენაზე ოპერეტის დადგმა არ განხორციელე-
ბულა და მაყურებელს მხოლოდ 1918 წ. დადგმულ „არშინმალა-
ლანს“ უჩვენებდნენ. უნდა ითქვას, რომ მაყურებელთა დამოკიდე-
ბულება ამ ოპერეტისადმი არაერთგვაროვანი იყო. ხალხის ერთი და
საკმაოდ დიდი ნაწილიც, მას სიამოვნებით ნახულობდა, ხოლო მე-
ორე ნაწილი არა თუ ნახულობდა, არამედ საგასტროლოდ ჩასულ
მსახიობებს რისხვით უკან მიერეკებოდა. მიუხედავად ყოველივე
ამისა, „არშინმალალანს“ მრავალი, არაპროფესიონალებისაგან შემ-
დგარი ე. წ. „დასი“ აჩვენებდა. 1919 წ. 15 ივლისს ერთ-ერთი ასე-
თი, ვინმე ჯავახიშვილის „დასი“ ზესტაფონში ჩასულა, როგორც გა-
ზეთი „საქართველო“ წერილით „პროტესტი „არშინ მალალანის“
წინააღმდეგ ზესტაფონში“, იუწყებოდა, იქ ასეთი დასები მრავლად
ჩადიოდნენ (აბაშიძის, ჩაგუნავას, სარიშვილის და სხვათა) და ხალხს

1 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 8

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 204

3 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 122

4 იქვე, № 101

5 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 116

„გახრწნილი ხელოვნების სიმბოლოს“ უჩვენებდნენ. ამჯერად მათ არ მიუღიათ დასი და პროტესტის ნიშნად გაურეკავთ ისრაელის მხდარა ქუთაისშიც. წერილის ავტორი მთელს საქართველოს მოუწოდებდა ზესტაფონლებისათვის მიებაძათ.¹ რა თქმა უნდა, ექვს არ იწვევს ის, რომ ასეთი „დასებისაგან“ დადგმული ოპერეტა შორს იქნებოდა მაღალი პროფესიული დონისაგან. მაგრამ გაუგებარია რაში ხედავდა წერილის ავტორი ა. ცქიტიშვილი ოპერეტის გამხრწნელ როლს.

აღნიშნულ პრობლემას ი. მოშიაშვილი „ჩვენს ქვეყანაში“ სხვა კუთხით შეეხო. კერძოდ, სტატიაში „ქართული საზოგადოება და „არშინ მაღალან“, იგი თვლიდა, რომ ქართული თეატრი დაიპყრო შაბლონურმა ოპერეტებმა, რომელთაც მაყურებელიც ბევრი ჰყავდა, ხოლო კლასიკას კი არა. იგი მკაცრად აკრიტიკებდა „არშინ მაღალანს“ და „აშული ყარიბს“ და მიაჩნდა, რომ თეატრის სცენაზე ასეთი მდარე ოპერეტების გაბატონება თავად თეატრის მიზეზი იყო. მისი აზრით თეატრი უნდა დაახლოებოდა მასებს და სწორედ ამ გზით აემალლებინა მათი გემოვნება. უნდა შექმნილიყო ახალი ქართული თეატრი და შემუშავებულიყო სწორი სარეპერტუარო პოლიტიკა, რაც მხოლოდ აზრთა გაცვლა-გამოცვლით უნდა მომხდარიყო.² წერილის მეორე ნაწილში „არშინ მაღალან“, „აშული ყარიბი“ და „ქართველი ისრაელები“, საუბარია იმ მიზეზებზე, თუ რატომ ეტანებოდნენ ებრაელები განსაკუთრებით ამ ოპერეტებს, მიუხედავად ხანამთა რისხვისა. ავტორის აზრით ეს ხდებოდა იმიტომ, რომ ოპერეტების შინაარსი ფაქტურად ასახავდა დაბეჩავებული ებრაელი ქალების ცხოვრებას, სწორედ ამიტომ შეიყვარეს ისინი ებრაელებმა. ავტორის აზრით, ეს იძლეოდა იმის საფუძველს, რომ შემდეგში მათ სერიოზული სპექტაკლებიც შეუყვარდებოდათ. ამიტომ, მოცემულ ეტაპზე ი. მოშიაშვილი ამ ოპერეტებს საჭიროდ თვლიდა.³

ქართული საოპერეტო ხელოვნების ისტორიაში საყურადღებო იყო 1920 წ., როცა პირველად შეიქმნა ორიგინალური ქართული ოპერეტები.

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 152

2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 93

3 იქვე, № 100

ა. კლიმიაშვილმა დაწერა „გულნარა“¹ და ვ. გიგოშვილმა „ქორწილი“² თუმცა არც ერთი მათგანი სცენაზე არ განხორციელებულა. „ქორწილის“ ლიბრეტო ი. იმედაშვილს ეკუთვნოდა.

ახალგაზრდა მომღერალთა აღზრდა-დაოსტატების საქმეში დიდი წვლილი შეიტანა საოპერო სტუდიამ, რომელიც 1919 წ. სექტემბერში სტოლერმანის ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა. სხვათაშორის 10-იანი წლების ცნობილ ებრაელ დირიჟორ სტოლერმანს, 1920 წ. ძალზე მძიმე ტრავმადია შეემთხვა. სტოლერმანი გულწრფელად იყო შეყვარებული ქართულ მუსიკაზე და ბევრი სასარგებლო რამაც გააკეთა მის სამსახურში მდგომმა. მისგან განსხვავებით, ქართული მუსიკა სძულდა მის ცოლს, რომელმაც 1919 წ. შემოდგომაზე აუტრძალა ქმარს „აბესალომ და ეთერის“, მისი გამოთქმით „ვირის ოპერის“, დირიჟორობა, თანაც დაემუქრა მისი პარტიტურის დახვეწით, თუ იგი არ შესწყვეტდა ოპერაზე მუშაობას. 1920 წ. 15 იანვარს ცოლმა მუქარა შეასრულა და პარტიტურა დახია, რის გამოც იგი ქმარმა მოჰკლა. სტოლერმანი ზ. ფალიაშვილისა და ა. წუწუნავას თავდებობით ჯერ ციხიდან გაანთავისუფლეს, ხოლო შემდეგ იგი სენატმა საერთოდაც გაამართლა.³ სტუდიის დაარსებას ხელი ქართველ მომღერალთა კავშირმა შეუწყო, რომელმაც 1919 წ. ზაფხულში სამუსიკო საზოგადოებას მიმართა თხოვნით სტუდიის ჩამოყალიბებაში დახმარების თაობაზე. თავის მხრივ, სამუსიკო საზოგადოების თხოვნით, სტუდიის შესაქმნელად ფული კოოპკავშირმა გამოჰყო. სტუდიაში მასწავლებლად ჟანა ფალიაშვილი და ლ. გოლდმანი მიიწვიეს, რეჟისორად კი ა. ახმეტელი. სტუდიის წევრებად ჩაირიცხნენ დ. აკოფაშვილი, ე. ახვლედიანი, ს. გაბაშიძე, თ. ოქროპირიძე, ლ. სვიმონიშვილი, ნ. ფავლენიშვილი, გ. ვენაძე, ლ. იმერლიშვილი, მ. ღვინიაშვილი, მ. ლლონტი, მ. კვალიაშვილი, ვ. ლორთქიფანიძე, ლ. მაჭავარიანი, ნ. ცაგარელი, ა. ჭუმბურიძე და ო. წერეთელი.⁴ 1920 წ. საოპერო სეზონისათვის სახელმწიფო თეატრში მცირე დასიც შეიქმნა, რომელიც სტუდიისა და კონსერვატორიის ახალგაზრდა ძალებისაგან შესდგებოდა.

12 მარტს სამუსიკო საზოგადოების კრებამ განიხილა კაპელისა

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 14
 2 იქვე, № 3
 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 13, 53; „საქართველო“, № 49, 50, „სახალხო საქმე“, № 848
 4 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 6

და სტუდიის ექვსი თვის მუშაობის შედეგები და მაღალი შედეგობა მისცა მას.¹ 30 მარტს კი სამუსიკო კოლეგიის სხდომამ ^{ანგლისურად} ^{განაცხადი} საკითხი და მიზანშეწონილად ჩათვალა სტუდიისა და კაპელას რეორგანიზაცია.²

სამუსიკო საზოგადოებისა და სამუსიკო კოლეგიის ერთობლივმა სხდომამ რეორგანიზაციის საკითხი 17 აპრილს განიხილა. დაადგინეს, რომ კაპელა სამუსიკო საზოგადოების მუდმივი ორგანიზაცია იქნებოდა, რომლის მიზანს წარმოადგენდა სახალხო სიმღერების, ქართველ და უცხოელ კომპოზიტორთა ნაწარმოებების შესრულება. მას მონაწილეობა უნდა მიეღო საოპერო სტუდიის გამოსვლებშიც. კაპელას შტატში 24 მომღერალი ჰყავდა, თუმცა უფლება ჰქონდა, საჭიროების შემთხვევაში დამატებით კიდევ მოეწვია 12 მომღერალი. განისაზღვრა საოპერო სტუდიის სტრუქტურა და მიზნებიც. ისევე როგორც კაპელა, სტუდიაც მუდმივ ორგანიზაციად გარდაიქმნა, რომლის მიზანი ქართველი მომღერლების ვოკალური და სცენიური აღზრდა უნდა ყოფილიყო ქართული საოპერო დასისათვის. სტუდიაში მიიღებოდნენ სიმღერის კლასდამთავრებულნი. იგი 2 კურსად იყოფოდა; პირველი იყო საერთო—ვოკალური განვითარებისა და სცენიური გაწვრთნისათვის, მეორე კი სპეციალური, სადაც მოხდებოდა საოპერო და საკონცერტო რეპერტუარის შესწავლა და სცენიური დამუშავება. I კურსის სტუდენტებს საჯარო გამოსვლები ეკრძალებოდათ. II კურსელებს კი პირიქით, ევალბოდათ გამოსულიყვნენ როგორც კაპელას სოლისტები, გამართათ კონცერტები და დაედგათ ოპერები კაპელასთან ერთად, ყოველივე ამისათვის მათ 1 სექტემბრამდე ხელფასი ენიშნებოდათ.³

აღსანიშნავია, რომ სტუდიამ რამდენიმე საინტერესო დადგმა განახორციელა. ჩვენ უკვე ვწერდით მათ მიერ „თქმულება შოთა რუსთაველზე“, „აბესალომ და ეთერის“, „ქრისტინეს“ და დემონის“ დადგმების შესახებ. გამართეს რამდენიმე ეროვნული კონცერტიც. სტუდიელები ასევე ამზადებდნენ ა. ყარაშვილის ოპერის „ვეფხისტყაოსნის“ III ნაწილსაც.⁴

საოპერო ხელოვნებას კონსერვატორიის სტუდენტებსაც ასწავ-

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 54

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 71

3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 88

4 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 10

ლიდენ, რომლებმაც 28 ივნისს საოპერო თეატრში პირველად
 რომაღვინეს ნაწყვეტები სხვადასხვა ოპერებიდან ჩერეპნინის
 რიგობით.

საგრძობლად გამოცოცხლდა საკონცერტო ცხოვრებაც, რასაც
 თვალნათლივ ადასტურებს ქვეყანაში 1918 წ. მაის—1921 წ. თებე-
 რვალში გამართული მრავალფეროვანი კონცერტების ზოგადი მი-
 მოხილვაც კი, რომელიც დამოუკიდებლობის გამოცხადებისთანავე
 დაიწყო.

1 ივნისს ქართულ კლუბში დ. არაყიშვილის ხელმძღვანელობით
 გაიმართა მისივე კონცერტი, სადაც შესრულდა ეროვნული სიმღე-
 რები, რომანსები, სიმფონია და რაფსოდია (ეს იყო პირველი ქარ-
 თული რაფსოდია).¹

2 ივნისს სახელმწიფო თეატრში კ. ფოცხვერაშვილისა და ნ. ქა-
 რთველის ხელმძღვანელობით პირველად მოეწყო ქართული რევო-
 ლუციური და ეროვნული ჰიმნ-საგალობელთა კონცერტი — აკადე-
 მია, სადაც შესრულდა ეროვნული ჰიმნი, ლაშქრული, ლოცვა ქარ-
 თველი ერისა და ქართული მარშები.² კონცერტის თაობაზე პრესა-
 ში სრულიად საპირისპირო ხასიათის რეცენზიები დაიბეჭდა. გაზეთ
 „საქართველოში“ ი. აბაშიძე მას უარყოფით შეფასებას აძლევდა
 და განსაკუთრებით აკრიტიკებდა კ. ფოცხვერაშვილსა და ნ. ქარ-
 თველს. იგი იწუნებდა კონცერტის ფორმას, შინაარსს, თვით მონაწი-
 ლეთა ჩაცმულობასაც კი და მიუღებლად თვლიდა მის სახელწოდება
 —აკადემიას.³ სამაგიეროდ დადებითი რეცენზია დაბეჭდა „ერთობ-
 ამ“, რომელიც გაზეთ „საქართველოში“ უარყოფითი რეცენზიის
 გამოქვეყნებას ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე, ტენდენციურო-
 ბითა და კ. ფოცხვერაშვილზე გაზეთის უარყოფითი დამოკიდებუ-
 ლებით ხსნიდა.⁴

8 ივნისს სახალხო სახლში მეორედ მოეწყო კ. ფოცხვერაშვილის
 ჰიმნების ლექცია-კონცერტი.⁵ ასევე გაიმართა ამ დღეს კოპელნიც-
 კის კონცერტიც, სადაც ჩაიკოვსკის, რუბინშტეინის, შოპენის და
 სხვათა ნაწარმოებები შესრულდა.⁶

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 105
 2 იქვე
 3 იქვე. № 109
 4 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 116
 5 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 112
 6 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 116

9 ივნისს ქართულ კლუბში ნ. სულხანიშვილის ლოტბარობით გაიმართა სამხედრო კავშირის ქალ-ვაჟთა გუნდების ერთგულმა კონცერტი, სადაც ქართველ კომპოზიტორთა ნაწარმოებები შესრულდა სამ განყოფილებად. კონცერტში მონაწილეობდნენ მომღერლები ი. ჭუმბურიძე, ო. კალანდაძე, ვ. ლორთქიფანიძე და სხვები.

პირველ განყოფილებაში შესრულდა კ. ფოცხვერაშვილის „ლაშქრული“, ზ. ფალიაშვილის „ალიფაშა“, დ. არაყიშვილის „ნეთის ქება“, მ. ბალანჩივაძის „სამშობლო-ხევსურისა“ და ნ. სულხანიშვილის „მესტვირული“. მეორე განყოფილებაში — ე. ჯაბადარის რომანსები „სული ობოლი“, „სატრფოვ“, დ. არაყიშვილის რომანსი „მიგელი“, ზ. ფალიაშვილის „ნანა“, ა. ყარაშვილის „მრავალკამიერი“, „მურია“ და ნ. სულხანიშვილის „სამშობლო ხევსურისა“. მესამე განყოფილებაში — ნ. სულხანიშვილის „გუთნური“, დ. არაყიშვილის და მ. ბალანჩივაძის რომანსები და ნ. სულხანიშვილის „მამ გაუმარჯოს“. კონცერტს ხელმძღვანელობდა ი. აბაშიძემ გაუწვია.¹

გაზეთმა „საქართველომ“ კონცერტს მიუძღვნა დ. კასრაძის რეცენზია, რომელშიც დადებითად იყო შეფასებული მისი შინაარსი. სამაგიეროდ დაწუნებული იყო შესრულების დონე. დ. კასრაძის აზრით, კონცერტი ფაქტიურად ქართველ მუსიკოსთა მიერ გაწეული საქმიანობის პირველ გამოფენას წარმოადგენდა, იგი განსაკუთრებით მაღალ შეფასებას აძლევდა ე. ჯაბადარის ნაწარმოებებსა და ბარიტონ ვ. ლორთქიფანიძის საშემსრულებლო ხელოვნებას, ხოლო მკაცრად იყო გაკრიტიკებული ნ. სულხანიშვილი და გუნდი, რომელიც მისი აზრით, ფაქტიურად კონცერტზე მოუმზადებელი გამოსულა.² 10 ივნისს კონცერტი განმეორებული იქნა.³

საინტერესო წერილი „ქართული ეროვნული გუნდი“ დაბეჭდა „საქართველოში“ ი. აბაშიძემ. მასში ავტორი განიხილავდა თუ როგორ შეასრულა 10 ივნისს პირველი ქართული კონცერტი გუნდმა, მსჯელობს ამ გუნდის თაობაზე, მის მიზანზე და აკეთებს მართებულ დასკვნას, რომ კონცერტმა დაანახვა ყველას, თუ რისთვის შეიქმნა გუნდი და არის თუ არა იგი საჭირო. როგორც ი. აბაშიძე წერდა, მუსიკალურობის მხრივ ქართველებს ნამდვილად ბევრი რამ ჰქონდათ თავმოსაწონები. „მეტად ფართო ასპარეზი გვიდევს წინ, როგორც სასულიერო, ისე საეკლესიო სიმღერა-გალობლისა, ვით მარგალიტი,

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 117, გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 112
 2 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 114
 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 112

გაფანტულია აქა-იქ, ზეპირ გადმოცემით გვაქვს შენახული სხვადასხვა ჰიმნები. იხოცებიან საუკეთესო სიმღერა-გალობის მცოდნეები რნი. დღითი დღე იმარხება ჩვენი ეროვნული მუსიკა და იხრება იგი. ჩვენი მოვალეობაა მოვაგროვოთ, შევამუშავოთ, დავწეროთ და განვაფიქროთ იგი არა სიტყვით, არამედ საქმით. ჩვენ უნდა ვეცადოთ პარტიის გარეშე ვიყოთ. ხელოვნება არის წმინდა ტაძარი, სადაც ყველა, განურჩევლად რწმენისა, ან მიმართულებისა, თავს იყრის და ემსახურება უმაღლეს ხელოვნების მიზანს“. ავტორი საჭიროდ თვლიდა ქართულ ენაზე თარგმნილიყო ოპერები, შეესწავლათ ეროვნული მუსიკა სხვა მოწინავე ერების მსგავსად და ქართველ კომპოზიტორებს თავიანთი წვლილი შეეტანათ ეროვნული მუსიკის აღორძინებაში. „არ უარვყოფთ ევროპულ მუსიკას — კარგია ბახი, მოცარტი, შექსპირი, შილერი, დანტე... ესენი სარკეა, გვზრდიან, მაგრამ რუსთველი ჩვენი სიამაყეა, ღვიძლი მამაა, ჩვენიც უნდა გვქონდეს. უნდა ვიფიქროთ და ვიცხოვროთ, როგორც ქართველებმა, ჩვენი თვისება არ უნდა დავკარგოთ. დაე ჩვენმა კომპოზიტორებმა ისწავლონ ევროპული მუსიკა, მაგრამ იგი გამომხატველი იყოს ჩვენი ერის სულისა“.

ი. აბაშიძის აზრით, ქართულ ეროვნულ გუნდს ბევრი ნაკლი ჰქონდა: იყო მცირერიცხოვანი, ხმა — შეუთმუშავებელი, აკლდა მუსიკალური განათლება, მომზადება და შეზავება. ავტორი ამ ნაკლის მიუხედავად, ყურადღებას ამახვილებდა მის შინაარსზე. ქალ-ვაჟთა გუნდის შექმნა ეს იყო სამხედრო კავშირის პირველი დიდი ნაბიჯი. გუნდს უნდა შეეგროვებინა ქართული მუსიკის ნიმუშები, რათა იგი თავისი შესრულებით ხალხისთვის გაეცნო. ავტორი დროებით გუნდთან შედარებით, უპირატესობას მუდმივ გუნდს აძლევდა, რომელსაც სისტემატურად უნდა ემუშავა. ახლად შექმნილი გუნდი ყოველდღიურად ვარჯიშობდა. სწავლობდა თეორიას, სოლფეჯიოს და სიმღერებს. გუნდის წევრებს დანიშნული ჰქონდათ ხელფასი. გუნდის გამოსვლამ ისეთი დიდი ინტერესი გამოიწვია, რომ მის კონცერტზე ყველა მსურველი ვერც კი მოხვდა.¹

14 ივნისს მესამედ გაიმართა დ. არაყიშვილის კონცერტი. რომელმაც მსმენელთა დიდი მოწონება დაიმსახურა. „საქართველოში“ დაიბეჭდა ი. აბაშიძის რეცენზია „არაყიშვილის კონცერტი“, რომელშიც ძალზე მაღალი შეფასება ჰქონდა მიცემული კომპოზიტორის

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. № 117

შემოქმედებას. იგი ავტორის აზრით სავსებით სამართლიანად იყო მიჩნეული ქართული მუსიკალური ხელოვნების სიამაყედანაშობისთვის ვში, წერს ი. აბაშიძე, მას გარს შემორტყმოდნენ რუსი მუსიკოსები და ყორნებვიით სწეწავდნენ არაყიშვილს იმ თავხედობაზედ, თუ იგი ქართულ მუსიკის კანონებს ატარებდა თავის ნაწერებში ან ლექციებში. შეზღუდული იყო, ყველა მას გაუბოდა — არავინ არ თანაუგრძობდა და ასე გარიყულად მუშაობდა. ებრძოდა მედგრად, შეურიგებლად ჩვენი დიმიტრი. რამდენი გაჭირვება, რამდენი ცრემლი, რა სისხლით არის შეღებილი არაყიშვილის კალამი“.

ი. აბაშიძის აზრით კონცერტის პირველი განყოფილება, სადაც ვოკალური სიმღერები და რომანსები შესრულდა, საკმაოდ უფერული და ერთგვარი გამოდგა და მასში მოუშორებელი სევდა და ცრემლი სჭარბობდა, რომელიც მოსაწყენი გახდა მსმენელთათვის. სამაგიეროდ დ. არაყიშვილის ნიჭი კარგად გამოჩნდა კონცერტზე წარმოდგენილ მის სიმფონიურ ნაწარმოებებში. ი. აბაშიძე განსაკუთრებით განიჰყოფდა „ორმუხდის ჰიმნს“ და ნაწყვეტს „თქმულება შოთა რუსთაველიდან“, რომელიც ბრწყინვალედ შეუსრულებია ვ. სარაჯიშვილს. ი. აბაშიძის აზრით „ეს იყო სამაგალითო ნიმუში ჩვენი მომღერლებისა. ინაშვილს აკლდა შინაარსი, გაბაშიძის ქალს ქონდა შეხუთული ხმა, ინსტრუმენტები მოშლილია“.¹

„საქართველოში“ დ. არაყიშვილის კონცერტზე დ. კ.-ს დადებითი რეცენზიაც დაიბეჭდა, რომელშიც განსაკუთრებით მაღალი შეფასება „საარშიყოს“, „ელეგიას“, „თუშის ცეკვას“, „რაფსოდის“ და „ორმუხდის ჰიმნს“ ჰქონდა მიცემული, ბოლო ორი შედეგრადაც კი იყო მიჩნეული.²

23 ივნისს სახელმწიფო თეატრში კ. ფოცხვერაშვილისა და პროფესორ კ. მინიასის ხელმძღვანელობით ქართულ-ევროპული სიმფონიური მუსიკის კონცერტი გაიმართა. კონცერტზე ა. წუწუნავას დადგმით წარმოდგენილი იქნა საქართველოს გერბი და ჰიმნი. გერბი განთავისუფლებული ამირანის სახით იყო გააზრებული.³ ასევე შესრულდა კონცერტზე კ. ფოცხვერაშვილის რომანსები, მ. ბალანჩივიძის, ბეთჰოვენისა და ჩაიკოვსკის მუსიკა (სხვათაშორის კონცერტის შემოსავალი მთლიანად ლტოლვილებს გადაეცათ).⁴

1 ვახ. „საქართველო“, 1918 წ., № 119

2 იქვე, № 108

3 ვახ. „ერთობა“, 1918 წ., № 117

4 იქვე, № 128

26 ივნისს მუშტაიდის კლუბში, სდმპ დასახმარებლად, კ. ფოცხვერაშვილის ხელმძღვანელობით მოეწყო ქართულ საგალტერიაში კონცერტი ლიტერატურული განყოფილებით,¹ ხოლო 27 ივნისს მ. კავსაძის გუნდის კონცერტები დაიწყო.²

26 ივნისს გამართული კონცერტი კვლავ განმეორდა 1 ივლისსაც და ამჯერად შემოსული თანხა თბაღისის II რაიონის სდმპ გადაეცა.³

2 ივლისს მ. კავსაძის გუნდის კონცერტი თავისუფალ თეატრში — სახელოსნო კლუბშიც გაიმართა.⁴

9 ივლისს სახელმწიფო თეატრში ნ. სულხანიშვილის ლოტბარობით გამართულ ეროვნულ კონცერტს უცხო სახელმწიფოთა წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ (კონცერტი მანამდეც უნდა შემდგარიყო, მაგრამ იგი კირიონ II სიკვდილის გამო გადაიდო). კონცერტზე ვ. სარაჯიშვილის, ს. ინაშვილის, ო. კალანდაძის და სხვათა მიერ შესრულებული იქნა ზ. ფალაიაშვილის, კ. ფოცხვერაშვილის, დ. არაყიშვილის, მ. ბალანჩივაძის, ნ. სულხანიშვილის, ე. ჯაბადარის და ა. ყარაშვილის ნაწარმოებები. კონცერტს ი. აბაშიძე განაგებდა.⁵

კონცერტს გაზეთმა „საქართველომ“ ლადებითი რეცენზია მიუძღვნა. გაზეთის აზრით, კარგად შედგენილ პროგრამაში განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ნ. სულხანიშვილი, ასევე დ. არაყიშვილის „მგოსანი“, მ. ბალანჩივაძის „სამშობლო ხევსურისა“, მისივე რომანსები, ე. ჯაბადარისა და ა. ყარაშვილის ნაწარმოებები. შენიშვნები იყო გამოთქმული კ. ფოცხვერაშვილის „ლაშქრულისა“ და ზ. ფალაიაშვილის „ალი ფაშას“ მიმართ. ეს უკანასკნელი, რეცენზენტის აზრით „ვერაა ტიპიურად გადმოღებული ხალხური კილოდან“, რაც შეეხება საშემსრულებლო ხელოვნებას, აქ მაღალი შეფასება ჰქონდა მიცემული ვ. სარაჯიშვილს, ხოლო ო. კალანდაძეს „აკლდა ტემპერამენტი და ხმის გამომეტყველება“. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხს კონცერტი მოსწონებია, რეცენზენტის აზრით, გუნდი მთლიანობაში მაინც სუსტად გამოსულა.⁶

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 130
 2 იქვე
 3 იქვე, № 134
 4 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 147
 5 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 132, გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 141
 6 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 137

10 და 28 ივლისს, ამჯერად დემოკრატიულ კლუბში, იქვე გაიმართა კონცერტები მ. კავსადის გუნდმა.¹

4 აგვისტოს სეირნობა-კონცერტი მეხუთე ქართული პოლკის მსახურთა შვილების დასახმარებლად წმინდა ნინოს სასწავლებლის ბაღშიც გაიმართა. კონცერტში სახელმწიფო თეატრის მომღერლები მონაწილეობდნენ.²

22 სექტემბერს კი ქართულ კლუბში გაიმართა ნ. სულხანიშვილის ეროვნული კონცერტი სამ განყოფილებად, სადაც მისი ჰიმნები და სიმფონიური ნაწარმოებები იქნა შესრულებული.³ უნდა აღინიშნოს, რომ ნ. სულხანიშვილი საერთოდ დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით სარგებლობდა მთელს საქართველოში. როცა 1918 წ. კირონ II გარდაიცვალა, მის დაკრძალვასთან დაკავშირებით გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა ი. აბაშიძის ვრცელი წერილი, რომელშიც ჭერ საუბარი იყო კირონ II როლზე ქართველი ხალხის ცხოვრებაში, ხოლო შემდეგ დეტალურად იყო გაანალიზებული ამ მოვლენისადმი მიძღვნილი ნ. სულხანიშვილის საგალობლები. „დღემდე, — წერდა ი. აბაშიძე, ჩვენი მუსიკა იყო ღარიბი, განსაკუთრებით კი ბანი. ნ. სულხანიშვილმა კი გალობას („სულთანა“) დაბერა ახალი სიო, გააცოცხლა ჰარმონია, ბანს მისცა სიცოცხლის ენერჯია, ფორმა და ტეხნიკა ევროპისა ქართული კოლორიტით. მან დაგვანახა, რომ ევროპულ დახელოვნებულ ფორმაში იგი ქართველია და თავის გრძნობას, სულისკვეთებას ქართველურად გამოჰხატავს. დიახ, იგი თამამად ჩაითვლება პიონერად ახალ მუსიკალურ ფორმის განვითარებაში, ეს არის სასიხარულო რეფორმა და აღორძინების პირველი ეროვნული ნაბიჯი“. საუბრობდა რა ი. აბაშიძე შემდეგ საექლესიო გალობის როლზე, რომელიც მას მუსიკის ბურჯად მიაჩნდა, წერდა: „ახლა ჩვენი გალობა გაყინულია ერთ ადგილზე, მოგვაკლდა მგალობლები, ზეპირ გადმოცემით მუსიკა დროთა განმავლობაში მახინჯდება. ის გუნდები, რომლებიც მოვისმინეთ, მოყვარულებია, მოკლებულია შინაარსს, შესრულების დონეს, სიფაქიზეს, არ გვყავს სისტემატიურად მომუშავე გუნდი. არაა შტატი მასწავლებელ-მგალობელისა. ამ მხრივ კარგი იყო სამხედრო კავშირის ქალ-ვაჟთა გუნდი. იგი ყველას ჯობდა. აქვს ნაკლიც, მარა ეს პირველი ნაბიჯია

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 133, 150

2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 10

3 იქვე, № 94

მუსიკის აღორძინებაში. გუნდი აუცილებელია, რომ მუსიკალური ლიტერატურა გაგვაცნოს. დღეს ახალი გუნდი დაიბადა.¹

ქვეყნის მუსიკალურ ცხოვრებაში მეტად საყურადღებო მოვლენას წარმოადგენდა 26 ოქტომბერს გამართული ქართული სამუსიკო სკოლის კვარტეტის 1 კონცერტი, რომელზეც ქართულთან ერთად გერმანული და რუსული მუსიკაც შესრულდა.²

ასეთივე ისტორიული მნიშვნელობა ჰქონდა 27 ოქტომბერს გამართულ სახალხო კონსერვატორიის 1 კონცერტს³ და ამ დღეს სახელმწიფო თეატრში კ. ფოცხვერაშვილის ნაწარმოებების მიხედვით მოწყობილ კონცერტს, რომელიც ქართულმა სამუსიკო სკოლამ გამართა და მასში გერმანული კამერული ორკესტრიც მონაწილეობდა.⁴

1 ნოემბერს სამუსიკო საზოგადოების კვარტეტმა (ფიშბერგი, ბელსკი, მედა-მედი, ბენდიცკი) გერმანული მუსიკის კონცერტი გამართა, რომელმაც მსმენელთა მოწონება დაიმსახურა. გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ რეცენზიის ავტორი გურჯანელი იყო.⁵ 17 ნოემბერს კი მოსწავლეებისათვის, კვლავ გერმანული მუსიკის პირველი კამერული უფასო კონცერტი გაიმართა ლექციით.⁶

23 ნოემბერს სამუსიკო საზოგადოებამ ქართული სამუსიკო სკოლის კვარტეტის ძალებით რუს მუსიკოსებთან ერთად ისევ ჩაატარა კამერული კონცერტი.⁷

30 ნოემბერს დემოკრატიულ კლუბში ა. მაისურაძის გუნდის კონცერტი შესდგა. სადაც განსაკუთრებული მოწონება წილად ხვდა სიმღერებს — „სატრფოვ ხშირად“, „მერანი“, „პოპური“, „ჰონა“, „აი სამარი“, „მინდა გიყვარდე“ და „ურმულს“. „ერთობაში“ დაბეჭდილ რეცენზიებში საგანგებოდ იყო გამოყოფილი ი. ჯანდიერის მიერ შესრულებული „ურმული“, თუმცა იქვე გუნდის სუსტ მომზადებაზეც იყო მინიშნებული.⁸

- 1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 133
- 2 გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 70
- 3 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 221
- 4 იქვე
- 5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 75
- 6 იქვე, № 93
- 7 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 249
- 8 იქვე № 249

ორი უფასო კონცერტი გაიმართა 1 დეკემბერს. ერთი სამუსიკო საზოგადოებისა და მეორე სამუსიკო სკოლის კვარტეტის

14 დეკემბერს სახელმწიფო თეატრში მ. კავსადის ლობთბარობით კონცერტი ლექციით გაიმართა ქართულმა ეროვნულმა გუნდმა.²

28 დეკემბერს კონსერვატორიაში სამუსიკო სკოლის კვარტეტის შესრულებით მესამედ გაიმართა კამერული მუსიკის კონცერტი. ამჯერად მსმენელებს სკანდინავიის ქვეყნების ხალხთა მუსიკა შესთავაზეს.³

30 დეკემბერს სამუსიკო საზოგადოებამ სახელმწიფო თეატრში ამავე თეატრის სიმფონიური ორკესტრის შესრულებით ეროვნული კონცერტი ჩაატარა, სადაც დ. არაყაშვილის ნაწარმოებები ვ. სარაჯიშვილმა, ო. შულგინამ და სხვებმა შეასრულეს. კონცერტს თვით დ. არაყაშვილი ლობთბარობდა. კონცერტზე შემოსული თანხა სომხეთთან ომში მონაწილეობის დასახმარებლად გადაეცა.⁴ საერთოდ უნდა ითქვას, რომ მიზნობრივი დანიშნულების საქველმოქმედო კონცერტებთან ერთად, ხშირად უფასო კონცერტებიც ტარდებოდა. მაგალითად, მარტო 1918 წ. შვიდ თვეში სამუსიკო სკოლის კვარტეტმა ქართული, გერმანული, რუსული, ფრანგული და სკანდინავიური ქვეყნების ხალხთა მუსიკის ექვსი უფასო კონცერტი ჩაატარა.⁵ არც თუ იშვიათად ტარდებოდა ცეკვის საღამოებიც.

1919 წ. სამუსიკო საზოგადოებამ ტრადიციად აქცია მის მიერ დაარსებული კვარტეტის კამერული კონცერტები, ქართული სამუსიკო სკოლის მოსწავლეთა კონცერტები, უფასო მუსიკალური დილები მოსწავლეებისათვის და ა. შ. ძირითადად ისინი ზუბალაშვილის სახალხო სახლსა და კონსერვატორიაში, ზოგჯერ კი საოპერო თეატრშიც იმართებოდა. მაგალითად ასეთი კონცერტები მოეწყო 26 იანვარს, 2, 16, 22 და 30 მარტს, 18 მაისს და ა. შ. 22 მარტს იგი, მაგალითად, ბეთჰოვენის იუბილეს მიძღვნა და მასში ვ. სარაჯიშვილიც მონაწილეობდა. აქ კვარტეტმა შეასრულა ბეთჰოვენის, მენდელსონის, მ. ბალანჩივადის, დ. არაყაშვილისა და სხვათა ნაწარმოებები. აღსანიშნავია, რომ კონცერტების ნაწილი უფასოდ ტარდებოდა.

1 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 249

2 იქვე

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 124

4 იქვე, № 122

5 იქვე, № 87

12 აპრილს საზოგადოებამ მხატვრული საღამო-კონცერტი გაიწყო „საქართველოს“ რედაქციასთან ერთად გამართა, რომელშიც მონაწილეობდა ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი და ქართული ბალეტი მონაწილეობდა ი. ბეგთაბეგიშვილის ხელმძღვანელობით.

უნდა ითქვას ერთიც — იმ წლების საკონცერტო საქმიანობაში განსაკუთრებული აქტიურობით იყვნენ ჩართულნი ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი და სხვები. ისინი ისეთ საღამოებშიც კი მონაწილეობდნენ, რომლებიც ერთი შეხედვით ძალზე ვიწრო ხასიათს ატარებდა. მაგალითად, 24 მაისს ვ. სარაჯიშვილი ს. ინაშვილი და ვ. აბაშიძე ვაჟთა I გიმნაზიის გამოსაშვებ საღამოში მონაწილეობდნენ.

1919 წ. საქართველოში, ძირითადად თბილისში, ბევრი სერიოზული კონცერტი გაიმართა. მაგალითად, ოპერის თეატრში წარმოადგინეს კ. ფოცხვერაშვილის სიმფონიური პოემა „ამირანი“, იქვე — დიდი ევროპულ-ქართული სიმფონიური კონცერტი, სადაც შესრულდა ბეთჰოვენის, ბერლიოზის, ვაგნერის, ვერდის, დ. არაყიშვილის, ზ. ფალიაშვილის, კ. ფოცხვერაშვილის, მ. ბალანჩივაძის და სხვათა ნაწარმოებები,¹ გაიმართა ქართული რომანსებისა და კომიკური კვარტეტის საღამო, იტალიელი პროფესორის, ენრიკო ბროჯის კონცერტი გ. ტაბიძის მონაწილეობით,² ნ. ლევიენის კონცერტი, ესპანური მუსიკის საღამო, ქართული სიმღერის საღამო, სიმფონიური კონცერტი ოპერაში კ. ფოცხვერაშვილისა და გარტმანის ლოტბარობით, დები თარხნიშვილების კონცერტები ი. გრიშაშვილისა და კ. მაყაშვილის მონაწილეობით, პროფკავშირების მიერ მოწყობილი პროლეტარული საღამო-კონცერტები და სხვა.

29 მაისს ოპერაში გაიმართა საქართველოს დამკვრელ-მომღერალთა ვოკალურ-ინსტრუმენტული დამფუძნებელი ყრილობა — კონცერტი, რომელშიც მონაწილეობდნენ მომღერალთა 500 წევრიანი გუნდი, 300 კაციანი მესაყვირეთა ორკესტრი, გურული სიმღერა — ცეკვის გუნდი, ოპერის გუნდი, ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი, დ. არაყიშვილი, ზ. ფალიაშვილი, შესრულდა ქართული ცეკვები და ა. შ.³

8. აენისს ოპერაში წარმოდგენა-კონცერტი კ. ფოცხვერაშვილისა და ვ. მიზანდარის ლოტბარობით გაიმართა, რომელშიც ქართველ მსახიობთა დასი და სამხედრო ორკესტრიც მონაწილეობდნენ. შეს-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 120

2 ვაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 184

3 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 115

რულებული იქნა კ. ფოცხვერაშვილის სიმფონიური პოემა „ამიონი“ და დრამატული დადგმები „დარისპანი“ და „სიმართლესა და სიკეთესა“ საქმიანობას (ზოგჯერ მას კაბარეს უწოდებდნენ) სხვა ორგანიზაციებიც აწარმოებდნენ. მაგალითად, საარტიტო საზოგადოება, სხვადასხვა კლუბები, თბილისის მომღერალ-მგალობელთა გუნდი, ქართული კლუბის მუსიკის წრე, ა. მაისურაძის სიმღერის გუნდი, 1919 წ. დაარსებული უნივერსიტეტის მომღერალთა გუნდი, სახალხო მომღერალთა საზოგადოება „სალამური“, რომელშიც მ. კავსაძის სიმღერის გუნდი მთლიანად შევიდა.¹ სტამბის მუშათა კავშირის სიმღერის გუნდი, ქალთა საქველმოქმედო საზოგადოების სკოლის სიმღერის გუნდი, ფოსტა-ტელეგრაფის სიმღერის გუნდი და ა. შ. 9 მარტს ასევე შესდგა ქართველ მომღერალთა სტუდიის, „აიდას“ დებიუტი, რომელსაც კოლოტოვი ხელმძღვანელობდა. სტუდიის მომღერლები იყვნენ იმერელი, ღლონტი, თარხნიშვილი, გაბაშიძე, ბეჟანიშვილი, ექსაროვი და სხვები.² დაარსდა მუსიკის წრეც, რომლის მიზანს ახალგაზრდების ორკესტრსა და სიმფონიური ნაწარმოებების შესრულებაში წვრთნა წარმოადგენდა.³ სამუსიკო საზოგადოების დავალებით კ. ფოცხვერაშვილმაც შექმნა სიმღერის გუნდი, რომელმაც პირველი გამოსვლა 26 მაისს მოაწყო, ხოლო 29 მაისს ოპერაში მეორე კონცერტის შემდეგ გუნდი სამუსიკო საზოგადოებას გადაეცა. 13 ივნისს თბილისში ქართველ მომღერალთა კავშირიც დაარსდა.

დედაქალაქში მრავლად არსებობდა ან იქმნებოდა ცეკვების შემსწავლელი წრეები და კურსებაც. მაგალითად, მოქმედებდა ალექსიძის საცეკვაო სკოლა, ანდრონიკაშვილის ლეკუროს კურსები, როზენბერგის ცეკვის წრე და ა. შ. ქალაქში ყოველ ხუთშაბათს იმართებოდა საოჯახო და საცეკვაო საღამოები სიმებიანი ორკესტრის მონაწილეობით და ა. შ., რომლებშიც არა მარტო ოპერის მომღერლები, არამედ დრამის მსახიობები და მწერლებიც მონაწილეობდნენ.

ინტენსიურ საქმიანობას ეწეოდა ცნობილი მოხეტიალე მუსიკოსი ი. ქურხული. მან დააარსა საკუთარი გაზეთი „ჩემი საქმე“, რომელსაც უფასოდ არიგებდა, თან უკრავდა მუსიკას და კითხულობდა ლექციებს ხალხში. ხელისუფლებამ ი. ქურხულს კახეთის რკინიგ-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 200
 2 იქვე, № 51
 3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 282

ზაზე უფასო წლიური ბილეთი მისცა.¹ ხშირად კონცერტებს უცხოელებიც ესწრებოდნენ. იქამდე რომ 27 იანვარს ინგლისელი დამკვირვებელი სტუმრები, წმინდა ნინოს ქალთა გიმნაზიის სალამოშიც მოხსენიებული იყვნენ.²

ხშირად კონცერტები საქველმოქმედო მიზნითაც იმართებოდა. ასე მაგალითად, 5 იანვარს იგი მოეწყო დახოცილ ჯარისკაცთა ოჯახების, 22 თებერვალს კომერციული სასწავლებლის ღარიბ მოსწავლეთა, 7, 8 და 9 მარტს უმუშევართა, 23 მარტს ყარაბაღი-ზანგეზურის მოსახლეობის, 7 დეკემბერს უნივერსიტეტის სტუდენტთა, თბილისში საგასტროლოდ ჩამოსული იტალიელი მომღერლის ე. ბროჯის (რომელიც ავად გახდა) სასარგებლოდ და ა. შ.

1919 წ. თებერვალში სამუსიკო საზოგადოებამ თბილისის ქალაქის გამგეობას მიმართა თხოვნით, რათა დახმარებოდნენ მას სიმებიანი სიმფონიური ორკესტრის შექმნაში, რომელიც ხშირად გამართავდა კონცერტებს. ქალაქის ხელმძღვანელობამ დახმარებაზე თანხმობა განაცხადა.³

საზოგადოებამ ქალაქის გამგეობას სხვა ახალი თხოვნითაც მიმართა. ამჯერად მას სურდა მიეღო ნებართვა, რათა ქალაქის ბაღში ევროპის ქვეყნების მსგავსად, ზაფხულობით შეექმნა სიმფონიური ორკესტრი, რომელიც ხალხს სეროიზულ მუსიკას მიაწოდებდა და მათ გემოვნებას დაქვეითებისაგან დაიცვდა.⁴ ქალაქის გამგეობამ მუსიკალურ საზოგადოებას აღნიშნული მიზნისათვის ალექსანდრესა და მუშტაიდის ბალები გამოუყო.⁵

სამუსიკო საზოგადოებამ ასევე დააარსა ქალთა სამუსიკო წრეც, რომლის თავმჯდომარედ ა. ქავთარაძე აირჩიეს. წრემ რეგულარულად დაიწყო კამერული კონცერტების გამართვა, რომელშიც ვ. სარაჯიშვილაც მონაწილეობდა.⁶

ნაყოფიერი საკონცერტო საქმიანობა 1920 წელსაც გრძელდებოდა. სამუსიკო საზოგადოებამ ამ წელს აქცენტი უფრო უფასო კონცერტებზე გადაიტანა. როგორც ზ. ჩხიკვაძე წერდა, „სახალხო საქმეში“. ეს არ იყო შემთხვევითი მოვლენა, რადგან საზოგადოება

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 74
 2 იქვე, № 22
 3 იქვე, № 66
 4 იქვე
 5 იქვე, № 104
 6 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 62
 16. ამირან ნიკოლეიშვილი

თვლიდა, რომ მუსიკისათვის თავიდან უნდა შეეჩვიათ ხალხი განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობა. მათში უნდა აღეზარდა მუსიკის სიყვარული. როგორც წესი, ასეთ კონცერტებს ყოველთვის დიდძალი მაყურებელი ესწრებოდა, რაც მუსიკის პროპაგანდის კარგ საშუალებას წარმოადგენდა.¹ საკონცერტო საქმიანობაში განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩეოდა მ. კავსაძის სიმღერის გუნდი, რომელიც მიუხედავად მძიმე ფინანსური მდგომარეობისა, კონცერტების გამართვას პროვინციებშიც ახერხებდა. 1920 წ. მან დახმარება პარლამენტის ხელოვნების კომისიასა და განათლების სამინისტროს სთხოვა, რომელთა საშუალებითაც მთავრობისაგან ორი კვირით მიიღო ვაგონი, გასტროლებზე გასამგზავრებლად. 31 იელისს გუნდი დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრა და კონცერტები სამხედრო უწყების კულტურულ-საგანმანათლებლო სექციის ხელისშეწყობით ჩაატარა სამხედრო ნაწილებში, ქართლის ქალაქებში (გზად), იმერეთში, გურიაში, აჭარასა და სამეგრელოში.² ამ წელს გუნდმა კახეთშიც იმოგზაურა. გარდა კონცერტებისა და სამოგზაურო საქმიანობისა, მ. კავსაძეს თბილისში სახალხო სიმღერა-გალობის შემსწავლელი კურსებიც ჰქონდა გახნილი, რომელიც კვირაში ორჯერ ატარებდა მეცადინეობებს. პროვინციებში საგასტროლოდ წასვლა მ. კავსაძეს 1921 წ. იანვარშიც სურდა და დახმარებისათვის ფრონტის დამხმარე მთავარ კომიტეტს მიმართა (თავმჯდომარე ს. ყორყოლიანი). კომიტეტმა განიხილა საკითხი და დაადგინა თანხის გამოყოფა, ოღონდ იმ პირობით, თუ გუნდი კონცერტებს არა დაბაქალაქების მცხოვრებლებისათვის, არამედ მებრძოლებისთვის ჩაატარებდა.³

ენერგიულად საქმიანობდა ქართული ეროვნული გუნდიც, რომელსაც კ. ფოცხვერაშვილი ლობჯინობდა. იგი თავის კონცერტებს სიონის და სამხედრო ტაძრებში მართავდა. გუნდის უფრო მეტ აქტიურობას ხელს დაფინანსების სიმცირე უშლიდა. სწორედ ამიტომ სთხოვა კ. ფოცხვერაშვილმა მთავრობას თვიური დაფინანსების 15 000-დან 30 000 მანეთამდე გაზრდა. 26 მაისისათვის კ. ფოცხვერაშვილმა 500 კაციანი გუნდის ჩამოყალიბება განიზრახა, რაც შეუძლებელი აღმოჩნდა.⁴

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ. № 497
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 158
 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 11
 4 იქვე, 1920 წ., № 72

აქტურად საქმიანობდა კაპელაც, რომელიც კონცერტებს
რთულ კლუბში ყოველ ხუთშაბათს მართავდა. თუმცა უნდა აღინიშნოს
ისიც, რომ მის კონცერტებს ხალხი არც თუ ისე მრავლად ესწრებო-
და. ამისი ერთ-ერთი მიზეზი უთუოდ ისიც იყო, რომ მის შემადგენ-
ლობაში ქართველები მხოლოდ ვაჟთა შორის ირიცხებოდნენ. 12
მარტს სამუსიკო საზოგადოებამ თავის კრებაზე კაპელას 6 თვის
შედეგები განიხილა და დადებითად შეაფასა იგი. 17 აპრილს კი სა-
მუსიკო საზოგადოებისა და კოლეგიის ერთობლივმა კრებამ კაპელას
კიდევ უფრო გაუფართოვა უფლებები და ასპარეზი. დადგინდა, რომ
კაპელა იყო სამუსიკო საზოგადოების მუდმივი ორგანიზაცია, რომ-
ლის მიზანს სახალხო სიმღერების, ქართველ და უცხოელ კომპოზი-
ტორთა ნაწარმოებების შესრულება წარმოადგენდა. კაპელაში ერ-
თწლიანი ხელშეკრულების საფუძველზე 21 მომღერალი ირიცხებო-
და, თუმცა მის ხელმძღვანელს უფლება ჰქონდა საჭიროების შემთ-
ხვევაში კიდევ აეყვანა დროებით 12 მომღერალი. რაც შეეხებოდა
ოპერას, იქ კაპელა როგორც საოპერო გუნდი ისე უნდა გამოსული-
ყო.¹

თბილისში სიმღერის სხვა გუნდებიც მოქმედებდნენ — ა. მაი-
სურაძის სახალხო მომღერალ-მგალობელთა გუნდი, ს. ჩიხლაძის
მიერ 1920 წ. შექმნილი უნივერსიტეტის მომღერალთა გუნდი შ. ბო-
ჭორიშვილის ხელმძღვანელობით, სახელმწიფო თეატრის ახალ მომ-
ღერალთა გუნდი, რომლის საბოლოო გამოცდა 30 ივნისს მოეწყო,
ფოსტა-ტელეგრაფის გუნდი, ვ. დანოვსკის 40 წევრიანი კაპელას
ამხანაგობა და ა. შ.

თბილისში ხშირად იმართებოდა სიმფონიური მუსიკის კონცერ-
ტებიც, რაც ძირითადად სახელმწიფო თეატრის შენობასა და ქარ-
თულ კლუბში, ზოგჯერ კი სხვაგანაც იმართებოდა. არც თუ იშვია-
თად, ასეთი კონცერტები საგანგებოდ მუშებისათვის იმართებოდა.
1920 წ. დეკემბერში თბილისში სიმფონიური მუსიკის კონცერტე-
ბი გასტროლებზე ჩამოსულმა ბელოუსოვამ და ბოროვსკიმაც ჩაა-
ტარეს.² კონცერტები ხშირად ლექციების თანხლებით იმართებო-
და. ქართულმა კლუბმა კი იხალჩიკის დირიჟორობით სიმებიანი ორ-
კესტრის კონცერტების გამართვა ყოველდღიურად დაიწყო.

კონცერტებს ცალკეული კომპოზიტორები თუ შემსრულებლე-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 87

2 იქვე, № 298

ბიც მართავდნენ. მაგალითად, 1920 წ. ასეთი კონცერტები გახდეს კომპოზიტორებმა ბარბალე ამირეჯიბმა და დ. არაყელიძემ (ახალი სიმღერებისა და რომანსების საღამო), მომღერლებმა ვ. ნინოშვილი-მაღალაშვილმა, თ. წერეთელმა, ს. გაბაშიძემ, მ. გედევანიშვილმა, დებმა თარხნიშვილებმა, მ. თარხან-მოურავმა, მ. ნანობაშვილმა (დარიალმა) და სხვებმა. 16 ოქტომბერს კი სახელმწიფო ოპერის თეატრში გაიმართა დიდი ზეიმი—კონცერტი, რაც საქართველოში ევროპის ქვეყნების სოციალისტური ინტერნაციონალის დელეგაციის სტუმრობას მიეძღვნა. კონცერტზე, რომელიც კ. მაყაშვილმა გახსნა, სიტყვით გამოვიდა გ. რობაქიძე, შესრულდა ქართული ცეკვები. „აბესალომ და ეთერის“ II აქტი ავტორის ლობჯინაძის მიერ და ა. შ.¹ დიდი ზეიმი—კონცერტი 1921 წ. 6 თებერვალსაც გაიმართა, რაც საქართველოს საერთაშორისო აღიარებას მიეძღვნა. კონცერტს წინ უძღოდა ნ. ყორდანიასთან კონსერვატორიის დირექტორის ჩერეპნინისა და ზ. ფალიაშვილის საგანგებო ვიზიტი, რომლის დროსაც მათ მთავრობის მეთაურს საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობა მიულოცეს.²

იმართებოდა მოსწავლეთა კონცერტებიც, ძირითადად კონსერვატორიასა და სამუსიკო სასწავლებელში. 4 აპრილს კი ასეთ კონცერტს, რომელიც სამუსიკო საზოგადოებამ მოაწყო, მთავრობისა და ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ.³ 1920 წ. შემოდგომაზე კი თბილისის დახურული კლუბებისა და რესტორნების ყოფილმა მუსიკოსებმა ილჩენკოს დირიჟორობით, შექმნეს ჯგუფი და 21 ნოემბრიდან მუშათა რაიონებში დაიწყეს სიმფონიური საღამოების გამართვა, სადაც ასრულებდნენ ჩაიკოვსკის, გლინკას და სხვათა ნაწარმოებებს.⁴ მართალია, თავიდან მას ხალხი ცოტა ესწრებოდა, მაგრამ ამას თავისი მიზეზი ჰქონდა. ხალხი უფრო ისეთ საღამოებს ეტანებოდა, სადაც ქართული ნაწარმოებებიც სრულდებოდა და რომელშიც ქართველი შემსრულებლებიც მონაწილეობდნენ. მაგალითისთვის შეიძლება ავიღოთ სახელმწიფო თეატრში 24 ოქტომბერს გამართული კონცერტი, სადაც ძალზე ცოტა მაყურებელი მოვიდა. ამისი მიზეზი კი ის იყო, რომ საღამოში არც ერთი ქარ-

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 103

2 იქვე, № 14

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 74, 79

4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 268

თველი ხელოვანი არ მონაწილეობდა და თანაც იქ წარმოდგენილ არ ყოფილა არც ერთი ქართული ნაწარმოები.¹

ხშირად იმართებოდა საქველმოქმედო კონცერტებიც. ად, ასეთი კონცერტები გაიმართა ბავშვთა, თბილისის კულტურულ-ტექნიკური სასწავლებლის მოსწავლეთა, პოლიტექნიკური სასწავლებლის ღარიბ მოსწავლეთა, წითელი ჯვრის, ავადმყოფი ს. ინაშვილის (ორჯერ), ომში დაღუპულთა ოჯახების (კოჯორში) და ა. შ. დასახმარებლად. საინტერესოა, რომ გორის მიწისძვრით დაზარალებულთა სასარგებლოდ იტალიური მუსიკის საღამო თვით იტალიურმა მისიამ ჩაატარა თბილისში.² 26 ივნისს სახელმწიფო ოპერის თეატრში დ. არაყიშვილის დირიჟორობითა და ა. ახმეტელის საერთო ხელმძღვანელობით გაიმართა ნ. სულხანიშვილის მუსიკის საღამო, საიდანაც შემოსული თანხა მთლიანად გარდაცვლილი ნ. სულხანიშვილის ოჯახს გადაეცა.³ ეწყობოდა უფასო კონცერტებიც, — ძირითადად მუშების, მოსწავლეებისა და მეომრებისათვის.

თბილისში კონცერტებს მართავდა ამიერკავკასიის გენერალური საკონცერტო ბიუროც (ხელმძღვანელი სვერშნიკოვი), ქართველ მომღერალთა კავშირი თავისი ინსტრუმენტალური სექციით, თბილისის მომღერალთა კავშირიც და ა. შ.

1919 წ. ხელისუფლებამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა დამოუკიდებლობის დღის, 26 მაისის ღირსეულ აღნიშვნას. რა თქმა უნდა ამ ზეიმში გამორჩეული როლი ქართველ მუსიკოსებს უნდა შეესრულებინათ. მთავრობის გადაწყვეტილებით, 26 მაისის მუსიკალური მხარის ხელმძღვანელობა კ. ფოცხვერაშვილს დაევა, რომელიც დამფუძნებელი კრების სამუსიკო კომისიასთან (ეს კომისია მუდმივი იყო) მჭიდრო კონტაქტში მუშაობდა. დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიას ამ მიზნით 100 000 მ. გამოეყო.⁴ გადაწყდა რომ 26 მაისს კ. ფოცხვერაშვილის ხელმძღვანელობით შესრულდებოდა სადღესასწაულო ჰიმნი, საგალობლები, სიმფონიური პიესები, გამოვიდოდა 500 წევრიანი ქალ-ვაჟთა გუნდი, 300 კაციანი მესაყვირეთა გუნდი, შესრულდებოდა კ. ფოცხვერაშვილის სიმფონიური პოემა „ამირანი“, რომელიც საგანგებოდ ამ დღისთვის დაწე-

1 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 158

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 55

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 136, 141

4 იქვე, 1919 წ., № 106

რა ავტორმა, ასევე შესრულებოდა ახალი ქართული სიმღერები, ნაწყვეტები „აბესალომ და ეთერიდან“, „თქმულება შოთა რუსთაველიდან“ და ა. შ.¹ სამუსიკო საზოგადოებამ გამოაცხადა კონკურსი კანტატაზე,² ხოლო კ. ფოცხვერაშვილს დაავალა მომღერალთა გუნდის შექმნა, რომელიც 26 და 29 მაისს გამართავდა კონცერტებს და შემდეგ კი გარდაიქმნებოდა სამუსიკო საზოგადოების გუნდად.³ 26 მაისი 1920 წელსაც ფართოდ აღინიშნა, რისთვისაც საგანგებო დეკრეტით პარლამენტის ხელოვნების კომისიას 300 000 მ. გამოეყო.⁴

1920 წ. დეკემბერში თბილისში ფართოდ აღინიშნა ბეთხოვენის დაბადებიდან 150 წლისთავი. პრესაში დაიბეჭდა ი. კარგარეთელის,⁵ ზ. ჩხიკვაძის⁶ და სხვათა წერილები, თეატრში შესრულდა მისი IX სიმფონია, მიეძღვნა კონცერტი, 17 დეკემბერს კონსერვატორიაში გაიმართა მისადმი მიძღვნილი კონცერტი, ოპერის თეატრში საიუბილეო საღამო და ა. შ.⁷

მუსიკალური ცხოვრება ნაკლები ინტენსივობით, მაგრამ პროვინციებშიც მიმდინარეობდა. ეს განსაკუთრებით ითქმის ქუთაისზე, სადაც აქტიურად საქმიანობდა მიტროპოლიტთან არსებული ბ. კუხიანიძის სიმღერის გუნდი. გუნდი ხშირად ატარებდა საერო და სასულიერო კონცერტებს არა მხოლოდ ქუთაისში, არამედ სამტრედიაში, აბაშაში, სენაკსა და ფოთშიც.⁸ ასევე განაახლა მუშაობა მ. კავსაძის მუშათა სიმღერის გუნდმაც,⁹ რომელიც 7 დეკემბერს კონცერტის გასამართავად ფოთსაც ეწვია.¹⁰

ქუთაისში კონცერტები ძირითადად თეატრში იმართებოდა, თუმცა ზოგჯერ იგი ცენტრალურ ბალშიც ეწყობოდა. ასე იყო მაგალითად 1918 წ. 7 აგვისტოს, როცა აქ კ. ფოცხვერაშვილის მეთაურობით, ქართული სკოლების გაეროვნების დასახმარებლად გაიმართა

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 104

2 იქვე. № 79

3 იქვე, № 117

4 იქვე. № 99

5 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 171, 178

6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 491

7 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 284

8 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 215

9 „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 342

10 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1918 წ., № 332

სახალხო განათლების დღეობა. დღეობაში მონაწილეობდნენ ოკრუგის სტრი, ზურნა, სტვირი, ქალ-ვაჟთა გუნდი, მოცეკვავეები, პოეტები, მწერლები, გერმანელი სტუმრები, სხვადასხვა ორატორები და მსახიობები. ჩამოსულთა მიერ შესრულდა იმერული, გურული, რაჭული და სვანური სიმღერები და ა. შ.¹

ქუთაისში 1918 წ. აჩვენეს ოპერა „ქრისტიანე“², ხოლო 17 ივნისს აქ შესდგა ოპერეტა „არშინ მალალან“-ის პრემიერა ქართულ ენაზე.³ ეს ოპერეტა ქუთაისში ოთხჯერ თბილისის დასმაც აჩვენა.⁴

1918 წ. 23 ივნისს კონცერტი აბაშაშიც გაიმართა, სადაც მსმენელთა წინაშე ძ. ლოლუას გუნდი წარსდგა.⁵

სამუსიკო საზოგადოებამ სერიოზული სამუშაოები ჩაატარა პროვინციებში მუსიკალური ცხოვრების გამოსაცოცხლებლად. 1919 წ. ყველგან დაიგზავნა საგანგებოდ შედგენილი ანკეტები, რომლითაც საზოგადოებას სურდა მიეღო პასუხები — სურდათ თუ არა ადგილებზე სამუსიკო განყოფილებების, სიმღერის გუნდებისა და ორკესტრების შექმნა, უნდოდათ თუ არა მუსიკალური ლიტერატურა (ნოტები, თეორიის წიგნები), ჰქონდათ თუ არა სათანადო თანხები, ჰყავდათ თუ არა ძალები ამ საქმეების მოსაგვარებლად და ა. შ.⁶

1919 წ. ქუთაისში საზოგადო საკრებულოს დარბაზში კონცერტებს მართავდა მიტროპოლიტის მგალობელთა გუნდი, მოქმედებდა მუშა-მომღერალთა გუნდი, თეატრში ჩატარდა ქართული კონცერტი, თბილისელი საბანეევას კონცერტი, 27 თებერვალსა და 16 მარტს კონცერტები გაიმართა თბილისელთა მონაწილეობით, 30 აპრილს შესდგა ქუთაისის მუსიკალური სასწავლებლის მოსწავლეთა კონცერტი, 28 ივნისს თბილისელმა მომღერლებმა ქუთაისში მოაწყვეს კონცერტი საოპერო დადგმებიდან და ა. შ. აღსანიშნავია, რომ ქუთაისის ქალაქის საბჭომ 28 აპრილის დადგენილებით საოპერო წარმოდგენები გაათავისუფლა გადასახადებისაგან.⁷

1919 წ. 29 ივლისს სიმღერის მოყვარულთა საზოგადოება დაარსდა ფოთში. უნდა ითქვას, რომ ფოთი ამ მხრივ უმეტვეალყურეოდ

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 148

2 იქვე, № 130

3 იქვე, № 106

4 იქვე

5 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 139

6 იქვე, 1919 წ., № 62

7 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 82

იყო მიტოვებული და ქალაქში თითქმის არ არსებობდა არანაირი კულტურული დაწესებულება. მართალია ადრე აქ მოქმედებდა მეგრელიძის, ძ. ლოლუას და კ. სანაიას სიმღერის გუნდები, მაგრამ ისინი მუდმივად და ორგანიზაციულად მოწყობილი არ იყვნენ. ძ. ლოლუა ცდილობდა შეექმნა მუდმივი გუნდი. სიმღერის მოყვარულთა საზოგადოების თავმჯდომარედ ფოთში 30 ივლისს ა. ხოჭოლავა აირჩიეს. აქ შექმნილ გუნდს გურულ-მეგრული ხალხურ მომღერალთა გუნდი ეწოდა. მან დაიწყო ხალხური, საერო და სასულიერო სიმღერა-გალობლების შეკრება, შესწავლა და გავრცელება. 1919 წ. ფოთში მევიოლინე თამარ ძნელაძის კონცერტებიც გაიმართა მომღერლებისა და პოეტების მონაწილეობით.

ფოთელთა მოთხოვნა, დაარსებულიყო იქ სამუსიკო საზოგადოების ფილიალი, ამხანად ვერ შესრულდა.¹

1919 წ. კონცერტები სხვა ქალაქებშიც გაიმართა — გორში ჩავიდნენ თბილისელი მომღერლები, სენაკში მევიოლინე თამარ ძნელაძე მომღერლებისა და პოეტების თანხლებით, ბორჯომში დები თარხნიშვილები, სურამში გაიმართა კონსერვატორიის სალამო ი. ქუჩხელისა და ვ. რუხაძის მონაწილეობით და ა. შ.

ძალზე ნაყოფიერად საქმიანობდა გურჯაანელი დიაკვანი ლ. მაღალაშვილი, რომელსაც მომღერალთა გუნდი ჰყავდა შექმნილი. იგი ხალხური სიმღერების კონცერტებს (ლ. მაღალაშვილი თვითონაც წერდა სიმღერებს) მართავდა გურჯაანში, სიღნაღში, თელავში და კახეთის სოფლებში, მიუხედავად იმისა, რომ დამხმარე და ხელისშემწყობი თითქმის არავინ ჰყავდა.²

ბათუმში მოქმედებდა ა. გამყრელიძის ცირკიც.

საკონცერტო საქმიანობა პროვინციებში 1920 წელსაც მიმდინარეობდა. ამ მხრივ უნდა გამოვყოთ ქ. ფოთი, სადაც 1920 წ. ძ. ლოლუამ შესანიშნავი სიმღერის გუნდი შექმნა. გუნდმა თავისი კონცერტები გამართა სურამში, ხანურში, ბორჯომში, წალვერში,³ ხოლო 31 დეკემბერს მისთვის საგანგებოდ გამოყოფილი ვაგონით გაემგზავრა დასავლეთ საქართველოს ქალაქებსა და რაიონებში და მოიარა აბაშა, სამტრედია და სენაკი. მათ პროგრამაში ჰქონდათ მუსიკალუ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 596

2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 53

3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 93

რი დადგმა „აფხაზური სოფელი“, აფხაზური, მეგრული და აჭარული ელეთ საქართველოს სიმღერები.¹

ძალზე საინტერესო გუნდი შეიქმნა 1920 წ. ლანჩხუთშიც, მომღერალ ძაგნიაშვილისა და მოცეკვავე ლომინაძის ხელმძღვანელობით,² რომლებმაც 7 სექტემბერს ქალაქის მოედანზე თავისი პირველი კონცერტი გამართეს. კონცერტს ნ. ჟორდანიაც ესწრებოდა. გადაწყდა გუნდს მთელი საქართველო, მათ შორის თბილისიც მოეწვლო კონცერტებით. ამ მიზნით მათ მთავრობას ერთი კვირით ვაგონის გამოყოფა თხოვეს.

ვთე მომღერალთა 40 კაციანა გუნდი შეიქმნა ბორჯომშიც.³

დაარსდა დასავლეთ საქართველოს ხალხური სიმღერების მოყვარულთა საზოგადოებაც, რომელმაც ფოთში გახსნა უფასო სკოლა მათ შესასწავლად.⁴ სიმღერის გუნდის ჩამოყალიბება გორშიც სურდათ, რის შესახებ წერდა კიდევ „სახალხო საქმე“, მაგრამ იმხანად იგი ვერ მოხერხდა.⁵

კონცერტები სხვა ქალაქებსა და დაბა-სოფლებშიც იმართებოდა. ასე მაგალითად, ქუთაისში მათ ხშირად აწყობდა ადგილობრივი სამუსიკო სასწავლებელი,⁶ ბათუმში ნინოობას მოეწყო ქართული საღამო, რომელშიც ვ. სარაჯიშვილი, ს. ინაშვილი, ი. გრიშაშვილი და „თაგუნა“ მონაწილეობდნენ,⁷ ბათუმშივე 1 ივნისს ჩავიდა თბილისის საოპერო თეატრი და იქ ერთი სპექტაკლი აჩვენა,⁸ გორში 29 ივნისს გაიმართა ქართული მუსიკალური საღამო, შორაპანში, ს. კავსაძის გუნდის კონცერტები (ს. კავსაძე იქ მასწავლებლად მუშაობდა),⁹ ხონში 17 ივნისს ვოკალურ-ინსტრუმენტალური კონცერტი, რომელიც ადგილობრივმა სამუსიკო საზოგადოებამ გამართა მ. კუხიანიძის მეთაურობით, კოჯორში, ანაგასა და ჭაგანში კონცერტები ადგილობრივი ძალებით¹⁰ და ა. შ.

- 1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 737
- 2 იქვე, № 932
- 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 1
- 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 883
- 5 იქვე, № 742
- 6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 135
- 7 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 6
- 8 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 838
- 9 იქვე, № 14
- 10 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 194

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ 1920 წ. დ. არაყიშვილმა¹ მწიგნობარ-ველოს საზღვრებს გარეთაც შესძლო ქართული კონცერტების გამართვა — იგი ბაქოში გაემგზავრა ეროვნული კონცერტების ჩასატარებლად.¹

ხშირად მოგზაურობდა საქართველოს ქალაქებში ი. ქურხულიც. მან თავისი ლექცია-კონცერტები გამართა ფოთში (გ. ქუჩიშვილთან ერთად),² ხაშურში, სურამში (გ. ტაბიძესა და გ. ქუჩიშვილთან ერთად), გორში მიწისძვრის შემდეგ, რასაც ვრცელი წერილიც მიეძღვნა „სახალხო საქმეში“³ და ა. შ.

ი. ქურხულმა „საქართველოს რესპუბლიკაში“ დაბეჭდა „მოხეტიალე მუსიკოსის მოწოდება“, რომლითაც იგი პიანინოს შესაძენად და მუსიკალური ფურცლების დასაბეჭდად ფინანსურ დახმარებას ითხოვდა. მისი სურვილი იყო ენახათ, თუ როგორ უკრავდა იგი კლასიკურ ნაწარმოებებს. „იმ ერს, — წერდა ი. ქურხული, რომელმაც წარმოშვა რაჭველი მესტვირეები, არასოდეს არ შეფერის ევროპელთა თანამედროვე გარყვნილი ქუჩის ხელოვნებით დაიკმაყოფილოს ესთეტური გრძნობები და მოთხოვნილებანი“.⁴

1919 წ. ივნისში სამუსიკო საზოგადოებამ ამიერკავკასიის კოოპერაციის თავმჯდომარის, ე. დარჩიას ფინანსური დახმარებით ძალზე სასარგებლო საქმე გააკეთა ჩამოყალიბდა 40 წევრისაგან შემდგარი ქალ-ვაჟთა კაპელა, რომლის ხელმძღვანელად დ. არაყიშვილი, ხოლო მეორე ლოტბარად ნ. სულხანიშვილი დაინიშნა. კაპელა პროფესიულ გუნდად იყო გათვალისწინებული და მის თითოეულ წევრს თვეში 600 მ. დაენიშნა. 1 ივლისიდან კაპელა შეუდგა რეპეტიციებს, ხოლო 5 აგვისტოს ხელისუფლების წარმომადგენლებს თავისი პირველი კონცერტი უჩვენა. გადაწყდა 10 აგვისტოდან კაპელა ქართველ კომპოზიტორთა ნაწარმოებების შესასრულებლად სამოგზაუროდ დასავლეთ საქართველოში წასულიყო. მის მარშრუტში გორი, ხაშური, ბორჯომი, წალვერი, ქუთაისი, ბათუმი, სოხუმი, გაგრა, ფრონტი და დასავლეთ საქართველოს სხვა დაბა-ქალაქები შედიოდა.⁵ კაპელას მთავრობის მეთაურის განკარგულებით 15 სექტემბრამდე სპე-

1 ქურხ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 8
 2 ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 278
 3 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 779
 4 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 41
 5 ვახ. „საქართველო“, 1919 წ., № 150, 164

ციალური ვაგონი გამოეყო.¹ 19-20 აგვისტოს კაპელამ კონცერტები ქუთაისში კლუბ „ინტერნაციონალიც“ გამართა. სულ კი მან დასავლეთ საქართველოში 21 კონცერტი ჩაატარა, რომელთაგან 8—ჯარისა და გვარდიისათვის უფასო იყო.² კაპელას კონცერტებმა ყველგან დიდი მოწონება დაიმსახურა. სოხუმში მის საპატივცემულოდ გამართულ ბანკეტზე გამოსულმა იტალიის წარმომადგენელმა აღნიშნა, რომ მრავალრიცხოვანი მტრებისაგან გარსემმორტყმული საქართველო გმირობას სჩადიოდა. მას ერთ ხელში ხმალი, მეორეში კი კულტურის სულიერი შუქის სანთელი ეჭირა და სულიერად მდიდარი საქართველო მთელ ხმელეთს აოცებდა ამით. იტალიელმა სტუმარმა კაპელას საჩუქრად 1000 მ. გადასცა.³

როგორც აღვნიშნეთ, კაპელა თბილისში ივნისში შეიქმნა, მაგრამ მან თავისი პირველი საჯარო გამოსვლა არა დედაქალაქში, არამედ დასავლეთ საქართველოში გამართა. 23 სექტემბერს კაპელა დაბრუნდა თბილისში და 2 ოქტომბერს სახალხო სახლში თავისი პირველი კონცერტი გამართა მაყურებლებისათვის. 20 ოქტომბერს კონცერტი განმეორებული იქნა.

კაპელას პირველ კონცერტზე „სახალხო საქმეში“ დაიბეჭდა პ. დ.-ს (პეტრე დადვაძის) წერილი, რომელშიც ხაზი ჰქონდა გასმული პროგრამის სირთულეს, რომელშიც ნ. სულხანიშვილის, ზ. ფალიაშვილის, დ. არაყიშვილის და ა. ყარაშვილის ნაწარმოებები შედიოდა. ამათგან უმრავლესობა დ. არაყიშვილისა იყო. პ. დ.-ს აზრით, პირველი შთაბეჭდილება მძლავრი და სავსე არ აღმოჩნდა, რადგან „ასეთი მიკერძოება წერდა იგი, ხალხური კონცერტებისათვის სასარგებლო არ იყო. პროგრამაში შეტანილი არ იყვნენ სხვა ქართველი კომპოზიტორები“, რეცენზენტის აზრით, კაპელას ძირითადად ეროვნული, ხალხური მუსიკისათვის უნდა გაეწია პროპაგანდა. პ. დ. მაღალ შეფასებას აძლევდა შესრულებულ ნაწარმოებებს და მომღერალ ფაღლენიშვილს, ხოლო იწუნებდა მომღერალ ჭუმბურიძეს, მუსიკოსებს — შ. და გ. თაქთაქიშვილებსა და ეპიტაშვილს. ასევე დიდ ნაკლად იყო მიჩნეული ისიც, რომ ვაჟთა ხმები არ სჩანდა.⁴

კონცერტის შესახებ „ერთობამაც“ დაბეჭდა რეცენზია, რომლის

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 171
 2 იქვე, № 199, გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 209
 3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 221, 226
 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 648

მიხედვითაც სუსტად გამოსულან ნ. ფავლენიშვილი და ა. კაპელაძე, ხოლო წარმატებით — გ. ვენაძე. მართალია კაპელაძის მიხედვით, მაგრამ გაზეთი მას უწესრიგობაში სდებდა ბრალს. უღის-ციპლანობის მაგალითს კი თურმე თვით დ. არაყიშვილი იძლეოდა.¹

ტყუილი იყო ეს ბრალდება თუ არა, დღეს იხელია ამისი მტკიცება. მაგრამ ფაქტი ისაა, რომ მმართველი პარტიის ორგანოს ამ გამოსვლას შედეგად დ. არაყიშვილის კაპელაძის წასვლა მოჰყვა.

1919 წ. ოქტომბერში კაპელას ხელმძღვანელად ნ. სულხანიშვილი მიიწვიეს.²

ნაყოფიერ შემოქმედებით საქმიანობას ეწეოდა მ. კავსაძის სიმღერის გუნდიც, რომელშიც 100 წევრი იყო გაერთიანებული. მ. კავსაძე ზაფხულობით თბილისში აწყობდა სახალხო სიმღერა-გალობის ფასიან კურსებს, ლექცია-კონცერტებს და ა. შ ასეთ გამოსვლებს მ. კავსაძე პროვინციებშიც აწყობდა. მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოს რაიონებში გუნდი 26 ივნისიდან წავიდა,³ ხოლო დასავლეთ საქართველოში მთავრობის მიერ გამოყოფილი საგანგებო ვაგონით 15 სექტემბრიდან გაემგზავნენ. მათ თან გაჰყვნენ დები თარხნიშვილებიც.⁴

გუნდმა კონცერტები გამართა გორში, ხაშურში, ქუთაისში, ბათუმში, აფხაზეთში, სამხედრო ნაწილებსა და ფრონტზე, სხვა დაბა-ქალაქებში და ა. შ.⁵ თბილისში დაბრუნებულმა გუნდმა რეჟისორ ვ. გამყრელიძის ხელმძღვანელობით და ელ. ჩერქეზიშვილის მონაწილეობით მუშაობა დაიწყო ახალ სასიმღერო დადგმაზე „ქართული ქორწილი სოფლად“.⁶

მიუხედავად საერთო რთული მდგომარეობისა, 1918-21 წლები საკმაოდ ნაყოფიერი გამოდგა აფხაზეთში მუსიკალური კულტურის აღმავლობისათვის. განსაკუთრებული როლი ამ საქმეში შეასრულა 1918 წ. დაარსებულმა სოხუმის ქართულმა ეროვნულმა საბჭომ, რომელიც სხვა მხრივაც გამოირჩეოდა თავისი აქტიურობით, თუმცა კი მთავრობა ნაკლებად ეხმარებოდა მას.⁷

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 259
 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 154
 3 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 551
 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 202
 5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 622
 6 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 277
 7 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 211

1919 წ. 23 აპრილს, საქართველოს სამუსიკო საზოგადოებამ, სოხუმის ქართველთა ეროვნული საბჭოს თხოვნით იქ მიავლინა ცნობილი მუსიკათმცოდნე ზ. ჩხიკვაძე და დაავალა მას დახმარება აღგილობრივ ქართველებს სამუსიკო საზოგადოების ფილიალის ჩამოყალიბებაში. ფილიალის დამფუძნებელ კრებაზე მოხსენებით ნ. თავდგირიძე გამოვიდა. აირჩიეს ახლადშექმნილი ქართულ-აფხაზური სამუსიკო საზოგადოების გამგეობა ა. ინალიფას (თავმჯდომარე), ნ. თავდგირიძის (ამხანაგი), ვ. ეშვარის, ძ. ლოლუას, ი. რამიშვილის და ბ. იოსელიანის (წევრები) შემადგენლობით.¹ კრებაზე იყო მცდელობა გაეხსნათ სამუსიკო სასწავლებელიც, მაგრამ იმჯერად ეს ვერ მოხერხდა.

აფხაზეთში მუსიკალურ სფეროში განსაკუთრებით ნაყოფიერ საქმიანობას ეწეოდა ძ. ლოლუა, რომელიც აგროვებდა, შეისწავლიდა და თავისი გუნდით პოპულარიზაციას უწევდა ადგილობრივ ხალხურ სიმღერებს. გაზეთ „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნებულ წერილში იგი სხვებსაც მოუწოდებდა ხალხური სიმღერებისა და გლობის აღდგენის, ნოტებზე გადატანისა და მოვლისაკენ.²

1919 წ. გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“ განათლების სამინისტრომ გამოაქვეყნა მოხსენება ძ. ლოლუას გუნდის შესახებ, რომელშიც დასაბუთებული იყო გუნდისათვის ფინანსური დახმარების აუცილებლობა და მიზანშეწონილად მიიჩნეოდა მისთვის 15000 მ. გამოყოფას. გუნდი ძირითადად სოხუმისა და სოჭის ოლქებში მოქმედებდა, აგროვებდა აფხაზურსა და მეგრულ სიმღერებს, გადაჰქონდა ისინი ნოტებზე და მთელს საქართველოში მოგზაურობით ხალხს აცნობდა მათ. იგი „შეძლებისდაგვარად გვაცნობდა მოძმე აფხაზთა ძველსა და თანამედროვე სამუსიკო კულტურას. ამ გარემოებას კი უეჭველად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან იგი ხელს უწყობდა აფხაზებში ეროვნული შემეცნების განმტკიცებას და მასთან აფხაზეთის დედსაქართველოსთან დაახლოებას. ამ საქმეს ძ. ლოლუა დღესაც დაუტყბრომლად ემსახურება. მას განზრახული აქვს თავისი ხოროთი (რომელიც 80 კაცისაგან შესდგება) მოაწყოს ახალი მოგზაურობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში. განსაკუთრებით სამაჰმადიანო საქართველოში“.³

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 101

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 641

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 230

სამინისტრო სწორედ ამ მოგზაურობისთვის ითხოვდა თანხას მთავრობისაგან. თხოვნას მხარს პარლამენტის ხელოვნების კომისიამაც უჭერდა და მოხსენების საფუძველზე მან კომისიის წევრ ო. არსენიძეს დაავალა გამოენახა მუდმივი წყარო მსახიობთა დასახმარებლად.¹

მალე დ. ლოლუა ქართულმა ეროვნულმა საბჭომაც დანიშნა ოლქში ხალხური სიმღერების ხელმძღვანელად. მან შექმნა 80 კაციანი გუნდი, დაიწყო მომღერლების მომზადება და პრაქტიკულად განახორციელა ამ გუნდის მთელს საქართველოში მოგზაურობა, რომელიც ქართულ, მეგრულ და აფხაზურ სიმღერებს აცნობდა საზოგადოებას.² მაგალითად, 1919 წ. თბილისში მან ოთხი კონცერტი გამართა და დიდი მოწონება დაიმსახურა. განსაკუთრებით საყურადღებოა ის, რომ გუნდმა წარმოადგინა კომპოზიცია „დაჭრილი აფხაზი“, რითაც დიდად შეუწყო ხელი აფხაზური სიმღერის პოპულარიზაციას.³

1920 წ. თებერვალში დ. ლოლუას გუნდს გამოუყვეს ვაგონი დასავლეთ საქართველოში კონცერტების გასამართავად. სხვა სიმღერებს შორის გუნდმა საგასტროლოდ ახალი კომპოზიცია „აფხაზური სოფელიც“ მოამზადა.⁴

დ. ლოლუა კონცერტებს უფრო ხშირად თვით აფხაზეთში ატარებდა. ასე მაგალითად, გუნდი გამოდიოდა ალოიზის თეატრში, აგუძერაში, ფრონტზე, გაგრაში და ა. შ.

მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო სოხუმსა და გაგრაში 1919 წ. სექტემბერში ქართული კაპელის სტუმრობაც, რომელსაც დ. არაყიშვილი მეთაურობდა. 7, 8 და 9 სექტემბერს კაპელა გაგრის ფრონტსაც ეწვია. მიუხედავად დიდი სირთულეებისა, გუნდმა მაინც მიაღწია მებრძოლებამდე. მაგალითად, პილენკოკოში ჯარისკაცებმა შვიდვერსზე გადაიტანეს პიანინო, მოაწყვეს ესტრადა, გადახურეს სცენა, აიყვანეს კედლები და ა. შ. მომღერლები არ შეუშინდნენ იმასაც, რომ დაზიანებული ნავი ქარიშხალმა 30 ვერსით გაიტაცა ზღვაში.

აფხაზეთის საზოგადოება კმაყოფილი დარჩა კაპელას სტუმრობით.⁵ სულ კაპელამ რვა უფასო კონცერტი გამართა აფხაზეთში და

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 230

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 500

3 იქვე, № 635, 638

4 იქვე, 1920 წ., № 737

5 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 235

მას ყველგან დიდი აღტაცებით შეხვდნენ. 2 სექტემბერს კი სოხუმში მთელს გუნდს ჯ. შერვაშიძემ დიდი ბანკეტი გადაუხადა და 10,000 მანეთითაც დაასაჩუქრა იგი. ბანკეტს მთელი აფხაზი ინტელიგენცია ესწრებოდა, სადაც სიტყვით ვ. ემხვარიც გამოვიდა.¹

1919 წ. შემოდგომაზე აფხაზეთში ს. კავსადის მომღერალთა გუნდიც ჩავიდა,² რომელსაც ასეთივე დიდი წარმატება ხვდა წილად.

საყურადღებოა ერთი გარემოებაც — აფხაზურ-მეგრული სიმღერების შეკრებაზე გენიალური ზ. ფალიაშვილიც ზრუნავდა, როცა იგი 1919 წ. სოხუმში სამკურნალოდ იყო წასული.³

ცალკე უნდა შევეხოთ იმ საქმიანობას, რაც საქართველოს ეროვნულ არმიასა და გვარდიაში მიმდინარეობდა მუსიკალური კულტურის სფეროში. განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას იმ საყოველთაო ყურადღებას, რითაც ქართული სამხედრო ნაწილები იყვნენ გარემოსილნი. მაგალითად, არ ყოფილა შემთხვევა, რომ მომღერალთა გუნდები, კაპელა თუ სხვა შემოქმედებითი კოლექტივები წასულიყვნენ სამოგზაუროდ თბილისს გარეთ და მათ არ მოენახულებინათ და თავიანთი შემოქმედება არ ეჩვენებინათ სამხედროებისთვის. განსაკუთრებით გახშირდა არმიაში კონცერტები 1919 წლიდან და სამხედრო სამინისტრო შეეცადა მისთვის სისტემური და გეგმიური ხასიათი მიეცა. უფრო მეტიც, საოპერო სპექტაკლებს თუ სხვა სახის მუსიკალურ ღონისძიებებს დაღუპულ თანამებრძოლთა ოჯახის წევრებისათვისაც კი მართავდნენ საგანგებოდ. ამ მხრივ შედარებით უყურადღებოდ იყო მიტოვებული გვარდია, რომელიც უმეტესად საკუთარი ძალებით გამართული კონცერტებით კმაყოფილდებოდა. ასე იყო მაგალითად სოჩის ფრონტზე,⁴ თუმცა 1919 წლიდან საქმე აქაც უკეთესობისკენ დაიძრა და შეიქმნა სხვადასხვა კულტურულ-საგანმანათლებლო სექციები, მათ შორის მომღერალი გუნდებისა — საგანგებო ბატალიონსა და საინჟინრო გუნდში.⁵ ასეთი კომისიების შექმნამ 1920 წლიდან უფრო მასიურა ხასიათი მიიღო, ხოლო სამხედრო სამინისტროს კულტურულ-საგანმან-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 221, 224

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 622

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 4;

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 281

5 იქვე

ნათლებლო კომისიას მთავრობამ სპეციალური ვაგონიც კი გამოუყო ამ საქმიანობის უკეთ წარმართვისათვის.¹

არმიასა და გვარდიაში დიდი ყურადღება ეთმობოდა მუშაობას, რომელსაც ძირითადად ახლად ჩამოყალიბებული ქართველ სამხედროთა კავშირი წარმართავდა. დამოუკიდებელ საქართველოში კავშირმა თავისი საქმიანობა იმით დაიწყო, რომ 1918 წ. გამოაცხადა კონკურსი ეროვნულ ჰიმნზე, სადაც გამარჯვებულისათვის ჯილდოდ 1000 მ. დააწესა. ნამუშევრების წარდგენის ბოლო ვადად 1 ივლისი განისაზღვრა.² საკონკურსოდ სულ 14 ნაწარმოები შევიდა (მასში კონკურსგარეშე კ. ფოცხვერაშვილიც მონაწილეობდა). შეიქმნა ჟიური მთავრობის წარმომადგენლისა (ა. აბაშელი) და ეროვნული კრების ხელოვნების სექციის მონაწილეობით. ჟიურის თავმჯდომარედ დაინიშნა მ. ბალანჩივაძე, მდივნად ა. ახმეტელი, ხოლო წევრებად დირიჟორი ა. ჩერეპნინი, კომპოზიტორი ი. ნიკოლაევი, პროფ. ლევციკი, ა. ყარაშვილი, კ. მაყაშვილი, ი. ბარათაშვილი, ვ. მგელაძე და ა. ყანჩელი.³ თავდაპირველად კონკურსს უნდა გამართულიყო 25 აგვისტოს, მაგრამ იგი 1 სექტემბერს შესდგა. ჰიმნები კონკურსზე ჩერეპნინისა და ნ. ქართველიშვილის დირიჟორობით სამხედრო კავშირის 150 კაციანმა ქალ-ვაჟთა გუნდმა შეასრულა, რომელსაც საერთო ხელმძღვანელობას ნ. სულხანიშვილი უწევდა. ჟიურიმ მოისმინა ლეონიძის, კ. დ. იმედის, ვინ-თანის, მ. ძ., დ. ძ., კ. დ. პალიტრას, ფარნაოზის, ნინოწმინდელის, ავთანდილის და სხვათა ნაწარმოებები. გამარჯვება წილად ხვდა ნ. სულხანიშვილის (ავთანდილის) „ღმერთო, ღმერთო“-ს (შოთა რუსთაველის მიხედვით). თუმცა ჰიმნად არც ეს ნაწარმოები მიუღიათ. იგი მოიწონეს მხოლდ, როგორც მუსიკალური ნაწარმოები. მეორე ადგილიც ნ. სულხანიშვილს (ფარნაოზს), ხოლო მესამე კ. დოდაშვილს (კ. დ. იმედს) მიეკუთვნათ.⁴

სამხედროთა კავშირის ქალ-ვაჟთა გუნდი, რომელსაც ნ. სულხანიშვილი ლობჯინაძეობდა, სხვა მხრივაც აქტიურად იყო ჩაბმული მუსიკალურ ცხოვრებაში. გუნდმა 1918 წ. 9 ივნისს ქართულ კლუბში გამართა პირველი ეროვნული კონცერტი, სადაც ქართველ კომპოზიტორთა ნაწარმოებები იქნა შესრულებული ვ. სარაჯიშვილის, ვ.

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 265

2 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 117

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 28; 30

4 იქვე, № 32

ლორთქიფანიძის, ა. კალანდაძისა და სხვათა მონაწილეობით, იგივე კონცერტი მათ ოლონდ სამ განყოფილებად II ქართულ კლუბში¹ 25 ივლისსაც გაიმეორეს,² ხოლო 26 ივლისს არტისტულ თეატრში მოაწყვეს ხევსურული ფარიკაობა და ეროვნული კონცერტი.³

იმავე წლის 4—5 აგვისტოს გუნდმა მონაწილეობა მიიღო გურიის დამხმარე კომიტეტის თბილისში გამართულ სეირნობა-კონცერტშიც, საიდანაც მიღებული შემოსავალი მთლიანად ამბოხებისა და ომინაგან დაზარალებულთა ოჯახებს გადაეცათ.⁴

მალე არმიასა და გვარდიაში მუსიკალური საქმიანობის სახელმძღვანელოდ შეიქმნა სამუსიკო ნაწილი, რომლის მთავარ ლოტბარად (სამხედრო სამუსიკო ინსტრუქტორად) კ. ფოცხვერაშვილი დაინიშნა. ამ ახლად შექმნილ ორგანიზაციათა საქმიანობა მით უფრო მნიშვნელოვანი იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ საქართველოს სამუსიკო საზოგადოებას არმიაში ფაქტიურად არაფერი გაუკეთებია და ქართველი ჯარისკაცები ისევ რუსული მარშით დადიოდნენ.⁵

არმიის სამუსიკო ნაწილმა პირველი სანიმუშო კონცერტი სახელმწიფო თეატრში მართალა ხარვეზებით, მაგრამ მაინც გამართა 1918 წ. 27 ოქტომბერს.⁶

1919 წ. კიდევ ერთი მუსიკალური კოლექტივი ჩამოყალიბდა. ეს იყო თბილისის გვარდიის სამხედრო ორკესტრი კ. ფოცხვერაშვილისა და ვ. მიზანდარის მეთაურობით. მოგვიანებით ამ მოვლენას გამოეხმაურა გაზეთი „ერთობა“, რომელმაც დაბეჭდა ვრცელი სტატია „სამუსიკო მუშაობა სახალხო გვარდიაში“. წერილში საუბარია სამხედრო მუსიკის მნიშვნელობაზე, რომელსაც მთელს რესპუბლიკაში კ. ფოცხვერაშვილი ხელმძღვანელობდა. (სწორედ მისი ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა გვარდიის ორკესტრი). ამ საქმეში კ. ფოცხვერაშვილს გვერდით ედგნენ გარტმანი, მ. ბალანჩივაძე და ვ. მიზანდარი. ორკესტრი 1919 წ. ივნისში გაემგზავრა ბორჯომში. სადაც ევროპის ქვეყნების კომპოზიტორთა ნაწარმოებებთან ერთად 40 ქართული ნაწარმოებიც შეისწავლეს. პარალელურად მათ ბორჯომში, ბაკურიანში, ახალციხეში, სურამში, მიხაილოვოსა და გორში გამა-

- 1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 112
- 2 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 1
- 3 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 147
- 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 7
- 5 ქურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ., № 16
- 6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 78
17. ამირან ნიკოლეიშვილი

როეს კონცერტებიც, რასაც სულ 300 000-მდე მაყურებელი დაესწრო.¹

ასეთივე კონცერტები მოაწყო ორკესტრმა სამხედრო ტაძრისა და ჯარისკაცთა გუნდების მონაწილეობით 1919 წ. 28 სექტემბერს ქართულ კლუბში და მოგვიანებით კი გორშიც,² ხოლო 1920 წ. 27 ივნისს ორკესტრმა სახელმწიფო თეატრში კიდევ ერთი მასშტაბური ღონისძიება გამართა. ეს იყო ვოკალურ-ინსტრუმენტული კონცერტი, სადაც პარალელურად მოეწყო საგვარდიო მარშების შეჯიბრი-არჩევანი. პირველ განყოფილებაში წარმოდგენილი იქნა კ. ფოცხვერაშვილის სიმფონიური პოემა „ამირანი“, უვერტიურა „თამარ ციხერიდან“ და მ. ბალანჩივაძის ბალეტი. მეორე განყოფილებაში შესრულდა საკონკურსოდ წარდგენილი 15 მარში, რომელშიც გამარჯვება წილად ხვდა განიორსკის მარშს, რომელიც გვარდიის მუდმივ მარშად იქნა მიღებული. გამარჯვებულს ჯილდოდ 10 000 მ. გადაეცა. მესამე განყოფილებაში კი ორკესტრმა შეასრულა ის ქართული ხალხური სიმღერები, რომელთა გამოყენება შეიძლებოდა არმიასა და გვარდიაში. ესენი იყო: კ. ფოცხვერაშვილის „ლოცვა ქართველი ერისა“, „იამბიკო“ (XII ს. ქართული ჰიმნი), „ლაშქრული“, „ალიფაშა“, „მხედრული“, „ძღვევის სიმღერა“, „კუჩხა“, „საომარი სიმღერა“ (ცხენოსნური) და „დელი-დელა“, ზ. ფალიაშვილის „მგზავრული და „მრავალყამიერი“ და მ. ბალანჩივაძის „გურული“.³

1919 წ. თბილისის გარნიზონის უფროსის დავალებით კ. ფოცხვერაშვილმა მგალობელთა გუნდი ჩამოაყალიბა სამხედრო საკრებულო ტაძრისათვის, რის შესანახადაც მთავრობამ 15000 მ. გამოჰყო.⁴

1919 წ. მომღერალთა გუნდი ა. მაისურაძის ლოტბარობით საყარაულო რაზმშიც ჩამოყალიბდა. გუნდმა თავისი პირველი ოთხ განყოფილებიანი კონცერტი 26 ივლისს გამართა.⁵

1919 წ. გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა ი. კარგარეთელის ვრცელი წერილი „სამხედრო სიმღერა“, რომელშიც სხვადასხვა ქვე-

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 143
- 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 552
- 3 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 139, „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 92
- 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 750
- 5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 32

ყნების მაგალითების გამოყენებით დასაბუთებულია, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ისტორიულად სამხედრო სიმღერებს.¹

სახელმწიფო რომ ამ საქმეს სერიოზულ ყურადღებას უთმობდა, ეს მრავალი მაგალითიდან სჩანს. მოვიყვანოთ ზოგიერთი: 1919 წ. 1 იანვარს სახელმწიფო თეატრში მეომრებისთვის მოეწყო დიდი მხატვრული საღამო, სადაც აჩვენეს კ. ფოცხვერაშვილის სამუსიკო ლეგენდა ბალეტ „პირიმზით“, შესრულდა სიმფონიური მუსიკა, სიმღერები, ბალეტი და ნაწყვეტები ქართული ოპერებიდან ვ. სარაჯიშვილის, ს. ინაშვილისა და სხვათა მონაწილეობით. საღამოს ხელმძღვანელობდნენ ზ. ფალიაშვილი და დ. არაყიშვილი, ხოლო რეჟისორი ა. წუწუნავა აყო.² იმავე, 1919 წ. 10 ოქტომბერს, განათლების სამინისტროს გამოეყო თანხა, რათა კვირაში ერთხელ სახელმწიფო თეატრში სამხედროებისათვის გაემართათ იაფფასიანი წარმოდგენები.³ ამ წელს სახელმწიფო ოპერაში მათთვის მართლაც გაიმართა 8 უფასო სპექტაკლი, რომელსაც 12 000 კაცი დაესწრო.⁴ ასევე უფასოდ აჩვენა თავისი კონცერტები კაპელამაც არმიას დასავლეთ საქართველოში.⁵

1920 წ. სახელმწიფომ უფრო მეტი ორგანიზებულობა მისცა ამ საქმეს და 6 იანვარს დაადგინა სახელმწიფო თეატრში არმიისა და გვარდიისათვის სისტემატურად გამართულიყო უფასო წარმოდგენები. ამისათვის მან განათლების სამინისტროს 15900 მ. გამოუყო იანვარ-თებერვალში.⁶ გაიმართა კიდევ მათთვის ოპერების „აბესალომ და ეთერის“, „ქეთო და კოტეს“, „ფაუსტისა“ და ბალეტ „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ ჩვენება, ხოლო მარტში არმიისა და გვარდიისათვის ორჯერ გაიმართა დიდი კონცერტებიც. ხშირად იმართებოდა კონცერტები თვით სამხედრო ნაწილებშიც.⁷

სამხედრო სამინისტროს 1920 წლიდან კვლავ გამოეყო ყოველ თვეში 15000 მ. სამხედრო ტაძრის მგალობელთა გუნდისათვის.⁸ სა-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 6
2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 7
3 იქვე, № 237
4 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 109
5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 603
6 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 12
7 იქვე, № 42
8 იქვე, № 32

მინისტრო ასევე ინახავდა სიონის ტაძრის მომღერალ-მაგალობელთა გუნდსაც.¹

1920 წ. ეროვნული გვარდიის შტაბმაც დაადგინა კვირაში 1—2 უფასო წარმოდგენა ეჩვენებინა თავისი მეომრებისათვის სახელმწიფო თეატრში², ხოლო მარტში გვარდიელებს ვ. სარაჯიშვილის, ს. ინაშვილის და სხვათა მონაწილეობით კონცერტიც გაუმართეს მუშტაიდის კლუბში.³ უფასო კონცერტებს თვითონ გვარდიის ორკესტრიც მართავდა ხალხისათვის. ასე მაგალითად, 15 სექტემბერს, გვარდიის I ყრილობასთან დაკავშირებით, სახალხო სახლში ორკესტრმა გამართა კონცერტი კ. ფოცხვერაშვილისა და ვ. მიზანდარის მეთაურობით.⁴ ხოლო 2 ოქტომბერს ისინი კონცერტებისათვის საგარეჯოს ეწვივნენ.

უფასო კონცერტებს მოსახლეობისათვის სხვა სამხედრო ნაწილებთან არსებული გუნდებიც მართავდნენ. ასე მაგალითად, მე-2 ქართულ კლუბში გამოსვლა ჰქონდათ გვარდიის ცხენოსანი დივიზიონის მუსიკოსებს, ხოლო სახელოსნო კლუბში — ჯარისკაცთა გუნდს.⁵

ქვეყანაში სერიოზული ზრუნვა დაიწყო ძველი ქართული საეკლესიო საგალობლების აღსადგენადაც. პრესაში, განსაკუთრებით კი „საქართველოს რესპუბლიკაში“, „საქართველოსა“ და „ჩვენს ქვეყანაში“ ხშირად იბეჭდებოდა წერილები ამ საქმიანობის ასაღორძინებლად. მაგალითად, „საქართველო“ წერდა, რომ ქართულ საეკლესიო გალობას მეტი ხელისშეწყობა უნდოდა.⁶ იმავე გაზეთში საინტერესო წერილი „ქართული გალობისათვის“ დაბეჭდა დეკანოზმა ვ. კარბელაშვილმა. იგი პასუხობდა პრესაში დასმულ კითხვას იმის თაობაზე, თუ როგორ შექმნა წარსულში ქართველმა ხალხმა ასეთი კარგი ჰანგები, რომლებიც მუსიკოსებსაც კი აკვირვებდა, მაშინ როცა „არ არსებობდა სიმღერის კანონი ძველად“. დეკანოზის აზრით, ეს კანონი არსებობდა და იგი თვით ხალხში იყო — „სიმღერის, გალობის, ლილინის. მსოფლიოში არავის არა აქვს მრავალხმოვანი სიმღერა-გალობა ჩვენს გარდა. მაგალითად, ჩინელთა, სპარსელთა, არა-

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 92

2 იქვე, № 33

3 იქვე, № 92

4 იქვე, № 173

5 ვაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 135

6 ვაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 210

ბთა, ბერძენთა, ასირიელთა, ბაბილონელთა, რომაელთა, სომეხთა,
სიმღერები ერთხმანია. ეს მხოლოდ ქართველს ჰქონდა და იგი გა-
დაეცემოდა თაობიდან თაობას. სუფრა უსიმღერო არ იყო. ეს უსიმღერო
კანონი. ქრისტეს შემდეგ ქართველი ერის ცხოვრებაში სიმღერას
წამყვანი როლი ჰქონდა ჭირში, ლხინში და ომში. თვით პროფესორ-
მა კორუშენკომაც კი დაასაბუთა ქართულის გავლენა სპარსულ-
არაბულ ბაიათებზე“.¹

გაზეთ „ჩვენ ჭვეყანაში“ დაიბეჭდა წერილი „ძველი ქართული
გალობის აღდგენა“, რომელშიც გამოთქმული იყო გულისტკივილი,
რომ ეს სფერო მიხედვას საჭიროებდა. დიდ საქმეს აკეთებდა ამ კუ-
თხით მთავარ-ანგელოზის ეკლესიაში პ. ცქიტიშვილი, რომელსაც
თავისი გუნდი ჰყავდა. გუნდს დახმარების გარეშე ძალზე უჭირდა
არსებობა.² ასეთივე გუნდები არსებობდნენ ქუთაისში მიტროპო-
ლიტთან და გურჯაანშიც, რომელთა შესახებ ზემოთ უკვე ვწერდით.

განსაკუთრებით ნაყოფიერად საქმიანობდა სასულიერო მუსიკის
დარგში დ. არაყიშვილი, რომელმაც შექმნა სასულიერო კონცერტი
„ახალი ლიტურდია“. კონცერტის შესასრულებლად საგანგებოდ შე-
სდგა ანსამბლი ახალგაზრდებისაგან.³ 16 მაისს სამუსიკო და საქვე-
ლმოქმედო საზოგადოებამ სახელმწიფო თეატრში პირველად მოაწ-
ყო მისი მოსმენა. 23 მაისს კონცერტი მეორედ გაიმართა ზუბალა-
შვილის სახალხო სახლში, ხოლო 13 ივნისს მესამედ შესდგა სამების
ტაძარში. კონცერტმა ძველი მუსიკის მოყვარულებისა და სამღვდე-
ლოების დიდი უთანხმოება გამოიწვია.⁴ ამასთან დაკავშირებით „სა-
ხალხო საქმეში“ დაიბეჭდა ზ. ჩხიკვაძის წერილი, რომელშიც იგი
იცავდა კომპოზიტორს და მის მოწინააღმდეგეებს მუსიკის ვერ გა-
ნებაში ადანაშაულებდა.⁵ კონცერტის თაობაზე გურჯაანელის ვრცე-
ლი რეცენზია დაიბეჭდა „საქართველოს რესპუბლიკაშიც“. რეცენ-
ზენტის აზრით, 16 მაისს, პირველი კონცერტისას, 17 წევრიანი გუნ-
დი მოუმზადებელი იყო. უკეთესად ჩატარდა მეორე კონცერტი. გუ-
რჯაანელი მაღალ შეფასებას აძლევდა „წმინდაო ღმერთოს“, „იხარ-
ებს სული შენი“, „ისაია მხიარულ იყავნ“, „ღირს არს ჭეშმარიტად“,
„მოვედით თაყვანი ვკეთ“ და „შენ გიგალობთ“. ბოლო სამი ნაწი-

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 50

2 გაზ. „ჩვენი ჭვეყანა“, 1919 წ., № 203

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 75

4 იქვე, № 127

5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 533

რმოები რეცენზენტის აზრით ხალხურ ვალობას ემყარებოდა. მეორე და მესამე ევროპული ფორმით იყო შექმნილი, ხოლო „რომელიმე ქერაბინთა“-ში კი „ერთმანეთსაა ჩაქსოვილი ძველი ქართული ფალობის ფორმა მდიდარ და ორიგინალურ მიზვრა-მოხვრით ჰარმონიის და კონტრაპუნქტის სიცოცხლის მსვლელობით“. ასევე იყო „აქებდით მონანი“, „მრწამსი“ და „მამაო ჩვენო“ (ეს უკანასკნელი მოდახილსაც ჩამოჰვავდა). „არაყიშვილის თხზულებებში, წერდა გურჯანელი,—მტკიცედ არის შედუღებული ქართული კილო, რაც ახალი ლიტურგიის ქართველურ სულს უდგამს და სწორედ ამაში გამოიხატება მისი დადებითი მხარე... ქართული მუსიკის ხასიათს არ შეეფერება „ქრისტე აღსდგა“ და „ისპოლა ი დესპოტინ“. დამახინჯებულია ტექსტიც“.

აგრძელებდა რა გურჯანელი მიმოხილვას, სამების ტაძარში გამართული მესამე კონცერტის შესახებ წერდა, რომ „არაყიშვილს წილად ხვდა მეტად მძიმე და სერიოზული როლი. ე. ი. მან მიიღო მდიდარი მემკვიდრეობა, რომელიც ღირსეულად უნდა გააფართოვოს და თანამედროვედ დაამუშაოს ძველი განძი. აი, ამ მხრივ უნდა შევხედოთ დ. არაყიშვილის მუშაობას. დღეიდან დაიწყო ახალი ბილიკი ქართულ სასულიერო ვალობაში და ფაქტი გვახარებს და გვაიმედუნებს, რომ ქართული მუსიკა ახალ ნიადაგზე დადგა... როგორც მეცნიერი მუსიკოსი, მრავალ წლების შესწავლით ქართული ხალხური მუსიკისა, დ. არაყიშვილმა გაიცნო რა ყოველი ჰარმონიული და კონტრაპუნქტული კანონები, იგი ჩაითვლება პირველ პიონერად, რომელმაც ჩამოაყალიბა ეს კანონები ქართულ ხელოვნურ მუსიკაში“¹

1920 წ. ძალზე სერიოზულად დაისვა საკითხი მძლავრი პროფესიული სიმღერის გუნდის დაარსების თაობაზე. მართალია რამდენიმეჯერ იყო ამისი ცდა, მაგრამ უშედეგოდ. ვაზეთ „ერთობაში“ დაბეჭდილ ვრცელ წერილში „ერთგული გუნდი“, ვინმე მაესტრო გუნდის შეუქმნელობის მიზეზად მიიჩნევდა გადაგვარებას, რომელიც ძველმა რეჟიმმა დატოვა და მისგან ჯერაც არ იყვნენ განთავისუფლებულნი. „მეორე მიზეზია, წერდა „ერთობა“, — ის, რომ ხალხს არა აქვს შეგნებული მუსიკა-ვალობის და სიმღერის მნიშვნელობა. მესამე მიზეზია ნივთიერი ხელმოკლეობა... სიტყვიერი ენის შეგნებამდე მივედით. ახლა კი საჭიროა ერთი დიდი ცნების მეორე

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ, № 133

ნახევარიც შევიგნოთ, რომ სიტყვიერ ენასთან ერთად არის ვიდრე უფრო ღრმა და მნიშვნელოვანი ენა — სიმღერა გალობისა და სიკის.

უტყუარია დებულება, რომ ენის მოსპობა იწვევს ერის მოსპობასაც, ასევე თუ ერი კარგავს გრძნობათა სფეროს ენას, იგი მუწუდება, ცივდება, ველურდება და კვდება როგორც შემოქმედი და ხელოვანი... ერმა შექმნა სამუსიკო კულტურა... გამოატარა იგი ქარტეხილებში, და ნუთუ იმისთვის გამოატარა, რომ ახლა განიავდეს იგი? ეს იქნება მიუტყევებელი ცოდვა ისტორიისა და ერის წინაშე, და ახლოს ვართ ამასთან, ძველი სიმღერა-გალობის მცოდნენი კვდებიან, ხალხი ქალაქის გავლენით კარგავს მას. ეკონომიური კრიზისი სპობს ხალხურ სიმღერა-გალობიან დღესასწაულებს, დავიწყებას ეძლევა ძველი კილოები და მათ ნაცვლად ხალხი ითვისებს ვიტარას და არტის ლოთურ ჰანგებს, რომელიც ძლიერი საწამლაივივით შხამავენ ხალხის სულს და გულს. დაწესებულებებს არა აქვთ შეგნებული მუსიკის მნიშვნელობა. მოწინავე საზოგადოება გულცივია. მსოფლიო ჩვენ გვაფასებს სულიერი კულტურით, პოეზიით, ლიტერატურით, ხუროთმოძღვრებით, მხატვრობით, ხელოვნებით, ევროპას ყველაზე თამამად შეგვიძლია ვაჩვენოთ ამათგან სიმღერა-გალობა. ამ საქმეს რომ ეშველოს, მას უნდა უპატრონოს საზოგადო დაწესებულებებმა, მთავრობამ, მაგრამ საქმეთ მპყრობელთ არ სცალიათ სიმღერა-გალობისათვის, ხოლო საზოგადო დაწესებულებანი კი სავსეა ისეთი პირებით, რომლებსაც ნაკლებად ესმით ხელოვნების, სიმღერა-გალობის მნიშვნელობა“.

მიუხედავად იმისა, რომ „ერთობა“ მმართველი პარტიის ოფიციალურ ორგანოს წარმოადგენდა, იგი მაინც არ ერიდებოდა ხელისუფლების კრიტიკას და სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ თითქმის არ გამოიციემოდა ხალხური სიმღერა-გალობის კრებულები. „ჩვენთან ჩამოსული უცხოელები, რომელიც ჩვენი უგერგილობით ვერ ისმენენ ჩვენს სიმღერებს, თვითონ ეძებენ ისეთ ადგილებს, რომ მოისმინონ სიმღერა-გალობა, მაგრამ ასეთ ადგილებს ვერ პოულობენ. გაჭირვების გამო სამხედრო ტაძრის გუნდში ორ-ორი ან სამ-სამი კაცია თითო ხმაში. სულ კი 20 კაციანი ხორო არის იქ, რაც ცოტაა“. გაზეთი წუხდა, რომ არ გვყავდა ეროვნული გუნდი, რის გამოც თბილისში სტუმრად ჩამოსულ სოცინტერნის დელეგაციას, რომელმაც მოისმინა ჩვენი სიმღერები, ვერ შევეუსრულებთ თხოვნა და ვერ

გავატანეთ ნოტებზე ჩაწერალი ჩვენი სიმღერები, რათა იგი ერო-
პისათვის გაეცნოთ. ვერ შევუსრულეთ იმ მიზეზის გამო, ვინაიდან
გექონდა დაბეჭდილი ისინი. „ერთობა“ პრინციპულად აყენებდა სა-
კითხს შექმნილიყო ეროვნული სიმღერის გუნდი.¹

ქართული ხალხური სიმღერა-გალობის აღდგენისა და ხალხში
გავრცელების პრობლემებს „ერთობა“ სხვა დროსაც შეეხო. კ. კე-
ლენჯერიძემ წერილში „ძველი სიმღერა-გალობა და ლილინები გუ-
რულ კილოზე“, წინა პლანზე წამოსწია მათი ჩაწერის საქმე. ავტო-
რი სამართლიანად მიუთითებდა, რომ მათი მცოდნეები ძალზე ცო-
ტანი იყვნენ დარჩენილები. ესენი იყვნენ დუმბაძეები, ჩხარტიშვი-
ლები, ხვეთასები, ჭალაგანიძეები, კანდელაკები და ქორიძეები (ამ
უკანასკნელმა პირველმა დაიწყო მათი ნოტებზე გადატანა). კ. კე-
ლენჯერიძე განსაკუთრებით გამოჰყოფდა ღრმად მოხუცებულ მ. ნა-
კაშიძეს, რომელსაც იგი ხალხური სიმღერების ჩინებულ მცოდნედ
მიიჩნევდა. მ. ნაკაშიძე სახალხო გვარდიაშიც მიუწვევიათ სიმღერე-
ბის მასწავლებლად. წერილის ავტორი სასწრაფო საქმედ მიიჩნევდა
მისგან სიმღერების ჩაწერას, თბილისში მ. ნაკაშიძის ხელმძღვანე-
ლობით ექვსკაციანი გუნდის შექმნას, რომელსაც მთავრობა დააფი-
ნანსებდა. გუნდი ნოტებზე ჩაიწერდა სიმღერებს და თან მთელს სა-
ქართველოს გააცნობდა მათ.²

კ. კელენჯერიძის წერილს მწვავედ გამოეპასუხა ი. საბაშვილი,
ამ უკანასკნელის აზრით მ. ნაკაშიძე სულაც არ იყო კარგი ლოტბა-
რი და გურული სიმღერების ჩინებული მცოდნე. მასზე გაცილებით
ძლიერები ყოფილან მღვდლები მ. კონტრიძე და რ. ხუნდაძე, აგრე-
თვე ფ. ქორიძე და განსაკუთრებით კი ა. დუმბაძე (სწორედ ამისი
სიმღერები ჩაუწერია ნოტებზე ქორიძეს). ასევე ჩავლევით ვილი, ჩხა-
ტარაიშვილი, სიმონიშვილი, ბაბილოძეები, მახარაძეები, ერქომაიშ-
ვილები და სხვები.

რაც შეეხება მ. ნაკაშიძეს, იგი ი. საბაშვილის აზრით, ძალზე სუ-
სტი ყოფილა. მართალია მისთვის ეპისკოპოს ალექსანდრეს კი გაუ-
ხსნია თურმე კაბინეტი სიმღერების აღსადგენად, მაგრამ მალე „რო-
გორც უნიჭოს მიუკეტა“. ი. საბაშვილი მ. ნაკაშიძეს სხვა ბრალდებ-

1 ვახ. „ერთობა“, 1920 წ., № 219

2 იქვე, № 173

ბებსაც უყენებს, რასაც ხალხური სიმღერების ცოდნა-არცოდნასთან
სულაც არ ჰქონდა რაიმე კავშირი.¹

კ. კელენჯერიძემ ი. საბაშვილის საწინააღმდეგოდ და მ. ნაკაშიძის
ძის დასაცავად ორჯერ დაბეჭდა წერილი „ერთობაში“. ამ წერილებში
ავტორი ასაბუთებდა მ. ნაკაშიძის ნიჭიერებასა და ავტორიტეტს.²

ხალხური სიმღერა-გალობის შესწავლისა და პოპულარიზაციის
მიზნით ნაყოფიერი სამუშაოები ტარდებოდა ლანჩხუთში, რასაც
უშუალოდ გამგეობა და ქალაქის თავი ვ. შარაშენიძე ხელმძღვანე-
ლობდა. მისი ინიციატივით გურუთელი სიმღერების ბრწყინვალე მცო-
დნე ს. ჩავლეიშვილი სკოლებშიც მიიწვიეს მასწავლებლად. მიუხე-
დავად მრავალი წინააღმდეგობისა, საქმე მაინც წარმატებით გრძე-
ლდებოდა, თუმცა მოსაგვარებელი იყო სიმღერების ნოტებზე ჩაწე-
რა, რაც დაკარგვისაგან იხსნიდა მათ.³

არანაკლებ ინტერესს იწვევდა საეკლესიო გალობისადმი დამო-
კიდებულებაც. ეხებოდა რა მ. კავსაძე აღნიშნულ პრობლემას, „სა-
ხალხო საქმეში“ წერდა, რომ საეკლესიო გალობა აბუჩად იყო ავ-
დებული თვით სამღვდელოების მიერ. ამ საქმის მოსაწესრიგებლად
შეუგროვებიათ დიდძალი თანხა, მაგრამ მ. კავსაძე ვიწობდა, რომ
იგი უმიზნოდ არ დახარჯულიყო (ისევე როგორც ადრე), რადგან კო-
მისიაში ბევრი შემთხვევითი ხალხი ყოფილა. მ. კავსაძე წუხდა.
რომ არც ერთ ეკლესიაში არ სწარმოებდა ქართული გალობა, ან თუ
გალობდნენ, რუსული კილოთი. მისი აზრით კომისიაში აუცილებ-
ლად უნდა შეეყვანათ ამ საქმის მცოდნეები, განსაკუთრებით კი გუ-
რულ-ქართულურ-კახური სიმღერების მცოდნენი.⁴

მ. კავსაძის წუხილი შემთხვევითი რომ არ იყო, ეს დეკანოზ ვ
კარბელაშვილის წერილიდანაც. „ქართული საეკლესიო გალობის შე-
რყვნა“ დასტურდება, რომელიც მან გაზეთ „საქართველოში“ დაბე-
ჭდა. ვ. კარბელაშვილი იმას აღუშფოთებდა, რაც მას სიონსა და ან-
ჩისხატში მოუსმენია. მისი აზრით საეკლესიო გალობა ქართულ ნია-
დაგზე უნდა განვითარებულიყო, ხოლო ის, რაც ხდებოდა, უფრო
„ბარბაროსობას, ჯალათობას, მოღალატეობას და გამცემლობას წა-
რმოადგენდა... ნუ გვირყვნიან კილოებს, რა კავშირი გვაქვს სლა-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 186
2 იქვე, № 207, 208
3 იქვე, № 229
4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 866

ეუროთან, დამნაშავე პასუხისგებაში უნდა მიეცეს.“ ვ. კარბელაშვილი აკრიტიკებდა კ. ფოცხვერაშვილსა და დანოესკის, რომლებმაც უნდა ლობებოდა გუნდებს ხელმძღვანელობდნენ სიონსა და ანჩისხატში, მისი აზრით, უსამართლოდ იყო უგულვებელყოფილი დ. არაყიშვილის ლიტურდიები.¹

საეკლესიო გალობის ჩაწერასთან დაკავშირებით ძალზე საყურადღებო წერილი დაბეჭდა „საქართველომ“ (ავტორი დ. თ.). ავტორი წუხდა იმაზე, რომ ძველი საგალობლები თანდათანობით იკარგებოდა მისი ჩაუწერლობის გამო. არადა ჩასაწერი ძალზე ბევრი იყო. მცოდნეები კი ცოტანი. მას მაგალითად მოჰყავს გელათის მონასტერში მოღვაწე ბერის ე. კერესელიძის საქმიანობა, რომელსაც 27 დღე წიგნი ჰქონია შედგენილი, რომელშიც 9500 საგალობელი ყოფილა შეტანილი. დ. თ.-ს მიუმართავს მთავრობისათვის, დამფუძნებელი კრებისთვის, რედაქციებისათვის, რომ ე. კერესელიძეს დახმარებოდნენ მის დაბეჭდვაში, რაც დალუპვისაგან იხსნიდა ამ უზარმაზარ შრომის ნაყოფს, მაგრამ დამხმარე არ გამოჩენილა.²

1920 წ. მთელი სიმწვავეთ დაისვა საკითხი ქართული ეროვნული კონსერვატორიის დაარსების შესახებ. საქმე იმაშია, რომ თბილისში 30 წელია მოქმედებდა რუსეთის სამუსიკო სასწავლებელი, რომელსაც ქართველი ერისთვის ბევრი არაფერი გაუკეთებია. იქედან ქართველები განდევნილები იყვნენ. რუსები იყვნენ სასწავლებლის ხელმძღვანელებიც და ბუნებრივია, რომ ისინი რუსულ პოლიტიკას ატარებდნენ. ქვეყნის დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა და აქედან გამომდინარე შეცვლილი სიტუაციის გამო, სასწავლებლის ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა „წყალობის სახით“ ქართველებისათვის ქართული მუსიკის კათედრა დაეარსებინა და იქ ლექციების წასაკითხად ქართველი სპეციალისტი მიეწვია. რა თქმა უნდა, ამით მათ თვალის ახვევა სურდათ. ეს ხომ სრულიადაც არ იყო საკმარისი. საჭირო იყო ძირფესვიანი ცვლილებები და რეორგანიზაცია. სასწავლებელი არა მარტო ენით, სულითაც რუსული იყო. საზოგადოება არ უნდა მოტყვილებულიყო და იქ კათედრის გახსნით თვალი არ ახვეოდათ. ი. კარგარეთელის მოთხოვნით, მთავრობას უნდა მოეხდინა ამ სასწავლებლის სრული ნაციონალიზაცია და იგი თავის ხარჯზე მიეღო. ამ საქმეს სათავეში თვით მუსიკოსები უნდა ჩასდგო-

1 ვ. კ. „საქართველო“, 1920 წ., № 92

2 იქვე, № 117

მოდნენ, რადგან ეს მათი მოვალეობისა და ღირსების საქმეს წარმოადგენდა.¹ 1920 წ. გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა დ. არაყიშვილის სტატია „ქართული სამუსიკო სკოლა—მისი უმაღლესი სასწავლებლად გარდაქმნის შესახებ“, რომელშიც გარდა ქართული მუსიკის მნიშვნელობისა, იგი ყურადღებას ამახვილებდა იმაზე, რომ არ იყვნენ ამ დარგის პროფესიონალები, რის გარეშეც შეუძლებელი იქნებოდა ეროვნული მუსიკალური ხელოვნების განვითარება. მართალია მთავრობის გადაწყვეტილებით ყველა სასწავლებელში უნდა შემოეღოთ მუსიკისა და სიმღერის სწავლება, მაგრამ მისი პრაქტიკული განხორციელება კადრების უყოლობის გამო შეუძლებელი იყო. ამას ემატებოდა ისიც, რომ პროვინციებში არსებული მუსიკალური სასწავლებლების კურსდამთავრებულებს არ ჰქონდათ სწავლის გაგრძელების შესაძლებლობა, რადგან ქვეყანაში არ არსებობდა ეროვნული უმაღლესი მუსიკალური სასწავლებელი. დ. არაყიშვილი პრინციპულად მოითხოვდა ეროვნული უმაღლესი მუსიკალური სასწავლებლის დაარსებას. თბილისში არსებული რუსული კონსერვატორია ვერ შესძლებდა ქართული ეროვნული კადრების აღზრდას, რადგან მას არაქართული მიზანი ჰქონდა. მხოლოდ ქართული კონსერვატორია შესძლებდა ეროვნული ინტერესების განვითარებას, მშობლიური ხელოვნების აღორძინებას და ხალხის სულიერად ამაღლებას. მიუღებელი იყო, რომ საქართველოში რუსულ სამუსიკო საზოგადოებას ჰქონდა რუსული კონსერვატორია, ხოლო ქართულ საზოგადოებას არა. დ. არაყიშვილი სვამდა წინადადებას, ქართული მუსიკალური სასწავლებელი თანდათან გარდაქმნილიყო ეროვნულ კონსერვატორიად. თავდაპირველად უნდა გახსნილიყო ფორტეპიანოს, ვიოლინოს, ვიოლენჩელოს, კომპოზიციის, გუნდის ლოტბარის, სიმღერის და ოპერის უმაღლესი კლასები. რაც შეეხებოდა პედაგოგიურ კადრებს, მათი ნაწილი ჰყავდათ, ხოლო დანარჩენების მოწვევა იქნებოდა საჭირო.²

1920 წ. 11 იანვარს მუსიკალურმა საზოგადოებამ გადადგა პრაქტიკული ნაბიჯი და მოიწვია კრება, სადაც დაადგინეს, რომ 18 იანვარს განათლების სამინისტროსა და თბილისის კულტურულ დაწესებულებათა წარმომადგენლების მონაწილეობით გაემართათ თათბი-

1 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 128

2 იქვე, 1920 წ., № 52

რი, ქართული კონსერვატორიის დაარსების თაობაზე.¹ მართლაც, იანვარს სამუსიკო საზოგადოებამ სამუსიკო კოლეგიასთან მოიწვია სხდომა, რომელსაც ხელოვნების კომისიის (მ. ქეჭოველი, განათლების სამინისტროს (ვ. ბერიძე) და უნივერსიტეტის (ი. ჯავახიშვილი) წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ. განხილული იქნა უმაღლესა სამუსიკო სასწავლებლის დაარსების საკითხი. საზოგადოების თავმჯდომარის, კ. ანდრონიკაშვილის აზრით, ეროვნული კონსერვატორია რუსული კონსერვატორიისა და ქართული სამუსიკო სკოლის ბაზაზე უნდა შექმნილიყო. ამ საკითხზე მომხსენებლებად ზ. ფალიაშვილი და დ. არაყიშვილი გამოვიდნენ. ზ. ფალიაშვილის აზრით ქართული სახელმწიფო კონსერვატორია რუსული კონსერვატორიის ბაზაზე უნდა შექმნილიყო, ხოლო დ. არაყიშვილის აზრით ქართული სამუსიკო სკოლა უნდა გადაკეთებულიყო ეროვნულ კონსერვატორიად. კრების დადგენილებით ეროვნული კონსერვატორია უნდა ჩამოყალიბებულიყო რუსული კონსერვატორიისა და ქართული სამუსიკო კოლეგიის პროფესორთა ძალებით, ხოლო ქართული სამუსიკო სასწავლებელი უნდა გადაკეთებულიყო დასაწყის და საშუალო სამუსიკო სასწავლებლად. ამასთან, ორთავე სასწავლებელს სახელმწიფო სტატუსი უნდა ჰქონოდათ. კრებამ დადგენილების პრაქტიკულად განხორციელებაში დახმარება განათლების სამინისტროს სთხოვა.²

სამინისტრო დაუყოვნებლივ შეუდგა სახელმწიფო კონსერვატორიის მართვა-გამგეობის წესდების შექმნას, ხოლო 15 სექტემბრიდან მასში მისაღები გამოცდები გამოცხადდა.³

რაც შეეხება რუსულ კონსერვატორიას, მის თაობაზე დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიამ თებერვალში გამოიტანა გასახელმწიფოებრიობის დადგენილება.⁴ ამის შემდეგ, თვით კონსერვატორიაშიც მიხვდნენ, რომ შეუძლებელი იქნებდა თბილისის სახელმწიფო კონსერვატორია რუსეთის მუსიკალური საზოგადოების ეგიდით არსებულიყო და დაადგინეს, რომ გამოყოფოდნენ რუსეთის სამუსიკო საზოგადოებას და საქართველოს ხელისუფლებისათვის სახელმწიფო სტატუსის მინიჭება ეთხოვათ. რა თქმა უნდა, ეს რუ-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 9

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 36

3 იქვე, № 179

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 35

სული კონსერვატორიის იძულებით ნაბიჯს წარმოადგენდა და ამით ბევრი არც არაფერი შეიცვლებოდა, რადგან კონსერვატორია მთლიანად რუსულ პოზიციებზე იდგა. მასში ქართული მუსიკის ენისათვის ადგილი არ არსებობდა. იქ მოქმედებდა რუსული დიქციონის სპეცკლასი, ქართულის კი არა, ასევე არ მოქმედებდა ქართული საოპერო სტუდია ეროვნული რეპერტუარით, ქართული საგუნდო კლასები, ქართული მუსიკის ისტორიისა და თეორიის კლასები და ა. შ. ერთი სიტყვით კონსერვატორიაში რუსული სული და შინაარსი ბატონობდა.¹

მთავრობამ დააკმაყოფილა რუსეთის სამუსიკო საზოგადოების კონსერვატორიის თხოვნა და მისი ქონება სახელმწიფო საკუთრებად გამოაცხადა.²

თავისუფალ საქართველოში მწვავედ იდგა მუსიკალური კადრების საქმე. კატასტროფულად არ კმაროდა მუსიკა-ვალობის მასწავლებლებიც. ამ საქმეში კი დიდი წვლილის შეტანა ქართულ სამუსიკო სასწავლებელს შეეძლო.

ეხებოდა რა ი. კარგარეთელი სამუსიკო სასწავლებლის მოსალოდნელ გახსნას, წერდა, რომ სწორედ იქ უნდა ესწავლებინათ ნოტები, დაკვრა, მუსიკის ისტორია, თეორია, ჰარმონია და ა. შ. განათლების სამინისტროს კი ყველა ღონე ეხმარა, რათა მუსიკალურ სკოლებში სასწავლო პროცესი სწორედ ამგვარად წარმართულიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი გახსნა უაზრობა იქნებოდა.

1919 წ. „საქართველოს რესპუბლიკა“ სტატიაში „მუსიკა“, წერდა, რომ არ კმაროდა მუსიკალური კადრები. ამ პრობლემის გადაჭრის გზაზე უდაოდ დიდი ნაბიჯი იყო საოპერო სტუდიისა და კაპელის დაარსება, რომელთაც უნდა აღეზარდათ ახალი კადრები. ეს იმედი მით უფრო რეალური გახდა, რაც ამ სტუდიის პირველი გამოსვლა გაიმართა.⁴

გააქტიურა თავისი საქმიანობა კონსერვატორიამაც, სადაც საოპერო კლასების ხელმძღვანელად ა. წუწუნავა მიიწვიეს.⁵

მძიმე დღეში იყო ქართული სამუსიკო სკოლა. იმის გამო, რომ ამ სკოლის დამაარსებლები სამუსიკო საზოგადოების გამგეობასა და

1 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 26
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 172
 3 გაზ. „საქართველგ“, 1919 წ., № 2
 4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 293
 5 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1919 წ., № 2

კოლეგიაში ვერ მოხვდნენ, ისინი განაწყენდნენ და მიატოვეს სკო-
ლა. სკოლა ფაქტიურად უპატრონოდ დარჩა და პრაქტიკულად დაიწყო
რამდენიმე დღე დაკეტილი იყო.¹ 1919 წ. 14 ნოემბერს გამართულ
სამუსიკო საზოგადოების კრებაზე, მისმა თავმჯდომარემ კ. ანდრონი-
კაშვილმა კიდევ ერთხელ გაამახვილა სკოლის უმწეო მდგომარეო-
ბაზე ყურადღება. იმის გამო, რომ სკოლას მხოლოდ ხუთი ოთახი
ჰქონდა, ბევრ მსურველს მიღებაზე უარს ეუბნებოდნენ, ხოლო მი-
ღებულ ბავშვებს მასწავლებლები სახლებში ამეცადინებდნენ. ქალა-
ქის ხელმძღვანელობა, პირადად ბ. ჩხიკვიშვილი და პარლამენტის
ხელოვნების კომისია, ცდილობდნენ გამოეძებნათ დახმარების საშუა-
ლება. რ. არსენიძემ ისიც კი აღნიშნა, რომ მოსალოდნელი იყო თბი-
ლისში არსებული რუსული კონსერვატორიისა და ქართული სამუ-
სიკო სკოლის გაერთიანება და მათ ბაზაზე ერთი კონსერვატორიის
შექმენა ორი — ქართული და რუსული განყოფილებით.² სკოლის
გასაძლიერებლად 1919 წელსვე გადაიდგა პირველი პრაქტიკული
ნაბაჯი და იქ მასწავლებლად ი. კარგარეთელი მიიწვიეს.³

თბილისის ქალაქის გამგეობამ კი 1920 წ. სასწავლებელს 50 000
მ. გამოუყო.⁴

კაცმა რომ სთქვას, თბილისის ქართულ სამუსიკო სასწავლებ-
ელზე პირობითად თუ ითქმოდა ქართული, რადგან მასში 1920 წ.
მასწავლებელთაგან ქართველი მხოლოდ ვ. აბულაშვილი, მ. ავალი-
ანი, ე. ქიქოძე, ა. ყარაშვილი და ა. ჯაყელი იყვნენ. სასწავლებელში
მომუშავე კიდევ ორი ქართველი პედაგოგი ი. აბაშიძე და დ. არა-
ყიშვილი კი რუსულ განყოფილებაში ასწავლიდნენ.⁵

1920 წ. სასწავლებელს მიღება ჰქონდა როიალის, სიმღერის, ვი-
ოლენჩელოს, ვიოლინოს, ჩასაბერი ინსტრუმენტებისა და თეორიის
განყოფილებებზე. ჩასაბერი ინსტრუმენტების სპეციალობაზე სწავ-
ლა უფასო იყო. სასწავლებელში 1920 წ. სწავლა 19 სექტემბერს
დაიწყო.⁶

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თბილისში მუსიკალური სასწავლე-
ბლის გარდა არსებობდა სამუსიკო ცოდნის გამავრცელებელი საზო-

- 1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 628
- 2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 227, 266
- 3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 262.
- 4 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 70
- 5 იქვე, № 9
- 6 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 50

გადოების ინსტიტუტი, ხოლო მუსიკალურმა საზოგადოებამ¹ 1921 წელს გახსნა ფორტეპიანოს, ვიოლინოს, ვიოლენჩელოს და სიმღერის კურსები.¹

1918 წ. ქუთაისშიც მოინდომეს საშუალო მუსიკალური სკოლა — კურსების გახსნა. ამ საქმეს სათავეში ე. ბაინდუროვა ჩაუდგა სკოლის დირექტორად მან მოიწვია კომპოზიტორი ლ. კნინა, რომელიც საკმაოდ ცნობილი პედაგოგი იყო. იგი თავდაპირველად პეტერბურგში მოღვაწეობდა, სადაც აღზარდა პროფ. გლაზუნოვი, პეტერბურგის კონსერვატორიის დირექტორი ხესინი, იყო მრავალი წინის ავტორი და ა. შ. 1882 წლიდან ლ. კნინა თბილისში გადმოსახლდა და აქ გახსნა სკოლა, რომელსაც 12 წელი ხელმძღვანელობდა. ე. ბაინდუროვა სწორედ ამ კნინას მოსწავლე იყო.² ე. ბაინდუროვს დაუღალავი მცდელობა წარმატებით დასრულდა და 1918 წ. ქუთაისში მართლაც გაიხსნა ფორტეპიანოს კურსები ლ. კნინას ხელმძღვანელობით.³

1919 წ. ქუთაისში სამუსიკო სასწავლებელიც გაიხსნა.

ქართული სამუსიკო საზოგადოების მიერ ამ საქმის ორგანიზაცია მ. ბალანჩივაძეს ჯერ კიდევ 1918 წ. 2 მარტს დაევალა, როცა საზოგადოების წესდება დამტკიცდა. მასვე უნდა გაეხსნა ქალაქში სამუსიკო საზოგადოებაც ფილარმონიული საზოგადოების სანაშრომად. სასწავლებლის პირველ დირექტორადაც მ. ბალანჩივაძე დაინიშნა. სასწავლებელმა მუშაობა 14 იანვარს დაიწყო, ხოლო ოფიციალურად იგი 24 იანვარს გაიხსნა. 2 თებერვალს კი მოეწყო მისი კურთხევა.⁴ გახსნაზე გამოვიდნენ მ. ბალანჩივაძე, ა. გარსევანშვილი, ს. ხუნდაძე, ი. პურადაშვილი და მიტროპოლიტი ნაზარი. შრავლად იყო დეპეშები სხვადასხვა ქალაქებიდანაც.⁵ სასწავლებელში თავიდან 300 მოსწავლე ჩაირიცხა სიმღერის, ფორტეპიანოს, მუსიკის თეორიის და სოლფეჯიოს, ვიოლინოს და ვიოლენჩელოს სპეციალობებზე. აქ სავალდებულოდ ისწავლებოდა ეთნოგრაფია, მუსიკის ისტორია, ესთეტიკა, სამუსიკო ენციკლოპედია და ფორტეპიანო. აპირებდნენ საოპერო გუნდისა და ინსტრუმენტალური მუსიკის კლასების გახსნასაც. სასწავლებელში მასწავლებლებად მუშაო-

1 გაზ. „ერთობა“, 1921 წ., № 22
 2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1918 წ., № 152
 3 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1918 წ., № 342
 4 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 1, 2
 5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 33

ბდნენ მ. ბალანჩივაძე, რ. ქუთათელაძე, თ. ძნელაძე, ბ. მაგალიძე, გ. ბუში, გ. რიბე, ო. ტრეი, რ. შოლცი, ბ. კეშელავა, მ. კუხიანიძე, ი. კარგარეთელი, პროფ. კორსოვი და ქ. პოლტოვა. წლიური გადასახადი აქ 200 მ. შეადგენდა.¹

სასწავლებლის ფეხზე დასაყენებლად ძალზე ბევრს აკეთებდა მ. ბალანჩივაძე. მან თითქმის ყველაფერი თბილისიდან ჩამოიტანა, დახმარება კი ნაკლები ჰქონდა.²

როგორც ის. კვიციანიძე წერდა გაზეთ „ერთობაში“, მას შემდეგ, რაც თბილისის მუსიკალურ საზოგადოებაში გაფიცვა მოხდა, მთავრობამ გული აიკრუა მათზე. ბუნებრივია, ამან გავლენა ქუთაისზეც მოახდინა. მთავრობამ მხოლოდ თბილისის საზოგადოებას მისცა 25000 მ. სუბსიდია, ხოლო ქუთაისის საზოგადოებას საერთოდ არ დაეხმარა. თბილისი ამ მხრივ საერთოდ იჩენდა პროვინციებისადმი უყურადღებობას. ქუთაისისადმი მისი „ყურადღება“ 1919 წ. მხოლოდ იმაში გამოიხატა, რომ სამუსიკო საზოგადოებამ იქ გააგზავნა წარმომადგენელი, რომელსაც ადგილობრივი განყოფილების საქმიანობა უნდა შეესწავლა.³ არადა ქუთაისში სასწავლებელს ძალიან უჭირდა მატერიალურად. მას 45000 მ. ვალი ჰქონდა და თითქმის არავინ არ ეხმარებოდა. მართალია, განათლების მინისტრი ლასხიშვილი და მისი ამხანაგი ნ. ცინცაძე დაჰპირდნენ მათ ვაგონს პროვინციებში კონცერტებზე წასასვლელად. მაგრამ დანაპირები ვერ შეუსრულეს. 25 ენკენისთვის კლუბ „ინტერნაციონალში“ გაიმართა სასწავლებლის მდგომარეობისადმი მიძღვნილი კრება, სადაც გამოითქვა მოსაზრება ქალაქის ხელმძღვანელობის შესაძლო დახმარებაზე, მაგრამ ეს სასაცილოდაც არ ეყოთ ქალაქის გამგეობაში. სამაგიეროდ დახმარების სურვილი გამოთქვეს მუშებმა. კრებაზე დამტკიცდა სასწავლებლის ახალი წესდება და გადაწყდა, რომ იგი თბილისიდან დამოუკიდებლად იარსებებდა, რაკი თბილისი მას აღარ ეხმარებოდა. აირჩიეს ახალი გამგეობა. თავმჯდომარეობა კ. გაბაშვილის ნაცვლად ლუბა ჩხენკელს დაევალა. კრების დადგენილებით გადაწყდა სასწავლებელს კონცერტები არა მარტო ქალაქში, პროვინციებშიც გაემა-

1 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“. 1919 წ., № 6, 8
 2 იქვე
 3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 235.

რთა, ოღონდ ამ საქმისათვის მათ ვაგონის გამოყოფა და ხელისუფ-
ლენისაგან დახმარება მოითხოვეს.¹

სხვაგვარად შეიფასა კრება „ჩვენმა ქვეყანამ“. მისი აზრით, იყო არასერიოზული შეკრება და მასხრობა, ხოლო თვით სასწავლე-
ბელში ბევრი სუსტი მასწავლებელი მუშაობდა. ნაჩქარევი იყო მო-
სწავლეების კონცერტიც თეატრში. ვაზეთის აზრით სასწავლებელი
დალუპვის პირას იყო მისული და მას შველა ესაჭიროებოდა.²

1919 წ. ქუთაისში ე. ბაინდუროვას მიერ დაწყებული პირველ
დაწყებითი მუსიკალური სკოლის გახსნაც გადაწყდა. მართალია, ქუ-
თაისის სამუსიკო საზოგადოებამ ქალაქისაგან ბოლოს და ბოლოს კი
მიიღო 3 000 მ., მაგრამ ეს საქმეს ოდნავადაც ვერ შველოდა.³

მიუხედავად ქუთაისის სამუსიკო სასწავლებლის მძიმე ფინანსური
მდგომარეობისა, იგი მაინც საკმაოდ ნაყოფიერ საქმიანობას ეწეოდა.
ქუთაისის სამუსიკო საზოგადოება, იმის გამო, რომ მას თბი-
ლისიდან არ ეხმარებოდა ქართული სამუსიკო საზოგადოება,
1919 წ. 28 სექტემბერს მას ცალკე ორგანიზაციად გამოეყო. მაგრამ
ამ ნაბიჯმა არ გაამართლა. საქმეს არც იმან უშველა, რომ მათ ვა-
ლების გასასტუმრებლად აქტიურად დაიწყეს კონცერტების, საღამო-
ებისა და წარმოდგენების გამართვა. ამის შემდეგ სასწავლებელში
სამჯერ, — 6, 16 მარტს და 4 აპრილს ზედიზედ გაიმართა კრებები,
სადაც თავიანთ უმწეო მდგომარეობაზე იყო მწვავე საუბარი. კრებე-
ბზე სამივეჯერ შეიცვალა გამგეობები. კრების მონაწილეები დაჟინე-
ბით მოითხოვდნენ სასწავლებლის მთავრობის მფარველობაში მიღე-
ბას, რადგან ეს მოაჩნდათ მათ სასწავლებლის გადარჩენის ერთად-
ერთ რეალურ გზად — მათი ვალი ხომ 60 000 მ. შეადგენდა. მთავ-
რობამ სასწავლებელს ამ მოთხოვნაზე უარი უთხრა. სამაგიეროდ
ურჩია, რომ ისევ გაერთიანებულიყვნენ თბილისთან, რაც მათ იქე-
დან დახმარების მიღების შესაძლებლობას მისცემდა. ამ წინადადე-
ბას დაუჭირა მხარი 6 მარტის კრებაზე ქართული სამუსიკო საზოგა-
დოების თავმჯდომარის ამხანაგმა ს. ჟორჯოლიანმაც. ამის შემდეგ,
4 აპრილს კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება ისევ გაერთიანებულიყვნენ
თბილისის ორგანიზაციასთან. ამ გაერთიანებას შედეგად ის მოჰყვა,
რომ მალე ქუთაისის ორგანიზაციამ თბილისის მუსიკალური საზო-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 259

2 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 162

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 287

გადოების გამგეობიდან მიიღო 50 000 მ., ქუთაისის სამუსიკო სასწავლებელმა მთავრობისაგან 23000 მ. და ქალაქის გამგეობისაგან 3000 მანეთიც მიიღო, რამაც იგი დახურვას გადაარჩინა.¹

1920 წ. სექტემბერში ქუთაისის სამუსიკო სასწავლებლის ცხოვრებაში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა მოხდა. იგი ამიერიდან თბილისის კონსერვატორიას საშუალო განყოფილებად გადაკეთდა. მოგვიანებით სასწავლებელი დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისიის დახმარებით მთავრობამ თავის მფარველობაშიც მიიღო.²

1920 წ. მაისში ქუთაისის სამუსიკო სასწავლებელს თავისი პირველი გამოცდები და კონცერტი ჰქონდა, რომელიც თბილისიდან ჩამოსულმა დ. არაყიშვილმა და ი. ლალაძემ მიიღეს და მაღალი შეფასება მისცეს მას. კონცერტმა იმდენად მაღალი შეფასება დაიმსახურა, რომ გადაწყდა 1 ივნისს იგი ჯერ თეატრში, შემდეგ კი რკინიგზის კლუბსა და კლუბ „ინტერნაციონალში“ გაემეორებინათ.³

1920 წ. სასწავლებელში ორი ახალი სპეციალობა — გუნდური სიმღერა და ჩასაბერი საკრავებიც გაიხსნა. დამატნენ მასწავლებლებიც — ლ. ანდრე-ნაკაშიძე, ვეზოვსკი, ზ. ხარაძე, ანისიმოვა, ე. რიენაშვალი, რელიგიონი და ლასკო.⁴

სამუსიკო სასწავლებლის გახსნას ითხოვდნენ თელავშიც. სამუსიკო საზოგადოებამ 1919 წ. 24 მარტს განიხილა ეს საკითხი და დაადგინა ამ საქმის მოსაგვარებლად იქ ზ. ჩხიკვაძე გაეგზავნა, რომელმაც თავის მხრივ შესაძლებლად ჩათვალა ქალაქში სასწავლებლის დაარსება.⁵ მალე თელავში მართლაც გაიხსნა სკოლა, რომელმაც საყოველთაო ინტერესი გამოიწვია.

„სახალხო საქმე“ სამართლიანად მიიჩნევდა სკოლის გახსნას მნიშვნელოვან მოვლენად. სკოლის დირექტორად თბილისიდან ჩასული ზ. ჩხიკვაძე დაინიშნა. თბილისელი იყო მასწავლებელი ო. გარაყანიძეც. თელავში ცხოვრობდა ნ. სულხანიშვილიც. რომელიც დიდად ეხმარებოდა სასწავლებელს.⁶

19 ოქტომბერს თელავში გაიმართა სამუსიკო საზოგადოების განყოფილების კრება, რომელმაც სკოლის საქმიანობას მაღალი შეფა-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 104

2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1920 წ., № 33

3 იქვე, № 20

4 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 23

5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 67, „ერთობა“, № 68

6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 663

სება მისცა. კრების დადგენილებით, იმის გამო რომ სასწავლებელმა მრავალი ბავშვი მიიზიდა, აუცილებელი იყო მეორე მასწავლებლის მოწვევა.¹

1920 წ. თბილისში სამუსიკო საზოგადოებამ მოისმინა თელავის სკოლის ანგარიში და მას ორი როიალი და ნოტები გადასცა საჩუქრად.² სკოლისადმი დახმარება ამით ამოიწურა. მას არც ხელისუფლების ორგანოები ეხმარებოდნენ. ბუნებრივია ამან სასწავლებელი მძიმე დღეში ჩააგდო და იგი დახურვის პირამდე მიიყვანა. ის ფაქტი, რომ იგი მაინც არსებობდა, უპირველეს ყოვლისა მისი დირექტორის ზ. ჩხიკვაძის დამსახურება იყო.³

1920 წ. სამუსიკო სასწავლებლები როგორც ზემოთ ვწერდით, სიღნაღსა და ხონშიც გაიხსნა.

კადრების მწვავე დეფიციტის გამო, კიდევ უფრო რთული მოსაგვარებელი იყო სკოლებში მუსიკის სწავლების პრობლემა. ამ საკითხზე სერიოზული საუბარი იყო 18 მაისს გამართულ მუსიკალური საზოგადოების კრებაზე.⁴ პრობლემის გადაჭრისადმი მთავრობის დამოკიდებულებაზე ძალზე კრიტიკული პოზიცია ეკავა ი. კარგარეთელს. მან „საქართველოში“ დაბეჭდილ წერილში „მუსიკის სწავლების საკითხი ქართულ სკოლებში“, მთავრობას ბრალი დასდო საშუალო სასწავლებლებში სიმღერა-გალობის თითქმის გაუქმებაში, რაც მხოლოდ I—II კლასებში იქნა დატოვებული. აქ ი. კარგარეთელი არ არის სწორი, რადგან მუსიკის სწავლება გიმნაზიათა ვარკვეულ ნაწილშიც იყო შენარჩუნებული. ზოგჯერ იგი არ ისწავლებოდა მხოლოდ იმის გამო, რომ არ ჰყავდათ მასწავლებელი. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ სენაკის გიმნაზია, სადაც 1919 წ. დიდხანს ამაოდ ეძებდნენ მასწავლებელს. ი. კარგარეთელი ასაბუთებდა, რომ ეს იყო არასწორი ნაბიჯი „თუ რაიმე გაკეთდა, წერდა იგი, — გაკეთდა კერძო ინიციატივით... მთავრობა ქართულ სიმღერას სპობს ამით. მეშინია არა იმისი, რომ გაუქმდა სიმღერის სწავლა, არამედ იმისი, რომ ამ დადგენილებით მთავრობა დიდი ხნით გვაცილებს მუსიკის ჩვენს ცხოვრებაში შემოსვლას, რაც სატირალია“.⁵

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 667

2 იქვე, 1920 წ., № 735

3 იქვე, № 984

4 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 102

5 იქვე, № 214

აღნიშნული პრობლემა არც 1920 წ. მოხსნილა დღის წესრიგი-დან და 18 ოქტომბერს გამართულ მუსიკალური საზოგადოების კრებაზე მოხსენებით „სიმღერა-გალობა, დაწყებით სკოლაში, როგორც სავალდებულო საგანი“, ი. კარგარეთელი გამოვიდა.¹ 25 ოქტომბერს კი საზოგადოებამ დისპუტი გამართა, სადაც მოხსენებით „სამასწავლებლო მეთოდი ელემენტარული მუსიკის ცოდნისა და სიმღერის დაყენება საშუალო სკოლაში“ ისევ ი. კარგარეთელი გამოვიდა. მომხსენებლის ოპონენტად დისპუტზე „მიზანი და მისი განხორციელება“ დ. არაყიშვილი გამოვიდა.²

ი. კარგარეთელმა თავისი მოსაზრებანი ქართულ სკოლაში მუსიკის სწავლების მდგომარეობაზე 1920 წ. გაზეთ „საქართველოშიც“ გამოაქვეყნა. იგი თვლიდა, რომ მუსიკა-სიმღერის იმ სახით შეტანა სასკოლო პროგრამებში; რა სახითაც ის ისწავლებოდა, მიუღებელი იყო. ის ხომ ფაქტიურად უარყოფილი და გამოძევების პირას იყო მისული, საჭირო იყო მეტი სისტემური მუშაობა, რათა ბავშვს სკოლაში კარგი განათლება მიეღო მუსიკის სფეროში. მათ არა მარტო მწერალთა, არამედ გამოჩენილ კომპოზიტორთა ბეთჰოვენის, ვაგნერის, ვებერის, შუმანის, ჰაიდნის, ბახის, მოცარტის, შოპენის და სხვათა ბიოგრაფიებიც უნდა შეესწავლათ. ინტელიგენციამ ნაკლებად იცოდა სიმღერა და მუსიკა. არა და იგი სულით ამალვებასა და გაფაქზებას უწყობდა ხელს. „იმედია საქართველოში მუსიკა-სიმღერა შემოვა ცხოვრებაში არა როგორც ხელოვნება რჩეულთათვის, არა როგორც საშუალება ქეიფისა და გართობისა. არამედ ფრიად საყურადღებო ელემენტი მომავალი თაობის აღზრდისა და სოციალური ურთიერთობისა, ქართველი ხალხისა და საზოგადოების სულიერად გარდაქმნისა და გადახალისებისა“.³

სკოლებში მუსიკისა და სიმღერის სწავლების სასურველ დონეზე დასაყენებლად რა თქმა უნდა ძალზე დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მოსწავლეების სახელმძღვანელოებით უზრუნველყოფას. სწორედ ამას ითვალისწინებდა სამუსიკო საზოგადოება, როცა 1920 წ. იანვარში დაადგინა გამოცემულიყო ვ. თამარაშვილის „გალობის სახელმძღვანელო I დაწყებითი სკოლისა და საშუალო სასწავლებლის დაბალი კლასებისათვის“, დ. არაყიშვილის „ქართული სახალხო სი-

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 236

2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 130

3 იქვე, № 44, 47

მღერები და ქართველთა კულტურა“ და დ. არაყიშვილისავე „მუსიკის ეტიმოლოგიის განხილვის საზოგადოება“.

გარკვეული მუშაობა ტარდებოდა სხვა სახის მუსიკალური ლიტერატურის გამოცემისა და მუსიკის ისტორიის შესწავლის მიზნითაც. ასე მაგალითად, ვ. თამარაშვილმა დაწერა წიგნი „სკოლაში სახმარო სიმღერების კრებული“, რომლის გამოცემა სამუსიკო საზოგადოებამ ითავა.² საზოგადოებამ ასევე შექმნა კომისია, რომელსაც დაევალა გამოეცა სიმღერების კრებული სახალხო სკოლებისათვის, იწერებოდა მუსიკის თეორიული კურსიც.³ ნაყოფიერად თანამშრომლობდა პრესაში ო. კარგარეთელი. მან სხვა მრავალ სტატიასთან ერთად, რომლებშიც მუსიკალური ცხოვრების სხვადასხვა მხარეს შეეხებოდა, „საქართველოში“ გაგრძელებებით დაბეჭდა ვრცელი წერილი, რომელშიც საუბარი მუსიკის თეორიაზე იყო.⁴ მან ასევე დაწერა წიგნი მსოფლიოს ხალხთა და ქართულ მუსიკაზე, რომელიც მოწონებული იქნა, მაგრამ მისი გამოცემა ვერ მოახერხა ისტორიულმა საზოგადოებამ უფულობის გამო. ზ. ჩხიკვაძე მოუწოდებდა საზოგადოებას დახმარებოდნენ მის ავტორს წიგნის გამოცემაში.⁵ გაზეთ „საქართველოში“ ასევე დაბეჭდა ე. თაყაიშვილის წერილი, რომელშიც იგი დახმარებას სთხოვდა მთავრობას ი. კარგარეთელის მეორე რეცენზირებული წიგნის „ქართული მუსიკის ისტორიის“ გამოცემის დაფინანსებაში.

სერიოზულად დაიწყო ქართული მუსიკის ისტორიის შესწავლაც. ამ მიზნით თბილისის უნივერსიტეტში 1919 წ. გაიხსნა ქართული მუსიკის კათედრა, სადაც ლექტორად კ. ფოცხვერაშვილი მიიწვიეს. თუმცა ამ შესწავლას დიდი ხარვეზებიც ახლდა თან. „საქართველოში“ დაიბეჭდა ი. კარგარეთელის წერილი „ქართული მუსიკისათვის“, რომელშიც იგი წერდა, რომ არ მიმდინარეობდა ხალხური მუსიკის შესწავლა, არ შექმნილა ეროვნული სიმღერის ფორმა, სიმღერების, დუეტების, ტრიოების და კვარტეტების ლიტერატურა, არ იწერებოდა საბავშვო სიმღერები, რომანსები და სიმფონიები. რა თქმა უნდა, აქ ი. კარგარეთელი აშკარად აჭარბებდა, რადგან იმისი თქმა, რომ თითქოსდა ასეთი მუშაობა არ მიმდინარეობდა, უსამართლობა

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 13
2 იქვე, 1919 წ., № 77
3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 69, 80, 98
4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 651
5 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 29

იყო. მაგალითისათვის შეიძლება მოვიყვანოთ თუნდაც დ. არაყიშვილი და ნ. სულხანიშვილი, რომლებიც გ. ქუჩიშვილის ლექსებზე წერდნენ რომანსებს. თ. შავერზაშვილი, რომელმაც ი. გრიშაშვილის ლექსზე შექმნა და გამოაქვეყნა რომანსი „ღერწამი ხარ“¹ უფრო მეტიც, სამუსიკო საზოგადოებისაგან თვით ი. კარგარეთელს ჰქონდა დავალებული სამუსიკო ალბომის შედგენა.² რა თქმა უნდა, სწორი იყო, ი. კარგარეთელი, როცა წერდა, რომ მხოლოდ ოპერების შექმნა არ იყო საკმარისი.³

ქართული ეროვნული მუსიკალური კულტურის აღმავლობის, მისი შესწავლისა და პოპულარიზაციის საქმისათვის საყურადღებო მოვლენა იყო ქუთაისში ახალი ჟურნალის „თეატრი და მუსიკის“ დაარსებაც, რომლის პირველი ნომერი 1919 წ. მარტში გამოვიდა ი. ასლანიშვილის რედაქტორობით. ჟურნალის გამომცემელიც ი. ასლანიშვილი იყო. ჟურნალი ჩაფიქრებული იყო, როგორც ხელოვნების ყოველთვიური ორგანო. საინტერესო გამოვიდა პირველი ნომერი მასში დაბეჭდილი იყო წინათქმა, ა. ფაღავას — სასცენო ხელოვნება ჩვენში, ა. ზალცმანის — შენიშვნება სცენის შესახებ, მ. ქორელის — ჩვენი სცენის დღევანდელი საჭიროება, მ. ბალანჩივაძის — ცოტა რამ სამუსიკო სასწავლებლის შესახებ ი. ასლანიშვილის — ახალი თეატრი ჩვენში, ლ. მაჭავარიანის — ქართული ოპერა, შ. აფხაიძის — შენიშვნები თეატრის შესახებ, დ. არაყიშვილის და ზ. ფალიაშვილის ავტობიოგრაფიები, გ. ტაბიძის, ვ. გაფრინდაშვილის, ი. გრიშაშვილის, რ. გვეტაძის, დ. ჩიანელის, გ. ლუჩაშვილის, ი. მჭედლიშვილის და ჯ. ჯორჯიკიას ლექსები, ჩანახატები და სიტყვები, კ. ფოცხვერაშვილის ფოტოები, ქუთაისის დრამატული საზოგადოების წევრთა სია, მასალები ქუთაისის დრამატული თეატრის ცხოვრებაზე, წერილები და ინფორმაციები ხელოვნებაზე და სხვა.

ჟურნალმა მოწონება დაიმსახურა, თუმცა მასზე კრიტიკული რეცენზიაც გამოაქვეყნა „ჩვენმა ქვეყანამ“. ვინმე გულნარა მართალია აქებდა „თეატრსა და მუსიკას“, მაგრამ იმასაც წერდა, რომ იგი ერთფეროვანი და ნაჩქარევად გამოცემული იყო, რის გამოც ვერ ტოვებდა მოსალოდნელ შთაბეჭდილებას. სუსტადაა მიჩნეული ჟურნალ-

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 874

2 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 276

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 35

ლის პროზა და პოეზია ც. გაფრინდაძეილის ლექსის „თეატრის ფარდის“ გარდა.¹

1918—21 წლები ქართული მუსიკალური საზოგადოების მძიმე დანაკლისის წლებიც იყო. ამ წლებში გარდაიცვალნენ ვ. დოლიძე, ნ. სულხანიშვილი, ახალგაზრდა მომღერლები დ. ლეჟავა, კ. აბაშიძე, მ. შავერზაშვილი, ი. იშხნელი და სხვები. სახლით დაავადდა და რამდენიმე ხნის შემდეგ სრულიად ახალგაზრდა გარდაიცვალა ს. ინაშვილიც. უპრაველეს შემთხვევაში მათი სიკვდილის მიზეზი უკიდურესი ეკონომიკური გაჭირვება იყო. მართალია შემოქმედებითი ორგანიზაციები თავიანთი მოკრძალებული ფინანსური შესაძლებლობებიდან გამომდინარე ცდილობდნენ დახმარებას, მაგრამ ეს სრულიადაც არ იყო საკმარისი. ასე მაგალითად, 1920 წ. 20 ივლისს სამუსიკო საზოგადოების კრებაზე დაადგინეს, რომ კომპოზიტორებსა და მუსიკოსებს სააგარაკო ბინები გამოყოფოდათ.² რაც შეეხება ხელისუფლებას, მისი ძალისხმევა და ზრუნვა ძირითადად სახელმწიფო საოპერო თეატრის (ე. ი. რუსული თეატრის — ა. ნ.) თანამშრომლებისაკენ იყო მიმართული, რაზეც ზემოთ ვწერდით უკვე..

ვ. დოლიძის გარდაცვალება ერთობ მოკრძალებით აღნიშნა პრესამ. უფრო ვრცლად აღინიშნა ი. იშხნელის გარდაცვალება, ხოლო ნ. სულხანიშვილის სიკვდილს, რომელიც 1919 წ. 3 დეკემბერს, 46 წლისა გარდაიცვალა, არნახულად ფართოდ გამოეხმაურა მთელი საქართველო.

კომპოზიტორი 1919 წ. ოქტომბერში მოიწვიეს თბილისში სამუსიკო საზოგადოებისა და სიმღერის გუნდის ჩამოყალიბებას და ოპერა „პატარა კახზე“ მუშაობს. გარდაცვალებასთან დაკავშირებით მთელს რესპუბლიკაში გამოცხადდა გლოვა და 8 დეკემბრის ჩათვლით გადაიდო ყოველგვარი საკონცერტო ღონისძიებანი, თვით ეროვნული ოპერის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ პრემიერის ჩათვლით. გამოვიდა მისი დიდი სურათი, ჩატარდა პანაშვიდები თბილისში, ქუთაისში, თელავში და სხვაგან. სამუსიკო საზოგადოებამ კომპოზიტორი 7 დეკემბერს დიდუბის პანთეონში დაკრძალა. მას ანდერძი ქაშუეთში თვით კათოლიკოსმა ლეონიდემ აუგო. დაკრძალვას უამრავი ხალხი, ხელისუფლების წარმომადგენლები და სტუმრები დაეს-

1 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 53

2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 879

წრენ. 1920 წ. 13 იანვარს ოპერის თეატრში ნ. სულხანიშვილის/გა-
რდაცვალებიდან 40 დღისადმი მიძღვნილი საღამოც გადგინდა.¹

1920 წ. სამუსიკო საზოგადოებამ დაიწყო კომპოზიტორის ნაწე-
რების შეგროვება, რათა ისინი წიგნად გამოეცა.¹ ამ გამოცემას კა-
ხეთის მევენახეთა ყრილობის დადგენილებით კოოპერატივი „კახე-
თი“ აფინანსებდა.²

მიუხედავად ყოველივე ამისა, პრესაში არაერთხელ დაიბეჭდა
წერილები, თელავში კომპოზიტორის ოჯახის (დარჩა ოთხი შვილი
და მეუღლე) უმძიმეს ეკონომიკურ გასაჭირზე.³ მის შვილებს სწავ-
ლის ფულის გადაუხდელობის გამო სკოლაშიც კი არ შეეძლოთ სი-
არული.⁴ სამუსიკო საზოგადოებამ მათ დასახმარებლად ობერაში
მოაწყო ნ. სულხანიშვილის საღამო და შემოსული თანხა მთლიანად
მის ოჯახს გადასცა. რაც შეეხება ხელისუფლებას, მას ოჯახს დასა-
ხმარებლად არაფერი გაუკეთებია.

ქვეყანაში არსებულმა მძიმე ეკონომიკურმა მდგომარეობამ აშ-
კარად შეუწყო ხელი ათასგვარი საქმოსნების გააქტიურებასაც, რო-
მლებიც არაფერს არ ზოგავდნენ, ოღონდაც ფული ეშოვნათ. სხვა
დანაშაულობებთან ერთად, მასიურად დაიწყო ქვეყნიდან ისტორიუ-
ლი ღირებულების სიძველეთა, ხელოვნების ნიმუშების თუ მუსიკა-
ლური ინსტრუმენტების გატანა. პარლამენტის სახელგნო კომისია
იძულებული გახდა მთავრობისთვის ეთხოვა აეკრძალა საქართვე-
ლოდან მუსიკალური ინსტრუმენტების გატანა.⁵

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 9

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 75

3 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 120

4 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 224

5 იქვე, № 219

თავი მეხუთე

სახვითი ხელოვნება

მხატვართა შემოქმედებით ცხოვრებას და ორგანიზაციულ საქმიანობას საქართველოში ძირითადად 1916 წ. დაარსებული ქართველ მხატვართა საზოგადოება წარმართავდა. ბუნებრივია, რომ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, საზოგადოების ერთ-ერთ უპირველესი საზრუნავი მხატვართა შემოქმედებითი ცხოვრების ნაყოფიერად წარმართვისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა და ეროვნული სამხატვრო გალერეის დაარსება გახდა. 1920 წ. 29 იანვარს ეს მცდელობა წარმატებით დასრულდა და მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება გალერეის დაარსების შესახებ, განსაზღვრა მისი შტატები და დამტკიცება რესპუბლიკის ეროვნულ კრებას სთხოვა.¹

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ გალერეის დაარსებისათვის პირველი პრაქტიკული ნაბიჯები ჯერ კიდევ 1919 წ. გადაიდგა, როცა 10 ოქტომბერს მთავრობამ განათლების მინისტრს 26 300 მ. გამოუყო დიდების ტაძრის ეროვნულ გალერეად გადაკეთებისათვის. მოგვიანებით ამ საქმისათვის კიდევ გამოიყო 71 000 მ.² ეროვნულმა კრებამ 1920 წ. 9 მარტს მართლაც განიხილა და 30 მარტს გამოსცა დეკრეტი 1 თებერვლიდან ეროვნული სამხატვრო გალერეის დაარსების თაობაზე. დეკრეტით დამტკიცდა მისი დებულება: ხარჯთაღრიცხვა და ოთხი საშტატო ერთეული, რომლისთვისაც 43780 მ. გამოიყო. ათი მუხლისაგან ჩამოყალაბებულ დებულებაში გალერეის მიზნად განსაზღვრულია მხატვრობისა და ქანდაკების ნაწარმოებების შეგროვება და დაცვა. რალა თქმა უნდა, უპირატესი ყურადღება ჯერ ქართულ და შემდეგ კი მეზობელ ხალხთა ძველი და ახალი ხელოვნების ნიმუშებს უნდა მიქცეოდა. გალარეასთან

1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 32

2 იქვე, 1919 წ., № 237

უნდა შექმნილიყო წიგნსაცავი, შეეგროვებინათ ნახატების, ვიურების და რეპროდუქციების კოლექციები, სამხატვრო მუშაკების ლები და ა. შ.

გალერეა დაუქვემდებარეს განათლების სამინისტროს. მას განაგებდა საბჭო დირექტორის თავმჯდომარეობით.¹ გალერეის დირექტორად დაინიშნა მხატვარი დ. შევარდნაძე, რომელმაც ენერგიულად მოჰკიდა საქმეს ხელი. მან მაშინვე დაიწყო კერძო გალერეების შემოვლა, რათა მათში ეროვნული გალერეისათვის შესაძენად სურათები შეერჩია.² კომისიის შემოწმების შემდეგ, ეს სურათები სექტემბერში გალერეაში გამოიფინებოდა.

როგორც უკვე ვნახეთ, 1920 წლამდე საქართველოში სურათების ეროვნული გალერეა არ არსებობდა, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ამის გამო რესპუბლიკაში თითქოსდა საგამოფენო ცხოვრება ჩამკვდარი ყოფილიყო. ამის ნათელი დადასტურებაა ის საინტერესო გამოფენები, რომლებიც 1918 წლის მაისიდან, გალერეის გახსნამდე, ჩატარდა საქართველოში.

პირველი ასეთი გამოფენა 1918 წ. 7 ივლისს გაიხსნა. მისი ორგანიზატორი იყო თბილისში გამომავალი ჟურნალი „ARS“, რომელმაც თავის დარბაზში ახალგაზრდა ლ. გუდიაშვილისა და ა. ბაუბუქ-მელიქოვის 100 ნახატი გამოფინა.³ საყურადღებოა ისიც, რომ მთავრობამ გამოფენაზე წარმოდგენილი ლ. გუდიაშვილის ორი ნახატი „მერანი“ და „პირიმზე“ შეისყიდა მომავალი ეროვნული გალერეისათვის.

შემოქმედებითი ინტელაგენციის ცხოვრებაში ძალზე დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო 1919 წ. მაისში დიდების ტაძარში ქართველ მხატვართა საზოგადოების მიერ მოწყობილი პირველი გამოფენა „თანამედროვე ქართული მხატვრობა და ქანდაკება“,⁴ რომელზეც ნახატები 25 აპრილამდე მიიღებოდა. აღსანიშნავია, რომ გამოფენის ორგანიზატორებს მთავრობამ 10 000 მ. გამოუყო.⁵ გამოფენა 4 მაისს გაიხსნა და იგი 4 ივნისამდე გაგრძელდა. ქართველ მხატვართა შემოქმედებისადმი მთავრობის ყურადღების და-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 83

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 159

3 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 130

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 87

5 იქვე, № 95

მადასტურებელია ისიც, რომ სახელმწიფომ 100 000 მ. გამოფენაზე წარმოდგენილი ქართველა მხატვრების ნამუშევრების შესაძენად,¹ ხოლო ხელოვნების კომისიას მისი მიზნით 30 000 მ. მიეცა,² გამოფენისადმი ხელისუფლების დამოკიდებულებაზე მიუთითებს ისაც, რომ მის გახსნას მთავრობის, დამფუძნებელი კრების, ინტელიგენციის და უცხო სახელმწიფოთა მისიების წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ. გამოფენა მხოლოდ პირველ დღეს 2 000-მდე კაცმა დაათვალიერა.³

გამოფენამ მნახველებისა და სპეციალისტების დიდი ყურადღება მიიპყრო, რომელთა შორის ბევრი არაქართველიც იყო. განსაკუთრებით საყურადღებოა იმ დროის ცნობილი ხელოვანის, თ. გარტმანის მიერ გამოფენისადმი გამოჩენილი ინტერესი, რომელმაც ამ მოვლენას არა ერთი მაღალპროფესიული წერილი მიუძღვნა ქართულ პრესაში. მან გაზეთ „ერთობაში“ (ტ. გარტმანი „ერთობის“ დავალებით სისტემატურად აქვეყნებდა წერილებს ხელოვნების პრობლემებზე ამ გაზეთში) დაბეჭდა ერთგვერდიანი რეცენზია „ქართველ მხატვართა გამოფენა. ფიროსმანიშვილი“, რომელშიც უზარმაზარი შეფასება აქვს მიცემული მხატვრის შემოქმედებას. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს 1919 წელია და ნიკო ფიროსმანი ჯერ კიდევ უცნობია არა თუ ხალხისათვის, არამედ სპეციალისტებისათვისაც კი. და აი ამ დროს, თ. გარტმანი მას უწოდებს გენიალურს და თვლის, რომ მისი „შემოქმედების საყოველთაო ცნობის ხანა ახლოვდება ყოველი საათით“. „მე მტკაცედ მწამს, — წერს იგი, რომ ცხრა მთას იქეთ აღარ არის ფიროსმანიშვილის საერთო ცნობაც, მისი სახელის განთქმაც საყოველთაოდ“. თ. გარტმანი მკითხველს აცნობს მხატვრის ბიოგრაფიას და დეტალურად საუბრობს გამოფენაზე წარმოდგენილ მის ყოველ ნახატზე. ბრწყინვალედაა შეფასებული რა ნატურმორტები, მხატვარი ელ გრეკოსთანაა შედარებული, ხოლო მისი აზრით ცხენს ფიროსმანიშვილი მატისზე უკეთ ხატავს. სტატაის ავტორი სამართლიანად წერს, რომ მხატვარი თავისი შემოქმედებით ქართული სულის გამომხატველია.⁴

1 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 100

2 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 243

3 იქვე, № 98

4 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 110

იმავე გაზეთში, მალე თ. გარტმანის მეორე დიდი წერილი გამოქვეყნდა — „ქართველ მხატვართა გამოფენა“, რომელშიც გამოფენაზე წარმოდგენილი სხვა მხატვრების ნამუშევრებია შეფასებული. დიდი შეფასება აქვს მიცემული ა. მრეველიშვილის ნახატებს „მეფე ერეკლე კრწანისის შემდეგ“, „მონები“, „მცხეთის ტაძარი“ და „გაზაფხული“, რომელთაგან ბოლო ორა მთავრობამ შეისყიდა ეროვნული გალერეისათვის. ასევე კარგადაა შეფასებული ა. სიღამონ-ერისთავის „კრწანისის ბრძოლა“, „კრწანისი“, „სააკაძე“, „შურისმამიებელნი“, „გაზაფხული“, „შიკრიკი ხევსურეთში“, „პეიზაჟები“ და „არმაზი“. ამათგან მთავრობამ „გაზაფხული“ შეისყიდა. ასევე მოწონებულია ა. ჯორჯაძის ნახატებიც. (მას რემბრანდტსაც კი ადარებს), რომლის ავტობორტრეტი მთავრობამ შეისყიდა და ი. ქიქოძე, რომლის „ი. წერეთლის პორტრეტი“ ასევე შეისყიდა მთავრობამ. განსაკუთრებით მალალი შეფასება აქვს მიცემული დ. კაკაბაძეს. მხატვარი მიჩნეულია იმერეთის მომღერლად. „იგი მშობელ ქვეყანას არა წმინდა რეალისტურად გამოხატავს — წერს თ. გარტმანი, არამედ ცდილობს გამოააშკაროს იმერეთის პეიზაჟის დამახასიათებელი თვისებები“. ასევე მოწონებულია მისი ნახატები ძველ თბილისზეც. მთავრობამ დ. კაკაბაძის ნატურმორტები და იმერეთსა და ძველ თბილისზე შესრულებული ნახატებიც შეიძინა. კარგადაა შეფასებული გ. გაბაშვილი და მ. თოიძეც, რომლის „ორი ნოქტიურნი“ და „საქმრო“ მთავრობამ შეიძინა.

თ. გარტმანს მხედველობიდან არ გამოორჩენია გამოფენის 15 წლის მონაწილე ი. თოიძეც, რომელსაც იგი დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდა. განსაკუთრებით მოწონებულა მისი „სამშობლოსათვის“. ი. თოიძის რამდენიმე ნახატი მთავრობამ შეიძინა.

დიდ ადგილს უთმობს თ. გარტმანი თავის წერილში ახალგაზრდა ლ. გუდიაშვილს და მიაჩნია რა იგი ნოვატორად და ახალი მიმართულების წარმომადგენლად, მას დიდ მხატვრად მიიჩნევს. ლ. გუდიაშვილმა მოიარა თორთუმისა და ისპირის ხეობების ქართული მონასტრები და მათგან ფრესკები გადმოაღო. ყოველივე ამან მხატვარზე დიდი შინაგანი გავლენა მოახდინა, რაც იგრძნობა კიდევ მის ნახატებში „პირიმზისა“, „ცისანა“, „დღეობა“, „თბილისის პოვნა“ და ა. შ. ლ. გუდიაშვილი რეცენზენტს ნ. ფიროსმანიშვილის მიმდევრად მიაჩნია ზოგიერთ ნამუშევარში. მაგალითად.

„ქეიფი ედემის ბაღში“ და „ქეიფი სარდაფში“. ლ. გუდიაშვილი /
ოთხი ნახატი „მერანი“, „პირიმზისა“, „დღეობა“ და „ქეიფისა“
დაფში“ მთავრობამ შეისყიდა. დადებითი შეფასება აქვთ მიცემული
ლი ე. ახვლედიანს (რომლის „თელავი“ მთავრობამ იყიდა), ე. თა-
ვაძეს (მისი ნახატიც შეიძინა მთავრობამ) და ი. ნიკოლაძესაც.

თ. გარტმანს შეუფასებელი არც გამოფენაზე წარმოდგენილი
მოქანდაკეება დაუტოვებია და განსაკუთრებით იწონებს ი. ნიკო-
ლაძისა (მისი „აკაკი“ და „სალომე“ შეისყიდა მთავრობამ) და
ი. ბილანიშვილის ნამუშევრებს.

წერილში გამოთქმულია სურვილი, რომ მთავრობას დაეჩქარე-
ბინა თანამედროვე მხატვრობის მუზეუმის გახსნა.¹

გამოფენას დ. კაკაბაძეც შეეხო და მან მაღალი შეფასება მის-
ცა ფიროსმანის, მ. თოიძის, ა. მრველიშვილის, შ. ქიქოძის, ლ. გუ-
დიაშვილის, ი. თოიძის, გ. გაბაშვილის, თ. თავაძის, ე. ახვლედიანის
და ი. ნიკოლაძის ნამუშევრებს, ხოლო უარყოფითადაა შეფასებუ-
ლი ვ. სიღამონ-ერისთავისა და ვ. ჯორჯაძის ნახატები.²

გამოფენას გაზეთ „საქართველოში“ გ. რობაქიძეც გამოეხმაუ-
რა ერთგვერდიანი წერილით. იგი მაღალ შეფასებას აძლევს ლ. გუ-
დიაშვილს, თუმცა მისი შესრულებული და გამოფენაზე წარმოდ-
გენილი პ. იაშვილის, ტ. ტაბიძის, გ. ტაბაძის და გ. რობაქიძის პორ-
ტრეტები სუსტად მიაჩნია. ლ. გუდიაშვილს გ. რობაქიძე დიდ მო-
მავალს უწინასწარმეტყველებდა. ასევე კარგადაა შეფასებული
დ. კაკაბაძე, ი. თოიძე და ი. ნიკოლაძეც. მართალია გ. რობაქიძეს
მ. თოიძე ნიჭიერ მხატვრად კი მიაჩნია, თუმცა გამოფენაზე წარ-
მოდგენილი მისი ნახატები მკაცრად აქვს გაკრიტიკებული. განსა-
კუთრებით ჩერდება იგი ნ. ფიროსმანზე, რომელსაც უნიჭიერეს
მხატვრად მიიჩნევს.³

საგანგებო წერილი დაწერა ქართულ გამოფენაზე ს. სუდეი-
კინმაც (თარგმნა ტ. ტაბიძემ). იგი განსაკუთრებით მაღალ შეფასე-
ბას აძლევს ლ. გუდიაშვილსა და ფიროსმანს, აქებს მ. თოიძეს,
დ. კაკაბაძეს და ი. ნიკოლაძეს. ხოლო აკრიტიკებს ვ. სიღამონ-
ერისთავის ნახატებს.⁴

ვრცელი შეფასება მისცა მხატვართა გამოფენას გაზეთმა „სა-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 119

2 უფრ. „შვიდი მნათობი“, 1919 წ., № 1

3 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 99

4 იქვე, № 115

ხალხო საქმედაც“. მასში გაგრძელებებით დაიბეჭდა ვ. კოტეტიშვილის სტატია „სურათთა ხეივანებში“. მხატვრობაზე მსჯელობის შემდეგ ავტორი აღნიშნავს ჩვენს ჩამორჩენილ სფეროში და ევროპისაგან მოწყვეტას. შემდეგ ის ძალზე მაღალ შეფასებას აძლევს ლ. გუდიაშვილსა და დ. კაკაბაძეს და აღნიშნავს, რომ ამ გამოფენამ ნათლად აჩვენა ქართველი ერის შემოქმედებითი სიძლიერე. ვ. კოტეტიშვილი ქართულ გამოფენას სომეხ მხატვართა გამოფენას ადარებს და წერს, რომ მათი შედარებაც კი არ შეიძლებოდა. თუ სომხურ გამოფენაზე იყო ერთფეროვნება, დილექტანტიზმი და არ იყო ძიება, ორიგინალურობა და ეროვნული იერი, ამ მხრივ ქართული გამოფენა მკვეთრად განსხვავდებოდა მისგან. აქ ყოველი მხატვარი თავისებურია, მართალია ზოგიერთ მათგანს ეტყობა უცხო გავლენაც, მაგრამ იგი „გადამწვარია საკუთარი ცეცხლით“. მაღალი შეფასება აქვს მიცემული ვ. სიღამონ-ერის-თავს, მ. თოიძეს, ა. მრევლიშვილს, შ. ქიქოძეს, ე. ახვლედიანს, თ. თავაძეს და ი. თოიძეს.¹

იმავე გაზეთში გამოფენაზე თავისი შთაბეჭდილებები გამოაქვეყნა ვ. გარიკმაც. თუ აქამდე გამოფენის თაობაზე მხოლოდ დადებითი გამოხმაურებები იბეჭდებოდა, ვ. გარაკი ამ მხრივ გამოწაკლისია. მას ჩვენი მხატვრობა ფუტურისმითა და კუბიზმით წააღივებდა. იგი ფუტურისტად მიიჩნევს ლ. გუდიაშვილსაც და თვლიდა, რომ ის არ ადგა სწორ გზას. ვ. გარიკს ლ. გუდიაშვილის „როსკიპი“ მიაჩნია ავხორცობად, „ცისანა“ ელევგურის ტონით დამძიმებულად, ხოლო მთლიანად გუდიაშვილის ფორმა უაღბად. ასევე ფუტურისტად მიიჩნევს ფიროსმანს და მისი „ადღგომის ბატკანი“ და „ირემა“ მიაჩნია მწრალი სტრუქტურის კუბიზმად. მათში ვ. გარიკის აზრით დარღვეულია სიმეტრია და პროპორცია, ხოლო ჰარმონიულ გამომეტყველებაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტი იყო. ასეთად მიაჩნია მას მისი სხვა ნახატებიც. რაც შეეხება „ქორწილი კახეთში“, ეს შეზღუდა, საღებავებითაა გადატვირთული და სხვა არაფერია. ფიროსმანი მას გუდიაშვილის ღვიძლ ძმად მიაჩნია მხატვრობაში (ამ მიხედვრას ნამდვილად ვერ დაუწუნებს კაცი ვ. გარიკს).

შემდეგ ვ. გარიკი ჯერ ლანძღავს მ. და ი. თოიძეებს, ხოლო ცოტა ქვემოთ კი აქებს იგივე ი. თოიძეს. ასევე აქებს იგივე დ. კაკა-

¹ გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 517, 521

ბაძეს, ი. ნიკოლაძეს, ვ. სიღამონ-ერისთავს და ა. მრევლიშვიტს, ხოლო ბოლოს დაასკვნის, რომ გამოფენამ აღფრთოვანების ნაცვლად ფრთებმოკვეცილი და გულჩათხრობილი დასტოვა ფაქტობრივად

ყოველივე ამის შემდეგ ძნელია დაეთანხმო გ. მესხს, რომელიც თვალდა, რომ „დღემდე არ გვაქვს მხატვრული კრიტიკა. არ გვაქვს შესწავლილი და განხილული ქართული მხატვრობის ღირებულება, მისი ღირსებანი“.²

რა თქმა უნდა, მხატვრობის თაობაზე იწერებოდა წერილები, რეცენზიები, ხდებოდა ცალკეულ ნამუშევართა შეფასება, იყო აზრთა მკვეთრი დაპარისპირებებიც და ა. შ. ნამდვილად შეიძლება იმისი ხაზგასმა, რომ ყოველივე ეს არ იყო საკმარისი და ამალღებას საჭიროებდა კრიტიკის პროფესიული დონე, მაგრამ კრიტიკის სრულიად უქონლობაზე საუბარი ვფიქრობთ ზედმეტაა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 4 ივნისს გამოფენა დაიხურა, ხოლო 8-ში მხატვართა სურათების აუქციონი გაიმართა.³

1919 წ. მ. თოიძემ ერთ მეტად მნიშვნელოვან სიახლეს ჩაუყარა საფუძველი. მან გადაწყვიტა ქართველ მხატვართა მოძრავი გამოფენის მოწყობა, რომელსაც თბალისიდან ქუთაისში, გორში, ბორჯომში, ბათუმსა და სხვა ქალაქებში ჩაიტანდა.⁴ მალე მ. თოიძემ ქართველ მხატვართა გამგეობის დავალებით, შინაგან საქმეთა მინისტრს მიმართა თხოვნით, რათა მოძრავი გამოფენისათვის ვაგონი გამოეყოთ.⁵ მთავრობამ მოიწონა მ. თოიძის ინიციატივა და 14 ივლისს მას ვაგონი და 10 000 მ. გამოუყო. ივლის-აგვისტოში გამოფენა უკვე ეწვია ქუთაისს (რვა დღით), ბათუმს, გორს, სურამს, ახალსენაკს, ფოთსა და ბორჯომს.⁶ გამოფენა, რომელზეც წარმოდგენილი იყვნენ ფიროსმანი, ლ. გუდაშვილი, დ. კაკაბაძე, მ. თოიძე, ი. ნიკოლაძე, ი. თოიძე და ყოველი ქალაქის მკვიდრი მხატვრები სულ 7 000-ზე მეტმა კაცმა დაათვალიერა.

1919 წ. თბილისში კადრე ერთი საინტერესო გამოფენა „პატარა წრე“ მოეწყო, სადაც უმეტესად არაქართველი მხატვრები იყვნენ წარმოდგენილნი. ქართველ ხელოვანთაგან აქ მხოლოდ ლ. გუდია-

1 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 531

2 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 187

3 ვახ. „ერთობა“, 1919 წ., № 125

4 იქვე № 128

5 ვახ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 548

6 ვახ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 158, 187

შეიღობის ნამუშევრები იყო გამოფენილი. მიმოიხილავდა რა თ. გარტმანი ამ გამოფენას, ავი საკმაოდ მაღალ შეფასებას უწევდა. ს. სუდეიკინის, ს. სორინის (ორთავე საგანგებოდ ჩამოვიდნენ პეტერბურგიდან), ს. ზალცმანის, ი. ფოგელის, ლ. ლანსერეს, ლ. ვალიშევსკის, ა. ბაჟბუქ-მელიქოვის, კარიკოვის, ფლორენსკაიას, რუბენის, ევსეევას ნახატებს, აგრეთვე ხუროთმოძღვარ კალაშნიკოვის და გრაფიკოს შარლემანის ნამუშევრებს. თ. გარტმანი განსაკუთრებული სინანულით აღნიშნავს, რომ გამოფენაში არ მონაწილეობდა ნიჭიერი ხელოვანი კ. ზდანევიჩი, რომელმაც გარდასაკუთარი ნიჭაერებისა, იმითაც მიიქცია ყურადღება, რომ შეიძინა ნ. ფიროსმანიშვილის მრავალი ნახატი და ამით ისინი დაღუპვას გადაარჩანა.¹

ქართველ მხატვართა საზოგადოებამ 1919 წ. შემოდგომაზე კიდევ ერთი ახალი გამოფენის ორგანიზაცია იკისრა — საქართველოში მცხოვრები ყველა ერის მხატვრებისა,² რომლის მომწყობი კომისიის თავმჯდომარეობა შ. ქიქოძეს, ხოლო მდივნობა დ. შევარდნაძეს დაევალა.³

გამოფენა დიდების ტაძარში 12 დეკემბერს გაიხსნა. მასზე საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების 39 მხატვრის 400 ნამუშევარი იყო წარმოდგენილი, რომლებიც მიმართულებების მიხედვით სამ განყოფილებად იყვნენ დაჯგუფებულნი — მარცხენა ფრთა, ცენტრი და მარჯვენა ფრთა. ცალკე იყო წარმოდგენილი ნ. ფიროსმანიშვილი.⁴

საგამოფენო საქმიანობა ახალი ძალით გაიშალა 1920 წ. და მაისში ეროვნულ გალერეაში გახსნალმა გამოფენამ 11 ივლისამდე გასტანა. მაისშივე გაიხსნა „მცირე წრის“ სურათების მესამე გამოფენა, რომელშიც მცირე წრის წევრები და მემარცხენეთა ჯგუფი მონაწილეობდა.⁵ ივნისში კი გალერეაში სურათების ინტერნაციონალური გამოფენაც მოეწყო.⁶

ეროვნულ სამხატვრო გალერეაში დეკემბერში მოეწყო ძველი

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 128

2 იქვე, № 251

3 იქვე, № 256

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 280, 292

5 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 114

6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 843

მხატვრების სურათების გამოფენა.¹ სადაც გამოფენილი იყო ძველი ქართული, სპარსული და ევროპული მხატვრობის ნიმუშები XVI ს-დან XIX საუკუნემდე. ნახატები სამ ჯგუფად იყო დაჯერებული: I. ქართული; სპარსული და ადგილობრივი მხატვრობა, II. დავალებით ევროპის მხატვრები და III. ფრანგული ჩუქურთმა და ნახატები. გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა ვინმე „მან-კაცის“ წერილი, რომელშიც გამოფენას მალალი შეფასება აქვს მიცემული, თუმცა მკაცრად დაწუნებული XIX ს. ადგილობრივი და ქართული მხატვრობა.² საყურადღებოა ისიც, რომ თბილისში ჩამოიტანეს მიუნხენელი მხატვრის სურათი „გოლგოთა“ 25 აპრილს დიდების ტაძარში საისტორიო და ეთნოგრაფიულმა საზოგადოებამაც გახსნა ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშების გამოფენა, რომელმაც მალალი შეფასება დაიმსახურა.⁴

სამხატვრო გალერეის გარდა, ამ წელს გამოფენებია სხვაგანაც მოეწყო. მაგალითად, მარტში ახალგაზრდა ქართველ მხატვართა გამოფენა ქართულ კლუბში გაიმართა, სადაც წარმოდგენილი იყვნენ ე. ახვლედიანი, ი. შავიშვილი, ა. ბეგთაბეგაშვილი და სხვები. გამოფენა გორის მიწასძვრით დაზარალებულთა სასარგებლოდ გაიმართა და მის გახსნას ტ. ტაბიძე და ო. თუმანიანი ესწრებოდნენ.⁵

საკმაოდ აქტიურ საქმიანობას ეწეოდნენ თბილისში მცხოვრები სომეხი მხატვრებიც, რომელთა შემოქმედებაში ქართული თემატიკაც იყო. ასე მაგალითად, 1918 წ. სომეხთა სამხატვრო-სახელოვნო სალონმა თავისი სეზონი საქართველოზე მიძღვნილი სალონითი გახსნა.⁶ 1919 წ. 6 აპრილს კი თბილისში გაიხსნა სომეხ მხატვართა გამოფენა,⁷ ხოლო წარმოშობით სიღნაღელმა ბაშიჯალიანმა ფატმანას სახის შექმნით „ვეფხისტყაოსნის“ ეპიზოდების დასურათება დაიწყო.⁸

საქართველოს ხელისუფლებამ მიუხედავად მძიმე ფინანსური მდგომარეობისა, მაინც გამოიხატა საშუალება და საგრძნობი თანხა

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 217
- 2 გაზ. „საქართველო“, 1920 წ., № 118
- 3 იქვე
- 4 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 810, ჟურნ. „მომავალი“, 1920 წ., № 1
- 5 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 10
- 6 იქვე, 1918 წ., № 14
- 7 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 78
- 8 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 653
19. ამირან ნიკოლეიშვილი

გამოჰყო გამოფენაზე წარმოდგენილი სომეხი მხატვრების ნამუშევრების მუზეუმისათვის შესაძენად.¹

1920 წ. ქართველი მხატვრები პირველად გასცდნენ ჩვენს ქვეყნის ფარგლებს და იტალიაში ქართული გამოფენა გაიმართა.² ზოლო მხატვარი დ. შერვაშიძე ლონდონში დიაგილოვსა და რუხთან პიესების გასაფორმებლად მიიწვიეს.³ 1920 წ. პარიზშიც მოეწყო ქართველი მხატვრის, ლ. გუდიაშვილის ოთხი სურათის, — „ქართული დილის“, „ქეიფი განთიადისას“, „ქალთან ქეიფას“ და „კინტოს“ გამოფენა. ამ ფაქტს ინგლისურმა გაზეთმა „ნიუიორკ პერალდიმ“ საგანგებო წერილი მიუძღვნა და ნახატებს მაღალი შეფასება მისცა. ესპანელმა მხატვარმა, სულუაგამ კი, ორი ნახატი მადრადის ეროვნული გალერეისათვის შეიძინა.⁴

მხატვართა გამოფენები საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებშიც ეწყობოდა. ასე მაგალითად, 1919 წ. იენისში მხატვართა გამოფენა ქუთაისში, სოციალისტ-ფედერალისტთა კლუბში მოეწყო.⁵ მას საკმაოდ მაღალი შეფასება მისცა გ. მესხმა გაზეთ „ჩვენს ქვეყანაში“.⁶ გამოფენა 1920 წ. ქ. ფოთშიც მოეწყო, სადაც მხატვარ დელპერის ნამუშევრები იყო წარმოდგენილი.⁷

1921 წ. 14 იანვარს მ. თოიძის მოძრავი გამოფენა ბათუმს ეწვია და აქ მხატვართა ნამუშევრები სამ განყოფილებად იქნა წარმოდგენილი — 1. ქართველ მხატვართა ნაწარმოებები, 2. მეზობელ ერთა და ევროპის ხელოვნების ნიმუშები და 3. პლაკატები და კარაკატურები თანამედროვე პოლიტიკაზე.⁸ 17 იანვარს გამოფენამ ბათუმის საქალაქო საბჭოში გადაინაცვლა. საყურადღებოა იმისა აღნიშვნაც, რომ გამოფენაზე მოსწავლეებსა და მუშებს დაბალფასიანი ბილეთებით უშვებდნენ.⁹ განზრახული იყო გამოფენას სხვა ქალაქებშიც მოევლო, მაგრამ ქვეყანაში წითელი ინტერვენციის დაწყებამ, სამწუხაროდ, იგი ჩაშალა.

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 162

2 იქვე, № 7

3 იქვე, 1920 წ., № 30

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 1

5 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 130

6 იქვე, № 131

7 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 166

8 იქვე, 1921 წ., № 5

9 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 14

გარდა მხატვართა გამოფენებისა, 1919 წ. სხვა სახის გამოფენებაც ეწყობოდა. მაგალითად, თბილისის ქალთა საოსტატო სემინარიაში მოეწყო მოსწავლეთა ნახატებისა და ხელგარჯილობის ნიმუშების გამოფენა,¹ კაჩუნის აბრეშუმით ნაქარგი მხატვრული სუათების გამოფენა,² სამხატვროსახელოსნო სკოლის მოსწავლეთა მუშევრების გამოფენა,³ თამარ მეფის სახელობის ქალთა სემინარიის მოსწავლეთა ნახატების გამოფენა.⁴ ნაქარგების, სვეტიცხოვლობასთან დაკავშირებით მოსწავლეთა ნაქსოვებისა და ქაშანჯრის გამოფენა,⁵ თელავში ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიების მოწაფეთა ნამუშევრების გამოფენა-გაყიდვა⁶ და ა. შ.

საგამოფენო საქმიანობის გარდა, მხატვრობის პროპაგანდა სხვა მუშაულებებითაც ხდებოდა. მაგალითად, ქართულ კლუბში 1918 წ. იმართა ხელოსან-მხატვართა საღამოები.⁷ 1919 წ. 7 ივნისს კონკრეტორიაში მხატვართა საღამო, სადაც მოხსენებით „თანამედროვე მხატვრობის ვზები“ გამოვიდა დ. კაკაბაძე, ხოლო სიტყვეთ გ. რობაქიძე, ტ. ტაბიძე და პეტერბურგელი მხატვრები ს. სუდიკინი და ს. სორინი.⁸

მწერალთა და მხატვართა შემოქმედებითი მეგობრობის საუბესოდ მაგალითი ისიც იყო, რომ 1919 წ., როცა მწერალთა კავრის გადაეცა რესტორანი „ანონა“ და გადაწყდა იგი კლუბად გაგვეთებინათ, მისი მოხატვა ლ. გუდიაშვილმა, დ. კაკაბაძემ და სუდეიკინმა დაწყეს.⁹

აქტიური შემოქმედებითი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ მხატვრები, ქუთაისშიც, სადაც 1919 წ. დაარსდა სამხატვრო საზოგადოება. ამ მნიშვნელოვან მოვლენასთან დაკავშირებით ს. ასლანიშვილმა ივნისში გაზეთ „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდა წერილი, რომელიც აღნიშნულია, რომ ქუთაისში კულტურული ცხოვრება აღსაყვარების გზაზე იდგა. მოქმედებდა ბევრი კულტურული დაწესებულება.

- გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 122
- იქვე, № 226
- გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 2
- იქვე, № 126
- გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 218
- გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 222
- გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 127
- გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 122
- გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 224, 228

ბულება, მაგრამ ბოლო პერიოდამდე ნიადაგი არ იყო მზად სამხატვრო საზოგადოების შესაქმნელად. ბოლო მხატვრული წადში ასპარეზზე გამოვიდნენ ახალი ძალები და გასულ წელს დაარსდა კიდევ სამხატვრო სტუდია, თუმცა იგი მალე დაიშალა. 1919 წ. სტუდია აღსდგა, რასაც თან მოჰყვა 10 ივნისს დამფუძნებელი კრების გამართვა, რომელსაც 40 მხატვარი, პოეტი და მუსიკოსი ესწრებოდა. კრებას ჯ. ჯორჯიკია ხელმძღვანელობდა. მოხსენებით გამოვიდნენ ტრ. ჯაფარიძე და მ. შევარდნაძე. კრებაზე შეიქმნა სამხატვრო საზოგადოება, რომლის პირველ თავმჯდომარედ მწერალი დავით კლდიაშვილი აირჩიეს.¹ მალე ამ საზოგადოებას ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება ეწოდა.² ამავე წელს ქუთაისში ახალგაზრდა მხატვართა ჯგუფიც შეიქმნა,³ რომლებმაც „ჩვენი ქვეყნის“ 84-ე ნომერში გამოაქვეყნეს განცხადება თავიანთი ყოველთვიური ჟურნალ „ხელოვნების“ დაარსების თაობაზე.

ქალაქში მხატვართა საზოგადოების ჩამოყალიბებამ, როგორც ამას მხატვარი გ. მესხი წერდა გაზეთ „ხალხის მეგობარში“, გამოაცოცხლა ხელოვნების ეს დარგი. წერილის ავტორს აუცილებლად ზიანდა ქუთაისში სამხატვრო გაღერეაც დაარსებულაო. გ. მესხი წუხდა, რომ სექტემბრიდან სტუდიას არ ჰქონდა ბინა. მართალი დაპირებები კი იყო, მაგრამ ქალაქის ხელმძღვანელობა პრაქტიკულად ამ საკითხს ვერ აგვარებდა.⁴ ამ ვასაჭირის თაობაზე ქართველ მხატვართა საზოგადოებამაც გაუგზავნა თხოვნა ქუთაისის ქალაქის მმართველობას, რათა იქ დაარსებულ ახალგაზრდა მხატვართა ჯგუფს ბინით დახმარებოდნენ.⁵

ასევე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა პროფესიული სამხატვრო სასწავლებლების დაარსებასაც, რომელიც იმჟამად საქართველოში მხოლოდ დაწყებითი ფორმით თუ იყო წარმოდგენილი. მართალია, მთავრობამ თავისი მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის მიუხედავად, მაინც გაგზავნა სასწავლებლად 1920 წ. ლ. გუდიაშვილი და დ. კაკაბაძე პარიზში, ხოლო ლ. ციციშვილი იტალიაში,⁶ მაგრამ ეს სრულიადაც არ იყო საკმარისი.

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 559

2 გაზ. „სოციალ-დემოკრატი“, 1919 წ., № 141

3 გაზ. „ჩვენი ქვეყანა“, 1919 წ., № 75

4 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 7

5 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 81

6 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 1, „სახალხო საქმე“, 1920 წ. № 921

1919 წ. საქართველოში დაწყებითი სამხატვრო სასწავლებლები ძალზე ცოტა იყო. ერთ-ერთი მათგანი იყო ქალთა სამხატვრო სახელოსნო კერძო სასწავლებელი, რომელიც ეკონომიურად ძალზე მძიმე დღეში იმყოფებოდა. სასწავლებლას მზრიდან დაისვა საკითხი მისი სახელმწიფო სასწავლებლად გადაკეთების თაობაზე, რაც მთავრობამ შესაძლებლად ჩათვალა და იგი სახელმწიფო სკოლად გადააკეთა.¹

ასევე უჭირდა ეკონომიურად განათლების საზოგადოების სამხატვრო-სახელოსნო სკოლასაც. სადაც ხელსაქმესაც ასწავლიდნენ.²

1920 წ. ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“ დაიბეჭდა წერილი „1919 წ. ხელოვნება“. რომელშიც გარკვეულწილად შეჯამებულია წინა წლის შედეგები და აღნიშნულია, რომ „პროგრესია მხატვრობაში. იყო ორი გამოფენა. გამოიკვეთა ნიჭიერები. მძიმედ მიდის ქანდაკება. ნიკოლაძე და ჭიაურელი ჩანს მარტო. საჭიროა დაარსდეს სასწავლებელი.“³ სამხატვრო სასწავლებლის დაარსების აუცილებლობაზე სხვა დროსაც არაერთხელ აღნიშნულა პრესაში. მაგალითად, ს. წერეთელი ეხება რა ქართველ მხატვართა საზოგადოების 1920 წ. გამართულ მესამე გამოფენას და დადებითად აფასებს ფიროსმანის, ი. ნიკოლაძის, დ. გველესიანის, ვ. ჯორჯაძის, გ. მესხის და მოქანდაკე შ. გონგაძის ნამუშევრებს, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს სამხატვრო აკადემიის დაარსების აუცილებლობას.⁴

ცალკე უნდა შევეხოთ სკოლებში ხატვის სწავლების მდგომარეობას.

სასკოლო დაწესებულებებში ხატვის სწავლება ჯერ კიდევ არ იყო შემოღებული. პერიოდულ პრესაში სერიოზული საუბრები მიმდინარეობდა ამის თაობაზე და მიიჩნევდნენ, რომ ეს საქმე სასწრაფოდ უნდა მოგვარებულიყო. ამ პრობლემის შესახებ 1919 წ. გაზეთ „ერთობაში“ დაიბეჭდა ვრცელი წერილი, რომელშიც თელავის გიმნაზიებზეა საუბარი. ყურადღება გამახვილებულია იმაზე, თუ რა მნიშვნელობა აქვს სკოლებში ხატვის, ხაზვის, ძერწვის, გამოჭრის და ხელსაქმის სწავლებას. თელავის ვაჟთა გიმნაზიაში ხატ-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 131, „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 552
 2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 238
 3 ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1920 წ., № 1
 4 იქვე, № 26

ვას ცნობილი მხატვარი ლ. სიღამონ-ერისთავი ასწავლიდა, რომელმაც ბევრ ახალგაზრდას შეაყვარა ეს ხელოვნება.¹

აღნიშნულ პრობლემას შეეხო ქუთაისელი მხატვარი მესხი გ. მესხი „ხალხის მეგობარი“ 1920 წ. „ხატვა-ხაზვა და ხელგარჯილობა ქართულ სკოლაში“ და მისი მოგვარება სასწრაფო საქმედ მიიჩნია,² იგივე პრობლემას გ. მესხი მეორე წერილშიც „ქართული მხატვრობა“ შეეხო. მართალია, მისი აზრით ბოლო დროს გამოცოცხლება სუფევდა ხელოვნებაში, დასახული იყო დიდი მიზნები, მაგრამ აუცილებლობა მოითხოვდა სკოლებში დიდი ყურადღება მიქცეოდა ხატვის სწავლებას. ასევე უნდა დაარსებულიყო სამხატვრო სკოლები და სამხატვრო სასწავლებელი. ეს სამხატვრო საზოგადოებისათვის უნდა ქცეულიყო პირველ ნაბიჯად და სანამ იგი არ გადაიდგმებოდა, ქართული მხატვრობის აყვავება-აღორძინებაც არ დაიწყებოდა. მართალია საზოგადოება ამ საკითხისადმი გულგრილობას იჩენდა, მაგრამ ქუთაისში უკვე მესამე წელია ზაფხულობით მაინც იმართებოდა მეცადინეობები სამხატვრო სკოლაში.³

გ. მესხმა 1919 წ. „საქართველოს რესპუბლიკაშიც“ დაბეჭდა წერილი „ქართული მხატვრობა“, რომელშიც ძირითადად კვლავ სწავლების საკითხებს ეხებოდა. მისი აზრით მხატვრული აღზრდა, მხატვრულ ღირებულებათა შეგნება და ესთეტიკური კულტურა მეტად დაბალ საფეხურზე იდგა საქართველოში.

ბოლო დროს მხატვრულ აღზრდას სკოლებშიც დაეთმო სათანადო ადგილი, თუმცა იგი არასაკმარისი იყო. ქართველ მხატვრებს უფრო მეტად უნდა ეზრუნათ ამ პრობლემაზე. მისი აზრით, ეროვნულ სკოლას მხატვრულ აღზრდაში უნდა განესახიერებინა ეროვნული სული და გული, ეროვნული ელფერი. ამისათვის ხატვის სწავლების მიზანი ახალ ნიადაგზე უნდა დამყარებულიყო და მეტე ყურადღება უნდა მიქცეოდა მხატვრულ აღზრდას სკოლებში.

გ. მესხი კიდევ ერთხელ მოითხოვდა სამხატვრო სასწავლებლის დაარსებას, რომლის მიზანი იქნებოდა ეროვნული მხატვრობის შესწავლა და განვითარება. ამ საქმისათვის მთავრობასაც არ უნდა დაეშურებინა ხარჯები.⁴

მ. დ.-ს ვრცელი წერილი „ხატვის მასწავლებელი“, დაბეჭდა

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 222

2 გაზ. „ხალხის მეგობარი“, 1920 წ., № 12.

3 იქვე, № 7

4 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 187

გაზეთმა „საქართველომაც“ 1919 წ. წერილში განხილულია ხატვის სწავლების შემოღების საკითხი სკოლებში. აგი არ ისწავლებოდნენ ყველგან, რაც სასწრაფოდ უნდა გამოსწორებულიყო.

აღნიშნულია, რომ სადაც ისწავლებოდა, იქაც მას არასპეციალისტები ასწავლიდნენ. განსაკუთრებით ცუდად იდგა ხატვის სწავლება გიმნაზიებში, ხოლო შედარებით უკეთესად რეალურ სასწავლებელში. ავტორს სწორედ ეს მიაჩნდა იმის მიზეზად, რომ საქართველოში არ იყო არც ერთი ჩინებული მხატვარი და მოქანდაკე (აქ ავტორი აშკარად სცდება ქართველი მხატვრების შეფასებაში). დასკვნაში ავტორს გადაუდებელ აუცილებლობად მიაჩნია სამხატვრო სასწავლებლის გახსნა, რაზეც არავინ არ ზრუნავდა. სწორედ ამ სასწავლებელს უნდა მოემზადებინა ხატვის მასწავლებლები.¹

1919 წ. ხანგრძლივი მცდელობა დადებითად გადაიჭრა და ხატვა სკოლებში ახალი პროგრამით სავალდებულო საგანი გახდა.² ვა სკოლებში სავალდებულო საგანი გახდა.²

თა ოსტატების მომზადებაც. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, ეხებოდა რა ამ საკითხს წერილში „ქართული ჩუქურთმის ხელოსანობის ისტორია“ წერდა, რომ ცოტა დარჩა ამ საქმის ოსტატები და აი, ევროპიდან დაბრუნდა ნ. მეტეხელი, რომელმაც იქ ისწავლა მარმარილოზე ჩუქურთმის ჭრა. გაზეთი სიამოვნებით აღნიშნავდა, რომ ნ. მეტეხელი მუშაობასთან ერთად, მოსწავლეებსაც აოსტატებდა ამ საქმეში.³

ცალკე უნდა შევეხოთ ქართველ მხატვართა აქტიურ მონაწილეობას საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის მშენებლობისა და მისი ატრიბუტიკის შექმნის საქმეში.

1918 წელსვე, ეროვნული საბჭოს ხელოვნების სექციამ მოისმინა ი. ჯავახიშვილის მოხსენება სახელმწიფო ღერბის შექმნის თაობაზე და დაადგინა მთავრობას გამოეცხადებინა კონკურსი. ღერბს საფუძვლად უნდა დადებოდა თეთრი გიორგი შვადი მნათობით. კონკურსი მართლაც გამოცხადდა, სადაც ჯილდოდ 3000 მ. იქნა დაწესებული.⁴ საბოლოოდ მოწონებული იქნა ი. შარლემანის მიერ

1 გაზ. „საქართველო“, 1919 წ., № 92

2 იქვე, № 158

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1921 წ., № 11

4 იქვე, 1918 წ., № 14, 64

ნოთ, რომ 1920 წ. მხატვარი (ფოტოგრაფი) კ. ქავთარაძე საგანგებოდ წავიდა ფრონტზე, რათა იქ მებრძოლთა სურათები მიეღო ბინა.¹ პარლამენტის ხელოვნების კომისიამ ასევე დაადგინა აკაკის ძეგლი და ამ მიზნით შექმნა კომისია.² თბილისის ქალაქის გამგეობამ კი ი. ნიკოლაძეს შეუკვეთა ი. ევდოშვილის ბიუსტი, რომელიც სახალხო სახლში დაიდგმებოდა³ და ა. შ.

მხატვრები ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ, თუმცა უნდა ითქვას, რომ მათმა ნაწილმა აშკარად ზედმეტი ხარკი გაულო პოლიტიკურ კონიუნქტურას. ეს გამოიხატებოდა თუნდაც იმაში, რომ საკმაოდ ხშირად გამოდიოდა მათ მიერ შესრულებული პოლიტიკური ლიდერების პორტრეტები. ასე მაგალითად, 1919 წ. გამოვიდა ს. შილაკაძის ნახატი „ნოე ყორდანიას კითხულობს მოხსენებას გვარდიის ყრილობაზე“. ნახატს ძალზე მაღალი შეფასება მისცა მენშვევიკთა გაზეთ „ერთობაში“ ვინმე ი. ტ. მ. ნახატზე გამოხატული იყო „ხალხის ბელადი ნოე ყორდანიას. მას უკან მიჰყვება ვალიკო ჭულელი და ჯარი. წინ მოიხანს სოციალიზმის ემბლემა. ხრამში ყრია მებრძოლთა ჩონჩხები. სჩანს ყუმბარმტყორცნელი, ზევითაა მზე, თეთრი და შავი ღრუბლები, ნოეს ხელი სოციალიზმისაკენ აქვს გაშვებული და ამბობს: აი ჩვენი სწორი გზა სოციალიზმისაკენ“.⁴

გამოვიდა კ. ქავთარაძის მიერ შესრულებული პარლამენტის გაოდაცვლილი დეპუტატის რ. ჩიხლაძის პორტრეტიც. ნოე ყორდანიას დიდი პორტრეტი, კ. წერეთლისა და კ. ჩხენკელის პორტრეტები, ს. შილაკაძის „განახლებული საქართველო“, რომელზეც ასახული იყო დამოუკიდებლობის აქტის ხელმოწერა ყორდანიას, წერეთლის, ჩხენიძის, ჩხენკელის, ჯორჯაძის, შოთას, აკაკის, ილიას, ბარათაშვილის და ნინოშვილის სურათებით.

პარლამენტის კომისიამ ასევე დაუკვეთა 1920 წ. ი. ნიკოლაძეს ნ. ყორდანიას ბიუსტიც, რომელიც დამფუძნებელ კრებაში დაიდგმებოდა.⁵ ნ. ყორდანიას სამი ბიუსტი ი. ნიკოლაძეს თბილისის ქალაქის გამგეობამაც დაუკვეთა.⁶

- 1 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 2
- 2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 750
- 3 იქვე, 1919 წ., № 608
- 4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 241
- 5 იქვე, 1920 წ., № 161
- 6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 650

შესამჩნევი ნაბიჯები გადაიდგა ხელოვნების პროფილის პრესის შექმნის საქმეშიც. 1919 წ. დაარსდა ქართულ მოდათა ნახატების რნალები, რომლის ესკიზები ი. ნიკოლაძემ, ლ. გუდიაშვილმა და კ. ზღანევიჩმა გააკეთეს.¹ 1920 წ. სახელოსნო ცენტრის დადგენილებით გადაწყდა დაარსებულიყო ყოველთვიური ჟურნალი „ხელოვნება“ მთავრობამ ერთი მილიონი მანეთი გამოჰო ამისათვის.² ჟურნალის ყდის შესაქმნელად და ემბლემისათვის გამოცხადდა კონკურსი.³ 1920 წ. ს. ასლანიშვილის რედაქტორობით ჟურნალის ორი ნომერი გამოვიდა კიდეც.

ქართველი მხატვრები აქტიურად თანამშრომლობდნენ სხვა ჟურნალებშიც. ასე მაგალითად, მ. თოიძე იყო ჟურნალ „პარნასის“ მხატვარი, ლ. გუდიაშვილი და დ. კაკაბაძე თანამშრომლობდნენ „თოლაბულისის სარტყელში“, რომლის მეორე ნომერში, 1919 წ. დაიბეჭდა მათი ნახატები, მხატვრების — ლ. გუდიაშვილის, ზალცმანის, ლუჩიაშვილის, გ. მესხის, შ. მიქელაძის, ვინმე „შალიკოს“ და მ. ჭიაურელის ნახატები დაბეჭდა 1919 წ. პირველ ნომერში „თეატრმა და მუსიკამაც“. განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობდა მხატვრობას „შვიდი მნათობი“. მის პირველ ნომერში, რომელიც დ. კაკაბაძემ გააფორმა, დაიბეჭდა დ. კაკაბაძის და ლ. გუდიაშვილის ნახატები, ზოლო მეორე ნომერში ლეონარდო და ვინჩის, დ. კაკაბაძის, ლ. გუდიაშვილის, მ. თოიძის, შ. ქიქოძის და ი. ნიკოლაძის ნახატები. ამ ჟურნალის 1-2 ნომერებში ასევე მოთავსებული იყო დ. კაკაბაძის წერილები მხატვრობაზე — „ჩვენი გზა“, „სურათის პრინციპი“, „ბეჭა ოპიზარი“, „ძველი ტფილისი“, „საქართველოს დერბი“, „ქართული დრამატული სტუდია“, „ფორმა“, „თანამედროვე მხატვრობის გზები“, ლეონარდო და ვინჩის დაბადებიდან 400 წლისთავისადმი მიძღვნილი სტატია და სხვა მასალები.

მოკლედ შევეხებით მხატვართა ეკონომიურ მდგომარეობასაც. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანას ძალზე უჭირდა, მთავრობა ახერხებდა მინიმალური დახმარება მაინც გაეწია მხატვრებისათვის. ასე მაგალითად, ი. ნიკოლაძეს მოღვაწეობის 20 წლის საიუბილეოდ სა-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 187

2 იქვე, 1920 წ., № 57

3 იქვე, 1919 წ., № 187

ხელოსნოს ასაგებად უფასოდ მისცა მასალა,¹ პერიოდულად უნდა რეზობდა მათ სურსათით და ა. შ., მაგრამ ეს სრულიად ცხელისა საკმარისი. მხატვართა უმრავლესობას არ ჰქონდა, ან არ უვარგოდა სახელოსნო, უჭირდა ფინანსურად. სიღარიბეში გარდაიცვალნენ 1918 წ. გურიაში ი. ნიკოლაძის ახალგაზრდა ნიჭიერი მოსწავლე, მოქანდაკე მ. დოლიძე,² 1920 წ. მ. თოიძის მეუღლე, მხატვარი ალექსანდრა თოიძე, რასაც მ. თოიძის გაქურდვაც თან დაერთო³ და იგი იძულებული გახდა სამუშაოდ სოფელში წასულიყო. ლუკმაპურის საშოვნელად თელავში გადასახლდა ვ. ერისთავიც.

1918 წ. გაზეთ „საქართველოში“ დაიბეჭდა სარედაქციო წერილი „მეტი ყურადღება“, რომელშიც ხელოვნების მოღვაწეებზე და მათ ეკონომიკურ გასაჭირზეა საუბარი.⁴

ამ პრობლემისადმი მიძღვნილი 1920 წ. ჟურნალ „ლეილაში“ დაბეჭდილი წერილიც „ქართველი ხელოვანის ტრაგედია“. წერილში გულისტკივლია გამოთქმული იმ უყურადღებობაზე, რასაც მათ მიმართ იჩენდა საზოგადოება და ხელისუფლება. შემდეგ მოყვანილია მ. თოიძის მაგალითი. რომელიც იძულებული გახდა მეუღლის დასაკრძალვად მისი შვილის, პატარა ირაკლის ნახატი გაეყიდა.⁵

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 92
 2 გაზ. „ერთობა“, 1918 წ., № 246
 3 იქვე, 1920 წ., № 3
 4 გაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 33
 5 ჟურნ. „ლეილა“, 1920 წ., № 5

თავი მეექვსე

კინოხელოვნება

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის წლებში საკმაოდ ბევრი რამ გაკეთდა ქართული ეროვნული კინოხელოვნების განვითარებისათვის. 1918 წ., დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან მალე, თბილისში დაარსდა კერძო ქართული კინემატოგრაფიული სააქციონერო საზოგადოება, რომლის მიზანს საქართველოში ამ საქმის ორგანიზაციის ევროპულ ყაიდაზე მოწყობა და ქართული კინოპიესების ფილმებად გადაღება წარმოადგენდა. ყურადღება გამახვილდა რა ქართულ რეპერტუარზე, მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული, უპირატესობა მისცემოდა იმ ნაწარმოებების ეკრანიზაციას, რომლებშიც საქართველოს თანამედროვე ცხოვრება იქნებოდა ასახული. გადაწყდა ეკრანისათვის შეექმნათ საგანგებო დასი და სპეციალური სტუდია, რომელშიც კინოს მსახიობები მომზადდებოდნენ. საზოგადოებამ შეიძინა პიესები, აპარატურა, ატელიჟი და ა. შ. მას ანგარიშზე, თავიდანვე 10 მილიონი მანეთი გააჩნდა.¹

ცალკე არსებობდა მეორე აქციონერული საზოგადოებაც „კინემატოგრაფიული საქმე“.

1919 წ. თბილისში სურათების გადამღება ფირმის დაარსება განიზრახა საფრანგეთმაც და მისმა კონსულმა თხოვნით მიმართა საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს, რომ ფრანგული საზოგადოება „ფილმა“-სათვის ნება დაერთოთ თბილისში გაეხსნა სურათების გადამღები ფირმა.² „ფილმა“-მ ნებართვა განმეორებითაც ითხოვა, ოღონდ ამჯერად შინაგან საქმეთა სამინისტროსაგან, რათა გადაღებები მათ მთელს საქართველოში ეწარმოებინათ. სამინისტრომ ამჯერად გასცა ნებართვა, ოღონდ „ფილმას“ ეკრძალებოდა გადაღებები

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 9

2 იქვე, 1919 წ. № 7

ეწარმლებინა დარიალის ხეობაში, სასაზღვრო და იმ ადგილებში, სადაც საომარი მოქმედებები სწარმოებდა რკინიგზების ახლოს.

ხელისუფლება ამ საქმეს რომ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, ეს შემდეგიდანაც სჩანს: 1919 წ. მთავრობაში წინადადებით შევიდა განათლების სამინისტრო, რომ მომხდარიყო სახელმწიფო კინოატელიეს იმ ზომამდე გაფართოება, რათა მას შესაძლებლობა მისცემოდა გადაეღო 55 სურათი.² მთავრობა დაეთანხმა სამინისტროს ამ მოთხოვნას და 1919 წ. ქართული კინოს განვითარებისათვის 13 მილიონი მანეთი გამოჰყო.³

ქართული კინოს განვითარების გზაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1920 წ. 25 მარტს გამართული ხელოვნების ცენტრის კრება, რომელსაც დამფუძნებელი კრების ხელოვნების კომისია და განათლების სამინისტროს წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ. მოხსენებით გამოვიდა კრესტოვსკი. კრებამ დაადგინა მომხდარიყო კინემატოგრაფის ნაციონალიზაცია და გასახელმწიფოებრიობა და ამის თაობაზე თხოვნით მიემართათ მთავრობისათვის, დაარსებულიყო კინოფილმების ატელიეები, სადაც მოხდებოდა ფილმების გადაღება. კრებამ ასევე მოითხოვა დაჩქარებულიყო არტისტული თეატრის რეკვიზიცია და მისი დრამატული საზოგადოებისათვის გადაცემა. ქალაქის გამგეობას ერთ კვირაში უნდა გაეცა პასუხი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით.⁴

დადგენილების რეალიზაციის გზაზე 1920 წელსვე გადაიდგა ნაბიჯები და თბილისში დაარსდა კინოატელიე.⁵

თუ გავითვალისწინებთ ახლად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოს ურთულეს პირობებს, 1918—21 წლებში არც თუ ისე ცოტა რამ გაკეთდა ქართული ფილმების გადაღების თვალსაზრისითაც. 1918 წ. რეჟისორმა გ. გოგიტიძემ გადაიღო მხატვრული ფილმი — „ქრისტიანე“ და 12 დეკემბერს გამართული გვარდიის დღის ზეიმი. ამ ფილმების ჩვენება 1919 წ. 26 მაისიდან დაიწყო, როცა მათი პრემიერა საზეიმოდ მოეწყო კინოთეატრ „აპოლოში“. ამ დღეს ასევე აჩვენეს ახლადგადაღებული ფილმი „დღესასწაული დამფუძნებელი

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1918 წ., № 200

2 იქვე, № 279

3 იქვე, № 294

4 იქვე, 1920 წ., № 69

5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 788

კრების გახსნას დღეს".¹ ეს იყო პირველი ფილმები დამოუკიდებელი საქართველოს ცხოვრებიდან.

მალე გაზეთ „ერთობაში“ დაიბეჭდა უცნობი ავტორის მიერ შეკრულია „ჩვენი ცხოვრება კინემატოგრაფის ენაზე“, რომელშიც საუბარია „ქრისტიანეზე“, „გვარდიის დღესა“ და „დამფუძნებელი კრების გახსნაზე“ და მაღალი შეფასება აქვთ მიცემული სამთავეს. ავტორი იქვე გამოხატავს თავის პოზიციას ქართული კინოს მომავალთან დაკავშირებით და აღნიშნავს, რომ ევროპული საგან განსხვავებით, ქართული კინემატოგრაფის აქცენტი მიმართული უნდა ყოფილიყო სამეცნიერო მოღვაწეობაზე, ხალხის ყოფაცხოვრების ასახვასა და ჩვენი ქვეყნის ბუნების სწორად გადმოცემაზე.²

1919 წ. ასევე გადაიღეს 26 მაისის ზეიმი და ამიერკავკასიის კოოპერატივთა V ყრილობა. რეცენზია „ერთობაში“ ამჯერადაც დაიბეჭდა და კვლავ მაღალი შეფასება მიეცა 26 მაისის ზეიმის გადაღებას, თუმცა აღნიშნული იყო, რომ ბევრი რამ მასში გამოტოვებული იყო.³ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ ფილმების გადაღებას ხელმძღვანელობდა რეჟისორი ა. წუწუნავა, რომელმაც საერთოდაც ძალზე დიდი წვლილი შეიტანა ამ წლების კულტურის განვითარებაში. რესპუბლიკის წლებში გადაღებულ მეხუთე ფილმს წარმოადგენდა „1918 წ. ბათუმის კონფერენცია“.⁴ 1920 წ. ცეკავშირმა კიდევ ერთი ახალი ოთხნაწილიანი ფილმი გადაიღო: „ევროპის სოციალისტური დელეგაცია საქართველოში (15-28 სექტემბერი)“, რომლის ჩვენება 11 ოქტომბრიდან დაიწყო.⁵ 1920 წ. გადაღებული იქნა გვარდიის დღის მესამე ზეიმიც, რომელიც 15 დეკემბერს აჩვენეს პირველად. ეს ფილმიც გ. გოგიტიძემ გადაიღო. გადაღებული იქნა ბათუმის საქართველოსთან შემოერთებაც (ორ ნაწილად), რომლის ჩვენება 19 ივლისიდან დაიწყო.⁶

გაზეთმა „სახალხო საქმემ“ ჯერ კიდევ 1919 წ. დაბეჭდა წერილი „ქართული კინემატოგრაფი“, რომელშიც მაღალი შეფასება აქვს მიცემული მას და განსაკუთრებით ხაზგასმულია რეჟისორ გ. გოგი-

1 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 114

2 იქვე, № 125

3 იქვე, № 126

4 იქვე, № 129

5 იქვე, 1920 წ., № 186

6 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 882

ტიძის წვლილი ამ საქმეში. იგი დაუღალავად იღვწოდა ფილმების გადაღებისათვის, დადიოდა არმიისა და გვარდიის ნაწილებში, დასხვა ფრონტებზე და იღებდა მათ საქმიანობას. მან დროულად მოწოდებულად მონაწილეობა მიიღო „ქრისტიანე“, „დამფუძნებელი კრების გახსნა“, „გვარდიის დღე“, „საქართველოს ერთი წლის თავის ზეიმი“, „გვარდიის დღის მესამე ზეიმი“ და ა. შ.

თბილისში 1920 წ. „ფილმამაც“ გადაიღო კინოსურათი „მიტხარი რისთვის?“, რომელშიც მართალია ძირითადად თბილისელი მსახიობები კი იყვნენ დაკავებულნი, მაგრამ ქართველი მათ შორის არც ერთი არ ყოფილა.¹

დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის წლებში ბევრი რამ გაკეთდა კინოთეატრების ქსელის შექმნა-გაფართოებისთვისაც. 1918 წ. კინოთეატრები ძირითადად თბილისში არსებობდა. 5 სექტემბერს აქ გაიხსნა ახალი ელექტროთეატრი (ასე ჰქვიოდა მაშინ კინოთეატრს) „კინოტიტანიკი“² და მოგვიანებით „ამირანი“, რომელშიც ფილმების გარდა ეწყობოდა კონცერტები, ცეკვები, დადგმები, ჰქონდა სამკითხველო და ა. შ. აღსანიშნავია, რომ „ამირანში“ მოსწავლეები და ღარიბები უფასოდ დაიშვებოდნენ.³ 1918 წ. თბილისში ასევე მოქმედებდნენ „სოიუზი“, I რაიონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიის სინემატოგრაფი, სახალხო უნივერსიტეტის სინემატოგრაფი და ა. შ. 1919 წ. თბილისში ფილმების ჩვენება ხდებოდა კინოთეატრებში „მინიონი“, „არფარტო“, „კოლიზეი“, „კინოპალასი“, შრომის ბირჟის კინოთეატრში, 11 ქართულ კლუბში, ავლაბრის სახალხო უნივერსიტეტში, „ფილმაში“, ავლაბრის მუშათა კლუბში, რკინიგზის კლუბში, სახელოსნო კლუბში და ა. შ.

თბილისის ბაღში ზაფხულობით ფილმების ჩვენება კვირაში 3—4-ჯერ უფასოდაც ხდებოდა.⁴ უფასოდ აჩვენებდა ფილმებს შრომის ბირჟაც. სწორედ ეს გაითვალისწინა თბილისის ქალაქის გამგეობამ, როცა ბირჟას თავისი კინოთეატრის შესაკეთებლად 13523 მ. გამოუყო 1920 წ. უფასოდ უჩვენებდნენ ბავშვებს ფილმებს ავლაბრის მუშათა კლუბშიც.⁵ საბავშვო ფილმების ჩვენება როგორც წესი,

1 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 62

2 იქვე, 1918 წ., № 34

3 ვაზ. „საქართველო“, 1918 წ., № 20

4 ვაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 114

5 ვაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 62, 133

სხვაგანაც იაფად ხდებოდა, ხოლო ავღანების სახალხო უნივერსიტეტი შაბათ-კვირას მხოლოდ ბავშვებისათვის აჩვენებდა ფილმებს. კინოთეატრი „რადიუმი“ მოქმედებდა ქუთაისშიც. ასევე მატურად ტარდებოდა კინოსეანსები ახალციხესა და თიანეთშიც.

ფილმებს საქართველოს სოფლებშიც ხშირად აჩვენებდნენ. ამ საქმეში განსაკუთრებით აქტიურობდა ქართული ლატარიის გამგეობა, რომელმაც 1919 წ. დაადგინა ქართული ფილმები „ქრისტიანე“, „დამოუკიდებლობის ერთი წელი“, „ბათუმის კონფერენცია“, „დამფუძნებელი კრების გახსნა“ და „გვარდიის დღე“ წაეღო სოფლებში.¹ ისინი საგანგებო მანქანით გაემგზავრნენ და ფილმები აჩვენეს ლანჩხუთში, სუფსაში, ოზურგეთში, ლიხაურში, შემოქმედში, დვახუში, ბახვიში, ხიდისთავში, ჩოხატაურში, სამტრედიისში, ხონსა და ქუთაისში, ხოლო შემდეგ, მანქანის გაფუჭების გამო, ველარ შესძლეს მოგზაურობის გაგრძელება. მოგზაურობაში მონაწილეობდა და ლექსების კითხვით გამოდიოდა პოეტი გ. ქუჩიშვილიც.²

1919 წ. აგვისტოში მოძრავი კინო მოაწყო თბილისის შრომის ბირჟამაც და იგი მთელი ორი თვე იყო დასავლეთ საქართველოს სოფლებში. მათ ფილმები „რევოლუციური“ და „საქართველოს დამოუკიდებლობის წლისთავი“ აჩვენეს სამტრედიის, ვანის, ჩოხატაურის და ოზურგეთის 19 სოფელში, რომელიც სულ 11300 მკუთრებელმა ნახა.³ ფილმების ჩვენებას, როგორც წესი, წინ მოხსენებები უძღოდა. იშვიათად ფილმებს სხვა სოფლებშიც აჩვენებდნენ.

ხშირი იყო ფილმების ჩვენება არმიისა და გვარდიის ნაწილებსა და ფრონტებზეც. მაგალითად, 1920 წ. ასეთი ჩვენებები მოხდა აზერბაიჯანის ფრონტზე, სადაც თვითონ გ. გოგიტიძეც ჩავიდა და თან ჯარისკაცთა ცხოვრებაც გადაიღო — „აზერბაიჯანის ფრონტი“.⁴ გ. გოგიტიძე სხვა დროსაც ხშირად ჩადიოდა და იღებდა ფრონტებზე დოკუმენტურ ფილმებს.⁵

1920 წ. აგვისტოში სამხედრო სამინისტროს კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიამ ფილმები აჭარაში განლაგებულ ნაწილებშიც ჩაიტანა. მათ გადასაღებად თან ახლდათ კოოპკავშირთან არსე-

1 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919 წ., № 129
2 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919 წ., № 627
3 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 259
4 იქვე, 1920 წ., № 133
5 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 853, 855

ბული კინემატოგრაფიული განყოფილების გამგე გ. გოგიტიძე და ფოტოგრაფი კ. ქავთარაძე.¹ ფილმები აჩვენეს პათუმში წყალზე, ქედაში და ხულოში.²

საკუთარი მოძრავი კინო შექმნა გვარდიის კულტურულ-საგანმანათლებლო კომისიამაც, რომელიც უფრო მეტად პერიფერიებში დადიოდა. ასე მაგალითად, 1920 წ. ისინი ჩავიდნენ ახალციხე-ახალქალაქის ფრონტებზე და ფილმების ჩვენებასთან ერთად გვარდიელთა საქმიანობაც გადაიღეს.³

ფილმების ჩვენებას, როგორც ყველგან, აქაც წინ სიტყვებით გამოსვლა უძღოდა.

ქართველი მაყურებელი 1918—21 წლებში მსოფლიო კინოსამყაროსაგან იზოლირებულად სულაც არ ცხოვრობდა, მათ შესაძლებლობა ჰქონდათ ენახათ არა მარტო საქართველოში, არამედ მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში გადაღებული ფილმებიც. მაგალითად, ამ წლებში ჩვენს ეკრანებზე აჩვენებდნენ „გრაფ მონტეკრისტოს“, „დანაშაული და სასჯელს“, „უანა დარკს“, „სამოთხე უადამოდ“, „მოტყუებულ ევას“, „სიკვდილის დუქანში“, „სამი დღის ცხოვრებას“, „რევოლუციას“, „ყვავის ბუდეს“, „თანამედროვე ებრაულ პალესტინას“, „პომპეის დაღუპვას“, „ცისფერ ტბასთან“, „ნელი რანცევას“ და ა. შ.

მთავრობამ ქართული კინოს საერთაშორისო არენაზე გატანისთვისაც გადადგა პირველი ნაბიჯი და 1919 წ. დაადგინა მოეწყო ქართული ფილმების ჩვენება ევროპაში.⁴

1 გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920 წ., № 906, 910

2 გაზ. „ერთობა“, 1920 წ., № 186

3 გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1920 წ., № 135

4 გაზ. „ერთობა“, 1919 წ., № 126

ს ა რ ჩ ე ზ ი

შესავალი	3
თავი I — ლონისძიებანი გეროვნულების (გაქართულების) გან- სახორციელებლად	8
თავი II — საქმიანობა ეროვნული ტერმინოლოგიის შესაქმნელად	53
თავი III — თეატრალური ხელოვნება	70
თავი IV — მუსიკალური ხელოვნება	181
თავი V — სახვითი ხელოვნება	281
თავი VI — კინოხელოვნება	300

ტექნიკური რედაქტორი ბრისბან ჯანსოთელი
კორექტორი ივოლა ქუთათელიძე
გამომწეები შოკინა მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 17.12.97, ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15 მარტს
საბეჭდი ქალაქი № 2 60X841/16 პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 19,4
სააღრიცხველ-საგამომცემლო თაბახი

შანი სახელმწიფოებრივი

წიგნი გამოდის ავტორის ხარჯით

გამომცემლობა „საქართველო“
ქუთაისის ფილიალი, ქუთაისი, გრიშაშვილის 6

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკა
საქართველოს ბიბლიოთეკა
საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

საქართველოს ბიბლიოთეკა

ohn

n $\frac{1}{2}$

F 75.791

361058-11
202-21101333